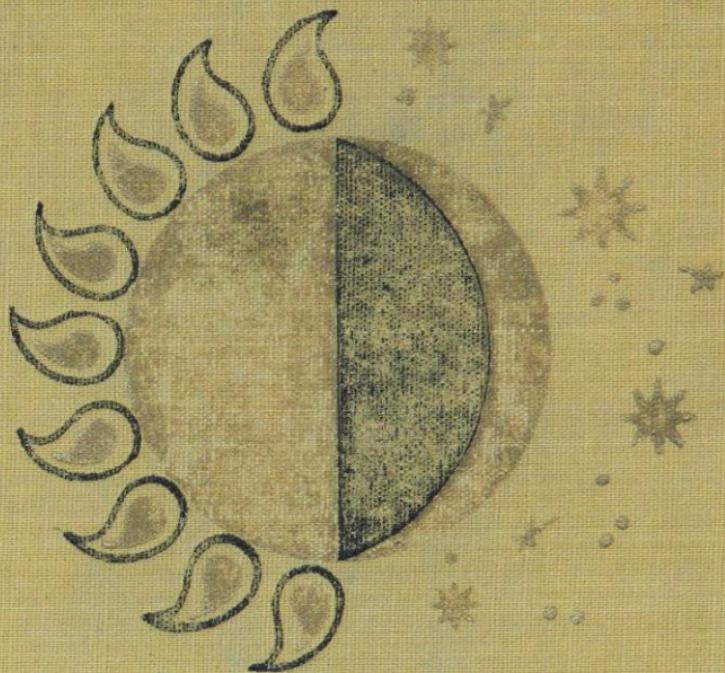

Aз-к ДҮНІА УШАГ
12746 ЭДЭБИЙДАТЫ
КИТАБХАНАСЫ

М. Ә. САБИР
АББАС СӘННӘТ

ДҮНДА УШАГ ӘДӘБИЈАТЫ КИТАБХАНАСЫ

МИРЗӘ ӘЛӘКБӘР
САБИР

♦
АББАС СӘНГӘТ

♦
*Сечилши
әсәрләри*

КӘНЧЛИК
БАҚЫ — 1984

**ДҮНЯ УШАГ ӘДӘБИЙЛДІК КИТАБХАНАСЫНЫН
РЕДАКЦИЯ ШУРАСЫ**

Аббас Заманов
Анар Рзаев
Балаш Азәроғлу
Бәкир Нәбиев
Бәхтияр Вәһабзадә
Елчин Әфәндиев
Әзизә Әһмәдова
Әкбәр Агаев
Әләвијүә Бабајева
Илјас Әфәндиев
Исмајыл Шыхлы
Ichar Ибраһимов

Мәммәдчәфәр Чәфәров
Микајыл Абдуллајев
| Микајыл Рзагулузадә |
Мирварид Диљбази
Мирзә Ибраһимов
Назим Ибраһимов
Нәби Хәэри
Нәriman Һәсәнзадә
Сүлејман Рұстәм
Һүсејн Аббасзадә
Чабир Новруз

Тәртиб едәни: Қамал Талыбзадә.

C11 М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт.
Сечилмиш әсәрләри. Бакы:, Қәңчлик. 1984—352 сәh.,
шәкилләрлә.

Охучулара тәгдим едилән бу чилдә Азәрбајчаның икى көркәмли шарни-
ни: Азәрбајчанда ингилаби сатираның баниси Мирзә Әләкбәр Сабирин вә-
романтик ше'римизин нұмајәндаси Аббас Сәһһәтин сечилмиш әсәрләри да-
хиля едилемшидир.

**C 4702060000
M653(12)—83 3—83**

AзI

© Қәңчлик, 1984.

МӘСЛӘҚДАШ ШАИРЛӘР

Охучуја тәгдим олунан китаба Азәрбајчанын ики мәшһүр шаиринин сечилмиш әсәрләри дахил едишлишdir: Азәрбајчанда ингилаби сатиранын баниси, ше'рләри дилләр әзбәри олан Сабирин вә романтик ше'rimizин көркәмли нұмајәндәси Сәһ-һәтини.

Сәһһәт Сабир дуһасыны һәлә өз сағлығында дәрк етмиш, бөյүк сатирик ингилаби әсәрләреңең сонра онун нағында илк кениш тәдгигаты да о жазмышды. Анчаг елә жазмышды ки, Сабир сәнәтинин өлмәэлијини, новаторлуғуну, тә'сир күчүнү көстәрмәк учун мұасирләrimiz бу күн дә онун фикирләrinе мұрачиат етмәжә билмирләр: «Сабир бизләри ани-вәһдәтдә һәм ағлады б, һәм күлдүрән бир шаири-кинаjә-афәриндир... О, Азәрбајчан әдәбијатында ән әvvәl јени бир чығыр ачды ки, ондан мүгәддәм кимсә о көзәл шивәдә жазмамышды... Сабирин асары бу беш илин мүддәтинде Иран мәшрутасынә бир ордудан зијадә хидмәт етмишишdir¹.

О да тәсадүfi дејил ки, бөйүк шаир өлүм аяғында өз әсәрләринин талејини — нәшрини сәнәт досту Сәһһәтә е'тибар етмишишdi: «Ахыр нәфәсләrim олдуғуну дәрк едиб бу мәктубла сәнә әһвалымы хәбәр вери्रәм... Әhли-әјалымы сизә, сизи дә аллаһа тапшырырам. Өлүрсәм гәм етмәрәм. Чүники билирәм сиз мәним асарымы тәб етдиrәрсииңiz².

Он илдән артыг гәдим ше'р-сәнәт очагы Шамахыда јаша-јыб-јарадан бу ики дост шаири илк нөvbәдә мүтәрәгги сосиал-естетик идеаллар бирләшдиришишdi.

I

Мирзә Әләкбәр Сабир Тәhiрзадә бөйүк халг шаириdir. О, дүнjaја Низами, Фүзули, Вагиф, Ахундов, Мәммәдгулузәдә кими гүдрәтли сөз усталары вермиш бир халгын оғлу, XX әсрдәки габагчыл Азәрбајчан ичтимаи-бәдии фикринин, халг истедәд вә зәкасынын јетирмәсидir.

1862-чи ил мајын 30-да Шамахы шәһәриндә бир дуканчы аиләсindә дүнjaја кәлән Әләкбәрин атасы Һачы Зејналабдин кичик баггал дүкәнны олан диндар бир киши иди. О, өз оғлунун руһани вә ja бир дәрвиш олмасыны истәјирди. Ушаг һәлә беш-

¹ А. Сәһһәт. Сечилмиш әсәрләри. Ики чилддә, II чилд, Бакы, 1976; с. 13—14.

² М. Э. Сабир. Һопнотнамә. Уч чилддә, III чилд, Бакы, 1965, с. 231.

алты јашында олдуғу заман атасы она дәрвиш палтары кејдирмиш, дини шे'рләр охумағы өjrәтмиши. Сәккиз јашына чатдығы заман исә ону моллаханаја гојмушдулар.

Анасы Сәлтәнәт ханым меһрибан вә гајғыкеш бир гадың олса да, атасы кими о да диндар иди. Онлар сәккиз јашлы ушағы оруч тутмаға, бүтүн күнү «аллаһ хатириң» ач галмаға мәчбүр едирдиләр. Сабириң үч мисралыг илк ше'ринде бу ачы һәгигәтләрдән данышылыр:

Тутдум оручу ирәмазанда,
Галды ики кәзләрим газанда,
Моллам да дәјүр јазы јазанда...

Бу фактын өзу нә гәдәр кичикдирсә, мә'насы о гәдәр чиддидир, мүһүмдүр. Қәләчәк сатирикин һагсызлыға гаршы илк е'тиразы мәһз бурадан башланыр.

Он ики јашында икән мәшһүр шаир Сејид Әзимин дәрс деңди Шамахы мәктәбиндә охумаға башлајан Әләкбәр ики ил сонра артыг азәрбајчанча вә фарсча јазыб охумағы бачарырды. Атасы бунунла кифајәтләниб, ону тәһсилдән аյырмаг вә дүканында бир көмәкчи сифәтилә ишләтмәк истәјир. Лакин елмә вә әдәбијата бөйүк марагы олан исте'дадлы, зәкалы кәнч разы олмур. Беләликлә, 14 — 15 јашлы Әләкбәр доғма атасы илә охумаг, јазыб-јаратмат һүгугу үстүндә сөзләшмәли олур!..

Сабир инадындан дәнмүр. Чох кечмир ки, Сабир Шамахыда һәм ағыл вә зәкасы, назырчаваблығы, дузлу данышығы илә, һәм дә ше'рләри илә ад чыхарыр. Мүәллими С. Э. Ширвани шакирдини даһа да руһландырмаг мәгсәдилә Низами Кәнчәвинин «Хәмсә»сини она һәдијә көндәрир.

1884-чу илдә Сабир атасындан Шәрг өлкәләринә сәјаһетә чыхмаға ичазә алыб ѡюл дүшүр. О, Сәбзвар, Нишабур, Сәмәртән, Хорасан, Бухараны кәзир. Шамахыја гајытдыгдан сонра гоһумларындан Бүллурниса адлы бир гызыла евләнир. Он беш ил әрзинде онун сәккиз гызы, бир оғлу олур. Бөйүк бир аиләни доландырмалы олан Сабир чыхылмаз мадди вәзијәт кечирир.

1902-чи илдә Шамахы зәлзәләси заманы Сабириң еви дағылыр. Шаир чәтинликлә аиләси үчүн бир дахма дүзәлдир. Бу илләрдә Сабир ше'рдән бир гәдәр узаглашса да, тамам айрылмыр. 1901-чи илдә Шамахыја гајыдан һәмјерлиси А. Сәһиәтин бу җәһәтдән она бөйүк көмәji дәјир. Сабир бу вахтлар қаһ гәзәл вә гит'әләр, қаһ да сатирик ше'рләр јазырды. Сәһиәтлә јанаши Сабириң дә бәдии фикринин инициафында көркәмли әдәбијатшұнас Ф. Қәчәрлинин бөйүк ролу олмушдур.

1903-чу илдә Сабир Тифлисдә чыхмаға башлајан «Шәрги-Рус» гәзетинә мәнзүм тәбрик көндәрир. Бу, Сабириң мәтбуатда

чап олунмуш илк эсәри иди. Соңра о, Бакыда нәшр олунан «Нәјат» гәзетиндә шे'рләр чап етдирмәјә башлаыр.

Нәһајәт, 1906-чы илдә бөյүк Азәрбајҹан язычысы Ч. Мәммәдгулузадәнин башчылығы илә мәшһур «Молла Нәсрәddin» журналынын нәшринә башланды. 1905-чи ил надисәләринин Сабирдә әмәлә кәтирдири ингилаби фикир вә дујғуларын формалашмасы, инкишафы вә ифадәсиндә «Молла Нәсрәddin» һәлледичи рол оjnады. Сабир бу журналы өз арзуларына, руһуна уjғун, һәгиги халг журналы кими гарышлады вә онун ән фәал иштиракчысы олду. Ч. Мәммәдгулузадә илә бирликдә онлар Азәрбајҹан реалист әдәбијатынын, хүсусилә сатиранын инкишәфында мәркәзи сималар идиләр.

Ч. Мәммәдгулузадә вә Сабир — һәр икиси һәјатын ишыглы вә көлкәли чәһәтләрини, феодал-патриархал мұнасибәтләrin ejbәchәrlijini тәнгиди реализм чәбһәsinдәn тәсвир етмәк, чаризм вә буржуазиянын мәнфур симасыны ачмаг ишинә бүтүн илһам вә зәкасыны һәср етмиши. Һәр икиси империализмин, Түркиjә вә Иран иртичасынын дүшмәни, Шәрг халгларынын милли азадлыг идеяларынын аловлу тәблигатчы вә тәрәннүмчүсу иди.

«Молла Нәсрәddin» дөврү (1906-1911) заман е'тибарилә bir o гәдәр бөйүк олмаса да, Сабирин јалныз Азәрбајҹанда дејил, Џахын Шәргдә дә мәшһур бир шаир кими парладығы дөврдүр.

Сабирин реалист поэзијасы Азәрбајҹан һәјатынын дәрин, рәнкарәнк, ибрәтли бәдии тәсвирини верәрәк, ичтимай инкишәфын мүртәче вә тәрәggipәrvәr мейилләрини, досту вә дүшмәни мүәjjәnlәshdirmәkдә кениш күтләләрә — «Молла Нәсрәddin» охучуларына јахындан көмәк едирди. Шаир «писи-пис, әjрини-әjri» язмагла истисмарчы синифләрин ичтимай зиддijjәtlәr үзәринә чәкмәjә чалышдыглары пәрдәни чәsarәtlә ачыр вә бунула да зәһmәtkeshlәrdә синфи шүүрун гүvvәtlәnmәsinә, зүлм вә hагсызлыгla мүbarizәjә, демократијанын тәнтәnәsinә хидмәt едирди. Амма сәnәtin вә сәnәtkarын гиjmәtlәndirilmәdiji әдаләtsiz чәmiyjәtdә Сабир минимум јашаыш вәсaiti дә әлдә едә билмирди. О, чөрәjи дашдан чыхарырды.

Бүтүн арзуларына, сәj'lәrinә баҳмајараг, шаир сабун тија-нындан аjрылмаға, өзүнә мұнасиб bir иш тапмаға мүvәffәg олмурду. Нәһајәт, о, 1908-чи илдә Бакы Губернии руһани ида-рәsinдә имтаhan вериб мүәllimlik hүгүгу газанды. 1908-чи илин јајында габагчыл зијалы вә маарифпәrvәrlәrin көмәjilә hәkumәtдәn ичазә алан Сабир һәmin илин сентјабрында чохдан арзу етдири «Умид мәktәbi»ни ачды. Һәmin дөврдә гәlәmә аlyныш «Bu bojda-bu bojda!», «Arzu», «Bañ... bu imish дәrsi-үсули-чәdид» ше'рләrinde Сабирин «Умид мәktәbi»ндә мүәllimlik етди заман апардығы чанлы мүшәniдәlәri вә бу

мектәбин халгда ојатдығы тә'сири чох айын көрмәк олар. Бу әсәрләр бир даһа кәстәрир ки, габагчыл елми-педагожи принципләрә әсасланан «үсули-чәдид» мектәбләринин авам, муртәче адамларын нәзәриндә «мектәби-үсјан» сајылмасы бөյүк шаирдә истеңза вә нифрәт дофурмушдур.

Чох күман ки, шаирин мектәб ушаглары үчүн јаздығы ше'рләрин дә соху бу дөврә аиддир («Чамыш вә сел», «Жаланчы чобан», «Молла Нәсрәддин вә оғлу», «Жаз күнләри», «Ушаг вә буз», «Ағачларын бәһси» вә с.) Бәлкә дә бунлардан бир чохуну шаир хүсуси олараг өз шакирдләринә охутмаг үчүн јазмышдыр. Бунлардан бөйүк бир гисминин анчаг мүәллифин өлүмүндән соңра чап едилмәси дә белә бир еһтимала әсас верир.

1909-чу илин јајында гаракуруңуларын тәэжиги нәтичәсиндә Сабир мектәбини бағлајыб, јенә дә ишсиз галыр. 1910-чу илдә о, ишләмәк үчүн Бакыја кәлиб, Балаханыда ана дили вә шәриәтдән дәрс демәјә башлајыр. Лакин шаир әдәби јарадычылығыны да әvvәлки сә'jlә давам етдириб, истәр «Молла Нәсрәддин»дә вә истәрсә дә Бакынын дикәр гәзет вә журналларында ше'рләр, мәгаләләр чап етдирир. Аз соңра Бакыда чыхан «Күнәш» вә «Һәгигәт» гәзетләrinин редаксијасында ишләјир.

Илләр боју еһтијаč ичиндә, ишсиз, әзаб-әзијјәтлә доланан вә һәр адым да чаризмин, буржуа-мүлкәдар ағаларын амансызлығынын шаһиди олан шаир 1910-чу илин сентябр айында гара чијәр хәстәлијинә тутулур. Өзүнүн вә достларынын сә'jlәринә бахмајараг, хәстәлији кетдикчә шиддәтләнир. Бу заман Сабирин онсуз да чәтин доланан аиләсинин вәзијјәти даһа да ағырлашыр. Артыг бөйүк шаир өз өлүмүнә дә разы иди.

Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл,
Көр нә бәдбәхтәм, әчәлдән дә кәрәк наз чәкәм!

1911-чи ил ијулун 25-дә һәјатынын вә сәнәтинин ән парлаг, чичәкләнән бир вахтында Сабирин көзләри һәјата һәмишәлик јумулур. Шаир Шамахынын Жедди күнбәз гәбиристанлығында дәфи олунур.

* * *

Сабирин јарадычылыг вә дүнјакөрүшүнүн инкишафында башлыча гида мәнбәји, сөз юх ки, реал варлыг, ингилаби һәги-гәтләр олмушдур. Бунунла јанаши, бөйүк шаирин дүнјакөрүшү вә јарадычылығы Азәрбајҹан классик әдәбијаты, шифаһи халг ше'ри, большевик мәтбуаты, габагчыл рус ичтимаи фикри вә әдәбијаты, хүсусилә XIX — XX әсрләрдә Азәрбајҹанда гүввәтли бир чәрәјан һалы алмыш реалист сатира кими идеја-бәдии гајнаглар зәмининдә формалашыб камала чатмышдыр.

XX әср Азәрбајҹан әдәбијатында реализмин, демократик идејаларын, сатиранын инкишафы мәсәләләри Сабирин әдәби

фәалийјети илә гырылмаз сурәтдә бағлыдыр. Реализмин јени мәрһәләјә јүксәлмәсиндә онун һәм бир сәнәткар, һәм дә бир мұтәфеккир кими бөйүк ролу олмушдур. Шаирин 1905-чи ил ингилабындан гүввәтли тәкан алан ичтимай-бәдии тәфеккүрү чох чәкмәдән өз мұтәрәгги чәһәтләри илә бүтүн әдәбијатымыза тә'сир қестәрмишди. Мәсәлә онда иди ки, бириңчи рус ингилабы Азәрбајҹан әдәбијатында тәнгиди реализми өз инкишафынын ән јүксәк пилләсинә чатдырмышды. Барагдарлары Ч. Мәммәдгулузадә вә Сабир олан ингилаби сатира һәмин дөврүн әдәби һәјатында ән мүһүм һадисәләрдән бири иди.

Сабир әдәби инкишафда һәм өзүнүн һәјаты типик сурәтләрдә әкс етдиရән сатиралары, һәм дә хүсуси олараг сәнәт мәсәләләринә һәср едилмиш әсәрләри илә иштирак едири. «Тәранеji-ширанә» (1907), «Нә жазым?» (1908), «Еj алнын аj...» (1910) вә с. ше'рләри онун әдәбијјата даир көрүшләрини чох айын әкс етдиրмәкдәdir. Бу әсәрләрдә әдәбијјатын вәзиғәси, реализм, типиклик, сатира вә с. мәсәләләр нәггында Азәрбајҹан ингилаби-демократик естетикасына хас олан принципләр ирәли сүрүлмүшдүр. Мәсәлән, 1909-чу илдә чап етдириди «Еj алнын аj...» сатирасында Сабир дөврүн бөйүк мәсәләләри илә мәшгүл олмаг, азадлыг вә демократия уғурунда мубаризәдә халга көмәк етмәк, чанлы һәјаты қестәрмәк әвәзинә қезәллиji сүн'i вә шаблон тәшбиһләрлә тәсвири етмәк һалларына гәһгәһә چәкиб күлмүшдүр.

Еj алнын аj, үзүн күнәш, ej гашларын каман,
Чејран көзүн, гарышга хәттин, какилин илан.
Алма чәнән, чәнәндә зәнәхдан дәрин гују,
Киприкләrin гамыш, додагын бал, тәнин қәтан.

Кезәллијин бу чүр гејри-тәбии сифәтләрлә тә'рифләнмәсini ше'рин әсас мәгсәд вә вәзиғәсинә чевириән схоласт-формалист шаирләрә қүлән Сабир белә вәзијјети поэзијада аномал һал сајыр, мұасири олан шаирләри өз ше'рләри илә азадлыг, демократия, тәрәгги уғрунда мубаризәжә сәсләјирди. Сабир, ejни заманда тәнгид хатиринә тәнгидин дә әлејинә чыхыр, тәрәгги-пәрвәр јазычылары, идеологлары ичтимай бәлаларын арадан галдырылмасында конкрет әмели фәалийјәт қестәрмәjә, дүшмүш олдуғу ағыр шәраитдән гурттармагда халга конкрет јардым етмәjә чағырырды. О, истисмарчы чәмиjjәти тәнгид етмәкә бәрабәр, «ничат» јолуну қестәрмәjә, халғын мубаризә бачарығыны, дөjүшкән руһуну јүксәлтмәjә вә әксинә, бу мубаризәjә манә олан итаэткарлыг, шүурсузлуг вә саир мәнфи сифәтләри тәрк етмәjә чағырырды.

Јарадычылыг талеji е'тибарилә Сабир хошбәxt бир шаир олмушдур. Тарих ону бириңчи рус ингилабы дөврүнүн сәнәткар-

лары сырасына дахил едәрәк, узун заман тәбиәтиндә кизли галан бөјүк бәдии иғтидары үзә чыхармышдыры.

Сабир бир халг шаири слараг, һәјата, сәнәтә, ичтимаи мубаризәјә — һәр шејә әмәкчи халгын мәнафеји бахымындан янашдыры вә гијмәт вердири үчүн онун чаһаншұмул құллијаты «Хонһопнамә» вәтәнпәрвәр, хәлги әдәбијатын ән жаңышы нұмунасы кими мејдана чыхармышдыры.

«Хонһопнамә»дә чанландырылан һәјат сәһиеләриндә шаириң яшадыры дөврүн руһу, халг азадлығ һәрәкатынын тә'сири айдын мүшәнидә едилір. Айдын көрүнүр ки, чәмијјәтдә бөјүк бир интибаһ вардыр. Халг һәјаты дәринликләринә ғәдәр далғаланан бир үмман һалы алмышдыры.

Көһнәликлә јенилијин мубаризәсіни дәриндән дәрк едән вә она көрә дә инандырычы, һәјати конфликтләр тәсвириң мұвәффәг олан шаир ингилаб илләриндә мұхтәлиф зүмрәләрін ке-чирдири һалы, онларын мә'нәви аләмини, ичтимаи мубаризәдә мөвгејини һәссаслығ вә мәһарәтлә тә'јин едә билмишдир. О, фәһіләдән, кәндидән, капиталист вә мүлкәдар ағалардан, зијалылардан, мәктәб ушагларындан, евдар гадынлардан, шаһлардан вә императорлардан, молла, диндар, сәләмчи, мүршид, мүрид, фалчы, вәкил, тачир, дәрвиш, вә и. а. силк, пешә, рүтбә вә тәбәгәjә мәнсуб адамлардан жазыры. Сабирин тәсвириңдә ұму-миләшдирилмиш бәдии тип сәвијјәсинә галдырылан бу адамларын һамысы 1905-чи илин тә'сири илә бу вә ja башга дәрәчәдә һәjәchan кечирмәкдәдир; мүжжән бир суал вә ja өтенилек гар-шысында дурмагдадыр. Бунлар зәманә һагында, мадди вә мә'нәви еһтијачлар барәдә, һәјат вә мәишәтдәкі јениликләр әттра-фында данышыр, мүбәһисә апарыр, тәшвиш вә һәjәchan кечи-рирләр.

Сабир бөјүк сатирикдир. Онун сатирасында бу вә ja башга дәрәчәдә бүтүн заманлар үчүн мұасир сәсләнән дәрин мә'на вардыр. Бир мисал:

Нури-чешманыммысан, еј пул, ja ҹаныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ғаныммысан?
Һөрмәтим, фәхрим, ҹәлалым, шәһрәтим, шаныммысан?
Мұсәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм, әрканыммысан?
Мәзһәбим, динними, ајинними, иманыммысан?

Ким дејә биләр ки, бу илдырым сүр'әтли мисралар мұасир дәвр үчүн әhәмијјәтини итиришишdir?

— Көрмә! — Баш үстә, јумарал көзләрим,
— Динмә! — Мұтиәм, кәсәрәм сөзләрим.
— Бир сөз ешитмә! Гулағым бағларал,
— Құлмә! — Пәкеj, шаму сәhәр ағларал.

— Ганна! — Бачармарам! Мәни мә'зур тут,
Бојләчә тәклифи — мәһали унут!
Габили-имканымы олур ганмамаг,
Мәчмәри-нар ичре олуб јанмамаг?!..

Ким дејә биләр ки, көзүнә күл үфүрүлән ағлын бу наләси јалныз Сабирләри дәрдә салыб, өлдүрән дөвр үчүн мұасир сәсләнмишdir? Бәс мұасир «һакими-мұтләг»ләрин, мұхтәлиф мәнсәб, рүтбә, вәзиғе саңибләринин ағыллы башлара зорла јеритмәк истәдији «ганмамазлыг» тә'лими?..

Сабир поезијасының гүввәт вә көзәллиji бир дә ондадыр ки, тәкчә ичтимаи-мә'нәви ејбәчәрликләри тәнгидлә мәһуддашмыр. «Һонһопнамә» мүәллифи һәм дә чәмијјәтиң мұсбәт тәраәфләрини көрән, вәтәнин кәләчәјини дүшүнән бөյүк романтицидир. Тәсадүfi дејил ки, шаир мин илләрлә зилләтдә јашаыйбы, кәлән нәсилләр силсиләсини јени фикирли, сағлам, күмраһ нәсилләрин әвәз етмәси, һәјатын мұасир мәдәни инкишаф реңләринә дүшмәси үчүн ушаг вә кәңчләрә лајигли тәрбијәт-тәһисил вермәјин вачиб олдуғуну әсәрләриндә өзүнәмәхсүс вәтәнпәрвәрлик еһтирасы илә тәkrar-тәkrar сәjlәjирди. Чүники, о, вәтәнин ишиглы кәләчәјини бу ушаг вә кәңчләрин дүзкүн тәрбијә олунмаларында, тәһисил алмаларында көрүрдү. Чаризм шәраитиндә бунун асан бир иш олмадығыны билән шаир ону да жаддан чыхармырды ки, һаким истиスマрчы синифләр ушаглары да бөյүкләр кими мә'нәви чәһәтдән шикәст етмәјә чалышылар. «Ушаглара», «Дилбәр», «Рәһкүзари-мәхлугатда бир меңтачи-мәсариф» кими шे'рләрдә бу чәһәт поетик шәкилдә ифадә олунмушдур. Бу ше'рләрдә һүзин вә кәдәр ифадә едән лириканың сырф сатирик мотивләрә нисбәтән даһа күчлү олмасы шаирин јени, кәнч нәсил һаггында кәлдији нәтичәләрлә изаһ едилмәлидир.

Халгын балаларына һәгиги тәһисил вермәкдә мараглы олмајан чаризм вә буржуазијаның ачдығы тәк-тәк мәктәбләр, һәтта варлы балаларының да анчаг бир һиссәсини әhatә етдији үчүн, унагларын өчүнүн үзүнә бу мәктәбләрин гапысы бағлы иди. «Милләтин үмиди» олан ушагларын мәктәбсиз, мүэллімсиз, китабсызы галмалары исә чох ваҳт күчәләрә дүшүб, пис әмәлләрә гуршанмагла нәтичәләнириди. Ачыг-ашкар чинајәткарлығын артмасы, ичтимаи әхлагын позулмасы амилләриндән бири олан бу бәла, бүтүн габагчыл Азәрбајҹан зијалылары кими, Сабири дә чох дүшүндүрубы нараһат едириди.

Сабирә көрә бу, халгын кәләчәк мүгәddәраты үчүн тәһлүкәли иди. О, жазырды:

Һаглы дејил о ким сәнә дер: вар гәбаһетин,
Мәнчә гәбаһэт исә олур һали-милләтин...

Етсөјди тәрбијәт сөни әһли-вилајетин,
Саиллијә галырмыды һәркиз дә рәғбәтин?
Башсыз галыбы аяглара үфтан олан чочуг!
Ей дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!..

Бөјүк идея-емосионал тә'сири олан бу ше'рдә үрәк парчалајан кәдәр вә пәришанлыг һисси нә гәдәр исә, инсаны һиддәтләндирән, һәјәчана вә һәрәкәтә кәтирән, ејни заманда, үмид вә тәсәлли верән гүввә дә бир о гәдәрдир.

Ушагларын тәрбијәсіндә айлә вә мәктәб үзәринә ејни дәрәчәдә дүшән мәс'ул вәзиғеләр Сабириң әсәрләrinдә бүтүн чиддијети илә гојулмуш вә изаһ едилмишdir. Мутәффеккир шаир бу фикирдә олмушdur ки, ушаглары кичикликдән чидди, әмәкчи һәјата назырламаг, бунун үчүн онлары реалист көрүшлү бөјүтмәк, онлара мәдәни вәрдишләр ашыламаг лазымдыр. Ата-ана билмәлидир ки, јашылар ушагларын характер, дүниакөрүшү вә зөвгләринин формалашмасында бир нүмүнә олурлар; она көрә дә чаһил вә авам ата-ана һеч олмазса, ушагларынын хатиринә, айләдә, мәишәтдә өзләрини јығыштырмалы, пис сөзә, пис әмәлә јол вермәмәлидирләр. («Тәрбијә», «Артыг алыб, әскик сатан тачир» вә с.).

«Аналар бәзәји» адлы лирик ше'рдә заһири бәзәклә мә'нәви бәзәк мүгајисә едиләрәк белә бир нәтичә чыхарылыр ки, XX әсрин бәзәји чөвәнират јох, әдәбли, тәрбијәли ушагдыр («һәјатлајиг олан зијнәт — елм көвһәридир»). Өвладына тәрбијә вермәји бачармајан ана әсла һөрмәтә лајиг дејилдир.

Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр — чаваһиrat дејил,
Чаваһиrat буқун зијнәти-һәјат дејил.
...һәгиги валидәнин эн шәрәфли бир бәзәји —
Әдәбли, услу чочугдур, тәчәммұлат дејил.

Сабириң билаваситә маарифә, мәктәбә, мүәллимә, даир јаздығы сатирик вә лирик ше'рләри—«Учителләр», «Баш тутду...», «Бу бојда-бу бојдал», «Bah бу имиш...», «Тәшәккүр», «Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр» вә с. XX әср Азәрбајчанындакы маариф һәјатынын бир чох типик чәһәтләрини реалистчесинә әкс етдирир. Ичтимай варлығын башга саһәләриндә олдуғу кими, маариф ишиндә дә ики чәбһәниң — мүртәче вә тәрәггипәрвәр мејлләрин үз-үзә дурубы вурушмасыны Сабир ҹанлы һәјати сәһнәләрдә вермәји бачармышдыр.

Гәләм вә мәсләк достлары илә бирликдә Сабириң дә бөјүк әһәмијјәт вердији мәсәләләрдән бири ана дили мәсәләсі иди. Чаризмин милли тәэжигләриндән бири олан зорла руслаштырма сијасәти рус халгына, онун дилинә вә әдәбијатына рәғбәт бәсләјән шаирдә е'тираз докурдуғу кими, мәктәбдән ана дилинин

сыхышдырылыб чыхарылмасы чәйдләрини дә о, халгын милли шүүрунун вә габагчыл мәдәнијјетинин инкишафы просесинә гаршы бир әкс-тә'сир несаб едир, буны милли тәзіг әlamәти сајырды. Азәрбајҹан дилиндә «тәзә китаблар» јарадылмасы шаириң бөјүк арзуларындан бири иди.

Кәнч нәслин тәрбијәсиндә ушаг әдәбијатынын ролуну Сабир яхши баша дүшмүшдү. Бу саһәдәки сәләфләри Фүзули вә Сејид Эзим, мұасир гәләм ѡолдашлары А. Сәһһәт, А. Шаиг вә башгалары кими, Сабириң дә әсәрләриндә кәнчлик үчүн ибрәтамиз, тәрбијәви мәзмун, фөвгәл'адә бир садәлик, тәбиилик вардыр. Белә ше'рләрдә биз һәм әсрин тәләбләри, һәм дә ушаг әдәбијатынын инкишафы баҳымындан мүһум бир мәсәләнин сә'јлә ишләндүини көрүрүк. Экәр Фүзули үчүн «Сөһбәтүл-әсмар» аллегоријасы илә дөврүнүн тәкәббурлү, egoист һакимләрини, «Бәнкү-Бадә» илә мә'насыз чәкишмә вә мүһарибә апаран феодал һәкмдарлары гырмачламаг вә кәнчлијин дүшүнчәләрини бу истигамәтә јөнәлтмәк актуал бир иш идисә, Сејид Эзим, Сабир, Сәһһәт кими жени дөвр шаирләри үчүн дә кәнч нәсли ма-арифә, мәдәнијјәтә, елмә чағырмаг бир о гәдәр актуал иш иди.

Сабириң ушаглар үчүн јаздығы әсәрләриндә һәјата женичә атылан, дүнјакөрүшү, әхлагы вә зөвгү женичә пүхтәләшмәјә башлајан кичик вәтәндәшлара кәләчәкдә шәрәфли өмүр сурмәк, чәмијјәтә фајда верә билмәк үчүн лазым олан нәчиб си-фәтләр вә кејфијјәтләр нүмүнә көстәрилир. «Милләтин үмиди» несаб етдији севимли балалары шаир чалышган вә гејрәтли, биликли, мә'рифәтли, доғручу, һөрмәтчил көрмәк истәјирди.

Елмә вә әмәјә мәһәббәт тәблиз едән, тәнбәллијин адамы «сә-фаләтә» апарыб чыхардығыны көстәрән «Мәктәб шакирдләри-нә төһфә» ше'риндә Сабир өзүнүн кичик һәмвәтәнләри һагында мүгәддәс бир идеал бәсләдијини ачыг дејир:

Кәләчәк күнләрин сәадәтини
Газаның фәзлү фәхру иззәтини
Сиздәдир милләтин үмид көзү.

Сабириң ушаглар үчүн тәбиэтин көзәлликләри, тәбии һадисәләр, фәсилләр һагында јаздығы шириң, сәмими ше'рләр бу күнә гәдәр өз тәравәтини итирмәмиш әсәрләрдәндир. Бу, јазы тәрәннүм едән «Jaz күнләри» ше'ридир. Бу, гышын ачысы, јазын ширинлиji һагында «Ушаг вә буз» ше'ридир.

Сабириң ирси мұасир охуучу үчүн бир чох чәһәтдән гијмәтли вә әзиздир. Онун ән яхши әсәрләри тарихи әһәмијјәтә малик олмагла бәрабәр, естетик тәрбијә вә һәјати идрак васитәси, тәрәгги вә демократија уғрунда мүбәризәдә бир силаһ олмаг е'ти-барилә мұасир әһәмијјәтә дә маликдир. Сабир ирсииң әлмәзлиji бир дә онун мұасир бејнәлхалг иртичаја гаршы, бәшәриј-

јәти јени дүнja мұнарибәсінә сүрүкләjәn империализмә гаршы мұбаризәdә гүдрәtли бәдии силаh ролу оjнаja билмәsinдәdir.

Классик мәдәни ирсдәn тәнгиди сурәтдә өjрәnен совет адам-лары онун поэзијасындакы «кәләчәjә mәхсус олан чәhәтләri» (Ленин) сечир, бунлардан өз hәjат вә мұбаризәlәrinдә истифа-dә eдиrlәr. Бу мә'нада Сабир ирәлиj дөгрү jүрүшүмүздә би-zim садиг вә сынанмыш достумуз, мүттәфигимиздир.

Сабир — ше'ри дилләрдә, өшги көнүлләрдә jашаjan бөjүk халг шаиридир; o, дүнәнин, буқунүн, сабаһын шаиридир!

II

«Мәсләkim — тәрчүмеji-һалымды».

Аббас Сәhһәt бу сөзләри jазанды өмрүнүн жарыдан чохуну яшамыш, jaрадычылығынын әn мәhсүлдар, әn камил дөврүнә гәdәm gojmушду. Bu поетик e'тирафын, мүгәddәs әdәbi andын, шаир вә вәтәндаш бәjanатынын мүәллифи артыг мәshүr bir әdәbi хадим, ше'рләри дилләр әзбәри олан бир сәnәtkar иди. Сәhһәt тәрчүмеji-һалынын чох мүhүm bir хүсусијәti көz га-бағында иди: онун hәjат жолу илә сәnәt жолу арасындакы мәh-кәm әлагә вә aһәnkәрлүг — Вәтәндаш Сәhһәtlә шаир Сәhһәt hәмишә bir әmәlә, bir гаjәjә хидмәt eдиrdi. Одур ки, онун гыса шаир вә вәтәндаш тәрчүмеji-һалы hәgигәtәn мәslәkinin, идеалларынын bir аjнасына чеврилмишди. Сәhһәt — артыг бәдии сөзлә әmәlin, сәnәtlә идеалын бирлиjinin rәmzi, сәnәt-kaр шәхсијәtinin тамлығыны нұмаjiш етдиrәn парлаг bir нү-мунә иди;

Шищә чәксәz дә дириjкәn этими,
Атмарам мәn вәтәnү миллитими, —

деjәn шаир hәjатында да, сәnәtindә dә ejni идеалын, ejni мәg-сәdin ѡлчусу, фәдаиси олмушду.

* * *

Шамахы. Шәргин сәnәt мәrkәzlәrinдәn бири, Xаганинин, Нәсиминин ана jурdu. XIX әsрин ахырлары. «Bejtүs-Cәfa» әdәbi мәchlisisinin son jыgyнчаглары, Шамахынын Баһарсыз, Cejid Эзимсиз күnlәri. 30 маj 1809-чу илдәki фәлакәt — мүd-ниш зәлзәлә. Губернија мәrkәzinin Шамахыдан Bakыja көчү-рулмәsi... Илк мәdәni гыfылчымлар: «Усули-чәdид» мәktәbi. Рузијада tәhсil алмыш зиjalylar. Иgtisadi hәjатда чанлан-ма, тичарәtin, ipäkchiliyin инкишафы. Анчаг бутүn бу игтисади, мәdәni амилләr дә Шамахыja jүksәlmиш дөвләrinи кечи-рәn Тифлис вә Bakы kими шәhәrlәrlә arтыg аjаглашмаға имкан вермирди, Шамахы мұnafizәkarларын mejdan охудуғу,

феодал әлагәләрин, мөвхуматын һөкм сүрдүјү бир шәһәр ола-
раг галмагда иди. Шаирин өз тәсвириндә дә көнә Шамахының
мәнзәрәси белә иди:

Ким баҳарса начан бизим шәһәре,
Бир мәзәрлыг кими кәләр нәээрә...
Гарадыр халгының құнұз дә иши,
Говушубдур булултлара тұтуну.
Гопса аләмдә шуриши-мәшһәр,
Өлүң тәк онлара неч етмәз асәр.
Диридиirlәр әкәрчи сурәтдә,
Өлүдүрләр, вәли, һәгигәтдә.

Аббасгулу белә бир дәврдә, 1874-чу илдә Шамахыда мәктәбдарлыг едән Молла Әлаббасын айләсіндә дүніја жаңынан көлмишди. Әлаббас Шамахының Сарыторпаг мәһәлләсіндә ачдығы моллаханада дәрс дејир, арабир «Әтшан» тәхәллүсү илә ше'рләр дә жазарды. Аббасгулунун анасы Сеид Ругијә дә Шамахының танынмыш мәрсијәханларындан иди.

1881-чи илдә атасының мәктәбиндә тәһисилә башлајан бала-ча Аббасгулу бир нечә ил әрзиндә әрәб вә фарс дилләрини өјрәнир, гур'аны баша чыхыр, «Құлустан»ы охујур. 1894-чу илин әvvәлләриндә тәһисилини давам етдирилә мәгсәдилә Ираның Мәшһәд шәһәрине кедир. 20 жашлы Аббасгулу әvvәлчә Мәшһәддә Мирзә Җәфәр мәдрәсәсіндә охујур, аз соңра Төрекстан кедиб, јерли даруулфұнун тибб шө'бәсине дахил олур. Бурада о, һәжимликләр жанаши, франсыз дилини өјрәнир, фарс, түрк вә әрәб дилләрине жијәләнмәк саһәсіндәки тәһисилини давам етдирир.

1898-чи илдә Сәһhәт Ираның мәшһур мәдәнијәт мәркәзләриндән олан Шираза кедир, бурада Сә'динин, Һафизин мәзарларыны зијарәтдән алдығы тәэссүратла «Шејх Сә'ди» вә «Хачә Һафиз» ше'рләрини жазыр.

1901-чи ил. Сәһhәт тәһисилини баша вурараг һәkimlik диплому алыр. Лакин вәтәнә гајытмаг арзусу баш туттур. Бир мүддәт Гашгај тајфалары ичәрисиндә һәkimlik едир. Һәмин илин ахырларында дөгма јурдуна — Шамахыја гајыдыр.

Ибрәтли, кечәли-күндүзлү тәһисил илләри архада галмышдыр, сәрт чәмијәт ганунлары илә, керилүүләр, истисмарын ағыр сәһнәләрилә гарышлашмыш илк һәјат тәщүрүбәси; өмрүн илк сарсынтылары, Мәшһәд, Төрекстан, Шираз, Исфahan шәһәрләри, чохлу инсан талеji, сајсыз-несабсыз дини абидаләр... Бүтүн бунлар тәбиэт е'тибарилә һәссас олан Сәһhәtin гәлбинә, һафиззәсина, хәјалына әбәдиллик чөкмүш, һәјат һагтында илк гәнаэт доғурмушду.

Шаирин 28 жашы тамам олур. Әлаббасын Сарыторпаг мә-

Нәлләсіндәкі кичик евіндә гурулан касыб тој ики чаванын — Аббасгулу илә Солтанисәнин айләсінин әсасыны ғојур.

Вәтәнә, халға хидмәт һиссилә алышыб-јанан Аббасгулу Шамахыда өзүнә һәмфиқирләр дә тапыр. Сәјаһәтдән женичә гајтыш Сабирлә достлугун әсасы да бу вахтдан башланыр.

ХХ әсрин әvvәлләрindә Сәһhәtin кениш ичтимай, әдәби, педагоги фәалиjjät дөврү башлајыр. Іәјат өзү, чәмиjjätin гаршысында дуран вәзиfәләр шаириң фәалиjjätинин үмуми мәзмунуну вә истигамәтини тә'жин едир. Бәлкә Сәhhәt анчаг поезия үчүн дүнjaja кәлмишди вә анчаг бу ѡолу давам етдирсәди, ше'рин даһа али пилләләринә jүксәлә биләрди?! Онун инчә, һәссас, шаиранә руhy, зәриф тәбиети, габагчыл идеаллары, әсл шаирлик исте'дады бу jүксәлиш үчүн мәһkәm бир бүнөврә иди! Бу мә'нәви, фикри бүнөврә имкан верирди ки, шаир өз илhamыны анчаг ше'р илаһәсилә.govушдурсун, өзүнү анчаг она һәср етсін, бир чох пешәкар шаирләр кими... Анчаг бу белә олмады вә ола да билмәзди. Чүнки нә чәмиjjät, нә мөвчуд ичтимай гурулуш, нә дә ону әнатә едән «зәрли-зibalы» инсанлар, һәр шеj, һәр шеj елә бил онун истәкләри илә дүz кәлмирди, көрдүк-ләри онун арзуладығы кими дејилди, реал мәнзәrә үрәк буландырырды. Елә бу вәзиjjät һәгиги вәтәндашын гаршысында мұхтәлиf мәзмунлу вәзиfәләр ғојурду. Сәhhәt дә бир вәтәндаш кими бу вәзиfәләри дәрк едәнләрдән бири олду, мәдәни инкишафа, һәртәрәфли хидмәтә һәср олунмуш чохсаһәли бир фәалиjjätә башлады.

Шаир бу илләрдә бир тәрәфдәn мәдәни-маариф ишләrinдә чалышыр, мүәллимлик едир, жени тәдрис очагларынын јаранмасы, китабхана вә гираэтханаларын ачылмасы үчүн тәдбирләр көрүр, касыб шакирдләре көмәклиc мәгсәдилә театр тамашаларына режиссорлуг едир, дикәр тәрәфдәn бәдии јарадычылыг-ла мәшгүл олур, тәрчүмәчилиjini кенишләндирмәк үчүн рус дилини өjрәнир. Шамахы шаирләринин әдәби мәчлисини јарадараг она рәhbәрлик етмәjә башлајыр. Мүәллимлиklә фасиләсиз мәшгүл олмасы Сәhhәtә сонralар дәрслекләр тәртиб етмәk, педагоги мөвзуда мәгаләләр јазмаг үчүн имканлар јаадыр.

Сәhhәtin фәалиjjätindә һәkimlik дә хүсуси јер тутурду. О, Шамахыда «Нәким Аббасгулу» ады илә мәшhүр олмушдур.

1904-чу илдә «Шәрги-Рус» гәзетиндә илк ше'ри чыхдыгдан соңra Сәhhәtin «Тәзә шеир нечә олмалыдыр?» мәгаләси чап олунур. 1905-чи ил Бириңчи рус ингилабындан гүввәт алан шаир мұасирләрини елигончулугдан узаглашыб, һәјат, тәбиет һадисәләрини һәгигәтә јаҳын, өз тәбии налында тәсвир етмәjә чафырырды. Кетдикчә Сәhhәt ше'риндә ичтимай мотивләр гүввәтләнир. Нәмин илдә гәләм досту A. Шаигә јазылан мәнзүм мәктубда вәтәnin налындан шикаjәт олунур, Бакы — ингилаб-

лар, мұбаризәләр шәһәри, бүтүн дәрдләрә чарә едәчәк ичтимаи бир гүввә кими гијмәтләндирілір:

Женә бу дәрдләрин чарәси Бакидән олур,
Чешми-ұммид тутубдур ора һәмварә вәтән.
Вәтәнин илләтинә бејти-шәфадыр Баки,
Бу мәқандан тапағаг чарә дили-зарә вәтән.
Чохдур ұммид бу тәдбирилә тапсын Сәһнәт
Дәф олуб илләти-гәмдән дәхі гуртара вәтән.

1905-чи илдән соңра Сәһнәтин һәртәрәфли әдәби-ичтимаи фәалийjәт дөврү башлајыр, һәјат өзү, әлеммәттеги гаршысында дуран вәзиғеләр шаириң фәалийjәтинин истиғамәтини мүejjән-ләшдирир.

Маарифә, елмә, мұасир биликләрә южәләнмәклә бәшәрин ән бөյүк идеалына — азадлыға ғовушмаг еһтирасы романтик шаириң ингилабдан соңракы илләрдә жаңдығы шे'рләриң идея мәзмунунда мүһум жер тутур.

Доғрудур, Сәһнәтин «Әһмәдин гејрәти», «Нефт фантаны» жиңи әсәрләри дә вардыр. «Әһмәдин гејрәти» XX әср Азәрбайжан әдәбијатында фәhlә мөвзусунда жарапан ән көзәл нұмұнәләрдән биридир вә бу поемада Бакы фәhlәсинин синфи шүүрунун ојанмасы, ингилаби һәрәката, азадлығ мұбаризәсинә ғошулмасы кими дөврүн чох актуал мәсәләсі гәләмә алымыштыр. Шұбынсиз, белә бир мөвзуја мұрачиәт Сәһнәтин мүсбәт тәһрәман ахтарышларында ирәлијә доғру уғурлу бир аддым иди вә бу әсәр XX әср романтик поэзиясының ингилаби азадлығ һәрәкатына бәдии мұдахиләсинин сәчијүjесини мүejjәнләшдirmәк үчүн дә әhәмиyjәтлидир. Лакин бу мөвзу шаириң жарадычылығының даими, ардычыл мөвзусуна чеврилә билмәмиши, маарифин ничат кәтире биләчәк гүввәсинә инам онда даана да күчлү иди.

Азадлығ — Сәһнәтин романтик поэзиясында маариф мөвзусунун ажрылмаз, үлви бир саһеси кими тәрәннүм олунурду. Онун апарычы идея хәтләриндән бири иди. Шаир азадлығы бәшәрийjәтин ән бөйүк мәннәви наилийjәтләриндән бири кими, әлеммәттеги, инсан мәннәвијатының ән жүксек не'mәтләриндән бири кими тәрәннүм едири:

А һүрриjәт! А мүнфәрид әмәлим,
Иштә сәnsən сәадәти бәшәрин!

Сәһнәт азадлығы тәкчә халғы үчүн јох, бүтүн халглар үчүн, бүтүн инсанлар үчүн арзулајырды. Онун фикринчә, жер үзүндәккі «бүтүн инсан мәс'уд жашамалыдыр», әлеммәттеги бүтүн га-жунлары инсан ләjагәтинин жүксәлишинә хидмәт етмәлидир:

Сән мұкафатыны инсанлыға хидмәтдә ара!

Инсан ләјагәтини аздлыг проблеми илә вәһдәтдә тәрәннүм
Сабир поезијасында да ejni аһәнклә сәсләнир:

Ким ки, инсаны севәр, ашиги-һүрријәт олур,
Бәли, һүрријәт олан јердә дә инсанлыг олур.

Азадлыг јолунда арамсыз мүбәризә апаран Сәһһәтиң романтик гәһрәманы ичтимаи әдаләтсизлијә әсасланан гурулушла, иртичанын сәрт гајалары илә гарышлашанда исә бу фәрди мүбәризәдәки зәифлик онун ше'риндә пәришанлыг, үмидсизлик мотивләринин күчләнмәсинә тә'сир қәстәрирди. XX әср Азәрбајҹан романтикләринин башга нұмајәндәләри кими Сәһһәт үчүн дә кәдәр мотиви сәчијјәви иди вә бу, шайрин һәм мүасир чәмијјәтә, һәм кәләчәјә, һәм дә кечмишә мұнасибәтиндә ашкарлашан идејалары, һиссләри үмумиләшdirәрек ифадә едирди:

Гәлби ган, налы јаман, ханәхәраб,
Көз јашы ичдији су, бағры кабаб.
Фикри али, бәдәни хар, зәлил,
Ады Сәһһәткән, өзү хәстә, әлил.
Ганлы әлләрлә тыханмыщ нәфәси,
Бағырыр, чыхмајыр амма ки, сәси...
Шиша чәксәз дә диријкән этими,
Атмарам мән вәтәну миллитими.

Шайрин кәдәри ичтимаи манијјәт дашыјырды, ојадычы интибаһа чағыран, көһнәлијә, пислијә, гәбаһәтә нифрәт ојадаң бир кәдәр иди, вәтәндашлыг кәдәри иди. Вәтәни өз мәрамынча көрмәјән бир вәтәндаш шайрин кәдәри иди. Мәкәр «аризи гәмләр әлиндән үрәji шишиши» Сабири, көз јашлары арасындан құлән Чәлили һәмин кәдәрсиз тәсәввүр етмәк мүмкүндүрмү?

Мәвчуд чәмијјәтә мәнфи мұнасибәт, бу зәміндә јаранан кәдәр вә тәрәддүдләр Сәһһәтиң романтик гәһрәманыны үчүнчү бир дүнja — кәләчәjә учурурду. Беләликлә, кечмиш, һазыр вә кәләчәk — шайрин романтикасынын заман вәһдәтини тәшкил едир. Кәләчәk — романтик гәһрәманын үмидләрилә, әһвали-руниjjәсияндәки никбинликлә, мүбәризә ешгилә сәчијјәләнир.

Башга романтикләре нисбәтән «идеал аләм» мејл, онда арамсыз ахтарышлар апармаг һәвәси Сәһһәтдә зәифдир, экси-нә онун шайир хәјалы реал аләмлә даһа чох мәшғулдур, бу аләми мүшәнидә вә дәрк етмәjә чырпыныш даһа гүввәтлидир. Бу, шайрин романтизминин әсас хүсусијјәтләриндән бири иди, онун реал аләмә, мүасир чәмијјәт һадисәләринә даһа жаҳындан бағланмасы үчүн шәраит јарадырды, реалист тәсвири үсулуна, реализм јарадычылыг методуна жаҳынлашмасы вә нәһајәт, са-быранә сатиralар јазмасы үчүн идеја-бәдии зәмін һазырла-жырды.

Сәһhәт романтизмидәки азадлыг проблеминә, азад чәмиј-јәт идејасына азад сәнәт идејасы да дахилдир. Бу проблем шаир бүтүн јарадычылығы боју мәшгүл етмишdir. Сәһhәт ше'ринин романтик гәһрәманы һәм дә шаирдир. Онун јени дөврүн сәнәти уғурунда мұбаризәси ардычылдыр. «Шаир», «Тәрчуме-ји-һалым, јаҳуд һұлұлү», «Насеһ», «Сабир», «Бәjани-һал» «Шәрарә» кими ше'рләрдә романтик гәһрәманын јени, бөјүк әдәбијат уғурундакы мұбаризәсінин мәнзәрәсі, бу мұбаризәнин чәтиңликләри өз эксини тапмышдыр. Мәшhур «Шаир, Ше'р пәриси вә шәһәрли» поемасы бу мұһым мұасир проблемин һәлли баҳымындан Сәһhәт јарадычылығында ән јүксәк зирвәни тәшкіл едир.

Поемада, сәнәтә бир-бiriни рәdd едән ики баҳыш, ики мұнасибәт вардыр: тагсырландыран, рәdd едән габагчыл мұнасибәт, габагчыл сәнәт адамы, онун мұасир естетик дүшүнчәсі; бир дә тәнгид һәдәфи олан ичтимаи мұһит, онун мәһсулу олан идеалист сәнәт, «сәнәт сәнәт үчүндүр» мөвгејиндә дуран әдәбијат.

«Шаир, Ше'р пәриси вә шәһәрли» поемасы илә Сәһhәт өз бәдии манифестини е'лан етмишdi, дөврүн кәssин, мүрәккәб әдәби мұбаризәләри мәнзәрәсіндә өз чәбәсini билдиришишdi. Сәһhәт поэзијасынын ән јүксәк бәдии мәһсулу олан бу поема һәм дә милли ше'rimizin классик нұмунәләри сырасына дахилдир.

Романтик гәһrәманын кечмиш, бу қүн, кәләчек һaggындакы бүтүн дүшүнчәләрини бирләшdirәрәк үмумиләшdirән ән әсас мөвзү — вәтән мөвзусудур. Вәтәnin талеji, вәзијәти онун кәдәринин сәбәбини, үмидинин мә'насыны, хәјалынын сәчијәсіни мүәjjәn едир. О, һәр фәдакарлығы вәтән үчүн едир, вәтән онун чаныдыр, ганыдыр. Ән уча мәhәббәт — вәтән мәhәббәтидир.

Мән вәтәни чаным кими севирам,
Руhум, этим, ганым кими севирам.

Вәтәни охучуларына шаир зәнкін тәбиети илә, бу тәбиетин е'чазкар көзәллиji, чешидли не'mәтләри илә тәгдим едир.

Лакин Сәһhәtin вәтәnpәrvәrlиji үмумбәшәри мәзмундан да мәhрум деjil. Онун вәтәnpәrvәrlиji бүтүн халглара мәhәббәт ојадан, бүтүн инсанлары вәтәni севmәjә сәсләjәn һуманист мүндәрәчәли бир мә'наja малик иди.

Сәһhәт реализм јарадычылыг методунун соң дәрәчә гүvvәtli тә'siri илә јазыб-јарадан романтикләrimizdәndir. Бу чәhәтдәn онун романтизми илә Шаиг романтизми арасында бөјүк бир јахынлыг var.

Сон ваҳтлara гәdәr Сәһhәtin јалныz бир неchә сатирик шe'ri mә'dum иди. Лакин тәdgигат лирик шаир кими танынаң

Сәһһәтин сатираја бизим тәсәввүр етдијимиздән хејли чох әһәмијјәт вердијини, онун бир силсилә сабиранә шे'рләрин мүәллифи олдуғуны мејдана чыхармышдыр. «Кәлнијјәт» адлы сатира журналында «А. С.» вә «Шејх Шејпур» имзалары илә чап олунмуш һәмин сатиралар шаирин идеја мөвгеләрини, үслуб хұсусијјәтләрини, айры-айры һәјат һадисәләринә мұнасибәтләрини айдынлашдырмаг үчүн зәнкин материал верир.

Сәһһәтин сатиралар јазмасы тәсадуфи јарадычылығ һәвәси дејилdir, онун үмуми јарадычылығының тәбии, бә'зән ашкар көрүнән вә бә'зән кизләнән үзви бир идеја-естетик кејфијјәтидир. Һәлә кәнчлијиндән Лафонтенә, Крылова мұрачиәт едиб, сатирик тәмсилләр тәрчүмә етмәси, фасилә вермәдән орижинал тәмсилләр, «Нефт фонтаны», «Тағы вә Нагы» кими комик вәзијјәтләрлә зәнкин пјесләр вә нәһајәт, сатиралар јазмасы, бу јарадычылығын тәнгиди тәмајулұнұ мұшаһидә етмәк үчүн ки-фајэтдир.

Шаир өз әдәби бахышларында да сатирик әдәбијјатын мұасир мөвгејинә јүксәк гијмәт верирди. О көстәриди ки, бәдии әдәбијјатын мұасир сәвијјәсиндә тәнгидсиз вә сатирасыз кечинмәк мүмкүн дејил, «әш'арда сәбки-чәдид» аchan Сабир мәһз бу ѡолла кетмиш вә заманында сөз сәнәтиниң зирвәләринә јүксәлә билмишдир.

Сәһһәт сатираны реализмин үзви бир һиссәси, һәм дә халгрұғы илә сый бағлы олан бир һиссәси сајырды. О, XX әср шәриитиндә, тәзіг вә зоракылығ дүнjasында, сензураның һөкмранлығ етдији, һәр چүр азадлығын, «ғанлы әлләрлә тыхандығы» «фәна бир заманда» сатирик әдәбијјата бөյүк еһтијац олдуғуны дәрк едир вә мұасирләрини «ејham вә кинајәдән» истифадә етмәjә чағырырды:

....Зәманә чүнки фәна бир зәманәдир,
Ејham илә, кинајә илә натиг олмалы.

Романтик Сәһһәтин халғын кәләчәji, сабаһы илә бағлы никбин дүшүнчәләри ушаглара, кәнч нәслә олан бөйүк үмид вә инамындан гида алыр. Мүәллим-шайр жени нәслә өз арзуларының кәләчәк керчәклиji, һәмчинин сабаһы кими бахыр вә буна көрә гызғын педагоги fәалијјетини ушаглар үчүн билаваситә бәдии әсәрләр дә јазыб-јаратмагла тамамлајырды. Сабир, Шаиг вә С. С. Ахундов кими һәмин әсәрләrin мүәллифи дә Азәрбајҹан ушаг әдәбијјаты тарихинә парлаг сәhiфәләр јазмыш вә гәләм ѡолдашлары илә бирликдә бу әдәбијјаты чохәсрлик инкишафында жени, јүксәк мәрһәләjә галдырымышды. Он беш илә гәдәр мүәллимлик етмиш шайр јалныз мәктәбдә дејил, әдәби јарадычылығында да мүәллим олмушдур. Онун ушаг вә кәнчләр үчүн јаздығы бир чох лирик ше'рләri, сәhiнә әсәрләri

вә тәмсилләри тә'лим-тәрбијә ишинә көмәк етди кими, кәңч нәслин естетик зөвгүнүн формалашмасына, ушаг әдәбијатынын инкишафына да күчлү тә'сир көстәрмишdir.

1906-чы илдә «Дәбистан» журналынын 15-чи нөмрәсindә кәңчләр үчүн јаздығы «Фәрәjadi-интибә...» адлы биринчи ше'рини чап етдирикдән соңра шаир бу саһәдә сә'jlә чалышмыш, «Дәбистан», «Мәктәб», «Рәhbәr» кими ушаг журнallарында «Түрк әлифбасы», «Икинчи ил», «Илк гираэт», «Jени мәктәб», «Күлзар» адлы дәрсликләрдә чохлу әсәри чыхмышдыр.

Сәhhәтин ушаглар үчүн јаздығы әсәрләри јаш хүсусијәтләрина көрә ики һиссәjә айрылыр: 1. Азҗашлылар үчүн јазылан кичик һәчмли лирик ше'рләр, шәргиләр, 2. Мәктәбҗашлы ушаглара вә кәңчләрә мәхсүс дидактик әсәрләр. Бураја әсасен тәмсилләр, аллегорик ше'рләр, ушаг пјесләри дахилдир.

Мәктәбәгәдәр ушаглар үчүн јазылан ше'рләрдә тәрбијеви мәсәләләр әсасдыр. Шаир бир мүэллим кими һәр ше'риндә балача охучуларына мә'lumat, билик вермәjә, мұхтәлиf һәjат, тәбиәт һадисәләри илә ушагларын тәсәвүрүнү кенишләндирмәjә чалышыр. Бу ше'рләр айләjә, анаja, зәһmәtә мәhәббәт һисси ојадыр, фәсилләр, гушларын, hejvanларын һәjаты һагында мә'lumat верир.

Сәhhәт Азәрбајҹан әдәбијатында чох көзәл тәбиәт мәнзәрәләри јарадан јазычылардан сајылыр. Тәбиәти тәрәnnүм Сәhhәт лирикасынын әсас хүсусијәтләриндәндир.

Аббас Сәhhәтин мәнзәрәләриндә Азәрбајҹан тәбиәтинин колорити инчәликләrinә гәdәр өз әксини тапмышдыр. Шаирин тәбиәти тәсвиr едәn ше'рләrinи охујаркәn, охучу санки doғma dijарын чөлләри илә кедир, онун кениш дүzlәrinin, јашыл јамачларынын әтрини дујур, ахшам вә сәhәrlәrinи, исти-сојуғынү һисс едир. Бөjүk бир усталыг вә сәnәtkarлыgla јарадылыш бу ше'рләр Азәрбајҹан поэзијасынын көзәл нүмунәләридир.

Башга халгларын мәдәни ирсинә мұнасибәт мәсәләsinдә Сәhhәт дөврүнүн габагчыл јазычылары илә bir мөвгедә дурурdu. Шаир тә'кидлә охучуларыны, мұасирләrinи инандырмаға чалышырды ки, анчаг милли әn'әnәlәrә jиjәlәniб, башга халгларын мәдәни, бәдии ирсини өjрәnmәdәn дүнjanын инкишаф етмиш әдәбијатлары сәвиijәsinә jүksәlmәk олмаз.

Габагчыл дүнja мәдәnijjәtinin һәgиги достуна аждын иди ки, инкишафда, jүksәliшdә әдәbi әлагәләr бөjүk рол ojнаjыр. Mәgalәlәrinдәn биrinдә o, aчыg-ашкар јазырды: «Дунja көркөтүр дүнjasыдыр, биз көрдүкләrimизи көтүрсәk, nә ejbi var?» Вә ja «Билмәdijimizi nә үчүn өjрәnmәjәk!»

Шаир дедикләrinә өз әдәbi фәалиjәtinдә dә әmәl еdirdi. Сәhhәt rus, ukrajna, kүrчү, ermәni, фарс, франсыз, алман, ма-

чар әдәбијатларындан тәрчүмәләр етмишdir. Тәкчә ииримијә тәдәр рус шаир вә әдибинин эсәрини охучуларына чатдырыштырып. Сәһһәт Крылов, Пушкин, Лермонтов, Горки, Колтсов, Надсон, Никитин, Плещеевдән вә башгаларындан етдији тәрчүмәләри илә рус ше'рини Азәрбајҹан охучусуна чатдырмағын нұмунәви јолуну көстәрмишdir. О, рус әдәбијатынын наилијәтләрindән бачарыгla өјрәнән вә бу бөјүк сәрвәти бүтүн фәалијәти боју тәблиг едән, гијмәтләндирән сәнәткарларымыздан бири иди. Онун әкәр әлдә едилмәјән, итиб-батмыш онларла тәрчүмәсини дә нәзәрә алсаг, тәрчүмәчи-شاирин бу саһәдәки хидмәтләринин вүс'етини тәсәввүр етмәк мүмкүндүр.

А. Сәһһәтин тәрчүмәләринин идеја-бәдии тә'сири чох гүввәтли иди. О, тәрчүмәләри илә бир тәрәфдән Азәрбајҹан халгыны башга халгларын әдәбијаты илә таныш етмәк мәгсәдини изләјирдисә, дикәр тәрәфдән бу јолла Азәрбајҹан әдәбијатынын өзүнүн инкишаф етмәсінә, онда мутәрәгги кејфијјәтләrin тәшккүлүнә тә'сир көстәрмәјә чалышырды.

Бу күн биз мұасир ше'rimizин рәнкарәнк идеја-бәдии хүсүсийјәтләrinә нәзәр јетирәндә Фүзули вә Нәсими илә, Вагиф вә Сабирлә јанаши Сәһһәт ше'ринин дә һуманизминин, жени вәтәндашлыг идејаларынын, романтик вүс'етинин, бејнәлмиләлчи мүндәричәсисинин, тәбиәти дујмаг вә бу зәнкин һисси ше'р дилинә чевирмәк усталығынын экс-сәдасыны, тә'сирини ачыг-ајдын һисс едирик. Тәсадүfi дејил ки, һәлә 1949-чу илдә Сәһһәтдән бәһс едәркәn Сәмәд Вурғун диггәти һәр шејдән әvvәl ону бир сәнәткар кими јашадан хүсусијјәтләrә — шаирин поетик дүнjasынын өзүнәмәхсүслуғуна, «һәјат сәһиһләрини бөјүк сәнәткар кими тәсвир етмәк» бачарығына, ше'р дилини тәбииләшdirмәк дә әлдә етдији јарадычылыг наилијјәтләrinә чәлб етмишди, ону «шаир-рәссам» адландырышды.

Сәһһәт поэзијасынын әсас кејфијәти онун һуманист вә бејнәлмиләлчи мүндәричәси илә бағылдырып. Бу күн шаири бизим мә'нәви мұасиришимизә чевирән дә вахтилә Сәһһәт романтикасына гида вермиш ejni ишыглы идеаллар вә вәтәндашлыг амалларыдыр.

ӘЗИЗ МИРӘЙМӘДОВ
КАМАЛ ТАЛЫБЗАДӘ

Гејд:

Һәр ики шаирин дилиндә буқунку охучу үчүн анлашылмајан фарс вә әрәп сөзләри, тархи јерәрин вә шәхсијјәтләrin адлары вардыр ки, бүнларла әлагәдар олараг Сабирин вә Сәһһәтин мұхталиф илләрдә чапдан чыхыш әсәрләрина верилиш изаһлара вә лүгәтләrә мұрачиэт етмәк олар.

М. Э. Сабирин әсәрләrinин тәртибинде «Нонополнамә»нин мұхталиф илләрдәki нәшрләри, хүсусилә «Елм» нәшријатынын 1962 — 1965-чи илләрдәki нәшри әсас көтүрүлмүшдүр.

МИРЗЭ ӘЛӘКБӘР САБИР

Сечилмис жарыс

МУСЭЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА!

Әсримиз хәниш едәркән иттифагү иттиһад,
Чүмләмиз әмнијјәт ичрә алмаг истәркән мурад,
Бејнимиздә юх икән бир күнә әсбаби-тәзад,
Бу вәтән өвладинә ариз олуб бүғзү инад,
Мұслиманла ермәниләр бејнинә дүшду фәсад,
Юхму бир саһибница дајәт, юхму бир әһли-рәшад?!

Еj сүхәнданан, бу күnlәр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Ики јолдаш, ики гоншу бир вәтәндә һәмдијар,
Әсрләрчә өмр едиб, сүлh ичрә булмушкән гәрап,
Фитнеји-иблиси-мәл'үн олду накаһ ашикар...
Кер ҹәһаләтдән нә шәклә дүшду вәз'и-рузикар!
Гәтлү гарәт бишүмару шәһрү гәрjә таримар...
Әл'әман, бу фитнәјә чарә гыл, ej пәрвәрдикар!

Еj сүхәнданан, бу күnlәр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Фитнәләр ким, фаш олур, билмәм нә һаләтдән төрәр,
Әгл бавәр ejләмәз ким, адәмијјәтдән төрәр,
Мұслимийјәтдән вә jaхуд ермәнијјәтдән төрәр,
Шүбһә јохдур, ҹәhlдән, jaинки гәфләтдән төрәр,
Бу мұсибәтләр бүтүн бүғзү әдавәтдән төрәр,
Бу әдавәт мүтләга һали-зәлаләтдән төрәр;

Еj сүхәнданан, бу күnlәр бир һидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсијјәтә даир хитабәт вәгтидир!

Һәгги хәлгә билдириб дәф'и-зәлаләт етмәли,
Күн кими табан едиб, памали-зүлмәт етмәли,

Набәча бу ишләрин дәф'инә гејрәт етмәли,
Хатири-мүгбәррән рәф'и-күдурәт етмәли,
Чарәсази-сүлһ олуб дәф'и-хүсумәт етмәли,
Сабира, бејнәлмиләл тәдбири-үлфәт етмәли!

Еj сүхәндәнан, бу күnlәр бир hидајәт вәгтидир!
Үлфәтү үnsиijәtә даир хитабәт вәгтидир!

1905

БИР МӘЧЛИСДӘ ОН ИКИ КИШИННИН СӨНБӘТИ

Вәкил

Һәгсизә һәгли дејиб, бир чох күнаһа батышам.

Һәким

Дәрди тәшхис етмәјиб, гөвм-әгрәба ағлатышам.

Тачир

Мән һәлал илә һәрамы бир-бириң гатышам.

Рөвзәхан

Үммәтин пулун алыб, мән көзләрин ислатышам.

Э в а м

Анламам һәркиз, чәһаләт бәстәриндә јатмышам.

Г ә з е т ч и

Мән чәридәм долмаг үчүн мәтләби узатмышам.

1906

* * *

Милләт нечә тараң олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мәһтәч олур олсун, нә ишим вар?!
Гој мән тох олум, өзкәләр илә нәди карим,
Дүнҗаву чаһан ач олур олсун, нә ишим вар?!

Сәс салма, јатанлар аյылар, гој һәлә јатсын,
Јатмышлары разы дејиләм кимсә ојатсын,
Тәк-тәк аյлан варса да, һәг дадымча чатсын,
Мән салим олум, чүмлә чаһан батса да, батсын;
Милләт нечә тараң олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мәһтәч олур олсун, нә ишим вар?!

Салма јадымас сөһбәти-тарихи-чаһани,
Әjjами-сәләфдән демә сөз бир дә, филани,
Һал исә кәтир мејл еләјим долманы, нани,
Мүстәгбәли көрмәк нә кәрәк, өмрдү фани;
Милләт нечә тараң олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мәһтәч олур олсун, нә ишим вар?!

Өвләди-вәтән гој һәлә аварә долансын,
Чиркаби-сәфаләтлә әли, башы булансын,
Дул өврәт исә саилә олсун, ода јансын,
Анчаг мәним авазеји-шә'ним учалансын;
Милләт нечә тараң олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мәһтәч олур олсун, нә ишим вар?!

Һәр милләт едир сәфиеји-дүнҗадә тәрәгги,
Еjlәр һәрә бир мәнзили-мә'вадә тәрәгги,
Јорған-дөшәјимдә дүшә кәр јадә тәрәгги,
Биз дә едәрик аләми-ре'јадә тәрәгги;
Милләт нечә тараң олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мәһтәч олур олсун, нә ишим вар?!

1906

* * *

Ол күн ки, сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад,
Олсун үрәйин шад!
Тә'јин елә чиндары ки, етсин она имдад,
Та дәјмәјә һәмзад;
Сағдан сола, солдан саға сал бојнуна һејкәл,
Гој чинни мәэттәл;
Мин кунә тилисматә тутуб еjlә мүгәффәл,
Кәздири ону әл-әл;
Кәр дәјсә совуг, санчыланыб олса да бимар,
Һәкм ет қәлә чиндар;
Кәстәрмә тәбибә о чијәркүшәни зинһар,
Гојма ола мурдар;
Ағларса ушаг дәрдинин ахтарма дәвасын,
Анчаг сөј анасын;
Горхузсун о да дамдабача илә чағасын,
Кәссин дә сәдасын;
Өркәт она, әлбәттә, өзүн бир нечә мәвһум,
Мәһдуд ола мә'сүм;
Бу сајәдә өмр еjlәjә дүнјадә о мәзлум,
Һәр наләти мәзмум;
Тәк-тәк дил аchanда она тә'лим елә һәдјан,
Һәм олма пәшиман;
Билdir она мин дүрлү гәбаһәтләри һәр ан,
Алсын әлә үнван;
Он јаша јетинчә ушағын еjlәмә гәфләт,
Гандыр нечә бид'әт;
Та он бешә јетдикчә тапа ишдә мәһарәт,
Һәм еjlәjә адәт;
Көндәрмә ону мәктәбә, дәнк еjlәмә башын,
Тәкмә үзә јашын;
Һәр фәнд вә бичликлә едәр кәсб мәашын,
Сахлар өзү башын;
Раһәт нәjә лазым едә дүнјадә мәишәт,
Гулдуручулуг өркәт;
Таинки гумар ојнаја, гәтл еjlәjә, гарәт,
Хошдур белә сән'әт;
Дүнјаны сојуб, еjlәjә һәр күн сәни хүрсәнд,
Сағ ол, белә фәрзәнд!
Евдә тапылыр имди дәхи чај, плов, гәнд,
Кимдир сәнә манәнд?
Накаһ алышыбы һәбсә, дутарса сәни вәһшәт,
Вер һакимә рүшвәт;

Сат вар-жохуну, адвогата вер нечэ хэл'эт,
Пуч ол һэлэ-һэлбэг;
Ахырда олуб һэсрэти-дидари-чэмали,
Гал кисэси хали;
Галдыгда огулсуз дэхи тез башла суали,
Ал визрү вэбали;
Тап ризги-һэлали,
Ай башы бэлали,
Жыг дэјмиши, кали,
Олмаз охумагдан
Тапмаг бу чэлали!..

1906

* * *

Билмээ нэ көрүбдүр бизим оглан охумагдан?!
Дэнк олду гулағым!
Журнал, газетэ, һэрзэвү һэдјан охумагдан
Инчэлди ушағым!
Эглин апарыб бэс ки, бахыр-күндэ гэрајэ,
Ja рэб, нэ һэмагэт!
Сөз етмээз эсэр, чарэ галыб имди дуајэ,
Тэдбир елэ, өврэт!
Лэ'нэт сэнэ, ифритэ, сэниндир бу чэхалэт,
Етдин нэ хэјланэт!
Сэндэн төрэнибдир бизим евдэ белэ бид'эт,
Ей мајеji-һијлэт!
Дутсун чөрэжим көзлэринин агу гарасын,
Ей һэмсэри-бэдхан!
Һаша, ода јахмаз ана истэкли баласын,
Кэссин сэни аллан!
Бу тифли охутмаглыга етдин мэни тэрфиб,
Һэп ejлэдин ирва.
Имди нэди фикрин? Ишимиз олду бу тэркиб,
Jox چарэси эсла.
Нэжнат ки, тэдбир ола бу ханэхэрэбэ,
Зайл олуб өгли.
Дэрсэ, газетэ, мэктэбэ, журналэ, китабэ
Майл олуб өгли
Жыхдын евими, ejлэдин өвладымы заје,
Иш кечди мэһэлдэн.
Мэн анламырам елм нэдир, ja ки, сэнаје,
Зарэм бу өмэлдэн!

Истәрдим о да мән кими бир һөрмәтә чатсын,
Дүнјадә долансын;
Та гол күчүнә малик олуб шөһрәтә чатсын,
Азадә долансын;
Бир вәгтидир имди ки, олуб Рүстәми-дөвран,
Бир ад газанајды;
Гарәтләр едиб та ки, тапајды сәрү саман,
Бир шеј дә ганајды.
Пуч еjlәдин, өvrәт, бу көзәл, садә чәвани!
Дилбилмәз оғул, вај!
Рәнки саралыб, галмыжыб әсла јары чани,
Бир күлмәз оғул, вај!
Ах, нахәләф оғлум, нә јаман мәшгә дүшүбсән,
Еj каш, усанајдын!
Гулдурулаға јох, елмә тәрәф ешгә дүшүбсән,
Бу губнү ганајдын!
Еj нури-дүчешим, охумагдан һәзәр еjlә,
Салеh вәләд ол, кәл!
Ат мин, һүнәр өjrәш, мәни дә бәхтәвәр еjlә,
Ишдә бәләд ол, кәл!
Бәсdir охудун, аз гала чанын тәләф олду,
Бу кардән әл чәк!
Јазмаг, охумаг башына әнкәл-кәләф олду,
Эш'ардән әл чәк!
Мин елм охујуб сөз биләсән һөрмәтин олмаз
Бу дари-чәнанда;
Сөз бәһринә көвнәр оласан гијмәтин олмаз
Хасә бу зәмандан.
Јох, јох, бахырам фикринә, сәндән оғул олмаз,
Чанын бәчәhәннәм!
Мырт-мырт охумагдан, киши, бир ган ки, пул
олмаз!
Мыртылда дәмадәм,
Гыл елм фәраhәм,
Ол гүссәjә һәмдәм;
Өмрүн олачаг кәм,
Дүшмән сәнә аләм!..

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЈЭТ

Әфсүс гочалдым, ағачым дүшдү әлимдән,
Сәд hejф чөванлыг!
Зә'ф еjlәди ачиз мәни, галдым әмәлимдән,
Чәкдим нә зијанлыг!
Салдыгча чөванлыгда кечән күnlәри јадә
Дәрдим олур он гат!
Ja рәб, јетәрәм бир дә ми дүнјадә мурадә?
hejhat вә hejhat!
Саггал ағарыб, бел бүкүлүб, динмә филани!
Өвгатым олуб тәлх;
Өврәт дә јахыр саггалымка күндә һәнани,
«Риши ки, бәрәнк әлх...»
Јад олсун о күnlәр ки, мурадымча кәзәрдим
Сазәндә Оруғнан;
Мин ачизу бичарәләрин башын әзәрдим
Силлә, јумруғнан.
Бу сајәдә һәр ләһәзә едиб сә'јү тәлаши.
Сәрвәт газанардым;
Тәһисил еләјиб гол күчүнә әмри-мәashi,
Дәвләт газанардым.
Ә'заләр исә сүст олуб имди гочалыгдан,
Бир дадрәсим јох!
Көрмәзмисән әһвалымы, дүшдүм учалыгдан,
Фәрјадрәсим јох;
Неч јердә сәсим јох,
Кәssин нәфәсим јох,
Фикримди чөванлыг,
Башга һәвәсим јох!..

1906

БАКЫ ФӘНЛӘЛӘРИНӘ

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир инди,
Фәһлә дә өзүн дахили-инсан едир инди.

Олмаз бу ки, һәр әмрә дәхаләт едә фәһлә,
Дәвләтли олан јердә чәсарәт едә фәһлә,
Асуðә нәфәс чәкмәjә һаләт едә фәһлә,
Jaинки һүгүг үстә әдавәт едә фәһлә...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир инди,
Фәһлә дә өзүн дахили-инсан едир инди.

Фәһлә, мәнә бир сөjlә, нәдән һәрмәtin олсун?
Ахыр нә сәбәб сөз демәjә гүdrәtin олсун?
Әл чәк, бала, дәвләтлиләрә хидмәtin олсун,
Аз-choх сәnә вердикләrinә миннәtin олсун!
Бу чәрхи-фәләk тәrsinә dөvran еdir инди,
Фәһлә дә өzүn дахили-инсан еdir инди.

Дәвләtli, амандыр, өzүn салma бәlaјә,
Фәһлә сөzү hәgg оlса da, bахma o сәdaјә,
Jol vermә nәfәc чәkmәjә hәrkiz fүgarәjә,
Өz шәnini пuch ejlәmә hәp bisәru паjә!..
Бу чәrhi-fәlәk tәrsinә dөvran еdir инди,
Фәһлә дә өzүn дахили-инсан еdir инди.

Alданma, fәgiрин olamaz әgli, zәkasы,
Чүn јохdур onun сәn kim pakizә libасы,
Jox sәrvәti, jox dәvlәti, jox шалы, әbasы,
Var kәhнә chухасы, dәxi bir tәkчә gәbasы...
Бу чәrhi-fәlәk tәrsinә dөvran еdir инди,
Фәһлә дә өzүn дахили-инсан еdir инди.

Istәrsen әkәr olmaғa acudә chәhanda,
Ta olmajasan gәmlәrә aludә chәhanda —
Фәһлә үzүn бахma bu bihudә chәhanda,
Өz фикрини чәk, ol dәxi fәrsudә chәhanda...
Бу чәrhi-fәlәk tәrsinә dөvran еdir инди,
Фәһлә дә өzүn дахили-инсан еdir инди.

Kәr millәtinin dәrdini, axtarma dәvasыn,
Әl чәkmәjetimin bашына, kәsmә sәdasыn,
Zinnhar gojub dәhрde bir xejr binaсыn
Jad ejlәmә, шад ejlәmә milllәt fүgәrasыn...
Бу чәrhi-fәlәk tәrsinә dөvran еdir инди,
Фәһлә дә өzүn дахили-инсан еdir инди.

1906

* * *

Etdi bu фәlәk hәp kәsә bir tәvr jamanлыг,
Сәd hejф, кечәn kүn!
hәp bir iш үchүn хатимәbәxsh оldu bu afaғ,
Олдуг jenә mәmnun.

Шүкр еjlәдик аллаһа јетишикчә зијанлыг,
 Әфсүрдә биз олдуг.
Чалды бизә бир өзкә сәјаг илә фырылдаг,
 Гәмли күнә галдыг.
Нә рәһм биләр, шәрм гана, ағламаг анлар,
 Бөјлә фәләк олмаз!
Jox бөјлә ики дилли, јаман үзлү чәфакар,
 Бир зәррә утамз!
Верди бу һамы гоншулара сән'етү дөвләт,
 Дүнja, сәнә лә'нәт!
Сәсләнди, кедәк сиз јатын һәммамдә раһәт,
 Бичады бу зәһмәт!
Ислам ушағы јатсын аяғында фәләгга,
 Бу нөв'ди тә'лим.
Вурсун буларын башына һәм миrzә тәрәгга,
 Ејлин ону тәкрим.
Еj вай, бу фәләк гојду бизи ләгәмәjә һәсрәт,
 Галдыг биз адамсыз!
Вермәз дәхи бир парча чөрәк тапмаға фүрсәт,
 Кет, јаткилә шамсыз!
Өз билдиини гылды мүсәлманлара дөвран,
 Эл ишдән үзүлдү.
Чагчаг башын ағрытды, кефин чекди дәјирман,
 Иш һәчвә дүзүлдү.
Бу чәрхи-ситәмкарын аман мәсхәрәсиндән!
 Баис, балан өлсүн!
Бахмыш бу мүсәлманлара гәм пәнчәрәсиндән,
 Чәрхин үзү дөңсүн!
Эvvәl бу фәләк чүмләдән әјмишди дамағы,
 Гәм касәси дашды.
Ахырда бизим башымыза вурду чанағы,
 Су башдан ашды.
Биr рус көрәндә олуруг хар јанында,
 Гузу, кечијик биз.
Кечмәз сөзүмүз бир пула сәрдар јанында,
 Чүнки нәчијик биз?!

Танры буна шаһид —
 Гузу, кечијик биз...

* * *

Тэрпэнмэ, амандыр, бала, гэфлэтдэн айлма!
Ачма көзүнү, хаби-чөхалэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Алданма айглыгда фэрагэт ола, һejhat!
Гэфлэтдэ кечэнлэр кими лээзэт ола, һejhat!
Бидар оланын башы сэламэт ола, һejhat!
Ат башыны жат, бэстэри-рахэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Ачсан көзүнү, рэнчү мэшэггэт көрөчэксэн,
Миллэтдэ гэм, үммэтдэ күдурэт көрөчэксэн,
Гылдыгча нэээр милэтэ һejрэт көрөчэксэн,
Чэк башына јорғаныңы, никбэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Бир лэһзэ айлдынса, гутар чаныны, јухла,
Ат тирjakыны, чэк баба, гәлjanыны, јухла,
Инчисә сағын, вер јерэ сол јаныны, јухла,
Иллэрчэ шүар етдијин адэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

Көз нурудур ујгу, ону дур етмэ көзүндэн,
Јол вермэ мәбада чыха бир ан сөзүндэн,
Амма елә бәрк јухла ки, һәтта кет өзүндэн,
Афагы дутан шурү гијамэтдэн айлма!
Лајлај, бала, лајлај!
Жат, гал дала, лајлај!

1906

АТА НЭСИҢЭТИ

Бәсдир, ej огул, бош јерэ бу елмэ чалышма,
Ганын тәләф олду!
Күндүз, кечә сә'ј еjlәјибэн дәрсә алышма,
Чанын тәләф олду!
Бу шәһәрдә чохдур, көрүрәм, елм охујанлар,
Онлар нә тапыблар?

Диванәдиләр малыны бу јолда гојанлар,
Куја ки, јатыблар.
Чохдур зәрәри адәм үчүн елм охумағын,
Сән сај вә дејим мән:
Эввәл бу ки, мәктәбдә олур тәлх дамағын,
Еj дидеји-рөвшән!
Бир дә көзүнүн нуру кедиб кур олачагсан,
Чанын да сағ олмаз;
Рәнкин саралыб ахыры рәнчур олачагсан,
Бағрында jaғ олмаз.
Ахырда, туtag, өлмәјиб онверсәтә кетдин,
Гуртардын өзүн дә;
Инсаф илә сөјлә, бу иши жахшымы етдин?
Бир дур бу сөзүндә!
Сән дә дејәчәксән сосалым*, ja ки, деморгат**,
Билмәм нечә дерсиз;
Хәлгин евини јыхды чыхыб бир нечә бәдзат,
Ах, ах, а бејинсиз!
Һәр бир кәда бир аз охујуб адәм олубдур,
Закону бәјәнмәз;
Чобан-чолуг оғлу бәj илә баһәм олубдур,
Намуну бәјәнмәз;
Каһи шаһа бир тә'нә вурап, каһ вәэзирә,
Бах, бах, сәни тары!
Каһи очага шәкк елијэр, каһи дә пирә,
Кафир олу бары.
Бундан сора гыл төвбә дәхи, мәктәбә кетмә,
Бирчә усан, оғлум!
Та бахма мүәллим сөзүнә, та әмәл етмә,
Ахыр утан, оғлум!
Чых даға, даша, јол кәсибән гарәтә башла,
Ахырда гачаг ол;
Сал бир бешатан бојнуна, бу адәтә башла;
Һәммали-јараг ол,
Хәлгә даданаг ол,
Һәр ишдә сајаг ол,
Вар чана зијаны —
Гејрәтдән узаг ол!..

1906

* Сосиалист.

** Демократ.

* * *

Ах еjlәдијим нәш'еji-гәлјанын үчүндүр,
Ган ағладығым гәһвеji-финчанын үчүндүр.

Вә'з еjlәдијим һәдjәвү eһсандан анчаг,
Үмдә гәрәзим кисәвү һәмјанын үчүндүр.

Сәркәштәлијим хәрмәни-буғдалар учундан,
Ашүфтәлијим сәрвәтү саманын үчүндүр.

Фәрш еjlәдијим синәми һәр күн гәдәминдә,—
Кәssин тәмәим сүфрәдәки нанын үчүндүр.

Бимар тәним күфтәвү бозбаш әләминдән,
Хунин чиjерим долма-бадымчанын үчүндүр,

Ағзым долусу не'mәти-фирдовс дедикдә,
Бошгабда гара көзлү фисинчанын үчүндүр.

Вәсф еjlәдијим зөвлө әнһари-бениши
Көвсәр мәзәли шәрбәти-реjһанын үчүндүр.

Көрдүм ки, плов бишмәдәдир, ачлыға дәздүм,
Билдим бу тәдарүк шәби-eһсанын үчүндүр.

Ах, бирчә көрәждим сәни, ej севкили варис,
Мејлим сән илә дәсти-зәрәфшанын үчүндүр.

Мүн'имләрә чан вер, көнүл, уjма фүгәраjә,
Синәмдә сәни бәсләдијим анын үчүндүр.

Аһын шәрәри етмәz әсәр бир кәsә, һопһоп,
Бу од сәнин анчаг аlyшан чанын үчүндүр...

Jan, динmә, сәn аллаh!
Ган, динmә, сәn аллаh!
Иәг сөjләмиш олсан,
Дан, динmә, сәn аллаh!..

1906

БАКЫ ПӘҢЛӘВАНЛАРЫНА

Көнлүм буланыр кучәдә чөвланыны көрчәк,
Нитгим тутулур һәрзәвү һәдјаныны көрчәк.

Чаным үзүлүр әлдәки галханына бахчаг,
Гәлбим алышыр белдәки патраныны көрчәк.

Баҳдыгча револверинә әндамым олур сүст,
Бағрым јарылыр хәнчәри-бүрраныны көрчәк.

Тәфриг едәмәм: мәстми, һушјармысан сән,—
Мәстанәрәвиш, мәшji-пәришаныны көрчәк.

Дүшдүн лотулуг мәшгинә, исламә ујушма,
Өлдүр нерәдә олса мүсәлманины көрчәк.

Гој бәркүнү кәч гашынын үстүндә, фырылда,
Кәндін кими бир лотижи-мејданыны көрчәк.

Мәст ол кечә-күндүз, нә билим, јат нерәләрдә,
Јум көзләрини ханеji-вираныны көрчәк.

...Каһ «искороход» чәкмә, кәни кеj «лакеронни»,
Веллән кечә-күндүздә хураманыны көрчәк.

Вар-жохуну сәрф еjlә барышанлара, анчаг
Сөj һәмсәри-мәзлумеji-наланыны көрчәк.

Күл, күл ки, чөвансән,
Әjjashi-чәhансән.
Сәрхөшлара чансән,
Һала күләчәксән.
Вәгта ки, гочалдын,
Риши дөшә салдын,
Пис күnlәрә галдын,
Онда биләчәксән!..

1906

* * *

Адәтимиз даш иди дә'ва күнү,
Тулларыдыг әлдә сапан гыжһагыж!

Иәр кәсә дәјсәјди едәрди һаман
Бир нечә күн аhу фәған, уфһауф!

Мәліем олурду, сағалырды јара,
Әлдә галырды јенә чан саппасағ.

Имди револверди, дөнүм башына,
Накәһ олур күлләфәшан партапарт!

Онда көрүрсән јыхылыб јанбајан
Бир нечә нөврәстә чәван лајбалај!

Түф белә дөвранә ки, бәдтәр олур
Сејри-фәләк, дөври-зәман илбәил!

Милләти-ислам гырыр бир-бирин,
Аллаһ, аман, бу нә јаман гырнағыр!

Гардаша бах, гардашыны өлдүрүр,
Вәһши олуб әһли-чәхан сәрбәсәр!

Милләти көрдүкчә белә һәрчү мәрч
Көнлүм олур допдолу ган гатбагат.

Бәјлә кедәрсә, Бакы әлдән кедәр,
Галмаз о мә'вадә аман һич, һич!

Бари, худаја, өзүн ислаһ гыл,
Та едәләр пиру чәван сүлһ, сүлһ!

1906

УШАГЛАРА

Еj милләтин үммиди, дилү чаны, ушаглар!
Валилләринин севкили чананы, ушаглар!

Мадәрләриниз етди сизә меһру мәһәббәт,
Ағуши-шәфәггәтдә сизи бәсләди раһәт.
Валилләриниз хәрчинизә етди кәфаләт,
Әлминнәтү-лиллаһ, сизә јар олду сәадәт,
Олдуз һәрәнизд бир евин оғланы, ушаглар!
Асудә кәзин инди бу дүнjanы, ушаглар!

Сиз сәрв кими сәркәш олуб бојлә бој атдыз,
Иллик бечә тәк банлыјараг хәлги ојатдыз,
Шад олду пәдәр, мадәриниз — бу боја чатдыз,
Бәсdir сизэ кәһвареји-наз ичрә ки, јатдыз,
Инди бурахын балышы, јорғаны, ушаглар!
Нәм тәрк еләјин ханеји-вираны, ушаглар!

Вәгт олду чыхыб күчәдә чөвлан едәсиз сиз,
Нәрчайи кәзиб, һәр јери сејран едәсиз сиз,
Чәнкү чәдәлү гарәтү талан едәсиз сиз,
Нәр чилдә кириб, аләми виран едәсиз сиз,
Күндә атасыз бир нечә патраны, ушаглар!
Та өјрәнәсиз шивеји-дә'ваны, ушаглар!

Вәгт олду һәвәс етмәјәсиз мәктәбә, дәрсә,
Тә'лим аласыз һәр нә ки, аләмдә бетәрсә,
Хејри бурахыб, әхз едәсиз һәр нә зәрәрсә.
Майл оласыз һәр ишә ким, фитнәсә, шәрсә,
Адәт гыласыз һәрзәвү һәдјаны, ушаглар!
Сиз неjlәjәsiz мәктәби, молланы, ушаглар!

Вәгт олду вуруб јыхмаға мүштаг оласыз сиз,
Евдә кәрәк әвәлчә ки, гоччаг оласыз сиз,
Нәм валидә, һәм валидәјә ағ оласыз сиз,
Динчәлмијәләр та нә гәдәр сағ оласыз сиз,
Нәр күн дәjәsiz мадәри-наланы, ушаглар!
Та уф демәjә галмыја имканы, ушаглар!

Нәр истәдијин олмаса һасил пәдәриндән,
Вур, јых, чала, та горхуја дүшсүн зәрәриндән,
Сөj ағзына чүр'әтлә, чәкинмә һүнәриндән,
Бичарә хилас олмаг үчүн шурү шәриндән,
Чыхсын чаны, сатсын габы-газаны, ушаглар!
Неjlәr дәхи ол сәрвәтү саманы, ушаглар!

Бәсdir ки, оғул саһиби дүшкүн пәдәр олду,
Хејр олду эчәб агибәти, бәхтәвәр олду,
Кез нури һесаб ејләдији дәрди-сәр олду,
Зәһмәтлә әмәк вердији чүмлә һәдәр олду;
Нә өлмәди та ким, гутара чаны, ушаглар!
Нә тапмады өз дәрдинә дәрманы, ушаглар!..

Еj фэлэк, зүлмүн өјандыр, бу нечэ дөври-зэмандыр ки, ишим ахы фэгандыр, мэни јандырма амандыр, көзүмүн эшки рэвандыр, үрэжим допдолу гандыр, наамы гэмдэн бу јамандыр ки, нечэ өхли-гэлэмлэр, бурахыб чаныма гэмлэр, гарышыб дэрд бэхэмлэр, үрэжим инди вэрэмлэр, газетэ, журнала бу күфрийэмлэр нечэ чүр'этлэ рэгэмлэр јазыб, ислама ситэмлэр елэйирлэр ки, кэ-рэк аләми-исламдэ, һэр өлкэдэ, һэр шэхэрдэ, динару дирэмлэр сачылыб, мэктэби-нисван ачылыб, гыз балалар мэктэбэ назыр олалар, елмдэ майир олалар, фэзлдэ байир олалар, башдан-ајагэ өкөнүүсийн кејэлэр дон, кедэлэр мэктэбэ он-он, дуталар шивеи-бид'эт, охујуб нэхвлэ һикмэт, алалар дэrsи-тэбабэт, билэлэр чүмлэ китабэт, едэлэр јазмага адэт, итэ исмэт, бата иффэт... аман, ej вах! Aj аллаh! Бу гөвм олду нэ күмраh! Бу нэ шивеи-икран! Бу нэ зүмреи-бэдхах! Салыб аләмэ пэрхаш, булар лал ола ej каш, дүшэ башларына даш! Худаја, бу нэ күфтэр, нэ рэфтэр, нэ мурдар, нэ биар, фэна карэ бизи сөвг еләмэк фикринэ амадэ олублар! Гыза лазымдыр өкэр билмэк: о да ев иши, палтар тикиши, көһнэ јумаг, јун дарамаг, дон јамамаг, сэһну сәраны сүпүрүб, касәни, габы үфүрүб, күфтэ, кэлэм долмасы, мэт һалвасы, эт бозбашы, ja лобжалы аш, бир дэхи тэндир лавашы ejләмәјиндэндир ибарэт ки, өкэр бунлары да билмэсэ ejб ejләмээз, анчаг гыза эн лазымэли бир, ики, үч мәс'әләни билмәјидир, билсэ олур әмрэ кифајэт: бири олдур ки, кэлин кетдижи евдэ бачарыб гаjnатаja, гаjnанаја чымхыра билсин ки, она сөз демэjэ етмиjэ бир кимсэ дэ чүр'эт, бири дэ гаjны илэ саhiби мабеjнина бир һадисеji-тэфригэдир ким, она даир едэ һиjlэт ки, беш-үч күндэ чох илдэн газанылмыш бу гэдэр меһрү мәhэббэт ола тэбдили-эдавэт; бири, һэм ахыры, эн үмдэси дамдабачанын, һэм хохунун, хортданын адларыны билмэkdэ кэрэк сэ'j едэ өврэт, нэ гэдэр фаидэси вар бу ишин кэр ола диггэт ки, өкэр аглаја, jaинки дэчэллик едэ бир тифла, нэhајэт анасы сөjlэсэ бу адлары филфөвр едэр өвладыны раhэт вэ галар өгли сёламэт, башы чэкмэз дэ мэламэт...

Будур аләми-нисван!
Будур һали-мусәлман!
Кэрәкдир едэ мәhдуд
Өз өвладыны инсан!

Сән, эмма, һәлә ганма!
Инанмырсан, инанма!
Фэрәhlэн әмәлиндэн,
Утанмырсан, утанма!..

* * *

Еј әэзизим, хәләфим, мајеји-иззү шәрәфим, руһи-рәван, муниси-чан, табу тәван, тазә җәвавым ки, он илдән бәридиր өмри-киранмајәми, јалгыз демирәм диними, иманымы, инсафымы, вичданымы, ирфанымы, һәм чанымы да, чүмлә гонум-гоншу дејил, ел дә билир ки, сәнә вәгф ејләјиб, шаму сәһәр, һәр нә гәдәр, рәнчү қәдәр, хејру зәрәр, фитнәвү шәр сәндән өтәр дәври-гәдәр-дән јетишибидирсә мәнә, чаныма миннәтлә гәбул етмишәм, анчаг аталыг һәггимин ифасы учүн, меһру мәһәббәтлә, нә иззәтлә, нә наләтлә сәнә тәрбијә, тә'лим едәрәк, сәрв-гәдин бәсләмишәм, чану дилимдән сәни чох истәмишәм, бир пара сырф ахмаг олуб өз көзүнүн нуру олан севкли өвладыны тәдрислә тәзји' вә тәзјиг еләјән чанилу құмраһ аталар тәк сәни зиндани-мәдарисдә мүгәjjәд еләјиб, елму мәәриф дејилән бош, әбәс, инсанә چәфәнк ишләр илә фикрини, һәм әглини, вичданымы мәһдуд гылыб, руһуну инчитмәмишәм, зәһмәтинә битмәмишәм, күчәдә, базардә өз гәсдинә игдәм едәрәк, һәр күнү бајрам едәрәк, күnlәри ахшам едәрәк, хошладығын тәк доланыб, кәзмәйинә разы олуб, мән сәни бир сән'этә дә гојмамышам, һәр кечә һәр јердә гонағ галмағыны, зөвгү сәфа алмағыны, зурна, гавал чалмағыны хошламышам, өз башына бошалмышам, һәмд худаја ки, олубсан белә гүвәтли, мәнабәтли, шүчаәтли чәван, шири-жәjan, бәбри-бәjan; вәгт о зәмандыр дәхи бундан белә бир ад чыхарыб, иш бачарыб, илхы.govуб, мал апарыб, дәһрә гијамәт гопарыб, јоллары мәсдуд еләјиб, аләми мәһдуд еләјиб, насили-мәгсүд еләјиб, сән мәни хошнуд еләјиб, адәти гулдур оласан, јол вурасан, ел гырасан, кәрчи гачаглыгда дутулмаг да вар, әмма ону фикр еjlәmә әсла ки, дутулсан, әлә дүшсән дә тәрәһһүмлүдүр әрбаби-һөкумәт, сәнә ejlәr һамы һөрмәт, оласан һәбсәдә раһәт, чөрәјин кәрм, сујун саф, јерин күнчи-фәрағәт, сәнә бир кимсәдә чүр'әт оламаз етсин әзијәт, нола бир күн дүшә фүрсәт гачасан, гуртарасан һәбсән; әлбәт ки, әкәр гачмаға да олмаја имкан, ишини гәт' едә диван, оласан әһли-пасилjan, нә гәмин вар, сәнә гурбан ки, о јерләрдә нә чохдур сән өзүн хошладығын Сонja кими гәнчә-дәһән, симбәдән, рәшкى-чәмән, зүлфи-сәмән, кәзләри аһуji-хүтән, кәпкәзәл, аппағ, о исмәтли, вәчәһәтли, сәбаһәтли, мәлаһәтли мадамлар, бириң әлбәттә аларсан, десә рус ол, нә чәтиң шејdir, оларсан, дәхи бир хач да саларсан...

Бу әмәлдән учаларсан,
Иван намин аларсан,
Амилjanов оларсан,
Нә гәдәр олса да өмрүн,
О јерләрдә галарсан!..

1907

* * *

Сәрадән бир дәли шејтан дејәр: инсанлар, инсанлар!
Нәдир дүнjanы тутмуш елмләр, ирфандар, инсанлар!?

Ганан ким, гандыран ким, иәшири-ирфан ејләjән кимдир?
Сизи иршад едир көрмүрсүнүз фәттанлар, инсанлар!?

Әдәbdәn, елмдәn кәр фејзијаб олса әвамүннас,
Дүшәр шә'нү шәрәфдәn моллалар, ишандар, инсанлар!

Севәрми әһли-истибадад милләт хушјар олсун?
Буна разы олурму бир нечә вичданлар, инсанлар!?

Аյылмыш рәнчәрләр, алмаг истәр hәggى-mәшруин,
Нә јердә галмысыз бәjlәr, ағалар, ханлар, инсанлар!?

Мүһәррирләr, мүфәttinlәr усанмазлар, утамазлар,
Jазарлар hәrzәlәr, әфсанәlәr, hәdjanлar, инсанлар!

Шәrapәtдәn чәкиб әл, хејрә mail олмајын бир дәm,
Кәsin башлар, алын чанлар, төкүн мин ганлар, инсанлар!

Бәшәrsiz, сиздә ган тәkmәk тәbiидir, чибилидир,
Бу фитрәtдәn uzagдыr, shүbһәsiz, шејтанлар, инсанлар!

Dejilmi hejf дилләrdәn губари-чәhl мәhв олсун?
Нечин hәr күндә гандан гопмасын туфандар, инсанлар!?

Dәmadәm nәfci-әmmarә demәkdә «үгтүлүл-ихван»,
Нечин salim гала башлар, bәdәnlәr, чанлар, инсанлар?

Чәhalәt pәrdәsin чак etmәjin, онда kөrәrsiz kим,
Сәradir chisimlәr, hәm nәfslәr, шејтанлар, инсанлар!..

1907

* * *

Амалымыз, әфкарымыз ифнаji-вәtәndir,
Кинү gәrәzү hирс бизә zijnәti-tәndir,
Әf'ал jоx, ančag išimiz lafi-dәhәndir,
Dүnjadә әsarәtlә bүtүn kam alaryz biz,
Gaфgazlylarыz, jol kәsiriz, nam alaryz biz!

Әгрәб кими нештәр күчү вар дырнағымызда,
Ислам сусуз олса, су јох бардағымызда,
Һәр күнчдә мин түлкү јатыб чардағымызда,
Мин ниjlә гуруб, рұтбәвү икрам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алышыз биз!

Гафгазлы ады аләмә икраһ-рәсандыр,
Гулдуру, гочумуз зүлмәдә мәшһүри-чәһандыр,
Ким дерсә тәрәгги едәриз, мәнчә, јаландыр,
Бүхлү һәсәдә адәт едиб, кам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алышыз биз!

Биз хошламаныг дәрси ки, мин мәктәб ачылсын,
Кәр мин дә мәариф сөзү дүнjaјә сачылсын,
Мәктәбдә нә һөрмәт ки, о саманә гачылсын?
Мејханәдә вотга вурарыз, кам алышыз биз,
Гафгазлыларыз, мәст оларыз, нам алышыз биз!

Авропалы өз милләтин иһја едир, етсин,
Шэ'ну шәрәфи-гөвмүнү и'ла едир, етсин,
Инсанлыг адын дәһрдә ибга едир, етсин,
Гәфләтдә јатыб, ад батырыб, нам алышыз биз,
Башә јумруг золладырыз, кам алышыз биз.

1907

СӘРҮЕСАБ

Сәс учалашды, гојмајын!
Милләт ојашды, гојмајын!
Риштеи-дәрсә, мәктәбә...
Чүмлә долашды, гојмајын!
Иш јавалашды, гојмајын!

Ел ујушуб азанлара,
Күндә гәзет јазанлара,
Од вурулуб газанлара,
Гајнады, дашды, гојмајын!
Нәддидән ашды, гојмајын!

Тәрк еләјин чаванлары, —
Зәррәчә јохду ганлары,
Сөзләри дөгру исә дә,
Башлары сашды, гојмајын!
Чөһрә тәрашды, гојмајын!

Сеһри, фұсуну хошлајын,
Шайри, шे'ри бошлајын,
Мәктәб илә бу фирмәнин
Бағры бадашды, гојмајын!
Никбәти вар, сәсин кәсін!
Гарға, долашды, гојмајын!
Чох пис улашды, гојмајын!

Қафир олуб, вурун, вурун!
Риштеи-ұлфәтін гырын!
Жаздығы ше'рини чырын!
Динә саташды, гојмајын!
Күфрә булашды, гојмајын!

Әгли, шүуру, фәһми јох,
Ирзу һәјадә сәһми јох,
Мәзһәби, дини, рәһми јох,

Ишләри јашды, гојмајын!
Лап данабашды, гојмајын!
Гырылды гашды, гојмајын!
Көздән узашды, гојмајын!..

1907

ТӨМЕЈИ-НӘҢАР

Чығырма, жат ај ач тојуг, жухунда чохча дары көр!
Сус, ај жазыг, фәзадәки үгаби-чаншикары көр!

Іининдә далдаланма чох, һәјәтдә дә доланма чох,
Жијәндәки бычағә бах, о тифи-абдары көр!

Кәтиридиин јумуртадан нәтичә чүчә көзләмә,
Газанда гәјганагә бах, очагдакы шәрары көр!

Тахыл, тахыл дејиб дә чох чығырма зәнкәзурлу тәк,
Бәјин, ханын, ханын, бәјин әлиндә еңтикары көр!

Мәнәм-мәнәм дејәнләрин инанма чох да гөвлүнә,
Кәрәкли күндә онларын гычындакы фәрары көр!

Амандыр, ујма ваизин һәлавәти-кәламына,
Әба-гәбаны говза бах, ичиндә зәһрмары көр!

Бу әгнијаләрин үзүн көрүнчә еһтијачдә,
Кет, еј фәгири-бинәва, кәфән бүрүн, мәзары көр!

Бу интеликләрин* сөзүн кәтирмә һеч аралыға,
Олары көрмәк истәсән, шәрабы көр, гумары көр!

Палитгадыр һәр ишләри, алышлары, веришләри,
Оларда бир әмәл фәгәт гуру, бош ифтихары көр!

1907

* * *

Һә, де көрүм, нә олду бәс, ај балам, иddәаларын?
Тутмуш иди јери, көјү наләләрин, нәваларын...
Јохса ганыб да ејбини бошламысан әдаларын?
Шимди, һәриф, сөз һәман мән дејән олду, олмады?

Сән демәдинми сағламам, јох бәдәнимдә бир мәрәз?
Мән демәдимми чөвһәри-нәфсинә нирс олур әрәз?
Сән демәдинми шәхсимә әл тапа билмәјиб гәрәз?
Та ки, олунду имтәнан, мән дејән олду, олмады?

Эңчумән әһлиниң, гочаг, сән демәдинми, бир тәки
Вермәјәчәк риза кәлә өлкәмизә Әтабәки?!
Нолду ки, тез бошалды бәс иш көрән эңчумән дә ки?
Көһнә гапы, һәман дабан, мән дејән олду, олмады?

Сән о дејилмидин, дедин: думдур үмидкаһымыз?
Мән демәдимми, вар буна думдуру иштибаһымыз?
Бакы вәкили кетдими, олдуму дадханаһымыз?
Кет, һәлә хамсән, долан, мән дејән олду, олмады?

Сән демәдинми думада рәф' олур еһтијачымыз?
Мән дә дедимми чох јемә, тез позулур мәзачымыз?
Гара булудлар ојнашыр, инди нәдир әлачымыз?
Чулғалајыр бизи думан, мән дејән олду, олмады?

* Интеллигентләринг

Сән о дејилмидин, дедин: вар бизим иттиһадымыз?
Мән дә, јадында вар, дедим: јох буна е'тимадымыз,
Бүгзә нифагәдир бизим гејрәтү ичтиһадымыз?!.
Пәрдә ачылды накәһан, мән дејән олду, олмады?

1906

* * *

Фәһлә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсан?!
Пулсуз киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Инсан оланын чаһу чәлали кәрәк олсун,
Инсан оланын дәвләти, мали кәрәк олсун,
Нүммәт демирәм, евләри али кәрәк олсун;
Алчаг, уфачыг дахманы саманмы санырсан?!.
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Һәр мәчлиси-алидә сохулма тез арајә,
Сән дур ајаг үстә, демә бир сөз үмәрајә,
Чаиз дејил инсанча данышмаг фүгәрајә,
Дәвләтліләрә кәндини јексанмы санырсан?!.
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Фәгр илә финә әһлинә ким верди мұсоват?
Мә'надә дә, сурәтдә дә вар бунда мұнафат,
Өз фәзлини пулсуз едәмәз кимсәнә исбат,
Бу мұмтәнәй габили-имканмы санырсан?!.
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Кет вур чәкичин, ишлә ишин, чыхма зејиндән,
Мәгсуд мұсоват исә айрылма чејиндән,
Вар нисбәтин әрбаби-финајә нә шејиндән?
Бир аббаси күн муздуну милжанмы санырсан?!.
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Дәвләтлијик, әлбәттә, шәрафтә дә бизимдир,
Әмлак бизимдирсә, әжаләт дә бизимдир,
Диван бизим, әрбаби-һекумәт дә бизимдир,
Өлкә дәрәбәйлик дејә хан-ханмы санырсан?!.
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Асудэ доланмагда икэн дөвлэтилиздэн,
Азғынлыг едирсиз дэхэлэ нэ'мэтилиздэн,
Бојлэ чыхчагсызмы бизим минэтилиздэн?!

Еһсанымызын шүкрүнү күфранмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлыгы асанмы санырсан?!

Иеч бир утанаырсан?!
Ja бир усанырсан?!
Элминнэтү-лиллаһ,
Одлара јанырсан!

1907

ТӘРАНЕЈИ-ШАИРАНӘ

Сұлуки шайрин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?
Вәтәнпәрәстә бу мәсләк рәва дејил дә, нәдир?

Насыл да әсрә көрә мәзһәр олмасын шайр?!
Фұады лөвінеји-қијтинұма дејил дә, нәдир?

Хәжалы мәс'әдәтү е'тилаји-әһли-вәтән,
Шұары милләтә меһру вәфа дејил дә, нәдир?

Сәрири-сәлтәнәти шайранә маликинин
Ливаји-һиммәти иззәткүша дејил дә, нәдир!?

Вәлејк чаизәчулуғла вәсфку шайр
Шу мәсләқиндә јавунчы кәда дејил дә, нәдир?

Пула ситајиш едән шайрин бу гәһбәлији,
Нәһајәт, әгбәһ олан бир әда дејил дә, нәдир?

Дүри-хәзинеји-әһли-кәмал икэн әш'ар,
Хәзәф бәнасына сатмаг чәфа дејил дә, нәдир?

Мәдиһәкуләрин әш'ары абрулары тәк
Нисари-хаки-дәки-әғнија дејил дә, нәдир?

Тәмәллугатә јагышмаз тәбиәти-шайр —
Бу шивә мәсләки-әһли-рија дејил дә, нәдир?

Ријаны тәрк едәлим заһиди-ријакарә,
Дүрәнклик бизә нисбәт хәта дејил дә, нәдир?

Тәбәсбүсатлә һасил олан беш-он күнлүк
Өмүрдән исә бир өлмәк сәза дејил дә, нәдир?

Гулами-һиммәт олан шири-гәзәлханын
Зәбаны, нитги һәгаигәда дејил дә, нәдир?

Демәм ки, шаир олуб һәчви-насә ач дилини,
Әминә һәчв, кәмали-әза дејил дә, нәдир?

Гәрәzlә бир кәсә итһами-ләғвкаранә —
Зәни гәбаһети-әглү зәка дејил дә, нәдир?

Демәм ки, фасиди вәсф ет, сакын фәсадындан!
Јаманә јахшы демәк насәза дејил дә, нәдир?

Вәлеjk чадеji-инсафдәn кәнаr оlma
Ki, rahi-әdl сирати-һүda дејил дә, нәдир?

Ризаji-һәggи көzәt, ket рәhi-һәgигәtlә,
Bu ѡolда kәlsә bәla, hәg riza дејил дә, нәдир?

Эли, шикәнчеji-әhli-diјарә ol Сабир,
Bәlaјi-һүbbi-вәtәn лиlvәla дејил дә, нәдир?

1907

* * *

Наәhl олана мәtlәbi andyrmag olurmuy?!

Сөз ганмыjana зор ilә гандыrmag olurmuy?!

Көnlүm сәnә maiлdir әzәldәn bәri, ej pul!
Олсам да нолур таэтinә il-куnү mәshfул,
Сәnlә kөrүрәm kәndimi hәr bәzmдә mәgbul
Сәnsiz bu чәhan әhlin инандыrmag olurmuy?!

Наәhl олана мәtlәbi andyrmag olurmuy?!

Сәnsәn mәnim әfzuniji-sәrmajeji-fәxrim,
Сәnlә учалыр mәrtәbeji-pajeji-fәxrim,
Kәr dөnсә uzum гiblәdәn, ej majeji-fәxrim,
Сәndәn jana kөz нуру dolandыrmag olurmuy?!

Наәhl олана мәtlәbi andyrmag olurmuy?!

Чаным үзүлүб сәндән өтүр хәлги сојунча,
Бир јатмамышам та сәни сәндүгә гојунча!
Дерләр мәнә: пул јығмајы бошла, је дојунча!
Ешг әһлини сөвдадән усандырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Касиб дејилиз, сиккеји-пулу танырыз биз,
Пул илә олан шә'ну шүүнү ганырыз биз,
Бир һәббә зәрәр јетсә пула, одланырыз биз,
Жансын чијәрим! Дөвләти јандырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сә'ј еjlәмишәм бир нечә ил зирәкү чалак,
Нарданса кечиб киrimә чох сәрвәтү әмлак,
Бир ачиzә рәһим етмәјиб, өмр ejlәмишәм пак,
Инди бу сүлүки јаваландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бунлар кечәр, инди дүшүб ел башга һәвајә,
Пул истәнилир, мәктәб ачылсын фүгәрајә,
Оғлан охусун, гыз охусун пајәбәпајә;
Касибләри елмә учаландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Дәхли мәнә нә елм охуја миллит ушафы?!

Тәһсили-кәмалат едә ja үммәт ушафы?!

Кетсин ишә бу тәнбәлү бигејрәт ушафы!

Чаным, көзүм, арифләри гандырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бизләрдә юх иди белә адәт, — јени чыхды,
Өврәтләрә тәдриси-китабәт јени чыхды,
Исламә хәләл гатды бу бид'эт, — јени чыхды,
Бу чешмәни бир нөв' буландырмаг олурму?!

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

1907

* * *

Паһ атоннан, нә ағыр јатды бу оғлан, өлүбә!
Нә дә тәрпәнмәјир үстүндәки јорған, өлүбә!..

Бу гәдәр гышгырыға дурду гонум-гоншу тәмам,
Дәбәришмәз дә, верибдир, дејесән, чан, өлүбә!

Демәк олмаз дириләр тәк јатыб, әлбәт, дурачаг,
Өлүләр јатмағыдыр, јох буна пајан, өлүбә!

Чох совугдур чыхан аһәстәчә тәк-тәк нәфәси,
Бәдәниндә донушуб, ләхтәләниб ган, өлүбә!

Чумухуб чанына битләр, бирәләр, һисс еләмир,
Чалса әгрәб дә һәнүз еjlәmәz әмман, өлүбә!

Һансы бир доктора әрз етдим онун илләтини,
Деди: чәк бундан әлин, бошла, бу чохдан өлүбә!

Нә «масаж» илә, нә «мәснуи-тәнәффүслә» бунун —
Вә нә «дағ» илә олур дәрдинә дәрман, өлүбә!

Буну һәтта дүшүнүб чүмлә мүсәлман ушағы
Һәр вилајәтдә дејирләр: пај атоннан, өлүбә!

Мәзәлли лап бу ки, бир парә урус «дама»лары
Гошуулуб бунлара дерләр ки, мүсәлман өлүбә!

Аман, ај Молла дајы, бир китаб ачдыр, фала бах,
Тапмасан чарәсини сән дә де ордан: өлүбә!..

1907

ТӘРАНЕЈИ-ЭСИЛАНӘ

Нә сохулмусан арајә, а башы бәлалы фәһлә?!

Нә хәјал илә олубсан белә иддиалы, фәһлә?!

Сәнә динмәдикчә, әбләһ, азыхыб јолун чашырсан,
Гапыда дајанмајыб да, зала доғру дырмашырсан,
Гара фәһлә олдуғунда бәјү ханла чулгашырсан,
Бәјә биздә көрмәјирсән бу гәдәр чәлалы, фәһлә?!

Нә чығыр-бағыр салырсан, јорулуб усамајырсан,
Әдәб илә өз мәгамын таныјыб дајанмајырсан,
Һәлә кәһнә палтарындан гызарыб утамајырсан,
Башына гојуб кәлирсән јекә бир моталы, фәһлә?!

Буна бах, бу сир-сифэтлэ данышыр да пүр ибарә!..
Көзүм ағрыјыр едәндә бу гырылмыша нэзарә...
Кәтириб бурахды кимләр булары бизим дијарә?
Нә билим наралы касыб, нә билим наралы фәһлә?!

Белә иди адәт әvvәл, бәјә јалваарды касыб,
Нүчәбаләри көрәндә ајафа дуарды касыб,
Ики гат олуб, әдәблә бәјә баш вуарды касыб,
Вар иди вәфалы касыб, вар иди һәјалы фәһлә?!

Дәјишиб зәманә имди, доланыб бүтүн үмурат,
Ајағы чарыглылар да кәлиб истәјир мұсават!..
Белә әсрдә мәишәт бизә хош кечәрми, һejhat?!.
Аյылыб жатан чәмаәт, көз ачыб гапалы фәһлә!

Адә, фәһлә, сән кет әлләш, сана күнләрин ај олсун,
Кет оларла сөз даныш ким, сәнә фәгрдә тај олсун,
Бәшәрийјәт аләминдән нәјинә көрә пај олсун?
Бу дејилми баш-гулағын, а башы һавалы фәһлә?!

Бәшәрийјәт ахтарырсан, һаны рүтбәвү чәлалын?
Мәдәнијјәт ахтарырсан, һаны пулу мүлкү малын?
Ә'зәмијјәт ахтарырсан, һаны халисән, мәналын?
Һаны тагә-тагә шалын, а чырыг чухалы фәһлә?!

Данышырсан азғын-азғын, һаны гәсри-зәрникарын?
Һаны Анна тәк барышнан, һаны Соня тәк никарын?
Һаны мәчлиси-гумарын, рүфәгаји-мејкүсарын?
Һаны нәш'әji-хумарын, а галын гафалы фәһлә?!

Әкәр истәсәјди аллаһ, ки сәни едәјди мәгбул,
Бизә вердији тәк, әлбәт, сәнә һәм верәрди пул-мул.
Ди утан ләјагәтиндән, бары олма бунча мәчһул!
Гуру-бош әл илә умма өзүнә кәмалы, фәһлә!
Гәләт ејлә, етмә бир дә белә бош хәјалы, фәһлә!
Дур итил, чәһеннәм ол, кет, үрәјим даралы, фәһлә!..

ЛЕЈЛИ-МӘЧНУН

Еj дәвләтимин зәвалы оғлум!
Еj башы ағыр бәлалы оғлум!

Еj мәктәбү дәрсин ашинасы!
Еj риштеji-елм мұbtәласы!

Шад олдум о күн ки, сән доғулдуң,
Мин шүкүр еләдим ки, оғлум олдун.

Дердим ки, көзәл хәләф оларсан,
Бир аиләjә шәрәф оларсан.

Шүғлу hүnәrimi јад едәрсәn,
Атаны, ананы шад едәрсәn;

Дүнјадәn олурса иртиналым,
Анчаг сәnә тәрк олур мәналым.

Билмәздим олурсан елмә шеjда,
Шуриdә едәр сәни бу севда.

Бә'зи охумуш рәфиги-бәдхәh
Тәdbirimi чашдырыбыш, ej вah!

Уjдум олара, сәни охутдум,
Сәd hejф ки, әглими унудум!

Кәsdim өz әlimlә өz аjaфym,
Хамуш еләдим мәn өz чирафym.

Кирәm бу хәта дүшүб өzүмдәn,
Кәz нурими сачмышам кәzүмдәn.

Сәn hәm ниjә бунча сәhв едирсәn,
Кәz нури кими узаг кедирсәn?

Бунча охудун, юрул да бари,
Бир дәф'ә бураг бу зәhrimari!

Пул галмады, бахмышам hесабә, —
Кетди гәләмә, кағыз, китабә.

Журналу китаб jүz-jүz олмаз,
Бу хәрч тичарәtә дүz олмаз.

Дәфтәrsә беш-алты чилд бәsdir,
Еj нахәләfим, бу nә hәvәsdir?!

Чернил, графил, перо, гарандаш —
Ичад едәни олајды шил, каш!

Инсаф еләмәзмисән ки, јандым,
Пули нә әзаб илә газандым!

Биһудә ишә нә хәрч едирсән,
Бу көнлүмү һәрчү мәрч едирсән!

Хәрчин түкәниб кәсилемир арды,
Биллаh, дәхи пулларым гутарды!

Хасә әриди, үзүлдү чанын,
Солду күл үзүн, гаралды ганын;

Вазеh бу ки, хәстәдир мәзачын,
Ja рәб, ким едәр сәнин әлачын?!

Нә вар јејиб-ичмәјин, нә хабын,
Тәһсиләдир анчаг иртикабын.

Нә сејрү сәфаны хошлајырсан,
Нә дәрсү китабы бошлајырсан.

Мырт-мырт охујуб мырылдајырсан,
Гарға кими hej гырылдајырсан!

Әjjами-бәһару күлдүр, оғлум!
Гојма мәни гәмдә, күлдүр, оғлум!

Һәмсиннләрин сәфадә, бағда,
Һәмәсрләрин чәмәндә, дағда.

Бә'зиси кәзиб дә киштзари,
Гуш әлдә кәзәтләјир шикари;

Бә'зиләри бир тәрәфдә хәlvәт,
Адәтчә едәрләр ejshү ишрәт;

Бәзиси олуб гумарә мәшгүл,
Бә'зиси шәрабә, jaрә мәшгүл.

Һәр бир нәфәри бир ишдә чалак,
Һәр дикәри бир әмәлдә бибак.

Һәр күн әбәвејни шад едиrlәр,
Һәрмәтләрин издијад едиrlәр.

Хош ол әбәвејнә ким, бу минвал
Һәр дайм олур чөһанда хошнал!..

1907

* * *

Мәзлумлуг едиб башлама фәрјадә, әкинчи!
Гојма өзүнү түлкүлүjә, адә, әкинчи!

Бир үзрлә һәр күндә кәлиб дурма гапымда,
Јалварма мәнә, бојнуң кәч бурма гапымда,
Каһи, башын, каһ дөшүнә вурма гапымда,
Ләғв олма, әдәб кәзлә бу мәвадә, әкинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, әкинчи!

Хош кечмәди ил чөллүjә, деһганә, нә борчум,
Jaғмады jaғыш, битмәди бир данә, нә борчум?
Әсди гар јел чәлтиjә, бостанә, нә борчум?
Кетди мәнә нә фәhlәлијин бадә, әкинчи?
Laғ-laғ данышыб башлама фәрјадә, әкинчи!

Алды долу әлдән сәрү сәманыны, неjлим?
Jaинки чәjирткә једи бостаныны, неjлим?
Вердин кечән ил борчуна јорғаныны, неjлим?
Ол инди палаз сатмаға амадә, әкинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, әкинчи!

Сөз ачма мәнә чох чалышыб, аз јемәjиндән,
Чанын бәчәhәннәм ки, өлүрсән, демәjиндән!
Мән кәзләмәннәм, буғда чыхар, вер бәбәjиндән!
Чәлтик дә кәтир, арпа да, буғда да, әкинчи!
Joxса соjарам лап дәрини, адә, әкинчи!

Сән hej де јохумдур, чыхарыб чаныны, аллам!
Валлаһи оувуб дидеji-кирjаныны, аллам!
Шаллағә тутуб пеjкәри-үрjаныны, аллам!
Өз налыны сал инди өзүн јадә, әкинчи!
Laғ-laғ данышыб башлама фәрјадә, әкинчи!

Чүтчү бабасан, буғданы вер, дары јејәрсән,
Су олмаса, гышда әридиб гары јејәрсән,
Дашдан јумшаг зәһр нәдир, мары јејәрсән,
Өйрәшмәмисән әт-јаға дүнјадә, әкинчи!
Нејван кими өмр еjlәмисән садә, әкинчи!

Лакин мәним инсанлыг олуб вәз'и-мәдарим,
Бәјзадәјәм, асајишәдир чүмлә гәрарим,
Мејсиз, мәзәсиз битмәз олур шаму нәһарим;
Иштә беләдир һаләти-бәјзадә, әкинчи!
Бәјзадәләрин рәсми будур, адә, әкинчи!..

1907

ШӘКИБАЙ

Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дураг,
Өмр вардыгча һәвәс ашиги-рисвадә дураг!

Сејли-тә'н оjlә тәмәввүчлә алыб дөврү бәрим —
Бәнзәрәм бир гочаман дағә ки, дәрјадә дураг!

Дәјсә дә ҹанымы минләрчә мәламәт ләпәси,
Зөврәги-һиммәтим әvvәлки тәмәннадә дураг!

Бисүтүн синәсинә дәјсә дә мин тишә, јенә
Җөврә тәмкин едәрәк дурдуғу мә'вадә дураг!

Нәгди-chan исә бәһаји-тәләби-јар, иштә,
Чан бәкәф ашиги-садиг белә сөвдадә дураг!

Нә гәм, угратса да бир күн мәни ифнајә зәман,
Мән кедәрсәмсә мәрамим јенә дүнјадә дураг!

Дурмушам пишү пәси-тә'ндә, Сабир, нечә ким,
О әлифләр ки, пәсү пиши-әтә'надә дураг!

15

ГОРХУРАМ

Паји-пијадә дүшүрәм чөлләрә, —
Хари-мүғилан көрүрәм, горхурам.

Сејр едирәм бәррү бијабанлары, —
Гули-бијабан көрүрәм, горхурам.

Каһ олурام бәһрдә зөврәгнишин, —
Далғалы туфан көрүрәм, горхурам.

Кәһ чыхырам саһилә, һәр јанда мин
Вәһшији-ғүрран көрүрәм, горхурам.

Каһ шәфәг тәк дүшүрәм дағлара, —
Јанғылы вулкан көрүрәм, горхурам.

Кәһ енирәм сајә тәк орманлара, —
Жыртычы һејван көрүрәм, горхурам.

Үз гојурам каһ нејистанлара, —
Бир сүрү аслан көрүрәм, горхурам.

Мәгбәрәликдә едирәм кәһ мәкан, —
Гәбрдә хортдан көрүрәм, горхурам.

Мәнзил олур кәһ мәнә виранәләр, —
Чин көрүрәм, чан көрүрәм, горхурам.

Бу күреји-әрзәдә мән, мұхтәсәр,
Мұхтәлиф әлван көрүрәм, горхурам.

Харичи мұлқундә дә һәтта кәзиб
Чох түһаф инсан көрүрәм, горхурам.

Лејк, бу горхмазлыг илә, доғрусы,
Ай дадаш, валлахи, биллахи, таллахи,
Һарда мұсәлман көрүрәм, горхурам!..

Бисәбәб горхмајырам, вәчхи вар:
Неjlәjim ахыр, бу юх олмушларын
Фикрини ган-ган көрүрәм, горхурам,
Горхурам, горхурам, горхурам!..

* * *

Бә'зи јерләрдә тәсадүф олунур аша, этә,
Мүфтә көрчәк тутурам кәндими бозбаша, этә!

Дејирәм, каш гонаглыг олан евләрдә бүтүн
Јејиб-ичмәкдә башым бәнд ола, чулғаша этә!

О гәдәр хошланырам түстүсү чыхчаг кабабын —
Ач бишик тәк чумурам шөвг илә бирбаша этә!

Көрүрәм та эти гәссаб дуканында асылыб,
Аз галыр ит кими нәфсим һүрә, дырмаша этә!

Нуш олур чаныма эт, хасә о һәнкамдә ким,
Мән јејәм, хырда ушаглар баҳа, ағлаша, этә!

Эти чох истәјирәм, лејк пулу ондан чох,
Нола, гузғун кими та мүфтә гонам лаша, этә!

Хәрч едир бир пара әшхас пулун бајрамда
Зә'фәранә, jaға, разјанәјә, хашхаша, этә!

Филһәгигәт јемәли шејдир әкәр пулсуз ола,
Јарамыр пул верилә һәр гуруја, яша, этә!

Пулу анчаг јараышыр чинләјәсән сәндүгә,
Нә ки, хәрч еjlәjәsәn миллиәтә, диндаша, этә?!

Оjlә зәһlәm кедир, аллаh да билир, миллиәтдән,
Олурам сүст ады кәлчәк, дәнүрәм даша, этә!

Ады пулдурса пулун, лејк өзү чан јонгарыдыр,
Вермәк олмур гоһума, гоншуја, гардаша, этә!

Верәрәм диними, иманымы, әмма пулуму
Вермәрәм, «Бәһлүл» аға, архајын ол, аша, этә!..

1907

* * *

Мән белә әсрары гана билмирәм,
Ганмаз олуб да долана билмирәм!..
Ахтакана, дағда дана бөјүдү,
Мән бөյүк оллам начана, билмирәм!..

Дерлэр утан, һеч кәсә бир сөз демә, —
Һәг сөзү деркән утана билмирәм!..

Нејләмәли, көз көрүр, әглим кәсир,
Мән күнәши көждә дана билмирәм!..

Шиддәти-сејлан илә баран төкүр,
Бир кома јох, далдалана билмирәм!..

Дерлэр усан, һәрзәвү һәдҗан демә, —
Күч кәтирир дәрд, усана билмирәм!..

Дерлэр, отур евдә, недим, касибәм,
Кәсб еләмәзсәм, газана билмирәм!..

Дерлэр, а ганмаз, де јыхыл, өл, гутар!
Һә, балам, доғрусу, ај дадаш, мән дәхи
Мәсләһәт ондан о јана билмирәм!..

1907

* * *

Чапма атыны, кирмә бу мејданә, а Молла!*
Чох мәсхәрә сән јазма мұсәлманә, а Молла!
Салма өзүнү атәши-ниранә, а Молла!
Кәлсин јазығын чанына, диванә, а Молла!
Бу сөзләрини јаз хәрү наданә, а Молла!
Биз анлајаныг, кәлдик ахыр чанә, а Молла!

Шимди де көрәк, мәгсәдин, аja, нәди биздән?
Нә кәшфи-кәрамәт, нә дә бир мә'чүзә сиздән
Һеч көрмәмишик, салма өзүн бир белә көздән!
Анчаг ки, кәлир бирчә шәкил чәкмәк әлиздән!
Горхум буду инкар едәсән тарын, а Молла!
Ja мәһв едәсән ахирәт асарын, а Молла!

Елм әһлисән, ет һејзу нифаси көзәл үнван,
Ja мәс'әлеји-шәкк илә сәһви елә тибјан,
Мәндән кәл ешиш бунча нәсиһәт, а мұсәлман!
Нәгл ejлә «Чеһил тути», нә һүриjjәти-вичдан?!
Ол бирчә пешиман, кәл иманә, а Молла!
Сәһбәт едәсән һуриjү гылманә, а Молла!

* «Молла Нәсрәддин» журналы нәзәрдә тутулур.

Ja вә'з елә биздән өтәр әхбару әһадис,
Гыл малә тәсаһүб, гала бош јердә мәварис,
Ирсалә оху, ejлә әјан фәрги-хәбаис,
Aja, сәнә нә, олду кечән вәз'ү һәвадис?
Гыл тәкјә митәккаја, елә раһәт, а Молла!
Елм әхлинә шимди беләдир адәт, а Молла!

Чых мәнбәрә, заһирдә оху нәглү китабы,
Бүгданы вур анбара, елә мејл шәрабы,
Вур башына нохтады, бу мәхлугә, сәвабы,
Aja, нә ишин вар, јазыб ајати-һичабы?
Бу сөзләри инсан јазыб инсанә, а Молла!
Нокта яраныб фиргеji-һејванә, а Молла!

Ja мүчтәһид ол, тап өзүнә чохлу мүгәллид,
Jaинки әвам ол, елә ирсаләјә тәглид,
Aja, сәнә нә, неjlәди молла илә сејид?
Ja неjlәди һачы? Елмә һәр сөзү тәчдид!
Һәр нә еләсә, башда вар әммамә, а Молла!
Динмә, тохунур аләми-исламә, а Молла!

Kahи јағышы, kahи мүсәлланы данырсан,
Kahи өкүзүн үстә бу дүнjanы данырсан,
Kahи булуду, әрши-муәлланы данырсан,
Kәh чинни, kәhи гули-бијабаны данырсан,
Тәсхирә кириб чох охудун, аздын, а Молла!
Һәр нә кәлиб өз әглина сән јаздын, а Молла!

Тәсбиhi кәтур, гуршағы бағла, елә тәзвир,
Өз вәһми-хәjalатыны ejлә бизә тәфсир,
Aja, сәнә нә нәф'и ки, Иран ола тә'мир, —
Рисва едиb һәр һәфтә чәкирсәn белә тәсвиr?
Бирчә сәнә нә, нолду бу Иранә, а Молла!
Ja молла, сејид гојдулар виранә, а Молла!

Чоғраfi нәdir, елми-һесаб, елми-ријази,
Ja елми-мәсаһәт едә тәгсими-әрази,
Ja елми-мәадин охуја кәшф едә гази,
Гоj нәhв илә сәрфи охусун та ола гази,
Сөһбәt еләsin төһрү нәчасәтдәn, а Молла!
Ja мәс'әлеji-гүслү чәнабәтдәn, а Молла!

Ja тирјаки ол, кетмә нә дә'вавү нә рәзмә,
Сәn'эт нәди, аллаhа тәвәккуl елә, кәзмә,

Ja дүшсә јетим малы је, вер хәлвәти һәэмә,
Әjlәш, оту, ич бадәни, сал мұтриби бәзмә,
Бизләрдә нә лазымды тичарәтләр, а Молла!
Бир јахши тичарәтди бу адәтләр, а Молла!

Aja, сәнә нә гыз әрә кетди ки, ушагды?
Aja, сәнә нә ачлара нолду ки, гурагды?
Ja күндә бир арвад ки, мүсәлмандан ирагды?
Jaинки тәрәгги биэ һарданды, начагды?
Инкар еләмә гәсд илә кәһнә жолу, Молла!
Бичарә, языг, башы чунундан долу, Молла!

Јатмырсан өзүн инди дә, нејлим, һәлә јатма,
Моллалара јансын үрәйин, хәлги аյтма,
Ханларын евин јыхма, кәзүм, кәһнәни атма,
Бузлу сују гајнар газанын ашына гатма,
Jох анлајанын мәнфәәти чанә, а Молла!
Дәрвишә, ахунда, бәjә, һәм ханә, а Молла!..

1907

ИКИ ЧАВАБЛАРА БИР ЧАВАБ

Логалашыб, а көрмәмиш, чох да белә фырылдама!
Тәрбијәсиз ушаг кими бош-бошуна һырылдама!
Баш-гулағын дүзәлмәјиб, чох да басыб-курулдама!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Мүнтәзәм олмамыш әмәл, рөвиәги-кар олурму ja?!
Сүбһ түлү' етмәмиш вәгти-нәһар олурму ja?
Бир күл ачылмаг илә дә фәсли-бәһар олурму ja?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Гәтл еләдиз Әтабәки, мән ки, бу әмри данмырам?!
Вар јенә мин Әтабәкиз, јохса әмәлли ганмырам?
Қәһнә гапы бу тезлијә тазәләшә инанмырам!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Кирәм Әтабәк өлдү дә, топу түфәнкиниز һаны?
Бәһри-әмиги-һәрбдә кәштији-чәнкиниز һаны?
Эски һамамдыр, эски тас, пәс јени рәнкиниз һаны?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Сөјлә мәнә, вәзарәти-миллијәниز дүзәлдими?
Ja узун әл, узун папаг гыссалашыб кәдәлдими?
Өлкәнисә шәмәндәфер јол тапа билди, кәлдими?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Дарн-шәфаи-Теңранын кет елә бир сәјаһәтин,
Мирзә Әбүлһәсән ханын-көр рәвиши-тәбабәтин,
Тән јары бөлдү зәһр илә јексәр әчәм чәмаәтин!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Мүлки-Ираг адбаад сајсам әкәр, кәлал олур,
Тул тапар кәламымыз, гареә һәм мәлал олур,
Ишбу сәбәблә ше'rimiz мүхтәсәр әрзи-һал олур,
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Арха су долмајыб һәлә!
Кәһнә идарәниз дурур,
Рәнки дә солмајыб һәлә!..

1907

СУАЛ-ЧАВАБ

- Кәрмә! — Баш үстә, јумарам кәзләрим.
- Динмә! — Мүтиәм, кәсәрәм сөзләрим.
- Бир сөз ешиitmә! — Гулагым бағларам.
- Құлмә! — Пәкеj, шаму сәһәр ағларам.
- Ганма! — Бачармам! Мәни мә'зур тут,
Бојләчә тәклифи-мәһалы унут!
Габили-имканмы олур ганмамаг?
Мәчмәри-нар ичрә олуб јанмамаг?
Еjlә хәмуш атәши-сузаныны,
Гыл мәни асудә, һәм өз чаныны!

1907

* * *

Бимәрһәмәт ә'janларына шүкр, худаја!
Бу саһиби-вичданларына шүкр, худаја!

Милләт гәминә бахмајан әнзари-кәрәмлә —
Ишани-зәвишанларына шүкр, худаја!

Иша билмәјән анчаг јемәк-ичмәкдән әлавә,
Бу чанлы дәјирманларына шүкр, худаја!

Бидади-бәрадәрлә олан ганына гәлтан,
Гафгаздакы гурбанларына шүкр, худаја!

Хассә Баку шәһриндә, о шәһрәтли мәканда
Дәрја тәк ахан ганларына шүкр, худаја!

Хунхар олан әфради-бәни-нөв'үнә дайм —
Бу вәһшијү ғүрранларына шүкр, худаја!

Гурд исә, шәгал исә бијабанда олурду,
Шәһр ичрә бу нејванларына шүкр, худаја!

Көзләнмәјән әдналығын ичадына чиддән —
Ңиммәт едән инсанларына шүкр, худаја!

Һәммамдә өврәтләрә гулдурулуг едән бу
Гејрәтли мүсәлманларына шүкр, худаја!

Сакит отуран бојлә чинајәтләрә гаршы
Бу саһиби-вичданларына шүкр, худаја!

Билмәм нә зәман гәһрин едәр аләми бәрбад?!
Сәбр етдијин аванларына шүкр, худаја!

Һәлл олмады көnlүмдәки нискилли мүәмма,
Тәчдид едирәм мәтләби, мабә'ди вар әмма!..

1907

МӘКТУБ

Молла дајы, етмә шәрарәт белә,
Орталыға салма ләчачәт белә!..

Күндә чыхарма јени бир гаидә,
Мәктәби билмә белә бафаидә,
Милләти бәнд етмә әлиф-байдә,
Сөjlәмә «сә'фәс» белә, «гәршәт» белә!..

Чох да сәнин тәк дејиләм нахәләф
Та олам аги-пәдәрани-сәләф,
Елмлә өвладымы етмәм тәләф,
Мин дә десән сөз белә, сөһбәт белә!..

Елм нэдир, фэзл нэдир — ганмарам,
Атэши-елмэ алышыб јанмарам,
Сэн едэн иғвалэрэ алданмарам,
Вермэ өбэс кэндинэ зэһмэт белэ!..

Чэһлдэ бир гэл'эжи-истадэјэм,
Аләми мэһв етмэйэ амадэјэм,
Адижи-тирјакү мејү бадэјэм,
Етмишэм өмрүмдэ мэн адэт белэ!..

Тикмэ, кэнар ол, қөзүмэ миллэти!
Нејләјирэм миллэти, миллийжэти?
Олду башым дәнк, дәјиш сөһбәти,
Аз сөлә миллэт белэ, үммэт белэ!..

Мэн фэгэт өз эмрими саманларам,
Хејрим үчүн аләми виранларам,
Мэн нэ чәмаэт, нэ вәтән анларам, —
Янса вәтән, батса чәмаэт белэ!..

Јох қөзүм өсла фүгара көрмәјэ!
Худ, фүгәраны нэ рәва көрмәјэ?
Көздә әкәр олса зија көрмәјэ —
Көстәр она пул белэ, дөвлэт белэ!..

1907

* * *

Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!
Биздэ бу сојуг ганлары нејләрдин, илаһи?!

Артдыгча һәјасызылыг олур ел мүтәһәммил,
Һәр зүлмэ дәзән чанлары нејләрдин, илаһи?!

Бир дөврдэ ким, сидгү сәфа галмајачагмыш, —
Билмәм белэ дөвранлары нејләрдин, илаһи?!

Мәзлумларын көз јашы дәрја олачагмыш —
Дәржалары, үмманлары нејләрдин, илаһи?!

Сәјјади-чәфакардэ рәһм олмајачагмыш, —
Аһуләри, чејранлары нејләрдин, илаһи?!

Бағын, әкинин хејрини бәjlәр көрәчәкмиш, —
Төхм әкмәjә деһанлары неjләрдин, илаһи?!

Иш рәнчбәрин, күч өкүзүн, јер өзүнүнкү, —
Бәjзадәләри, ханлары неjләрдин, илаһи?!

Нәкм еjләjәчәкмиш бүтүн аләмдә чәhalәt, —
Дилдадеji-ирфанлары неjләрдин, илаһи?!

Суртуглу мүсәлманлары тәkфиrә гоjan бу
Дәшdүклү мүсәлманлары неjләрдин, илаһи?!

Jaхud буларын бунча нүфузу олачагмыш, —
Беш-үч бу сүхәндәнлары неjләрдин, илаһи?!

Геjрәtли даносбазларымыз iш бачарыркәn, —
Tәnбәl, дәли шеjтанлары неjләрдин, илаһи?!

Эрләр hәpә bir гыз кими oғлан севәчәкмиш, —
Евләрдәki нисванлары неjләрдин, илаһи?!

Tачирләrimiz Соnjalara бәнд олачагмыш, —
Bәdbәxt Tүkәzbanлarы nejләrдин, ilahи?!

Cубhанәkә, субhанәkә, субhанәkә, ja rәb!
Baхdyгcha бу hикmәtlәrә hejran оlуram hәp!..

1908

СУАЛ-ЧАВАБ ЧАВАН-ГОЧА

- Шәhri-mә'lумунузун вәz'ү гәрады неchәdir?
- Нәмдүllilaһ, неchә kөrmүшdүsә Nyh, ojlәchәdir!
- Jени mәktәb ачылыбмы вәtәn өвлады үчүn?
- Az dejil Adәm achan mәdrәsә әhфады үчүn!
- Oхуjурmu гәzetә шәhrinizin әhli tәmam?
- Bә'zi sarсaг oxumушлар oxujur, mәn oxumam!
- Өлкәniздә ачылыбырмы гираәtхanә?
- Tазәlәr ачмыш idi, gojdug onu viранә!
- Aч гарындашлара инфаг eдилирми, әми чан?
- Onu kөrmәzmi худа, el niјә verсin она nан?!

- Бивэ өврэтлэрин эмри алышырмы нэээрэ?
- Чаны чыхсын, о да кетсин јенэ бир тазэ әрэ?
- Иттиһад эмринэ даир данышырсызмы бары?
- Данышыр бир парамыз, лејк боғаздан јухары!
- Сүннијү шиэ тээссүблэри лэгв олдуму ја?
- Нэ дедин? Күфр данышдын! Чырарам ағзыны
ha!..
- Габили-эрз сөзүм јох, мәни әфв ет, кедирэм...
- Бәчәһәннәм ки, кедирсән, сәни худ мән недирэм?
Буна баҳ, ағзына баҳ, сурәти-идбарына баҳ!
Башынын шапгасына, етдији көфтарина баҳ!..

1908

СӘБИР

Та кәлирик биз дә бир аз анлајаг, —
Мәһзәри-ирфанда вуур тәк сәбир.
Ja дејирик ишләри саһманлајаг, —
Мәчлиси-ә'յандада вуур тәк сәбир.

Истәјирик бир иш ачаг фильмәсәл,
Сөјләширик бир-ики ил лаәгәл,
Ta дејилир пул верин, ашсын әмәл, —
Өлкәдә, һәр јанда вуур тәк сәбир.

Јалхы бизи ejlәmәjib мүbtәla:
Сәфheji-Гaғгазы тутуб бу бәла;
Гахда, Газахда, Шәкидә бәрмәла,
Шишәдә, Ширвандада вуур тәк сәбир.

Лакин о јерләрдә кедир, дурмајыр,
Бир елә лајигли кәләк гурмајыр,
Кәнчәдә дерләрсә вуур, вурмајыр,
Оjlә ки, Сәлҗандада вуур тәк сәбир.

Андыра галмыш нэ јаман сәсләнир!
Сөз демәjә вермир аман, сәсләнир!
Ох атылыр, санки каман сәсләнир!
Саһәти-мејданда вуур тәк сәбир.

Һәрзә нә шура вә нә мәчлис билир,
Нә дүшүнүр јахши, нә бир пис билир,
Горхмур, утамыр, нә дә бир һис билир,
Һүчрәдә, дүкканда вурур тәк сәбир...

1908

ФИСИНЧАН

Санма әздикчә фәләк бизләри виранлыг олур.
Үн тәмәннасы илә буғда дәјирманлыг олур!

Гарышыгдыр һәләлик милләтин исте'дады, —
Эләнирсә, сафы бир јан, тозу бир јанлыг олур!

Чалхаландыгча, буландыгча заман неһрә кими,
Jaғы jaғ үстә чыхыр, ајраны ајранлыг олур!

Ким ки, инсаны севәр, — ашиги-һүрриjjәт олур,
Бәли, һүрриjjәт олан јердә дә инсанлыг олур!

Еj ки, дерсән, үрәфа раһи-хәтадә булунур,
Елми-мәнтигчә бу сөз бәһреји-наданлыг олур!

Үрәфа дерсән өзүм, әһли-хәта дерсән өзүм.
Дүшүнүрсәнми бу сөздә нечә һәдҗанлыг олур?

Көзүнү хирәләдирми күнәши ирфанын?
Һајды, хәффашсифәт, бунчамы хулганлыг олур?!

Танырыг биз сизи артыг, демә ha, биз беләјик,
Танылыр ол киши ким, тутдуғу мејданлыг олур!

Бахмасыз күшеји-чешм илә фәгиранә тәрәф,
Жүрүрсүз ора ким, дадлы фисинчанлыг олур!..

1908

* * *

Алданмарам ки, доғрудур ајинин, ej әму!
Кәссин мәни, һәгиги исә динин, ej әму!

Иманына гәсәмлә чапырсан чәмаәти,
Гулдурчулуг түфәнкимидир динин, ej әму?!

Гәлбин кими сијаһ едәмәэсән мәһасинин,
Чумма һәнајә, бошла бу тәлвинин, еј әму!

Сөвмү сәлатдән сәнә кәр чыхмасајды пул,
Олмазды бунча зәһмәтә тәмкинин, еј әму!

Тикмә нәмазыны көзүмә бир чида кими,
Көстәр мүамиләндәки тә'јинин, еј әму!

1908

БИЗЭ НӘ?!

Кәр бу ил хәлги тәбәһ етди киранлыг, бизэ нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

Биз мәкәр ачлара вәгф еjlәмишик малымызы?
Та ки, hәр мүстәһәгә бәзл едәк әмвалымызы?
Биз мұраат едәрик анчаг өз әһвалымызы,
Дайма бәсләjәрик наз илә этфалымызы;
Атасыз тифлләри басды поранлыг, бизэ нә?!

Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

Бу да сөздүрмү, газандыгларымыз парәләри
Неј верәк боямаласын Зәнкәзур аварәләри?
Бизләрә дәхли нәдир, — јохдур әкәр чарәләри
Гој ағарсын фүгәра көзләринин гарәләри!
Чәксин онлар кечә-күндүз никәранлыг, бизэ нә?!

Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

Бошла, ај Молла дајы, сән дә бизи чәкмә зора!
Биз сәнин һијлән илә дүшмәрик әсла бу тора!
Бахмарыг күшеji-чешм илә даһа Зәнкәзур!
Гарлы дағларда сојугдан өләниң чаны кора!
Олмады гисмәт о бәдбәхтә аранлыг, бизэ нә?!

Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

Бизә көстәрмә, әзизим, о гәм ојнағларыны,
Јаzда сох кәзмишик ал күлләр аchan дағларыны,
Јығмышыг дәһjекини, бошламышыг бағларыны,
Гыш үчүн хошламышыг Тифлис ојунчағларыны;
Чулғајыб Зәнкәзуру инди боранлыг, бизэ нә?!

Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

М. Э. САБИР

УШАГ ВӘ БУЗ

М. Э. САБИР

ГАРФА ВӘ ТУЛКУ

Ңәләлик тулламышыг ханеji-виранәләри,
Доланыб кишвәри-Тифлисдә кашанәләри,
Тапдыг ахыр Лизалар тәк нечә чананәләри,
Чилчирагларла ишыгландырырыг ханәләри,
Залхалар дахмасына чөкдү гаранлыг, бизэ нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизэ нә?!

1908

* * *

Еj мусибәтзәдә диндашларым, етдиқчә нәзәр,
Көрүрәм мән сизи бир башга мусибәтдә бу күн!

Аман аллаһ, бу нә һаләт, бу нә туфани-бәла,
Тапырам сизләри бир вәртеji-һејрәтдә бу күн!

Әчәба, бир јени афәтми јетиб, ja нә үчүн
Булунурсуз белә бир һали-фәлакәтдә бу күн?!

Бахышырсыз нә сәбәбдән белә һејран-һејран,
Никәрансыз нијә бу бејти-ибадәтдә бу күн?!

Нәзәри-һејрәтиниz мәсчиду кәһ минбәрдир,
Ахтарырсыз кими меһраби-имамәтдә бу күн?!

Әсәфа, синеji-меһраб да чак етмәдими
Көрүбән боjlә жара синеji-үммәтдә бу күн?

Сиз дејисиз фәгәт ол алими-паки арајан,
Ачыб агушуну күрсији-хитабәт дә бу күн!

Бах, насыл мәсчидә бир һүзүн гонур, куја ким
Тапмајыр жарына бир боjlә чәмаәт дә бу күн!

Чәкилиб көjlәрә зикр етдиji тәһлили дәхи,
Дөшәниб торпаға сәччадеji-таәт дә бу күн!

Һардасан, ej пәдәри-мәнәвији-әһли-вәтән?
Вәтән өвлады жаныр атәши- фирмәтдә бу күн!

Әбәди һичринә табавәри-гәм булмаз идик,
Етмәсәјди хәләфин чилвә нијабәтдә бу күн!

Мұстәфа һәрмәти-зишә'нинә ja рәбби-мәчид,
Руһуну еjlә дуаку бизә чәннәтдә бу күн!

Мұттәһид олмада төвфигини гыл үммәтә бәхш,
Һисси-миллијјәт ојандыр дили-милләтдә бу күн!

Јашат аләмдә мәһәббәтлә, үхүввәтлә бизи,
Нечә ким, өmr едириз еjни-үхүввәтдә бу күн!

Онун өвладына, ихванинә вер әчри-чәзил,
Сабир ет хијшү тәбарын бу мүсибәтдә бу күн!

1908

* * *

Еj дәrbәdәr кәзиб үrәji gan олан чочуг!
Бир ләгмә наn үчүn көzү кирjan олан чочуг!
Әшкілә abrusу да ризан олан чочуг!
Mәtlуби наn, газандыры hirman олан чочуг!

Инсан кими билинсә иди гәdrү гиjmәtin,
Ачмыш олурду мәktәbi-милли chәmaәtin,
Дәrk etmәk истәmir hәlә bu fejzi millәtini,
Galсыn nihan wәdieji-fitri-mәhәrәtin;
Еj ehtishami-millәti talan олан чочуг!
Еj дәrbәdәr kәziib үrәji gan олан чочуг!

Еj kөvһәri-fitadә-bәkil, gal nihan hәnuz,
Cәrrafi-gәdrdan dejil islamjan hәnuz,
Mәshgul kurdү habdyr әrbabi-shan hәnuz,
Var ortalыgda сөhәeti-dә'vaji-nan hәnuz,
Jox kөvһәri-sәadәtә xahان олан чочуг!
Еj дәrbәdәr kәziib үrәji gan олан чочуг!

hәgли dejil o kим cәnә der: var gәbaһәtin;
Mәnchә gәbaһәt исә olur hали millәtin...
Etсәjdi tәrbiyjәt cәni әhli-vilaјәtin,
Saиллиjә galyrmydy hәrkiz dә rәfбәtin?
Bashsyz galыb aяaglara үftan олан чочуг!
Еj дәrbәdәr kәziib үrәji gan олан чочуг!

Еj нәхлеји-вәтән, әсәф олсун бу һалына
Ким, бәхши-тәрбијәт едәниң јох ниһалына!
Билмәм нәләр кәлир шу гаранлыг хәјалына...
Бахдыгча жалу балына јандым мәлалына!
Еj вадији-сәфаләти пујан олан чочуг!
Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Олсун әсәф о милләтә ким, бихәјалдыр,
Јаҳуд хәјалы қәндінә тәксири-малдыр;
Јаврум, гузум, јатанлар аյылмаз, мәһалдыр,
Анчаг мәнимки налә, сәнинки сүалдыр...
Еj мән кими тәнәффүрә шајан олан чочуг!
Еj дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

1908

БАРАКАЛЛАҢ

Сән беләсәнмиш, балам, ај баракаллаң сәнә!..
Фисг имиш әмрин тамам, ај баракаллаң сәнә!..

Доғру имиш, шаириң олмаз имиш мәзһәби,
Қафир олурмуш бүтүн мирәләрин әғләби,
Ләғвү әбәс мәтләби, ләһвү ләәб мәшрәби,
Шүғлу гәзет, телграм, ај баракаллаң сәнә!

Ај адама охшамаз, бир үзүнә бахсана!
Бөмбоз олуб саггалын, рәнкү һәна јахсана!
Мә'мин олуб, бир үзүк бармағына тахсана!
Та ки, десин хасу ам: ај баракаллаң сәнә!

Јох хәбәрин, бинәва, һич өзүндән сәнин,
Лап малаганлыг jaғыр кирдә үзүндән сәнин,
Доғрусу, мән үркүмшәм бә'зи сәзүндән сәнин...
Вермәрәм артыг салам, ај баракаллаң сәнә!

Һејф гапанмыш сәнин дидеји-һәгбинләрин,
Мәнзилинә җығмысан партретин чинләрин,
Көзләринә чапмајыр јохса бу бидинләрин —
Сурәти һәр сүбһү шам, ај баракаллаң сәнә!

Әглин азыб, ај јазыг, бошламысан карыны,
Чүмлә дәјишдирмисән құркүнү, палтарыны,
Чәкмә, галош қејмисән, поэмусан әтварыны,
«Фи'лүкә фи'лүл-һәрам», ај баракаллаһ сәнә!
Ағзына олсун гадам, ај баракаллаһ сәнә!..

1908

ОЛМУР, ОЛМАСЫН!

А т а

Күчәдә туллан, еј оғул, сән'этин олмур, олмасын!
Сән'этә, дәрсә, мәктәбә рәғбәтиң олмур, олмасын!

О ф у л

Кәсбинә кетмәjә, ата, фүрсәтиң олмур, олмасын!
Күндә бир арвад ал, боса, геjrәтиң олмур, олмасын!

А т а

Ахшам оланда чых чөлә, кәлмә сәбаһә тәк һәлә,
Нејләсән еjlә, бир белә исмәтиң олмур, олмасын!
Иффәтиң олмур, олмасын!

О ф у л

Ахшам оланда јах һәна, дүз зәвәчаты јан-јана,
Кирдин о дәм ки, јорғана, һаләтиң олмур, олмасын!
Гүдрәтиң олмур, олмасын!

А т а

Тездән ајылма бир сәһәр, дәрсинә гылма бир нәзәр,
Елм охумагда, мұхтәсәр, нијјәтиң олмур, олмасын!
Һиммәтиң олмур, олмасын!

О ф у л

Саггалы бағлы һәр сәһәр, исти һәмамә гыл күзәр,
Горхма, азарласан әкәр, сәһһәтиң олмур, олмасын!
Беңчәтиң олмур, олмасын!

А т а

Ушголадан чыхан заман, һәр јери вурнухан заман,
Ел сәнә пис бахан заман, ибрәтиң олмур, олмасын!
Хичләтиң олмур, олмасын!

Огул

Тәк һәјәтә кирән заман, гоншу гызын көрән заман,
Шөвг илә диндириән заман, өvrәтиң олмур, олмасын!
Гисмәтиң олмур, олмасын!
Башына ешги долмасын!
Ришини Залха јолмасын!..

1908

МЭСЛӘНӘТ

Ағрын алым, ај Мәшәд Сижимгулу,
Алтмыша јетдин, демә олдун өлү,
Шүкр ола аллаһа, чанындыр сулу,
Чох да, киши, тутма беш элли пулу,
Вер пулуну, дадлы, ләзәтли зад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Өз дедијиндән көрүнүр өvrәтиң
Бирдир, олур евдә фәна һаләтин;
Вар имиш евләнмәjә дә гүдрәтин,
Бәс нијә јох лаәгәл үч күлфәтинг?
Жохса гонум-гоншуда, ахтар, јад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Инди ки, вар елчи дә Сәфдәр кими,
Бир бала гыз ал боју әр әр кими,
Он-он ики синндә дилбәр кими,
Зүлфү гара, синәси мәрмәр кими,
Гој башыны синәсинә, бир дад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Сахлама кафттар кими бир өvrәти,
Бошла ону, басды сәни никбәти,
Тап өзүнә бир сәнәми хәlvәти,
Бағрына бас јари-мәләксурәти,
Сән дә икидләр кими иш көр, ад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Оғлун ушагдыр, һәлә хамдыр, нашы,
Анчаг ииyrми бешә чатыш јашы,
Чыхмаз онун бир пара ишдән башы,
Неjlәjир евләнмәjи, атсын даши,
Өз кефинә баҳ, киши, дад вер, дад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Анд верирәм мән сәни иманына,
Бағла һәна ришинә, гыј чанына,
Бир, ики, үч өврәти дүз јанына..
Вермә зәрәр сәрвәтү саманына —
Сән нә гәзет ган вә нә дә «Иршад» ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Фикр елә бир, кимди бир арвад алан?
Рус, жәнуди! — Дејил әрзим јалан.
Илдә бир арвад алы мә'мин олан,
Ләzzәти бир, фејзи дә миндир, инан!
Кәлмәсә бир гыз бу чүрә, алдад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

1908

ШИРВАН

Ше'rimi, Молла дајы, зәнбилә салсан, мәнә нә?!
Дүшмәјиб үмдәнү сәһвән јада Ширван, мәнә нә?!

Өзүм ачиз дејиләм, шәһримизин әтварын
Чекәрәм нәэмә, әкәр олса да һәдјан, мәнә нә?!

Әvvәлән, үмдеji-мәтләб бу ки, шәһр әһли тәмам
Тәнбәлү кәнилу биһиммәтү надан, мәнә нә?!

Мәһфилү мәчлисимиz, мәдрәсәвү мәсчидимиz,
Һәм гираэтханәмиz бағлы, пәришан, мәнә нә?!

Әвәзиндә буларын чајчи, чахырчи дүканы
Кечә-күндүз долудур чүмлә мүсәлман, мәнә нә?!

Фүгәранын ганыны чох да соруллар лотулар,
Шејхләр хәлгә сатыр һуријү гылман, мәнә нә?!

Ганмасан сөзләrimi журнала да јазма дәхи,
Мәсләһәт амма будур, фикр елә, бир ган, мәнә нә?!

1908

AJ ҺАРАЈ!

Ај һарај, бир нечә шаир, нечә шаир кимиләр
Истәјир дөндөрәләр Кәнчәјә Ширванымызы!

Јени мәктәб денилән бид'этин ичрасы илә
Бир дә бәрбад едәләр ханеји-виранымызы!

Кафир олдуглары јетмәзми ки, бу һәрзәләрин,
Истәјирләр чәкәләр күфрә мусәлманымызы!

Еј бизи елмә дәлаләт еләјәнләр, билирик,
Гәсдиниз елм дејил, сәлбидир иманымызы!

Сахларыг һәрмәти-исламы, даһа дөгру десәк,
Ачмарыг мәктәбә һәркиз дә чибишданымызы!

Дејилик биз нухулу, кәнчәли, ја ким бакылы, —
Белә бош ишләрә вәгф ејләјәк еңсанымызы!

Истәјирдиз бизи бир фәнн илә иффал едәсиз, —
Нечә кәрдүз сизи тәкфир едән ихванымызы?!

Кафир етдики нәзәркаһи-чәмаэтдә сизи?
Таныдызмы бизи, кәрдүзмү дә вичданымызы?!

Кедин инди өзүнүздән, дәхи биздән дә дејин!
Ала билдизми һәлә мәктәбә сибјанымызы?!

1908

ДОГРУ

Дөгру дејән олсајды јаланчы усанарды,
Аварә галанлар дәхи бир сөз дә ганарды!

Сабитгәдәм олсајды әкәр јар вәфадә,
Ашиг дәхи гачмазды бәладән, дајанарды!

Әгвал илә ә'мал бир олсајды, јәгинән,
Бунча денилән сөзләрә мәхлуг инанарды!

Мүнсиф һәгә һәг, батилә батил сөләсәјди,
Әлбәттә ки, наһаг сөjlәjәn шәхс утанаарды!

Шәхсијјә гәрәз јатыша лајлај демәсәјди,
Гәфләтлә јатан көzlәrimiz bir ојанаарды!

Кәр ағзы күләкли кишиләр пүфләмәсәјди,
Бир шәм' ки, асуðә јаныр, һәм дә јанаарды!

һәг сөjlәjәnин күфрүнә һәкм еjlәmәsәjdi,
һәгку мәкәр өз фикрини кизләрди, данарды?!

1908

БӘХТӘВӘР

Оғлумуз, ај Хансәнәм, бир јекә пәлван имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Дурмуш идим кучәдә, бир дә нә көрдүм, һәман
Ағрысыны алдыгым Фејзи қәлир лап пијан,
Чатчаг вуруб бир гоча саили, гусдурду ган,
Көзләринә дөндүјүм санки бир аслан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Сән өләсән, гој һәлә олсун әмәлли чәван,
Он бешә чатсын јашы, чүр'етин етсүн әјан,
Бир гочу олсун бу ким, аләмә салсын фәған,
Һәр кәс она сөjlәsin: Рұстәми-дастан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Јахшы олуб мән бунун бәхтини чөндәрмәдим,
Бир пара пис ишләрә фикрини дөндәрмәдим —
Гоншумузун оғлу тәк мәктәбә көндәрмәдим,
Догрусу, мәктәб демәк күшеji-зиндан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Мәктәбә кетсәјди бу, боjlә галырды мәкәр?!
Дәрс илә олмаздымы бир ала-кич дәнкәсәр?
Ахшамачан мырт-мырт, hejvәrәlik, әлhәзәр!
Мәктәбә мәхсүс олан һәрзәвү һәдjan имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Нәм дә олурду ушаг дәрс илә бәд'етигад,
Мәзһәбә рәхнә вуруб динә салырды фәсад,
Дининә, ајининә етмәз иди е'тигад,

Оғлумузун, шүкр ким, заты мүсәлман имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Нәслимиз инсан имиш!
Елмұ әдәб ган имиш!
Баиси-хизлан имиш!
Доғрудан, ај Хансәнәм,
Чан сәнә гурбан, Сәнәм,
Нәслимиз инсан имиш!..

1908

ҰЧ АРВАД

Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!
Лап дејәсән чин кими бир затдылар!

Бич-вәләдүзналәрә сөз батмајыр,
Мин дә нағыл ач, бириң алдатмајыр,
Кечди кечә, мәтләбә әл чатмајыр,
Сүбһ олар инди, бири дә јатмајыр,
Нәш'әмизә жаңышы хәләл гатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Ңеј жазыг арвад иши саманлајыр,
Кәһ Фатыны, кәһ Садығы јанлајыр,
Зејди сөјүр, Камиләни данлајыр,
Көрпә дејил, һәр бири сөз аналајыр,
Әсл һәгигәтдә дә бәдзатдылар!
Лап дејәсән чин кими бир затдылар!

Бир дәли шејтан дејир, ач бәд башын,
Кәл бу һәрамзадәләрин ат дашинын,
Бир-бириң гат бачысын, гардашинын,
Әз бәдәнин, үз боғазын, кәс башын,
Көр мәни ахыр кимә охшатдылар!?
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бир пара бидинләр олуб бәдкүман,
Дерләр: ујуб арвада һачы филан,
Һәр кечә Гәзвинә сүрүр карван...
Сүбһи дә кәрмабәдә еjlәр мәкан,
Лејк гаранлыг јерә даш атдылар!
Доғрусы, бунлар дәхи бәдзатдылар!

Чох да мәни билмәјин әhли-мәчаз,
Гәсдим одур, мәс'әлә олсун тәраз,
Гүслә мұсави ки, дејил дәстәмаз,
Гүсүл илә бир рүк'әтә миндир нәмаз...
Хасө чатыр фејзә үч арватдылар!
Бәхтәвәр олсунлар, әчәб чатдылар!
Бир нечә шејтанә дә ох атдылар!

Кәрчи сәваб әмр-ибадәтдәдир,
Әфзәли-фејз әhмәзи-таэтдәдир,
Лејк о фејзи ки, нәһајәтдәдир,
Мәнчә, һәманд гүслү-чәнабәтдәдир.
Нејф мәни бу кечә тохтатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бағрымы чатдатдылар,
Синәми охлатдылар,
Ил кечәни сүбһә тәк
Бирчә мәкәр јатдылар?!

1908

СӘБР ЕЛӘ

Етсә дә аләм һамысы зәлзәлә,
Аләми кәр тутса да јүз вәлвәлә,
Кет јухуя, дурма, а гардаш, һәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Гоншуларын чәһд еләсә сән'әтә,
Јетсә дә гејриләри һүрриjjәтә,
Вермә гулаг сөһбәти-миллиjәтә,
Онлар әбәсdir ки, дүшүр мәһнәтә,
Еj ады инсан, өзү кәртәнкәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Зұлм еләсә хан илә бәј ачлара,
Вермәсә пул пуллу да мәһтачлара,
Рәһим олунмазса јалавачлара,
Чаны чәһәннәм, дүшә јамачлара,
Бунлар үчүн тәнк еләмә һевсәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Гојма, балам, оғлуну сән ушгола,
Горхусу вар, ахыры кафир ола,
Мәшгини вер оғрулуға, сал ѡюла,
Ахыры кәр бағласалар гол-гола,
Ja вел олуб дүшсә дә әлдән-әлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Моллаларын еjlәmә пис адыны,
Салма чөлә ejбини, hәр задыны,
Сахлама чох бојлә ишин јадыны —
Етсә кәбин өзкәнин арвадыны,
Өзкәсинә ejләmә чох hәлhәлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

hәр нә бәла кәлсә сәнин башына,
Зұлм едәләр говмүнә, гардашына,
Гатса да дүшмәнләр ағы ашына,
Гәрг оласан ахыры көз јашына,
Мұхтәсәри, кечсә дә иш чәнкәлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә..

1908

* * *

Аj нәнә, бир гырмызы саггал киши!
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Зеһдлү, тәгвалы, дили шүкрли,
Сүрмәли көзлү, додағы зикрли,
Әгли кифајәтли, дәрин фикрли,
Гәлби мәhәббәтли, хошәһвал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Молла әдалы, софи кирдарлы,
Мәрсијәхан ганлы, мүрид арлы,
Начы әмәлли, мәшәди карлы,
Нитги hәгигәтли, сөзү фал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Бир кишидир ки, нә чығыр, нә бағыр,
Кәзмәдә јүнкүл, данышыгда ағыр,
Сир-сифәтиндән елә бил нур јағыр,
Көрмәмишәм бир буна тимсал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Та мәни көрчәк олур оғлан кими,
Қаһ мәни агуша басыр чан кими,
Гол узадыр, кәрнәшир аслан кими,
Қаһ дуур бахмаға мал-мал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Сөјләјир, ах! ах! Нә көзәл чағ иди,
Онда ки, рәһмәтлик атан сағ иди!
Ишбу дүканды мәнә ортағ иди,
Күндә сатырды нә гәдәр мал, киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Инди сәниндир бу дүкан сәрбәсәр,
Кәл, кет, отур, дур, је, ич, ол бәхтәвәр,
Гәм јемә, долдур чибинә хүшкәбәр,
Ағрыны алсын гоча баггал киши,
Рұстәми-дастанә дөнән Зал киши!

Бир белә јаҳшы киши олмаз, нәнә,
Күндә верир ләбләби, кишмиш мәнә,
Сөјләјир, оғлум, саба тез кәл кәнә,
Гојма гәминдән ола памал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Қаһ башымы, қаһ көзүмү әлләјир,
Қаһ будуму, қаһ дизими әлләјир,
Қаһ чәнәми, қаһ үзүмү әлләјир,
Бир пара сөз дә дејир еһмал, киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!..

1908

ШИКАЈӘТ

А киши, бундан әзәл хәлгә һөрмәт вар иди,
Бинәва моллалара һөрмәтү иззәт вар иди!

Аға һәр јана ки, ангыр десә, хәлг ангыр иди,
Јер үзүндә бәрәкәт, не'мәтү дәвләт вар иди!

Кимин ағзыјды ки, мән ағ дејәнә гарә десин?
Һәр нәјә әмр еләсәм, хәлгә таәт вар иди!

Һәрә өз әмринә мәшфул иди башы ашаға,
Нә бу моллаја саташмаг, нә бу сөһбәт вар иди!

Елм һардајды, мүсәлман һарада, гардашым,
Нә тәрәгги сөзүнә сөһбәти-милләт вар иди!

А дөнүм башына, билмәм бу чәванлар нә деир
Ки, әзәл онлара нә гүслү тәһәрәт вар иди!

Һамысы кафиր бәнзәр о һәрамзадәләрин,
Нә мүсәлманлыға онларда шәбаһәт вар иди!

Бу јатан таифәни онлар ојатды, hejhat!..
Кечди ол дөвр ки, моллалара раһәт вар иди!

Мүфтәхорлуг нә көзәл пешә иди тутмуш идим,
Нә аchan үстүнү карын, нә шәматәт вар иди!

Зиддимә сөз дејән олсајды едәрдим тәкфир,
Ишими гурдаласын кимдә нә чүр'эт вар иди?

Инди бу хырда ушаглар да едир тә'нә бизә,
Фөйт олуб кетди о әјам ки, фүрсәт вар иди!

Ah, әфсус ки, кечди о көзәл дөвраным!
Раһәт идим ки, бу хәлг ичрә чәһаләт вар иди!

1908

* * *

Османлылар, алданмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Шад олмајын, ej севкили милләт вүкәласи,
Османлыда чари ола гануни-әсаси!
Гануни-әсаси демә, иранлы әзаси,
Иранлыларын башларынын ганлы бәласи,
Оғланлары өлмүш аналар матәми, јаси,
Дерләрсә сизә вар бу ишин сонра сәфаси,—
Алданмајын, алданмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Эввэлчэ верирлэр сизэ һүрийжэти-эфкар,
Жэ'ни данышыб фикринизи ejlajin izhar;
Вэгта ки, данышдыз, вүзэра олду хэбэрдар,
Мүтлэг көрөчеклэр ки, чибишданэ зэрэр вар;
Нэр фэнн илэ олса говачаглар сизи начар,
Чүнки бу јығынчагда олур һэггиниз инкар,
 Дахши буду топланмаын, аллаһы севәрсиз!
 Иранлы кими јанмаын, аллаһы севәрсиз!

Кирэм ки, тээррүэлэр едиб дэ вүзэрајэ
Бир нөв илэ өз фикринизи сохдуз арајэ,
Та чатды хэбэр бир пара мүфсид үләмајэ,
Мирзэ Эли Экбэрлэр өлин ачды дуајэ,
Тэкфир оху, лэ'нэт топу дэјди үрэфајэ,
Вармы елэ бир шэхс едэ әһрары вигајэ?
 Бу әмри әбәс санмаын, аллаһы севәрсиз!
 Иранлы кими јанмаын, аллаһы севәрсиз!

Ja лил'әчәб, османлылар, аja, nә ганырсыз?
Гануни-әсаси верилиб ja инанырсыз?
Мир Һашиму Фэзлуллаһыныз јохму санырсыз?
Әскик дејил, онлар, вәли, сизлэр нә танырсыз!
Бир күн таныјыб онлары лабүд усанырсыз,
Анчаг усанырсыза да, ганә бојанырсыз!
 Гансызлары кич ганмаын, аллаһы севәрсиз!
 Иранлы кими јанмаын, аллаһы севәрсиз!

Бир вэгтдэ бизлэр дэ олуб хүррэмү хэндан,
Сандыг ки, вериблэр бизэ һүррийжэти-вичдан,
Шүкр етдик, адамчыллар олуб дахили-инсан,
Өвладымызы сахламадыг ханэдэ пүнһан,
Нач Мирзэ Һасэн гырх лотуја верди бир оғлан,
Бу молланумалэр десәлэр: биздэ вар иман,
 Дох, дох, она товланмаын, аллаһы севәрсиз!
 Иранлы кими јанмаын, аллаһы севәрсиз!..

1908

* * *

Мэн шаһи-гэвишөвкәтәм, Иран өзүмүндүр!
Иран өзүмүн, Rej, Тәбәристан өзүмүндүр!
Абад ола, ja галса да виран, өзүмүндүр!
 Гануни-әсаси нәди, фәрман өзүмүндүр!
 Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Вермишди атам кәр сизэ гануни-әсаси,
Бир молла кишијди, вар иди һилми, һәјаси,
Билмәзди нәдир лејк үмурати-сијаси;
Еј һәмшәри, сән әjnинә кеј битли либаси!
Хәл'эт өзүмүн, тәхти-зәрәфшан өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Иранлы дејил, чумлә билир Мәндәлијәм мән,
Күркани-чәвафу ситәмин чәнкәлијәм мән,
Иранлыларын башларынын әнкәлијәм мән,
Соррам, ичәрәм ганларыны — чүн зәлијәм мән,
Лашә өзүмүн, эт өзүмүн, ган өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Көрдүз ки, нечә сизләри тә'диб еләдим мән!
Баггал баласын лешкәрә сәртиб еләдим мән!
Атәшлә яхыб мәчлиси тәхриб еләдим мән!
Гур'аны даныб, анды да тәкзиб еләдим мән!
Сөвкәнд нәдир, әһд на, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Османлыда кәрчи учалыр бир пара сәсләр,
Алгышлајыр ол сәсләри һәп гырмызыфәсләр!
Гәм чәкмәјин, ej көһнәләр, ej көһнәпәрәсләр!
Ираныма тә'сир едәмәз боjlә нәфәсләр!
Бундан сора бу өлкәдә мејдан өзүмүндүр!
Мәхлуг өзүмүн, хәнчәри-бүрран өзүмүндүр!

Тәбризлиләрин кор идими кәзләри әvvәl,
Бир јердә кечиртдик кечә-кундүzlәri әvvәl,
Нәggимдә јох иди оларын сөзләри әvvәl,
Шаh етдиләр Иранә мәни өзләри әvvәl,
Инди нә дејирләр дәхи, дөвран өзүмүндүр!
Гызлар өзүмүндүр, көзәл оғлан өзүмүндүр!

Иранлы кәрәк өмр едә зилләтдә һәмишә,
Никбәтдә, әсарәтдә, мәзәлләтдә һәмишә;
Иранлы кәрәк чан верә гүrbәтдә һәмишә!
Иранлы, итил, кет яханы битдә һәмишә!
Хаган өзүмүн, кишвәрү саман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

ГОЈМА, КЭЛДИ!

Хандосту, аманды, гојма, кэлди!
Дидары јаманды, гојма, кэлди!

Вај, вај! Дејәсән бәшәр дејил бу!
Бир шәклә ујан тәһәр дејил бу!
Аллаһы севирсән, әр дејил бу!
Әрдоду, габанды, гојма, кэлди!
Дидары јаманды, гојма, кэлди!

Ол күн ки, адахладыз, утандым,
Оғланды, дедиз, эрин, инандым,
Әр бојлә олурмуш?! Инди гандым;
Хандосту, аманды, гојма, кэлди!
Кирдары јаманды, гојма, кэлди!

Горхдум, ај аман, јарылды бағрым,
Бир назик ипә сарылды бағрым,
Куп-куп дөјүнүб дарылды бағрым,
Чаным ода јанды, гојма, кэлди!
Кирдары јаманды, гојма, кэлди!

Дудкеш кими бир папаг башында,
Ағ түкләри бәллидир гашында,
Кәрчи гочадыр — бабам јашында,
Амма сорағанды, гојма, кэлди!
Кирдары јамандыр, гојма, кэлди!

Иjrэнмишәм ағзынын сујундан,
Гәтран гохусу кәлир бујундан,
Лап доғрусу горхмушам хујундан,
Бир әф'и иланды, гојма, кэлди!
Кирдары јаманды, гојма, кэлди!

1908

УШАГДЫР

Ај башы дашды киши, динмә, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Атанын кору үчүн, бошда бу тифли башына,
Кејфинә дәймә, сөјә ja сәнә, ja гардашына,
Индичә-индиңчә анчаг жетир он бир јашына,
Әгли кәсмир, һәлә бир көрпә ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Бир сөјүшдән өтәри етмә әзијјәт балама,
Көјәриб чошма, утан, гоншулары јығма дама,
Сәнә сөјдүккләри кетсин башы батмыш атама,
Гышгырыб бағрыны да јарма, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Aх, нә јахшы кишидир гоншумуз Ағчанын әри, —
Оғлу сөјдүкчә фәрәһдән ачылыр балу пәри;
Joxса, ај һәрзә киши, бир гуру сөздән өтәри
Дарыхырсан, демәйирсән ки, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Киши, аз сөjlә мәнә бир дәхи мәктәб сөзүнү!
Jә'ни мәктәблә ушаг камил едәрмиш өзүнү?
Бир сөјүшдән јана аз данла бу тифлин үзүнү!
Сөзү ләzzәтли, шириң дилли ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!..

Дејилик ермәни, заје' едәк өвладымызы,
Охудаг көзләри ачылмамыш әһфадымызы,
Көрмүшәм елм охумуш һејвәрә дамадымызы,
Гојмарам мәктәбә, бир габил ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!..

1908

ЧАВАН

Ејванымыз учадыр,
Некәрләрим хоchedыр,
Нијә мәндә дурмурсан,
Мәним нарам гочадыр?!

81

Габаг дишим тәкүлүб,
Азыларым сөкүлүб,
Мәнә гоча демәзләр,
Бир аз белим бүкүлүб!

Сөзүн мәни јаралар,
Үрәјими паралар,
Саггалым ағардыса,
Һәна гојсам гаралар!

Истичә лавашым вар,
Һәр кечәјә ашым вар,
Демә, дәдәм јердәсән,
Анчаг әлли јашым вар!

Кетмә, кетмә, а дилбәр!
Мәни етмә мүкәддәр,
Өзүмү жүз чавана
Еjlәмәрәм бәрабәр!..

Кетмә-кетмә, амандыр!
Үрәјим долу гандыр,
Зәһирдә гочалдымса,
Көnlүм һәлә чавандыр!

1908

Aх!..

Aх!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди,
Онда ки, өвләди-вәтән хам иди!

Өз һәги- мәшруини билмәзди ел,
Чөhrеji-hүrrиjјәtә құлмәзди ел,
Көзләрини бир кәрә силмәзди ел,
Гәзтәjә, журналә әjilmәzди ел,
Дайм ешиңдикләри өвһам иди,
Aх!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

Өлкәдә бунча юх иди еjбчу,
Неjlәridиксә қөрүнүрдү нику,
Хәлгдә дидаримизә аризу,
Биздә вар иди нә кәзәл абиру,
Һәрмәтимиз вачиби-ислам иди,
Aх!.. нечә кеф чәкмәли әjjак иди!

Миллэтэ чатдыгча гэм, әjjаш идик,
Һакимэ јар, амирэ гардаш идик,
Гиблеји-таэткәни-өзбаш идик,
Һарда аш олсајды, ора баш идик,
 Һәр кечә, һәр күн бизә бајрам иди,
 Ax!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

Кәрчи рија иди бүтүн карымыз,
Кар илә бәр'әкс иди кирдарымыз,
Лејк һәман вар иди мигдарымыз,
Һөчәт иди һәр кәсә кәфтарамыз,
 Хәлгин иши бизләрә икрам иди,
 Ax!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

Ејбимизи чулғаламышды әба,
Һәр нә кәлирди бошалырды габа,
Ким нә ганырды, — нәди зәһдү рија?
Нахоша хаки-дәримиздән шәфа,
 Сәмәэмиз кәбеји-еһрам иди,
 Ax!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

Бизләр идик хәлгин инандыглары,
Пири-һидајәт дејә гандыглары,
Нур көрүрләрди гарандыглары,
Биздә иди чүмлә газандыглары,
 Ким бизә пул вермәсә бәднам иди,
 Ax!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

Инди адамлар дејесэн чиндиләр,
Чин нәди, шејтан кими бидиндиләр,
Лап бизи овсарладылар, миндиләр,
Ај кечән әjjам, оласан индиләр!..
 Онда ки, өвлади-вәтән хам иди,
 Ax!.. нечә кеф чәкмәли әjjам иди!

1908

БУ БОЈДА!..

Нәдир олур бу чочуглар әјан бу бојда, бу бојда?
Һара кедир бу јазыглар, аман, бу бојда, бу бојда?

Әжинләриндә «булуз», башларында бафталы шапга,
Алынларында урус тәк нишан бу бојда, бу бојда!

Мәкәр булар дејил өвләди-паки-диндаран?
Дутурлар ушгулаларда мәкан бу бојда, бу бојда!

Әчәб бу ким, буларын да әчәб һәјаләри вардыр,
Бөյүк адам тәк охурлар һәман бу бојда, бу бојда!

Булар кәрәк һәлә «әбчәд»дә һыгына «гәрәшәт»дә,
Китаби-елми охурлар рәван бу бојда, бу бојда!

Ана дилин белә билмир ијирми јашлы чәвәнлар,
Билирләр инди булар беш лисан бу бојда, бу бојда!

Лисани-мұхтәлифә билмәси һәлә белә дурсун,
Ганырлар әрз нәдир, асиман, бу бојда, бу бојда!

Мәсаһәти-күреји-әрзи гит'ә-гит'ә танырлар,
Дејирләр, сејр еләјир хакдан, бу бојда, бу бојда!

Бүтүн кәвакиби бир-бир өз адларилә сајырлар
Ки, сејр едир һәрәси һәр зәман, бу бојда, бу бојда!

Һенуз бир-икини билмәјән зәманлары икән
Едирләр елми-несабы бәјан бу бојда, бу бојда!

Јәгин ки, бунлара тәлгин едир бу билмәји шејтан...
Вә кәр нә бунча биләрми олан бу бојда, бу бојда?!

Аманды, гојмајын өвладыныз азыб чыха јолдан!
Ола бу јахшы вәләдләр јаман бу бојда, бу бојда!..

1908

НӘ ІАЗЫМ?

Шаирәм, чунки вәзиғәм будур әш'ар јазым,
Көрдүйүм никү бәди еjlәjim изһар, јазым,
Күнү парлаг, күнүзү ағ, кечени тар јазым,
Писи пис, әјрини әјри, дүзү һәмвар јазым,
Нијә бәс бојлә бәрәлдирсән, а гаре, көзүнү?
Joxsa бу ајинәдә әјри көрүрсән өзүнү?!

Ше'рә мәшгүл едәрәк хатири-гәммајилими,
Гојурам гәншәримә кафизими, чернилими,
Кәлирәм јазмаға бир кәлмә, — тутурсан әлими,
Горхурам, ja нә үчүн, — чүнки кәсирсән дилими!

Еj әчәб, мән ки, сәдагәт јолуну азмајырам,
Һәлә көрдүкләримин дәрддә бирин
јазмајырам!

Һәлә мән дәрддә бирин јазмајырам, карына баһ,
Үстүмә күндә сөјүрсән бу гәдәр, арына баһ,
Өзүн инсаф елә, әфкарына, әтварына баһ,
Истәмирсән јазам? Өз ejбли кирдарына баһ!

Киши, сән ejбини ган, мәнлә әбәс чәнк еләмә!
Өзүнү, һәм мәни бу барәдә дилтәнк еләмә!

Көрүр әрбаби-гәләм гајеji-амалынызы,
Мәндән артыг јаза билмәкдә икән һалынызы, —
Јазмыр онлар дәхи он дәрддә бир әф'алынызы,
Өзүнүзсүз олара јаздыран әһвалинызы...

Joxса бу ejbdәn аләмдә мүбәррадыр олар,
Бојлә алчаг јазыдан мин кәрә ә'ладыр олар!

Нечә мән дәрддә бирин јазмаға ejмән дејиләм,
Горхур он дәрддә бирин јазмаға һәм әһли-гәләм;

Сән әкәр сөз верәсән: «Горхма, гыл әһвали рәгәм»,
Вәз'и-һалын јазыларса зили-зилү, бәми бәм,
Елә бир һалә дүшәрсән ки, түкүн биз-биз
олар,
Әјнинә кејмәjә шеj тапмасан, астар үз олар!..

1908

СӘТТАРХАНА

Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'реji-шуридәми зәнн етмә бир әфсанәдир,
Шайрәм, тәб'им дәнiz, ше'ри-тәрим дүрданәдир,
Бәһчәтим, ejшим, сүрурим, вәчдим әһраранәдир,
Инчизабим чүр'әти-мәрданеji-мәрданәдир,
Афәриним һиммәти-валайи-Сәттарханәдир.

Та ки, милләт мәчмәин Төһранда виран етдиләр,
Түркләр Сәттархан илә әһдү пејман етдиләр,
Зүлмү истибдадә гарши нифрәт е'лан етдиләр,
Милләтә, миллијәтә чан нәгди гурбан етдиләр,
Аյеji-«зибһи-эзим» итлагы ол гурбанәdir,
Афәриним һуммәти-валайи-Сәттарханәdir.

Һәг мәдәдкар олду Азәрбајҹан әtrakына,
Али-Гачарын протест етдиләр Зөһнәкына,
Ол шәниданын сәлам олсун рәвани-пакына
Ким, тәкүлмүш ганлары Тәбризү Төһран хакына,
Онларын чәниәт дејилдир мәнзили, аja, нәdir?
Афәриним һуммәти-валайи-Сәттарханәdir.

Иштә Сәттархан, бахыз, бир нөв игдамат едиб,
Бир вәзиру шаһы јох, дүнjanы јексәр мат едиб,
Ирзи-исламы, вәтән намусуну јүз гат едиб,
Һөрмәти-нејсијәти-миллијәтин исбат едиб,
Инди дүнjanын тәвәччән нәгтәси Иранәdir,
Афәриним һуммәти-чалаји-Сәттарханәdir.

Иштә Сәттархан, бахыз, Ираны инја ејләди,
Түрклүк, иранлылыг тәклифин ифа ејләди,
Бир рәшадәт, бир һүнәр көстәрди, дә'ва ејләди,
Дөвләтин бир ejnини дүнjadә рисва ејләди,
Гачмајыб пәрванә тәк оддан, демә пәрванәdir,
Афәриним һуммәти-валайи-Сәттарханәdir.

Афәрин тәбрiziјан, етдиз, әчәб әһдә вәфа!
Дустү дүшмән әл чалыб ејләр сизә сәд мәрһәба!
Чох јаша, дөвләти Сәттархан, эфәндим, чох јаша!
Чәннәти-ә'ладә пејгәмбәр сизә ејләр дуа,
Чүн бу хидмәтләр бүтүн исламәdir, инсанәdir,
Афәриним һуммәти-валайи-Сәттарханәdir.

* * *

Габла дәхи марфашины, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Гәсб едәли мәснәди-пејғәмбәри,
Диккеји-баггал еләдин мәнбәри,
Лобја, нохуд сатмаға олдун чәри,
Инди дәхи хошламајыр мүштәри
Күнчүдүну, хашхашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Һәг сәни мәһкүм еләди таэтә,
Сәчдә үчүн адәми-һүрријјәтә,
Етдин иба әмри-рүбубијјәтә,
Еjlәмәдин сәчдә, ди кәл лә'нәтә!
Сүзмә дәхи көз-гашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Әбрәһә тәк әзм еләдин фил илә,
Қә'бә евин јыхмаға тә'чилил илә,
Дәсти-худа тејри-әбабил илә
Башынызы дешдими сиччил илә?
Гырдымы жар-жолдашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Сән о дејилдинми, едәндә гијам
Сәчдә едәрди сәнә јексәр әвам?
Инди олар да айлыбы биттәмам,
Гылмады һеч јердә сәнә еһтирам,
Атды чәмаэт дашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Нејләјәсән, хәлгә сөзүн батмады,
Һијләләрин бир кәси алдатмады,
Чәрхәчиләр дә усаныбы жатмады,
Инди ки, әһрарә күчүн чатмады —
Топла гоһум-гардашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Сәндә күнаң галмады, гурбан сәнә,
Сә'ј еләдин, чатмады мејдан сәнә,
Галды фәгәт һәсрәту нирман сәнә,
Чүнки һәрам олду фисинчан сәнә,

Инди ёз бозбашыны, Мир Ңашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Ңашым!
Жардымы Сәттар башыны, Мир Ңашым?!

1908

КИШИ

Дурма, јыхыл јат һәлә, Фаһрат киши!
Әсри көрүб галма белә мат, киши!
Инди олуб јорғанын үчгат, киши!
Саггалыны бир-ики јыргат, киши!
Чәк башына јорғаныны јат, киши!

Әввәли-шәбдән узаныbsan белә,
Раһәти јатмагда ганыbsan белә,
Јахшы да, әлһәг, инаныbsan белә,
Лакин инанмам, усаныbsan белә,
Чәк башына јорғаныны јат, киши!

Өмр өтүшүб, баш ағарыб ун кими,
Диш төкүлүб, саггал олуб јун кими,
Синә чөкүб, бел бүкүлүб нун кими,
Кәрчи олубсан гоча мејмун кими,
Лејк јенә рубәни-мәл'ун кими,

Тез көтүрүб тирјакыны ат, киши!
Галжаныны чафла, хорулдат, киши!
Бир гәдәр өз синәни тохдат, киши!
Чәк башына јорғаныны јат, киши!..

1908

* * *

Зәһида, кәл сојунаг бир кәрә палтарымызы,
Чыхараг заһирә батиндәки әфкарымызы,
Пишқани-нәзәри-хәлгә тутаг варымызы,
Көрүб онлар дәхи тәһигиг еләсин карымызы,
Һәр кимин ағы гара исә утансын, а балам
Бәлкә илләрчә жатанлар бир օјансын, а балам!

Һәләлик кәл унудаг, фильмәсәл, өз лафымызы,
Иддиамызыча ачаг ајинеји-сафымызы,
Алаг ајинәјә гаршы бүтүн әснафымызы,
Көстәрәк онлара, инсаф үчүн, инсафымызы,
 Һәр кимин ағы гара исә дајансын, а балам!
 Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

Нола бир ләһәлик олсун атаг әлгабымызы,
Чыхараг һөрмәти чалиб олан әсвабымызы,
Топлајаг бир јерә ә'дамызы, әһбабымызы,
Мәһзәри-насә гојаг сирәтү адабымызы,
 Һәр кимин һалы фәна исә усансын, а балам!
 Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

Кәл јазаг шәрт үчүн өз тәрчүмеји-һалымызы,
Һәм дә доғру олараг шәрһ едәк әһвалымызы,
Хәлг тәтбиг еләсин һалымыза галымызы,
Анласынлар да, нолур, гајеји-амалымызы,
 Һәр кимин гәлби гара исә утансын, а балам!
 Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

1908

АРЗУ

Нә дәрс олајды, нә мәктәб, нә елму сән'эт олајды!
Нә дәрсә, мәктәбә, елмә, филанә начәт олајды!

Нә сәндәли, нә гарандаш, нә лөвһү миз, нә тәбашир,
Нә дәфтәрә, гәләмә, кағәзә бу рәғбәт олајды!

Нә мәдрәсә, нә мүәллим, нә бу үсули-чәдидә
Вә нә ушагларымызда бу габилијәт олајды!

Нә әһлимиздә аյыглыг әламәти көрүнәјди,
Нә бир пара охумушларда бу зәкавәт олајды!

Нә һисс олајды чәванларда эмри-милләтә гаршы,
Нә бу чәванлар олајды вә нә бу милләт олајды!

Дүшәјди даш о күнә ким, газет-мазет сөзү чыхды,
Гәзет ишин төрәдән набәкарә лә'нәт олајды!

Нә күндә, һәфтәдә, ајда чыхан газет вә нә журнал,
Нә мәтбәә, нә мүһәррир вә нә тәбаәт олајды!

Нә Шәрг олајды, нә Әгсаи-шәрг, һәм нә Жапонја,
Нә онларын һүнәри хәлгә дәрси-ибрәт олајды!

Нә нәфхи «Сур»и-Чәһанкир вә нә Мәлик-Мүтәкәллим,
Нә бә'зи кишвәри-Иранда бу ләчачәт олајды!

Нә Түркијәдә бу ганун-'әсаси нәшр олунајды,
Нә биәдәб јени түркләрдә бунча чүр'әт олајды!

Нә хортлајајды бу шәкл илә «Молла Нәсрәддин», еј каш!
Нә калба Сәбзалыларда бу ховфү вәһшәт олајды!

О көһнәләрдән әчәб ким, утанмајыб да дејирләр:
Кәрәк бу әсрә кәрә бојлә, бојлә адәт олајды!

Бу бишүурларын әглинә, кәмалына баҳ бир!
Гадам кәмалыныза! Бары сиздә гејрәт олајды!.

1909

ТАПМАЧАНЫН ТӘ'БИРИ

Нә лап кичик, нә чох да чох иридир,
Гарны юғун, бојну да дам тиридир,
Руһу өлүб, нәфси һәлә диридир,
Инсаннијәт палтарының киридир,
Мәмдәлидир әскикләрин биридир!
Молла әми, көр тапдым, я тапмадым?!

1909

* * *

Бир бәһанә әлдә үнван етмәли бундан сора!
Бүсбүтүн мәхлугә е'лан етмәли бундан сора!

Нов үсулуң шәр'ә бәр'әкс олдуғун изаһ едиб,
Көһнәни тәтбиғи-гур'ан етмәли бундан сора!

Хасә бу журнал, газет әмриндә бир фитва тапыб,
Сәдди-раһи-нәшри-ирфан етмәли бундан сора!

Бојлә иш, бунча газет, бунча мазет олмаз, чаным!
Бунлары мәһкуми-бүтлан етмәли бундан сора!

Дин кедир, мәзһәб кедир, гәдри итир моллаларын,
Чареji-әмри-мүсәлман етмәли бундан сора!

Һәр јетән кәндін мүһәррир әдд едиб, мин сөз јазыр,
Бунлары мәтруди-өвтан етмәли бундан сора!

Кәсмәли һәр нөв илә олса нұфузун, һөрмәтин,
Сәрбәсәр авареji-нан етмәли бундан сора!

Чырмалы дәфтәрләрин, сындырмалы чернил габын,
Фикри тәрвичи-гәләмдан етмәли бундан сора!

Мүмкүн олса лап көкүндән галдырыб бир зәнн илә
Чүмлә мәтбуаты виран етмәли бундан сора!

Сиjjима, шаирләри һекмән вә һәтмән зур илә
Харич-әз-исламу иман етмәли бундан сора!

Мұхтәсәр, һәр ким ки, көрдүн фәһми вар, бир сөз
ганыр, —
Құфр илә мәшһүри-дәвран етмәли бундан сора!

Аргадашлар, әл'әман, қәл тез вериб дә әл-әлә,
Нәм бу ѡлда әһдү пејман етмәли бундан сора!

Аид олмур инди бунлардан бизә бир мәнфәэт,
Пул верәрләрсә, мүсәлман етмәли бундан сора!

1909

* * *

Гәму мәһнәт фұзун олду,
Сәбәб бојну јофун олду!
Әлифләр дәңду нун олду,
Сәбәб бојну јофун олду!

Нә учүн кишвәри-Иран
Олур шәхсијәтә гурбан?
Мәкәр бајгуш севир виран,
Вә ja тале' зәбун олду?
Сәбәб бојну јофун олду!

Нэдэн олду ики дилли,
Үрэклэр галды нискилли,
Дагылды мэчлиси-милли,
Элэмлэр сэрникун олду,
Сэбэб бојну јофун олду!

Нечүн мэшрутэ бағланды,
Мұзәвирләр гочагланды,
Гарынлар дојду, яғланды,
Вәтән дарүлчүнун олду?
Сэбэб бојну јофун олду!

Гәсәм етди, инандырды,
Нечүн рә'жин доландырды,
Өзүн дүнjaә андырды,
Мұтии-нәфси-дун олду,
Сэбэб бојну јофун олду!

Нэдэн ләғв олду пејманлар,
Верилди одлу фәрманлар,
Бүтүн одланды гур'анлар,
Чинајәт рәһнүмүн олду,
Сэбэб бојну јофун олду!

Нэдэн галхышды хулганлар,
Сатылды пула иманлар,
Текүлдү бикүнәһ ганлар,
Үрэклэр лаләкүн олду,
Сэбэб бојну јофун олду!

Нә үчүн сусду натигләр,
Алынды һәбсә садигләр,
Фәгәт бә'зән мұнафигләр
Варыб нурүл'үйүн олду,
Сэбэб бојну јофун олду!

Нәдир тәкфири «Эхбар»ын,
Нәдир тәһгири «Әбрар»ын,
Нәдир тәгсири «Әһрар»ын
Ки, бојла гәрги-хүн олду?
Сэбэб бојну јофун олду!

Гүрури-интинасындан,
Нәја гылмаз әдасындан,
О «кејфи-мајәша»сындан
 Нечүн «лајәс'әлүн» олду,
 Бүтүн ишләр ојун олду,
 Сәбәб бојну јоғун олду!

1909¹

* * *

Нејлијим, еј вај! Бу урус башдылар,
Билмәјирәм һардан ашыб-дашдылар?!
Өлкәдә күндән-күнә чохлашдылар,
Һәр әмәлә, һәр ишә чулғашдылар,
 Гојмајын, ај көһнәләр, ај јашдылар!
 Нејвәрәләр һәр јерә дырмашдылар!

Һәр бири мин күнә иш ичад едир,
Мәчлис ачыб нитгләр ирад едир,
Шиә икән сүнниләри шад едир,
Сүнни икән шиәҗә имдад едир,
 Санки булар бир-бира гардашдылар,
 Јохду тәэссүбләри, чашбашдылар!

Нең бирлә өз мәзһәбинин һөрмәтин
Көзләмәјир, көзләјир ел гејрәтин;
Чүмләси бир јолда гојуб нијјәтин,
Хошламајырлар аталар адәтин;
 Чүнки нә сүнни, нә гызылбашдылар,
 Бир јава шејдир бу башы дашдылар!

Әмр тәэссүб ола бүтлан нечин?
Сүнни дејә шиәләрә чан нечин?
Шиә билә сүннини инсан нечин?
Бирләшә јә'ни бу мүсәлман нечин?
 Ниммәт един, дин кедир, ај башдылар!
 Гојмајын, алдатды бизи сашдылар!

Инди ки, дујдуг буларын нијјәтин —
Чәһд еләјин поzmага чәм'ијәтин!

Бүнлары позмаг бизэ олмаз чәтин,
Һарда ки, көрдүз, охујун лә'нәтиң;
Һөкм еләјин, күфрлә улғашдылар,
Дини-худадән гырылыб гашдылар,
Чүмләси кафирләрә јолдашдылар.
Чүнки тәэссүбләри јох, чашдылар!

1909

* * *

Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим,
Гавушуб лап ачығымдан күрәјим!

Нола бир евдә гојајдыз гарабаш,
Вермәједиз мәни бу әбләһә, каш!

Мән ки, дамдан, бачадан баҳмаз идим,
Су кими һәр тәрәфә ахмаз идим;

Һәрзә-һәрзә данышыб құлмәз идим,
Әр нә шеј олдуғуну билмәз идим;

Отуруб ач комасында атамын,
Биш-дүшүн һазыр едиридим анамын;

Битләјирдим нәнәмин баш-јахасын,
Јамајырдым бабамын чул-чуҳасын;

Тез дурууб сүбһ сағардым инәји,
Хансәнәмдән диләмәздим көмәји;

Неjlәјирдим бәзәји, ja дүзәји?
Дама, диварә јапардым тәзәји!

Атам әллаф, бабам дүлкәр иди,
Гардашым چулфа, әмим каркәр иди;

Ханбибим фалчы, нәнәм бағ тохујан,
Биздә, hаша, јох иди бир охујан!

Евимиздә вар иди һәр нә десән:
Гатыг, ајран илә гајмаг, нә јесән!

Нә билирдик нә зәһримарды китаб?
Биз олан евдә һачан варды китаб?

Бүсбүтүн күл кими инсанларыдыг,
Нә мүэллим вә нә дәрс анларыдыг;

Дәфтәрин андыра галмыш сөзүнү
Ешидиб, көрмәмиш идик үзүнү.

Бојлә бир тәрбијәли евдә мұдам
Бәсләдиз мән кими бир сәрви-хұрам!

Вај о күндән ки, мәни ад еләдиз,
Елә билдиз дә ки, дилшад еләдиз;

Мән дә сандым ки, дәнүб бәхтәвәрә, —
Кедирәм бир нәфәр инсанә әрә!

Нә билим бојлә дә инсан вармыш,
Шәкли-инсанда да һејван вармыш?!

Әр охурмуш да, јазармыш да, атам!
Әр дејил, мөһлик азармыш да, атам!

Әр дејил, шаир имиш ханәхәраб!
Фикри јазмаг, охумаг, шүғли китаб..,

Салдыз ахырда јаман һалә мәни,
Әрә вердиз дә бу гәффалә мәни.

Қаһ јазыр, қаһ охујур, қаһ данышыр,
Күндә бир һәрзә китабнан танышыр;

Қаһ кедир фикрә, бәрәлдир көзүнү,
Мәһв олур ојлә ки, билмир өзүнү;

Сүбһ олунча кечәләр дарға кими
Јатмајыр, гыр-гыр едир гарға кими;

Қаһ да бир јатса да вәгтиндә әкәр,
Чәкмәйир јухладығы бир о гәдәр,

Гәфләтән бир дә көрүрсән ки, дуур,

Жандырыб лампаны чылпаг отуур,

Башлајыр јатдығы јердә тәзәдән
Охујуб жазмага бир дә тәзәдән.

Белә од олмаз, атам, боjlә ало!
Од дејил, жанғы дејил, ловдур, ло!..

Каһ көрүрсән ки, миз үстә јыхылыр,
Бахырам һалына гәлбим сыхылыр;

Бир гарандаш, бир-ики парә кағыз,
О гәдәр чәкмир — олур гарә кағыз.

Хејрини, шәррини ганмыр бу киши!
Жорулуб бирчә усанмыр бу киши!

Бизим евдә бахасан hәр тәрәфә —
Тахчаја, бохчаја, ja ким, ирәфә —

Көрәчәксән бүтүн ишгабда кағыз,
Касада, нимчәдә, бошгабда кағыз;

Јығылыбы дағ кими hәр јанда китаб,
Евдә, дәһлиздә, hәр јанда китаб...

Дејирәм, ај киши, кәл бир өзүнә,
Бу нә ишдир, а күл олсун көзүнә!

Бу әмәл етди сәни ханәхәраб,
Пулларын дөндү бүтүн олду китаб.

Охудугча көзүнүн гарәсини
Апарыр, тап башынын чарәсини!

Пул кедир, табұ тәванын да кедир,
Үстәлик бир гуру чанын да кедир.

Кәсбү карындан әлиң чыхды, усан!
Әр олан јердә көрүм јох оласан!

М. Э. САБИР

КЭЛ, КЭЛ А ІАЗ КҮНЛӘРИ

М. Э. САБИР

ГОЧА БАГБАН

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДҮШДҮ!

Гәм раһнүмун олду, мәнимки белә дүшдү!
Дил вәртеји-хун олду, мәнимки белә дүшдү!
Ел дөндү чүнүн олду, мәнимки белә дүшдү!
Тале мәнә дун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Дөвран өзүнүндүр!...

Гафилмишәм әһвалимә сөвдаји-сәримдән,
Сөвдаји-сәрим етди мәни тачи-зәримдән,
Ришәм кәсилирмиш демә кәскин тәбәримдән,
Мәшрутәји салмагда икән мән нәзәримдән —
Ол нүрүл'үјүн олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, гачма!
Наәһлә әл ачма!
Мејдан өзүнүндүр!..

Неч файдабәхш олмады тәдбирләrim, hejф!
Қәшф олду бүтүн аләмә тәгсиrlәrim, hejф!
Бәр'әкс әсәр ejләdi тә'birләrim, hejф!
Аллатмады бу милләти тәзвирләrim, hejф!
Жылдыздакы... Жылдыздакы тә'мирләrim, hejф!
Нәп күн-фәjәкун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, бәрк дур!
Торбалары доллур!
Хырман өзүнүндүр!..

Шејпур дејил, тәбл дејил, сур чалынды,
Әкс ejләdi сурун сәси hәр гәлбә салынды,
Бир шәбдә отуз иллик үмуратым алынды,
Османлыларын шаһы вәтәндән.govуланды,
Иш дөндү ојун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Техран өзүнүндүр!..

Сән вур ишини, дурма кери мәкру һијләдән!
Мән топладығым шејләри һәп гапдылар әлдән,
Бунлар кечәр, амма һәлә вар горхум әчәлдән,
Сән гарны јофун бир шеј идин рузи-әзәлдән,
Бојнун да јофун олду; мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән неһрәни чалха!
Нең бахма бу халха!
Ајран өзүнүндүр!..

Етдим гәсәм, амма өзүмү сәһвдә сандым,
Камил пашалар чидә едән фикрә инандым,
Баҳдым сәнә өз әһдими, пејманымы дандым,
Илләрчә, зәманларча, бу күн дандығым андым,
Тарихи-гурун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Мейдан өзүнүндүр!..

Мәзлүмләрин тутду мәни аһы ахырда,
Инчитди хәјанэтләrim аллаһы ахырда,
Олдум Саланик гәл'әсинә раһи ахырда,
Мәнфалар ара түркләрин шаһы ахырда,
Мәчбури-сүкүн олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбүн олду, мәнимки белә дүшдү!»

Гач, Мәмдәли, дурма!
Чох синәнә вурма!

Мәндән кетүр ибрәт,
Сүлһ ejlә, гудурма!
Валланһ вә биллаһ,
Инсансан, инан, аһ,
Фәрман кедәр әлдән,
Саман кедәр әлдән,
Јалныз нә ки, Техран,
Иран кедәр әлдән!..

* * *

Ваһ!.. бу имиш дәрси-үсули-чәдид?!

Жох...х! Жо...х! Оғул, мәктәби-үсјанды бу!

Молла дејил бундакы тә'лим едән!

Әлһәзәр ет, бир жени шејтанды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Көр нечә алт-үст еләјиб шејләри,

Дөңдәриб «а-ба»јә «әлиф-беј»ләри,

Бид'этә бах, «ја» охудур «јеј»ләри,

Санки һүрүфат илә дүшманды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Диггәт едиб бахсан әкәр дәрсинә —

Һәр сөзү тә'лим еләјир тәрсинә;

Дәјмәз о бир паслы дәмир әрсинә —

Мин дә десә дүрчи-зәрәфшанды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Вердији дәрси ушаға јаздырыр,

Һүччә демир, һәр әмәлин аздырыр,

Каһ охудур, каһ чыхарыб кәздирир,

Бир демир өвлади-мүсәлманды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Бир дә көрүрсән ки, олуб һејвәрә —

Әлли ушаг бандады бирдән-бирә,

Дәрс демә, құлмәли бир мәсхәрә!

Молла демә, мәсхәрәчүнбанды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Дүз Жери бир јупјумуру шеј ганыр,

Һәм дә дејир суткада бир фырланыр,

Ај доланыр, көј дајаныр, күн жаныр,

Кафирә бах, көр нә бәдиманды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Бундан әзәл бојлә дејилди сәјаг,

Дәрс охудан моллада варды ләјаг,

Молла гојарды башына шиши папаг;

Оjlә ки, бир фазили-дөвранды бу!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Инди бүтүн иш доланыб лағлаға,
Дәрс охудур һәр башы фәсли чаға,
Етдији тәдريس илан, гурбаға,
Дәрс дејил, һәрзәвү һәдҗанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Мән дәјишиб шивеји-әчдадымы,
Бојлә ода салмарам өвладымы!
Еjlәмәрәм динсиз өз әһфадымы!
Ат чөлә кетсин, нә дәбистанды бу?!

Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!
Елм адына бир гуру бөһтанды бу!..

Нифрәтә шајанды бу!
Һәрзәвү һәдҗанды бу!
Мұслими кафир гылан
Ханеји-күфранды бу!..

1909

САТЫРАМ!

Молдајы, салмады ел дил боғаза...
Ејби јох, кәрчи гојулдуг лоғаза,
Јаз бу е'ланымы да бир кағаза,
Ачмышам Рейдә кениш бир мағаза:
Чох учуз гијмәтә һәр шеј сатырам,
Ај алан!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

Мағазамда тапылыр һәр ҹүрә зад:
Чами-Җәм, рә'јәти-Кеј, тәхти-Губад;
Кәрчи базарымы етмәкдә кәсад
Сә'ј едир бир пара Ирани нәжад,
Лејк мән баҳмајырам, hej сатырам!
Ај алан!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

Нә кәрәкдир мәнә бир мунча үмур
Ки, едә гәлбими биһиссу һүзүр?
Бабама вермәди әл «абәки-шур»,
Дејиләм нахәләфү набәшүүр;
Гәсри-Шириң, әсәри-Кеј өатырам!
Ај алан!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

Истәмәм нури, гаранлыг севирәм,
Мүлки-Ираны думанлыг севирәм,
Бошлајыб шәһри, јабанлыг севирәм,
Бәсди шаһлыг, дәхи ханлыг севирәм,
Сәбзәвар илә мәјамеј сатырам!
Ај алан!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

Сөз мәним, ев мәним, әсрар мәним,
Ирзу намус мәним, ар мәним,
Мал мәним, мәсләһәти-кар мәним,
Сатырам, дөвләти-Гачар мәним;
Кимә нә дәхли ки, мән шеј сатырам?!

Ај алан!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

Шаһ мәшрутә-пәнаһ олмаг исә,
Ел гојан вәз'лә шаһ олмаг исә,
Күш бәр әмри-сипаһ олмаг исә,
Шаһ олуб һәмдәми-аһ олмаг исә,
Хан олуб, нуш еләјиб, меј сатырам!
Ај аман!.. мәмләкәти-Реј сатырам!

1909

Дөгрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!
Баги-шәһәдә етдијин ишрәт һәлал олсун сәнә!
Әһлинә шаһ олдуғун дөвләт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Олдум ол күндән ки, малик рүтбеји-әчдадына,
Дүшмәди ел гајғысындан башга бир шеј јадына,
Әдлү дадә дад вердин, јетсин аллаһ дадына,
Jaхши бир шәһрәт газандын адына, өвладына?
Кетдијин јол, тутдуғун нијјәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Афәринләр дөгру јоллу вердијин пејманлара,
Әһдини ифа үчүн садир олан фәрманлара,
Һәфтәдә бир, ајда бир анд ичдијин гур'анлара,
Агибет һәр сәмтдән чәлб етдијин мәһманлара;
Чәкдијин бу хани-биминнәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

101

Мүстэгиллән һөкмүраны олдуғун Иранына
Һанкы хидмәтдән сагындын та тохунсун ганына?
Инди бир Иран дејіл, аләм құвәнсін шанына,
Намына, намусуна, инсафына, вичданына;
Әһли-вичдан вердији гијмат һәлал олсун сәнә!
Дөргудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!

Алты мин илдән бәри мәвчуд олан бир мәмләкәт
Кәрмәмишди сән кими бир шаһи-вала-мәртәбәт:
Нијјәтиң сағ, е'тигадың пак, гәсдин мәс'әдәт,
Милләтиң шад, әлкән абад, үмдә фикрин мәрһемәт;
Гојдуғун тач, өртдүйүн хәл'әт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Арсланлар бојнұна салдырығын зәнчирләр,
Намвәрләр гәтлинә чәкдирдијин шәмширләр,
Атәши-гәһрү гәзәблә јаҳдығын тә'мирләр,
Вәсфә шајандыр, һәгигәт, етдијин тәдбиirlәр;
Умми-Хаган оғлу, бу гејрәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

1909

* * *

Нәдир, аја, јенә үсјанлары иранлыларын?
Башлады чүнбүшә түфјанлары иранлыларын,
Нәгзи-әнд еjlәди ә'јанлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Јансын иранлыларын архасы, јанды чијәрим!
О јетим Мәмдәлидән вар јенә бир пис хәбәрим;
Белә дерләр ки, гојуб тәхти гачыб тачи-сәрим,
Сығыныб консула хаганлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Әһли-Иран бу гәдәр бишәрәф олсун, нә үчүн?
Дүшмәни-тәрзи-үмури-сәләф олсун, нә үчүн?
Јени Османлы кими нахәләф олсун, нә үчүн?
Бата, ja рәб, көрүм Иранлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Үччэ ил гојмадылар тәхдә раһәт јашасын,
Бир дојунча чыхарыб кеф, едиб ишрәт јашасын,
Та онун сајеи-әдлиндә бу милләт јашасын,
Олсун асудә мүсәлманлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Неjlәмишди сизә, jaһу, бу башыдашды јетим?
Ja нә вичданә дәјәр бир ишә чулғашды јетим!?
Һәрә бир hoggä чыхартдыз, кырыхыб чашды јетим,
Деди, чыхсын дәхи гој чанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Сизә өз шә'нинә шајәстә кәрәм етмәдими?
Һәкм мәшрутеи-Ираны рәгәм етмәдими?
Хәтти-тур'аны өпүб, јади-гәсәм етмәдими?
Нијә бәс олмады иманлары иранлыларын?
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Билмирәм андыра галмыш бу нә hуриjәт иди?
Нарадан чыхды бу сөз, ja бу нечә сөһбәт иди?
Өлкәмиз алты мин илдән бәри бир чәннәт иди,
Инди ган-ган дејир инсанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Һәлә иранлыларын бир о Сипәһдарына бах!?
Бәхтијари елиниң рүтбәли Сәрдарына бах!?
Бир, сән аллаh, буларын шаh илә-рәфтарына бах!
Бу да ә'janлары, әрканлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Башына чәм еләјиб һәр бири бир хејли сипаh
Ки, нә вар? Мәмдәли, дүш тәхтдән, олма бизә шаh!
Етдиlәр үч күнүн әрзиндә бүтүн әмри тәбаh,
Гачды, «ах-вај!» дејә, султанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бундан әvvәл бу кәзәл өлкәдә чанлар вар иди,
Jахшы-јахшы гочалар, адлы чәванлар вар иди,
Шаhы һәг зилли билән севкили ханлар вар иди,
Инди Jeфремләр олуб ханлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бир дә, jaһу, нә кәрәк ел гарыша шаһ ишинә?
Кәз ачыб дигәт едә каһ өзүнә, каһ ишинә?
Шаһ олан кәс олур анчаг өзү акаһ ишинә!
Дөңгөләгәт пис имиш ганлары иранлыларын?
Дөңгөләгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Шаһ биләр өлкәдә һәр нә кәтүрәр, һәр нә гојар,
Каһ чибин, каһ дәрисин һәр кимин истәрсә сојар,
Баш кәсәр, ев дағыдар, чан чыхарап, кәз дә ојар —
Мин дә чыхса көјә әффанлары иранлыларын!
Бечәһәннәм ки, јаныр чанлары иранлыларын!
Шаһын өз әбдидир инсанлары иранлыларын!
Дөңгөләгәт пис имиш ганлары иранлыларын!

1909

* * *

Еj алнын аj, үзүн күнәш, ej гашларын кәман!
Чејран көзүн, гарышга хәтин, какилин илан!

Алма чәнән, чәнәндә зәнәхдан дәрин гују,
Киприкләрин гамыш, додағын бал, тәнин кәтан!

Бојнун сұраhi, боj-бухунун бир уча чинар,
Әндамын аf күмүш, јанағын гырмызы әнар!

Халын үзүндә буғда, башында сачын гүраб,
Гаһ, гаһ!... Гәрибә күлмәлісән ханиман хәраб!..

1909

БУРА САJ!

Ч ә м а ә т

Зилли-Султан, бура саj дөјдүрүб алдыгларыны!
Сөjүб алдыгларыны, сөjдүрүб алдыгларыны!

З и л л и -С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Сән ки, Авропада идин, нијә јорта-јүкүрә
Җумдун Иранә, бу виранәдә дүшдүн дә кирә?
Салдын ахыр өз әлинлә өзүнү ағзыбирә,
Веч битирмәз сәнә, дөнмә дәхи дашә, дәмирә,
Бош данышма, бура сај гапдырыбы алдыгларыны!
Чапыб алдыгларыны, чапдырыбы алдыгларыны!

З и л л и-С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Бирбәйир јадына сал чүмлә унутдугларыны,
Милләтин ганын алыб шишәјә дүтдугларыны,
Гыш үчүн ахталајыб јајда гурутдугларыны,
Көзләрин кәлләнә дә чыхса, гус улдугларыны!
Бош данышма, бура сај өлдүрүб алдыгларыны!
Бөлүб алдыгларыны, бөлдүрүб алдыгларыны!

З и л л и-С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Әлли ил өлкәдә вурмушдун, а залым, ишини,
Сән ки, назыр еләмишдин чијини, бишмишини,
Тәмәин инди нәдир ја гычыдырсан дишини?
Ач белиндән дәхи шәмшири-мүзәффәркешини!
Бош данышма, бура сај сатдырыбы алдыгларыны!
Атыб алдыгларыны, атдырыбы алдыгларыны!

З и л л и-С у л т а н

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ч ә м а ә т

Әһли-Ираны ушагдыр дејә салдыз бешијә,
Ки, мәбада ајылыбы ағлыя, дурдуз кешијә,
Та ки, ачды көзүн иранлы, сохулдуз дешијә,
Иш чәтиналәшди, дадуш, јығдырыны чәк ешијә!
Бош данышма, бура сај асдырыбы алдыгларыны!
Басыб алдыгларыны, басдырыбы алдыгларыны!

З и л л и - С у л т а н
Төвбэ, эттөвбэ, хэта раинэ кетдиклэримэ!
Билиб етдиклэримэ, билмэйб етдиклэримэ!

1909

* * *

Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз!
Атыб инсанлыгы, билмүмлэ һевам олмалызыз!

Жашамаг истэр исек дэһрдэ өмниjjэт илэ,
Елмэ, фэннэ, үдэбај бахалым нифрэт илэ,
Уjalым фитнэлэрэ өлдэки вэһшиjjэт илэ,
Жаталым бэстэри-гэфлэтдэ узун мүддэт илэ;
Пүхтэликтэн нэ јетэр, биз һэлэ хам олмалызыз!
Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз!

Балыша баш гојалым, юрганы бэрдүш едэлим,
Пэнбеji-гэфлэти јох, зејбэги дэркуш едэлим,
Хаби-өвham көрүб, сејл кими чуш едэлим,
Гејрэту һиммэти-исламы фәрамуш едэлим;
Дуста мајеji-гэм, дүшмэнэ кам олмалызыз!
Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз

Фикр тэдрис едэн өшхасы кэнар етмэлијиз,
Һэр насыл олса бу бидинлэри зар етмэлијиз,
Өлкэдэн бунлары мэчбури-фэрар етмэлијиз,
Тез заманда вэтэни, миллэти хар етмэлијиз;
Бојлэчэ наили-мэгсүду мэрам олмалызыз!
Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз!

Башгалар чох да балонларла едир сејри-һэва,
Биз бу сејри едирик хабдэ һэр сүбхү мэса,
Гөвли-ахунду унутдуиму ки, вэ'з етди сэна:
Дэһр фанидир, өзизим, она ујма өбэда!
Тэрки-дүнja илэ фирдовс хүрам олмалызыз!
Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз!

Нэ билирсэн һэлэ сэн сэһнеји-рө'jadэ нэ вар?!
Эһли-зahir нэ ганыр аләми-мэ'надэ нэ вар?!

Нэ вар — хабдэ вар, јохса бу дүнжадэ нэ вар?!

Жахши јат, гол-ганад ач, уч, көр о мэ'вадэ нэ вар?!

Иээзи-рө'ja илэ мэшгули-мэнам олмалызыз!
Жашамаг истэр исек сырф эвам олмалызыз!

Жат, долаш чәннәти-ә'ладәки ризванлар илә,
Гол-бојун ол, мәзәләш һүријү гылманлар илә,
Де, ич!.. артыг кефә бах чүмлә мұсәлманлар илә,
Гој бу дүнjanы бу кафирләрә шејтанлар илә,
Биз мәләкләрлә учуб али мәгам олмалыјыз!
Жашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Гој олар кәшфи-бәдаје еләсин сән'эт илә,
Параход, я вагон ичад еләсин зәһмәт илә,
Биз вериб пул минәрик, јол кедәрик раһәт илә,
Нә мұнасиб ки, рәгабәт едәк һәр милләт илә?!
Бизә ағалыг едән әhlә гулам олмалыјыз!
Жашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

1909

* * *

Адәми адәм еjlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Гој нә әслин, нәчабәтиң олсун,
Нә нәчибанә наләтиң олсун,
Баш-аяг ејб ичиндә олсан да —
Тәк бу аләмдә дөвләтиң олсун;
Адәми адәм еjlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмасын фәһмин, әглин, идракын,
Вар нә гәм, та ки, вардыр әмлакын;
Атәши-ханәсузи-милләт икән —
Һәр кәсинг сәчдәкаһидир хакын;
Адәми адәм еjlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмајыр, олмасын да инсафын,
Дут ганын шишә ичрә әснафын,
Та ки, вар әлдә беш бучуг гурушун —
Мәтәбәрсән көзүндә әшрафын;
Адәми адәм еjlәjәn парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

1909

* * *

Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Гејрәтимиз бәллидир һәр милләтә!..

Биз гоча гафгазлы икiid әрләрик,
Чүмлә һүнәрмәндләрик, нәрләрик,
Иш кәрәчәк јердә сөз әзбәрләрик,
Ашигик анчаг гуру, бош сөһбәтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Чырманарыг кечмәjә чаj қәлмәмиш,
Башлаjырыг гызымаға jaj қәлмәмиш,
Сөz верәрик инди — бир аj қәлмәмиш,
Аста гачыб дүртүләрик хәlvәtә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Чүмлә ҹәhan јатса да, биз јатмарыг,
Гејрәти-миллиjәмизи атмарыг,
Эhлиmизи башгалара сатмарыг
Бир гуруша, бир пула, ja бир четә,
Ким нә дејәр биздә олан гејrәtә?!

Биздә көрүнмәz нә фәсаду нифаг,
Ишләмәdә бир-биrimizdәn гочаг,
Бах, будур исламы кәтиррик габаг;
Bojlәchә хидмәt олунур милләtә,
Ким нә дејәр биздә олан гејrәtә?!

Бир ишә мин һүммәtimiz вар бизим!
Бах, нечә чәm'ijjәtimiz вар бизим!
Бунда кәzәl ниjjәtimiz вар бизим;
Aj баракаллаh, bu кәzәl ниjjәtә!
Ким нә дејәр биздә олан гејrәtә?!

Һансы мәкатиб ки, ону ачмадыг?
Һансы сәнаje ки, пара сачмадыг?
Вердиjимиз сөздәn узаг гачмадыг;
Ишләrimiz минди бүтүн сурәtә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејrәtә?!

Бах, нечә дарул'әчәzә, дари-елм!
Бир нечә мәктәb, нечә асари-елм!..
Бизләрик, әлбәttә, хәridари-елм!
Чатмышыг онданды белә һөrmәtә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејrәtә?!

Биздә нә фәһлә тапылыр, нә кәда,
Биздә нә саил вә нә бир бинәва,
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәба!
 Баш апарыб һәр бири бир сән'этә!..
 Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Етмишик ифа аталыг меһрини,
Чәкмишик өвладымызын фикрини,
Өмрүмүз олса көрәрик бәһрини,
 Онда ки, онлар ујачаг сиргәтә,
 Нәбсдә мәшғул олачаг ишрәтә,
 Фәхр едәрик биз дә бүтүн милләтә!
 Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

 Ај баракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!..

1910

* * *

Јашадыгча хәрабә Ширванда
Бир сәфа көрмәдим о виранда.

Јашадыгча әзабә дүшду тәним,
Мәнә зиндан кәсилди өз вәтәним.

Әбәдән олмадым о бүг'әдә шад,
Насили-өмрүм олду һәп бәрбад.

Булмадым онда бир мұвағиг јар,
Јар сандыгларым бүтүн әғјар...

Дуст зәни етдијим бүтүн дүшмән,
Бунча дүшмән, фәгет јазыг бир мән.

Бир бәдән мин чәфајә таб едәмәз,
Хәстәләндикчә шәхс јол кедәмәз.

Залим етдикчә бинәваләрә зур,
Бинәва гачмаға олур мәчбур.

Агибәт игтидарымыз кетди,
Сабир икән, тәһәммүлүм битди.

Күвәниб әһлә олмадан фахир,
Бакыја ејләдим сәфәр ахир.

Шаир икән вәтәндән ајрылдым,
Бүлбүл икән чәмәндән ајрылдым.

Шимди гүрбәт јолун алыб нәзәрә,
Олдум амадә, башладым сәфәрә.

Һәг мәдәд гылды, гејдими ачдым,
Башымы ичз илә алыб гачдым.

Та булундум Бакы дијарында,
Бир бөлүк әһли-дил чиварында.

Һәмдүллаһ ки, неј шәкәр верди,
Аризу нәхлимиз сәмәр верди.

Әһсәнәллаһ көзәл-көзәл инсан,
Лөвһәшәллаһ бүтүн-бүтүн ирфан.

Чүмләси бир хәјал илә мәрбут,
Чүмләси иттифаг илә мәзбут.

Гамусу әһли-зөвгү әһли-сәфа,
Һәпсиси әһли-һалу әһли-вәфа.

Хассә бу мәчмәин диларами —
Зати али, Әлигулу нами.

Бәхти мәс'уд синни-салы чәван,
Рә'жи пиранә, һеј'әти зишан.

Һүсни-сијрәтлә сурәтә малик,
Пак нијјәтлә иззәтә малик.

Фикри парлаг, хәјалы мүстәһсән,
Бојлә али чәнабә мин әһсән!

Дустдур әмнлә, әманәт илә,
Нечә ким, зиддидир хәјанәт илә.

Јарашыр наминә әмин десәләр,
Һәр ишиндә мин афәрин десәләр.

Ким эмин олмаса әманәтдә,
Оламаз бу мәгами-иззәтдә.

Сафи-дил олмајынча бир инсан,
Она инсан десәк олур бөһтән.

Мәнчә инсан әмин олан кишидир,
Гурү инсанлыг һәр кәсин ишидир.

Еj мәним пак үрәкли һәмвәтәним,
Сәнлә көnlүм сүрүрә чатды мәним!

Шайрәм, чүнки һәр кәси танырам,
Лұтф едирсән мана, буну ганырам.

Јох икән сәнлә бир рәфагәтимиз,
Нәрәдәндир бу рүтбә һәрмәтимиз?

Бу фәгәт һүсни-ниjjәтиндәндир,
Бу сәнин өз нәчабәтиндәндир.

Құн чыхарса, ишыг сачар һәр јан,
Булут афагә jaғдырар боран.

Иәнзәлип бәһри зәһр олур амма,
Бид бибәһрә, нәхлдә хурма.

Мұхтәсәр, жахышдан јаман кәлмәз,
Жахышдан бир кәсә зијан кәлмәз.

Жахшылыг етсә һәр насыл инсан,
Гәдрини анлајан едәр шүкран.

Мәндә юх лұтфұнә әвәз бир кар,
Иүнәри шайрин олур әш'ар.

Шайрә лұтф олурса, ja азар,
Писи пис, жахшыны да жахшы жазар.

Сәни жахшы көрүнчә пис јазамам,
Мән әдәб мәсләкимдә ѡол азамам.

Дејирәм, һәг сәни севиндирсін!
Хәл'әти-лұтф илә кејиндирсін!

Та ки, вар өмрү мейрлә маын,
Сәнә чатсын нә исә дилхәнын.

Өмр едиб бәхт илә, сәадәт илә,
Јаша минләрчә ejshu ишрәт илә!

Һәмдәмин — хатирин севән бир јар,
Һәмгәмин — бир ај үзлү садә никар.

Мәчлисисин ejshu зөвг илә долсун,
Дүшмәнин, насидин зәлил олсун!

Сабириң ше'рдә дуасы будур,
Һәэрәти-һәгдән илтимасы будур:

Өмр едиб дайма сәфа буласан,
Һәр зәман, һәр дәгигә шад оласан!

1910

ҮРӘФА МАРШЫ

Интеликентик, кәзәрик наз илә,
Өмр едәрик нәш'еji-дәмсаз илә,
Һәфтәдә бир дилбәри-тәнназ илә
 Һәмдәм олуб ишләри саманларыг,
 Aj баракаллаh, нә кәзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивеи-нисвани-мұсәлманлары,
Неjlәjiрик Фатма-Түкәзбанлары?!
 Анналары, Соңалары јанларыг,
 Aj баракаллаh, нә кәзәл чанларыг!..

Бир пара биәглү фәрасәт бизә
Еjләjir иснади-гәбаһәт бизә,
Истәjir етсин дә нәсиhәт бизә,
 Бир буну ганмыр ки, биз ирфанларыг:
 Aj баракаллаh, нә кәзәл чанларыг!..

Кимсәjә юх дәхли ки, биз ишрәти
Хошлаjырыг; бошлаjырыг күлфәти,
Күшеjи-гәстинндә олан ләzzәти
 Ханеjи-виранда начаг анларыг?!

 Aj баракаллаh, нә кәзәл чанларыг!..

Интеликентик, бу ки, бөйтән дејил,
Түрки данышмаг бизә шајан дејил,
Түрк дили габили-ирфан дејил,
Биз буна гайл олан инсанларыг!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Түрк гәзети версә дә әглә зија,
Мән ону алмам әлимә мүтләга,
Чүнки мүсәлманча гонушмаг бана
Ейбидир! Өз ејбимизи анларыг!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Јох ишимиз мәчмәи-ислам илә,
Пүхтә насыл сәһбәт едәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнвандарыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

1910

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨҮ

Нури-чешманыммысан, еј пул, ja чаныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганыммысан?
Нөрмәтим, фәхрим, чәлалым, шөвкәтим, шаныммысан?
Мүчәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм, әрканыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Кечди өмрүм шүғли-тәһисилинлә мөвгүфи-мәлал,
Дәрдә дүшдүм, бәстәри-һәсрәтдә галдым хәстәнал,
Сәндәдир көnlүм јенә етсәм чәһандан иртинал,
Сән мәним өмрүм, һәјатым, чөвхәрим, чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум јолунда чанфәда.
Бир дојунча гыјмадым сәндән алам зөвгү сәфа,
Инди варисләр һүчумавәр олуб јексәр сана,
Варисин, яхуд мәним мали-чибишданыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Еjlәмәз варисләрим мән тәк сәни сәндүгә дәрч,
Һәр бири ejләр сәни бир нөв илә мин јердә хәрч,
Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч,
Һәр јетән чејнәр сәни, билмәм этим, ганыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајнимми, иманыммысан?

Севдијим, бундан белә һини-зәвалындыр сәнин,
Ишбу вәчһ илә көнүл чаји-мәлалындыр сәнин,
Хатирим, гәлбим, сәрим вәгфи-хәјалындыр сәнин,
Сән мәни мәфтүн едән назәндә чананыммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајнимми, иманыммысан?

Сәндән әл чәкмәздим олсајды әлимдә игтидар,
Лакин ичбарән әчәл ejләр мәни сәндән кәнар,
Чаным ағзымдан чыхынча сөјләрәм биихтијар:
Нури-чешманыммысан, ej пул, ja чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, ајнимми, иманыммысан?

1910

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Һәр јердә, һәр мәканда һәр дүрлү иш гајырдын,
Исламә хидмәт етдин, мәзһәбләри аյырдын,
Jүзләрчә чогә јапдын, минләрчә сез бујурдун,
Һәр күндә бир чәмаәт атдын гыраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ујгуда икән аләмә, әфрадыны ојатдын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'нини учалтдын,
Һөрмәтли ад газандын, али мәгама чатдын,
Әhcән, сәд әhcән, әhcән бу тәмтәраға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Минбә'д чиддү чәһдин јохдур бизә лүзуми,
Зира ки, әсри-һалын бамбашгадыр рүсуми,
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис едир үлуми,
Тәрчиһ едир вагону ата, улаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Сејр етмәјә фәзаны ичад олур балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сөмтдән вагонлар,
Һәр ихтираә даир тә'сис олур салонлар,
Валлаh, булар азыблар башдан ајаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој жатаға, милләт!.

Бунлар бүтүн чәһанын әсбаби-е'тиласы,
Онлар әсири-дүнja, биз ахирәт фәдасы,
Беш күндүр өмри-дүнja, јохдур онун бәгасы,
Бизчә хәтадыр уjмаг боjлә мәзага, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој жатаға, милләт!.

Ислам үчүн кәрәкмәз кафирләrin шуары,
Гој онларын учалсын һәп гәсри-зәрникары,
Биз көзләрик фәгәт бир ејвани-хүлдзары,
Ол јердә hуриләrlә доллуг отаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој жатаға, милләт!..

1910

* * *

Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Зәнн едирдим мән бүтүн аләмдә Ирандан сәва,
Бир фәрәhabад јер јохдур о самандан сәва,
Өврәт олмаз hүснә Фатма, Түкәзбандан сәва,
Вар имиш Русијәдә мин-мин пәризад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Ej вәтән, hури көрүрдүм сәндәки өvrәtlәri,
Дердим ол hуриләrin сәnsәn јегин чәnnәtlәri,
Инди heјranam бахыб көрдүкчә бу лө'бәтләri,
Һәр бириндә башга ләzzәt, башга бир дад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Һалиja Бакудәjәm, Bakу демә бир хүлдзар,
Хассә дәрja саһили: бир лө'бәтистани-татар,
Һәр тәrәf af-chaf madamлar, бир-бириндәn kүl'uzar,
Түрфә дилбәр, тәhфә бир шеj, jaхshy бир зад,
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

115

Мин мәним тәк каблајы бир Сонjanын дилдадәси,
Мин мәним тәк пакдин бир румканын ифтадәси,
Мин мәним тәк мә'минин билмәм нолуб сәччадәси,
Бәндәлик гејдин гырыб, олмуштур азад, Эрдәбил.
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Беш дејил, он беш дејил, һәр јан бахырсан,—вар мадам:
Ев мадам, мәнзил мадам, балгон мадам, талвар мадам,
Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Мүхтәсәр, әглим чашыб, еј дад-бидад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Кәрчи Ирандан чыхаркән башга иди нијјәтим,
Нијјәтим кәсб иди, варды кәсби-карә гејрәтим,
Гејрәтим разы дејилди ач долансын күлфәтим;
Jох көзүмдә инди нә күлфәт, нә өвлад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Бәс ки, артыр бунлары көрдүкчә һәр дәм рәғбәтим,
Рәғбәтим артыrsa да, лакин гавышмыр һәсрәтим,
Һәсрәтим бир шејәдир, анчаг дүзәлмир һаләтим!
Һаләтим тәскини-нәффәс гылымыр имдад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүrbәт мәни,
Чулғајыбыш гәфләтимдән вәһшәтү дәһшәт мәни,
Инди бу көрдүкләримдән мат едиб һејрәт мәни,
Өзлүjүмдән чыхмышам, әфсус!.. фәрјад!.. Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Тазәдән беркәшт едиб бир дә чеван олсајдым, ah!
Шыг қејимли бир чәвани-хошнишан олсајдым, ah!
Бу пәриләрлә дојунча һәмзәбан олсајдым, ah!
Дәһрдә беш күн јашардым хүррәмү шад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

1910

ӘҮВАЛПУРСАНЛЫГ ІАХУД ГОНУШМА

- Нә хәбәр вар, мәшәди?
- Сағлығын!
- Аз-чох да јенә?
- Гәзет алмыш Һачы Эһмәд дә...

- Паң! Оғлан, нәмәнә? Сән өзүн көрдүн аланда?
- Белә нәгл еjlәдиләр!..
- Дәхи ким галды, худаја, бу вилајетдә мәнә?!
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр?
- Ың Чәфәрин оғлу Вәли
Гојуб ушголаја оғлун...
- О гурумсаг да?
- Бәли!
- Сәнә ким нәгл еләди бу сөзү?
- Билмәм ким иди.
- Оjlә исә она да мин кәрә лә'нәт демәли!..
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр јохму?
- Танырсан Гәфәри?
- Нә Гәфәр? Ыңсны Гәфәр?
- Мирзә Мәнафын пәдәри!
- Танырам!
- Дүн о да бир шүбһәли кәслә данышыб...
- Ким дејирди?
- Једичи Хансәнәм арвадын әри.
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Јенә бир башга хәбәр вармы?
- Бизим гоншу Кәрим...
- А... А... А?..
- Бәли, һә... һә!..
- О нә гајрыб, де көрүм?
- «Молла Нәсрәддин» алыб, һәм өзү, һәм оғлу охур.
- Ел бүтүн кафир имиш өлкәдә, јохмуш хәбәрим!
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Мәнә бир боjlә хәбәр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны...
- Бу хәбәр дөгрүдүр, анчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дә чәкмә кејиб, сач да гојубдур башына...
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!

- Бир белә сөз дә дејирләр ки, сизин Калба Ашыр
 Дени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз јанаширы?!
- Бәли, дүздүр бу дәхи!..
- һејф, о дәвләтдән она!..
 Дәвләт аздырды ону, дини-худадан узашыр...
 Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
 Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Доғрудурму ки, Бәдәл дә гојуб ағзын јабана,
 Данышыр бир пара сөзләр ки, дәјир рөвзәхана?
- Бәли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
- Көрмәйирсәнми шишиб бојну, дөнүб бир габана?!
- Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
 Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- О гурумсаг Чәби дә көзләмәјир һөрмәтими,
 Бурда-орда, белә дерләр ки, едир гијбәтими...
— Бәли, һәтта бу ишин үстә онун арвадына
 сөјмүшәм!
- Борчун одур, — көзләмисән гејрәтими...
 Мән дә һәр даим она јағдырам лә'нәтими,

 Башлајыб дә'вәтими, әрз едиб һачәтими.
 Вәгфи-нифрин едәрәм һәм күнүмү, саэтими,
 Дејәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
 Сиз дә лә'нәт охујун, чүнки бу мәл'үн бабыдыр!..

1910

* * *

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!
 Ваггылдама бајгуш кими, идбар диләнчи!

Бу мәчлисимиз мәчлиси-еңсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз не'мәти-әлвандыр әкәрчи,
Еңсан фүгәра кәсләрә шајандыр әкәрчи,
 Бир адәти-ирсијә дәхи вар, диләнчи!
 Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дәвләтлиләриз, мәгсәдимиз ејшу сәфадыр,
Мәһманларымыз бүсбүтүн әрбаби-гинадыр,
 Көкдүр, јекәдир, бојнујоғундур, нүчәбадыр,

Бәјдир, ағадыр, ағзы дуалы үләмадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидадыр!
Дикмә көзүн мәтбәхә, биар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дәхли бизә нә бошда галыб дәсти-сұалын?!

Jaинки ачындан мәләшир әһлин, әјалын?!

Бах, бах, нечә чиркиндир о мәнһүс чәмалын!

Һаx-түф үзүнә, сурәти мурдар диләнчи!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтли нечин сәрф едиb өз бәзлү сәхасын,
Э'janы гојуб, дојдура шәһрин фүгәрасын?

Төксүн көрүм аллаh үзүнүн шәрмү hәјасын!

Әл чәк јахамыздан, итил, идбар диләнчи!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Бир дәф'ә фәгир олдугуну анла да, зинһар,
Дөвләтлиләрин бишмишинә олма һәвәскар,
Joxса јемәjә бир задын, өл, чаныны гуртар!

Етмә бу гәдәр бизләрә азар, диләнчи!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мүлагат едә билмәз,
Дөвләтлијә инсанлығын исбат едә билмәз.
Дөвләтли фәгир илә мұсават едә билмәз,
Нәгсан кәтирәр шә'нинә бу кар, диләнчи!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

1910

* * *

Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Жатдыгча хаби-гәфләт илә милләтин сәнин,
Вәгф олду лајла сөјләмәjә хидмәтин сәнин,
Һәр күn кенәлди дайреji-һәрмәтин сәнин,
Ел уградыгча фәгрә, шишиб сәрвәтин сәнин,
Милләт арыгладыгча көкәлди әтин сәнин!
Рүшвәt һәрамдыр, дедин, алдын, утанмадын!
Мали-јетимә — од — деjә уddун да, јанмадын!

Гэссабханэни бизэ дарүл'аман дедин,
Догру либасына бүрүнуб, мин јалан дедин,
Олдугса мүштэбін: «Гэлэт етмә, инан!» — дедин,
Ким јахши сөjlэдисә, она мин јаман дедин,
Гејзә кәлиб бәрәлди көзүн, лантаран дедин;
Бир вәгт олар таныр сәни hәр кимсә, ганмадын!
Бу мәһз бир сөз иди — hәгигәтди санмадын!

Фәссад олуб да милләти даим дамарладын,
hәр кәс әлиндәкин јерә атды, гамарладын,
Чијфә дедикчә мали-чәһаны топарладын,
Фани дедикчә мүлкә, — имарәт hамарладын,
Сәриштеji-мәдахиلى мәһкәм јумарладын,
Рүшвәт hәрамдыр, дедин, алдын, утамадын!
Вә'з етдиин инанды, сән амма инанмадын!

Гевли-сәриh икән, эчәба, «мән кәфәр» сөзү,
Етмәкдәсән бәһанеji-тәкфир hәр сөзү,
Зәнним будур ки, ортада кәр олса зәр сөзү,
hәркиз данышмасан белә алчаг, hәдәр сөзү,
Вичданә, абурујә, hәјајә дәјәр сөзү,
Бир вәгт олар таныр сәни hәр кимсә ганмадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Чилди-гәнәмдә олдум әчәб күрки-chanшикар,
Нәфсин сусуб, јорулмајараг олду тө'мәхар,
hәйлән дујулду шимди, сәнә олмаз е'тибар,
Әсрари-мұхтәфиләрин олдугча ашикар —
Галсын деjә сәһајиfi-дәфтәрдә јадикар —
Бир вәгт олар таныр сәни hәр кимсә, ганмадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

1910

* * *

Бир бөлүк бошбоғазыг, hеjвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нәт илә, гејбәт илә сөhбәтимиз,
Охумагдан пајымыз јох, јазыдан гисмәтимиз,
Бу әвамлыгla белә hәр сөзү тәфсир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

Һәр сөзә чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсак, она гаршы оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гујруг буларыг,
Бизә һәр кәс чөрәк атса, ону тәгдир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

Дејилик наши бу ишдә, — ағарыбыр јалымыз,
Билирик дини-мұсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгүрхыг дејилик, — бир шәләдир саггалымыз,
Тәрпәдіб хејрә ону, аләти-тәзвир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

...Данышыб-сөјләшәрик һәр нечә үнван олсун,
Ифтира, ләғв, әбәс, һәрзәвү һәдјан олсун,
Һәр кәсә бағлаярыг һәр чүрә бөһтан олсун,
Гој бизим дин евимиз олса да виран, олсун,
Күч вериб зикрә, чинаң гәсрини тә'мир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

Мә'минник, кефләнәрик арзуji-чәннәт илә,
Охумушлар адыны јад едәрик лә'нәт илә,
Душмәник елм илә, инсаф илә, һүрриjәт илә,
Биз бу әфсанәләри чәһl илә тәнфир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

Өлкәни сејр едәрәк һәр чүрә инсан көрүрүк,
Анчаг өз нәфсимизи пак мұсәлман көрүрүк,
Бу хәјал илә жатыб һүриjү гылман көрүрүк,
Хаби-садиг деjә бу һаләти тә'бир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфир едәрик!

1916

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәмәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Кәрчи бу бәдбәхт өзу елмә һәвәскардыр,
Кәсби-кәмал етмәjә сә'ji дәхи вардыр,
Мәнчә бу ишләр бүтүн шивеji-куffардыр,
Динә зәрәрdir, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәмәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәс ки, ушагдыр һәлә, јахшы-јаман санмајыр,
Елмин әбәс олдугун анламајыр, ганмајыр,
Саир ушаглар кими һәр сөзә алданмајыр,
Еjlәjir өмрүн һәдәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Еjlәmәrәm рәһим онун көздән ахан јашына,
Бахсын өзүндән бөјүк өз гочу гардашина,
Өлсә дә вермәм риза шапга гоја башына,
Кафир ола бир нәфәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ушаг мәнимдир, баба, дәхли нәдир сизләрә?
Ким сизи гәjjум едиб һәкм едәсиз бизләрә?
Јатмарам әсла белә динә дәјәр сөзләрә!
Бир кәрә ган, мұхтәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Гоjsаныз өз оғлуму мән салым өз һалимә,
Сән'әтими өјрәдиб, ујдурум әһвалимә,
Дүн бу охутмаг сөзүн әрз еләдим алимә,
Сөjlәdi: «hаза кәфәр...», охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсди, чәһеннәм олун, бунча ки, алдатмысыз,
Инди беш илdir тамам динимә әл гатмысыз,
Севкли өвладымы кафирә охшатмысыз,
Дуждум ишин сәрбәсәр, охутмурам ,әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Сатмарам өз әглими сиз кими ламәзһәбә,
Разыјам оғлум кедә гәбрә, — нә ки мәктәбә!
Мәктәб адын чәкмәjin, — мәл'әбәдир, мәл'әбә!..
Әлhәzәр, ондан һәзәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсdir о билдикләри, каш ону да билмәсә!
Чаныма олсун фәда бир дә үзү қүлмәсә!
Та ки, о зеһниндәки фикрләри силмәсә,
Санма ола бәхтәвәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjin дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Фикрими вермәм әбәс сиз кими наданлара,
Сөвг едәсиз оғлуму бир пара һәдјанлара,

Чүнки хәјанәтчисиз чүмлә мұсәлманлара,
Мәңзилиниздир сәгәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Дин зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

1910

* * *

Бәлаji- фәiрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт јанында гарә, сәбр еjlә!

Эсири--геjди-фәгр олдун, јазыг, тәслими-һирман ол!
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'јусу налан ол!
Гәзаjә чарә јох, кирjan ол, үрjan ол, пәришан ол!
Сәбүр ол, шакир ол, јәни мұсәлман ол, мұсәлман ол!
Чатар өз ризги-мәгсумун, долан аварә, сәбр еjlә!
Бәлаji-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Мәашын та ки, тәнк олду, әнис ол дәрдү мәһнәтлә!
Бош ол, сүст ол, үмидин гәt' гыл, јар ол әталәтлә!
Буну тәгdirә нисбәт вер, јаша даим рәзalәтлә!
Нәвадә сеjр едән инсанә баxма чешми-геjрәтлә!
Бурах кәсби, унут сә'ji, јапышма карә, сәбр еjlә!
Бәлаji-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Јетәркәn залиmin зүлмү сәнә, дөври-гәzадәn бил!
Чатаркәn амирин зәчри, ону сеjри-сәмадәn бил!
Өзүн өз әчzinә баис олуркәn, масәвадәn бил!
Бу мәш'умиijәti биканәdәn көр, ашинадәn бил!
Әзиl, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр еjlә!
Бәлаji-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Әkәr чох тәnкдил олсан бу ишдәn, гыл фәган, ағла!
Киришмә башга бир тәdbirә, анчаг hәr зәман ағла!
Бүтүн дүnjadәn әl чәk, ашикар ағла, ниhan ағла!
Гапансын көзләrin, фикрин, дүшүnmә, көrmә, jan, ағla!
Түпүр намуса, баxma nәnkә, kәlmә arә, сәбр еjlә!
Бәлаji-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Фәгәt бир иш дә көrmәk истәr исәn, көr мұsәlman тәk!
Tәhәmmүl ejlә чөvri-mүlkәdarә, ишлә hejvan тәk!
Чалыш, ek, бич, апарсын bәj, evin galсыn dәjirman тәk!

Ајылма, һаггыны ганма, хәбәрдар олма инсан тәк!
Дарылма, инчимә, таб еjlә hәр азарә, сәбр еjlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Вәкәр аз-choх вар исә гејрәтин, кафиrlәрә баҳма!
Бир асан кәсбә мәшгул олмаг илә диндән чыхма!
Ушагларчын чөрәк чыхсын деjә, ha дин евин јыхма!
Вәбалын боjnума, кет фәhlәlik ет, гәлбини сыхма!
Сәнә иш саһиби пул вермәсә, jan нара, сәбр еjlә?
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Вә jaхуд кәр әсәр варса чанында зуру гүввәтдән,
Голун күмлү, үзүн гансыз, дилин халисә рәһмәтдән,
Гутар бир дәф'әлик дәрдү әләмдән, бари-мәһнәтдән,
Гудузлуг иштә бир пишә, көзәл hәр дүрлү сән'әтдән:
Бас ал, кәс ал, вур ал, jых ал, гошул фүччарә, фәхр
еjlә!

Мәгами-һөрмәтә чатдын, дәхи һәмварә фәхр еjlә!
Јанаш әшрарә, фәхр еjlә!
Булаш hәр карә, фәхр еjlә!
Тутулма нәнкә, намусә,
Утанма арә, фәхр еjlә!..

1910

* * *

Сонja, ej дилбәри-пакизә эда!
Сәнә бу Нагды бәјин чаны фәда!
Ашиг олдум о замандан ки, сана,
hәр нә hәкм ejләдин, ej маһлига,
Етмәдим онда тәхәллүф әбәда,
Диләјин олду мәрамынча рәва!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сәнәмим, лаләрухум, күлбәдәним,
Мәләјим, сәрвгәдим, симтәним,
Ej фәрәhбәхш дили-пүрмиhәним,
Сөјлә, аja, күнәhим нолду мәним,
Гаргалар мәскәни олду чәмәним?
Кечди әгjар әлинә јасәмәним?
Ел бутун олду бу күн тә'нәзәним?
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Та дедин табеји-фәрман ол, олдум,
Һүснүмә валеһү һејран ол, олдум,
Назәнин чаныма гурбан ол, олдум,
Ешгдә ханәси виран ол, олдум,
Гапыма әчз илә дәрбан ол, олдум,
Агибәт мүстәһәги-нан ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Дил о күндән ки, дүчар олду сәнә,
Бир языг ашиги-зар олду сәнә,
Ујду, бисәбру гәрар олду сәнә,
Вар-жохум та ки, нисар олду сәнә,
Бир дә баҳмаг мәнә ар олду сәнә,
Башга бир чәзбәли јар олду сәнә!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Әмр гылдын мәнә, шејда ол, олдум,
Ешгдә бисәрү па ол, олдум,
Јә'ни сәрдадеји-севда ол, олдум,
Тәрки-намусә мүһәјжа ол, олдум,
Шә'нини ат чөлә, рұсва ол, олдум,
Нәзәри-хәлгдә әдна ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сөјләдин һөрмәтини ат, атдым,
Малыны, сәрвәтини ат, атдым,
Әһлини, күлфәтини ат, атдым,
Гөвмүңү, милләтини ат, атдым,
Чүмлә һејсијәтини ат, атдым,
Мұхтәсәр, гејрәтини ат, атдым,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әvvәлчә өзүн јар олдун,
Экиним, мүлкүм, евим, бумү бәрим
Нә зәман кетди исә јох хәберим,
Сәндә иди мәним анчаг нәзәрим,
Һәп сәнә олду фәда симү зәрим,
Галмады јанмаға бир парча тиirim,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әvvәлчә өзүн јар олдун,
Севдијимсән, дејә, дилдар олдун,
Мәст икән мән һәлә, һушјар олдун,
Башга бир фикрә һәвәскар олдун,
Чүмлә маәмләкимә нар олдун.
Мәни јох етдин, өзүн вар олдун.
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Лејк мән бунча фәлакәтлә јенә,
Варам әvvәлки сәдагәтлә јенә,
Дурмушам ejni ирадәтлә јенә,
Бахырам куинә һәсрәтлә јенә,
Мүмкүн олдугча бу һаләтлә јенә,
Сүрәрәм өмрүмү гәфләтлә јенә,
Акәһ олмам бу рәзаләтлә јенә,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Чүнки биз таифә әһли-кәрәмиз,
Мәрәзи-ешгдә сабитгәдәмиз,
Задәканыз, һәпимиз мәһтәрәмиз,
Ешг мејданына јексәр һәшәмиз,
Дину дилдадеји-зибасәнәмиз,
Ишбу вәчі илә сәзәји-әдәмиз...
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

1910

* * *

Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр? —
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә һәр гәзетчи бәрәлдир қөзүн,
Јазыр hej гәзетләрдә мәктәб сөзүн,
Сөзүн гој дејим бир кәрә лап дүзүн:
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Охур, бундан һәр кәс ганар һәггини,
Ганан мүтләг али санар һәггини,
Ахунд исә хәлгин данар һәггини,
Бунунчун мәним рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә хејрсиз олдуғујұн бу кар,
Она бағларам күфр адын зинһар,
Чәмаэт дә дујмуш буну ашикар;
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Вә бир дә бу мәктәбліләр бил'ұмум
Охурлар кәмалынча али ұлум,
Едиrlәр бизә сонра жекәр һүчум,
Бунунчұн она рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Әкәр мәктәбә әмриндә бил'интихаб,
Мәнә тапшырылса ұмумән һесаб
Мән ол вәгт, һаша, едәм ичтиаб!?
Фәгәт индилик бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Aх!.. Ах!.. Ай кечән қүнләрим! Вај мәнә!
Һәр еvdән қәлірди нечә пај мәнә —
Плов, һалва, бал, яғ, шәкәр, чај мәнә
Нә ғарә ки, инди булар олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Чәтиндир бизимчұн бүтүн мәс'әлә,
Бир илдә үч еңсан да кечмир әлә,
Белә галса иш, разы оллуг һәлә,
Бу да олмајыр, олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Жығынчаглар инди сөз илә өтүр,
Беш-үч қәлмә сөз сөјләнир, иш битир,
Фәгәт шә'нимиз құнбәкүндән итири,
Бизә еңтирам олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!..

1910

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт қәлир!
Өтүшдән чыхан бир чәмаэт қәлир!
Едиб чүмлә әгвамә сәбгәт, қәлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, қәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт қәлир!

Чәкил, јол вер, ат бағры чатлатмышыг,
Вуруб јыхмышыг, тутмушуг, атмышыг,
Чапыб говмушуг, ган-тәрә батмышыг,
Жығыб милләти бир јерә гатмышыг,
Мұсават, әдаләт, үхуввәт кәлир
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Нечә әсрдир инди бил'еңтимам,
Гојуб нами-миллијәтә еңтирам,
Гочаг, әлләшиб чарпышыб сүбнү шам,
Хүсусән бу сонқу беш илдә тәмам
Едіб аләмә, бәхши-һејрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Нәдир, јохса зәннинчә етдим хәта?
Сүс! Етмәм хәта! Сөјләмәм набәча!
Мәзән етмиш олдум саңырсан бәса?
Додагалты күлмәк нәдир, сөјлә ja?
Сәнә бәлкә бунлар зәрафәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Буjur, гыл да дүнjaјә әтфи-нәзәр,
Мұсәлман кими ким олуб бәхтәвәр?!
Бу Иран, о Түркијә — hәп бихәтәр,
Әвәт, башла Фасдан Хәтајә гәдәр.
Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт кәлир!..
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

О Албанјада арнавуд гејрәти,
Бу Гәзвиндәки мұртәче һеj'ети,
Кириидә мұсәлманларын һаләти,
Бухарада мәзһәбчиләр сөһбәти,
Жәмәндән дә башга рәвајәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу Русијјәнин әhли-иманлары
Ки, јәни бу сәмтии мұсәлманлары,
О јекшәнбә, чүм'ә, бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу вичданлары,
Һәлә e'тиразә нә һаҹәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу — Гафгаз, бу да — Гафгаз арифләри,
Бу да — әһли-назә тәарүфләри,
Бу милләт юлунда мәсарифләри,
Бу да шанлы-шанлы мәарифләри,
Булардан дәхи бојлә хидмәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бунунла белә биз нечин бәхтијар
Олуб етмәјек дә һәлә ифтихар?!
Де, нөгсанымыз һансыдыр, зинһар?
Бу — сијрәт, бу — сурәт, бу — гејрәт, бу — ар..
Бизә, ja, нә нисбәтлә тәһмәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һәп эфрадымызда бир әэмү сәбат,
Бу әэмү сәбат илә булдуг ничат,
Бу күн чүмләмиз бәкләриз бир һәјат,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат...
Бу эфкарә гарши нә диггәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һаны биздә, jaһу, нифагу тәзад?
Һаны биздә һәмдинимизлә инад?
Бу — үлфәт, бу — рәф'эт, бу да — иттиһад!..
Бах, иштә, бу — мәчлис, бу да — ин'игад!

Нә мабејиңе нифрәт, нә лә'нәт кәлир,
Нә бөһтан, нә һәдјан, нә гејбәт кәлир,
Нә чиб, нә чибишдан, нә рүшвәт кәлир,
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!..

1910

* * *

Диндирир эср бизи, — динмәјириз,
Ачылан топлара диксинмәјириз;
Әчнәби сејрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә афтобомил минмәјириз;
Гуш кими көјдә учар јердәкиләр,
Бизи көммүш јерә минбәрдәкиләр!

1910

129

Эһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һүммәт көрүнүр!
 Јенә һәр күшәдә бир тазә чәмаәт көрүнүр!
 Бахасан һәр тәрәфә — чүнбүшү гејрәт көрүнүр!
 Бүтүн әсбаби-тәрәггиән әламәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыр,
 Фәрәһәнкиз хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыр,
 Гәлбән, көздән она әшки-бәшашәт сачылыр,
 Чүнки һәр сәфһәдә бир тазә рәвајәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Ирәчәк олса әкәр көз, нәзәр Иран ишинә,
 Хассә, Иранда олан кишвәри-Төһран ишинә,
 Үләма фикринә, бәй хәнишинә, хан ишинә,
 Күндә бир фирмәни тәшкил едән ә'jan ишинә,
 Нә хәјанәт, нә әдавәт, нә чинајәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Е'тидали дејә бир фирмәниң үнванындан,
 Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
 Инди иранлыларын гәм өтәмәз јаңындан,
 Кечәчәкләр кишиләр милләт учүн чанындан,
 Чүнки бунларда бу күн бир јени һүммәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Нечә ач бәј, нечә тох молла, нечә көк гази,
 Үзү олуб мәчлисә һәлл етдиләр истигрази,
 Олсун аллаһ белә-камил кишиләрдән рази,
 Үнудулду дәхи Иранда шүүуни-мази,
 Инди Иран демә бир күшеји-чәннәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ зәлзәлә Тәбризә бир аз верди зәрәр,
 Шәрги Иранда чохун һәм еләди зирү зәбәр,
 Етмәјир мәчлис әкәрчи булара әтфи-нәзәр,
 Чүнки ишләр һәлә бир нөв' зәрафәт көрүнүр!
 Эһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

* * *

Ариф чалышыр ки, миллэт азад олсун,
Зәнид чығырыр ки, мәсчид абад олсун.
Сөз бојну грахмаллыларындыр ки, дејир:
— Бир мадмазел олсун ки, пәризад олсун!

1910

* * *

Башга милләтдән һүгугун алмаг үчүн һәр заман
Ингилабиijүн, сәлахиijүн, рәшадиijүн чыхар!
Биздән исә сатмаға намусу ирзи-милләти
Е'тидалиjүн, һимариjүн, фәсадиijүн чыхар!

1910

* * *

Дүн охуркән бир мудири-мәктәбин мәктубуну
Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
Уф!.. Языг милләт, дедим, билсәйдиниз мәктәб нәдир,
Бојләләр дүшмәзді тә'лим етмәнин сөвдасына.

1910

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун;
Османлы дејир ки, миллэт азад олсун;
Зәнид нә дејир? — Дејир ки, гарным долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

Тачир арајыр ки, бир тичарәт јапсын,
Амил чалышыр бу јолда хидмәт јапсын,
Иш моллаларындыр ки, чалсын-чапсын,
Ятсын, дурсун, гүсли-чәнабәт јапсын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, миллэт охусун,
Һәр бир эсәриндән алсын ибрәт, охусун;
Русча охумушлара бу иш ар кәлир,
Дерләр, буну гој гара чәмаэт охусун.

131

Зәнн етма ки, зикрә, сәчдәјә далмаг үчүн
Зәнид јүйүрүп мәсцидә эчр алмаг үчүн,
Дүн чалдығы сәччадәји сатмыш да јемиш,
Инди јүйүрүп әлавәсин чалмаг үчүн.

1910

* * *

Кимдир ариф? — дејә сордум, дедиләр, әсрә көрә:
Арифин инди нә дини вә нә иманы олур.
Буну билдим, таныдым, заңиди сордум, дедиләр:
Заңидин һеч шеји олмазса, чибишданы олур.

1910

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!

Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гуртарды тәһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Гыл јајмајырды әсла залымларын көзүндән,
Рұсвај идик чаһанда мәл'үнларын сөзүндән,
Ах, ах! Нә јахши олду иш дүшдү өз-өзүндән,
Элләшмәмиш гуртардыг зәһмәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Бади-сәба, апар вер Молла Гәвама мүждә,
Јазсын, де, Ләнкәранда Молла Сәлама мүждә,
Сөјлә, о да јетирсин чүмлә әвама мүждә:
Минбәрдә рәгсә қәлсин беһчәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..

Әрз ет бәшашәт илә Гафгајдакы вүчудә:
Журнал, гәзет гапанды, дурма, јыхыл сүчудә,
Нәр нә билирсән еjlә гејбәтдә, рубәрудә,
Јазмаз дәхи јазанлар бид'этдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды тәһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Кет Губбәjә, сәлам ет Молла Ыачы Бабаjә,
Сөјлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбаjә,
Мө'мин мүридләр илә дур гош сәда-сәдаjә,
Үммәтләрин јығылсын нәр кәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Жатды јазы јазанлар, фұрсәт дәхі сизиндер,
Гарышда вар оручлуг, сөһбәт дәхі сизиндер,
Мәсчиддә минбәр үзрә лә'нәт дәхі сизиндер,
Ајрылмајын өлүнчә лә'нәтдән, ај чан! ај чан!..
Душду бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

1910

«СӘДА»НЫН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ

Шаирәм, әсримин ајинәсијәм,
Мәндә һәр кәс көрүр өз гаш-көзүнү;
Нечә ким, дүн «Бириси» баҳды мәнә,
Көрдү ајинәдә анчаг өзүнү.

1910

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ:

Интиликтент ағалар, биз сизи сохдан танырыг...
Билирик сиздә бу күн гејрәти-милләт јохдур
Биз нијә мәктәби, тәһсили-үлуми севирик,
Чүнки мәктәб адына биздә хәјанәт јохдур.

1910

ҺАТИФДӘН ҚӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ:

Көрәсән Мәмдәлинин јапдығы әф'алы нәдир?
Бу сәјаһәтдән онун гајеји-амалы нәдир?
Зилли-Султан илә, аја, нә үчүндүр бу көрүш?
Наибүссәлтәнәј ја дејәчәк һалы нәдир?

Вјана телеграфлары дејир ки:

Гардаш оғлу, әмидир Мәмдәли, Зилли-Султан,
Сәнә нә та биләсән бунларын әгвали нәдир?
Шүбһәләнмә, юх онун кизличә бир башга иши,
О кедир та көрә Авропанын әгвали нәдир.

«Наже-Фраје-Пресс» гәзетәси дејир ки:

Бизә пак дөгру хәбәрләр јетишир Ирандан,
Јазыјорлар ки, ишин сурәти, әшкалы нәдир!
Истәјир Мәмдәли һүрријәтә бир зәрбә вура,
Јохса Авропада бича онун әшғалы нәдир?!

Берлин мәтбуаты чиддән инандырыр ки:

Бизә, Русијә билир Мәмдәлинин мәгсәдини
Ки, бу фикриндән онун налы нә, игбалы нәдир?!
Јенә Иранә ону шаһ едәчәкләр дејесән,
Кәр бу шаһ олса языг милләтин әһвалы нәдир?!

Русија мәтбуаты дејир ки:

О өзү қәзмәјә чохдан бәри мүштаг иди,
Она лазым дејил Иран нәдир, әмсалы нәдир!
О, сијаси ишә һәркиз дә гарышмаз, чүнки
Өзү чох јахши билир ки, бу ишин далы нәдир...
Мәчлис ол вәгт она бир чет дә мәвачиб вермәз, —
О заман Мәмдәлинин сөјләјәчәк галы нәдир?

Наибүссәлтән илә бу сәфәрдә анчаг
Көрүшүб сөјләшәчәк: кејфи нәдир, налы нәдир!
Кәләчәк мәс'әдәтичин данышыбы Иранын —
Она јол көстәрәчәк сурәти-икмалы нәдир!

Мәшһүр профессор Вамбери дејир ки:

Оjlә ашигләри вар Мәмдәлинин Иранда —
Чаныны фәдja верәр, мүлки нәдир, малы нәдир!
Наибүссәлтәнәјә — эксинә тәнзиматын —
Мәмдәли һәр нә десә јап, онун еһмалы нәдир?

Биз дә дејириз ки:

Көрәсән бојлә ағырдан јатан иранлыларын
Үстә салдыглары јорғанларын әсгалы нәдир?
Дашмыдыр, күтләмидир, аһәнү фуладмыдыр?
Јох, өлүм јорғаныдыр, бунлара әмсалы нәдир!

1910

* * *

Шура кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир еләди аһыныз,
Дөгдү јенә беһчәт илә маһыныз,
Жада салыр сизләри өз шаһыныз,
Күнбәкүн абад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Јар олачаг сајеи-султан сизә,
Еjlәjәчәк лүтфи-фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли меһман сизә,
Индидән иршад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрдү гәми, гүссәни бир јан атын,
Истәjәчәк мәгсәдә јексәр чатын,
Инди дәхи hәшрә гәдәр бәрк јатын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!..

1910

* * *

Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб,
Еj мәни тәһид едән мин дүрлү тә'кидат илә!
Бојлә: «Хортдан кәлди, дур гач!» сөзләрин
кет тифлә де!
Затын Сабир таныркән горхмаз өвһамат илә!..

1910

* * *

Шимди hәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда,
Вәтән өвлады үчүн елмә, дәбистанә фәда.
Гара мәхлуг дејил, биздәки арифләр дә
Вәтән өвладын едир нәф'и-чибишданә фәда.

1910

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ:

Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә,
Билмәмишәм әмри-тичарәт нәдир?
Инди дејирләр, һачы, борчун да вар...
Чох да вар, ондан мәнә хиффәт нәдир?
Хиффәти гејрәтли едәр, мән ки, һич
Билмәмишәм дәһрәдә гејрәт нәдир?!

1910

ГУРБАН БАЈРАМЫ

Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милjanлылар,
Тирбојуллар, шишгарынлар, чанлылар
Гурбан кәсир Хәлилүллаһ ешгинә,
Фағыр-фүгур кәсир аллаһ ешгинә.

Ики гоншу бир-биринин милләти,
Һәр икиси бир пејғәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбан, биширир эти,
Бајрам едир Хәлилүллаһ ешгинә,
О бири дә бахыр аллаһ ешгинә.

Бир гоншунун оғлу keletal, салланыр,
Галстуку тахыр, гырахмалланыр,
Атасы да она бахыр һалланыр,
Фәхр еләјир Хәлилүллаһ ешгинә,
Әл чибә салмајыр аллаһ ешгинә.

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пајламајыр әтин ондан бирини,
Гоншу сорур бармағының кирини,
Һачы јејир Хәлилүллаһ ешгинә,
Жатыр, шишир, көпүр аллаһ ешгинә.

Дедим, һачы, көзлә ишин бирисин,
Диггәт елә ирәлисин, керисин,
Вер мәктәбә гојунларын дәрисин,
Елм охунсун Хәлилүллаһ ешгинә,
Чочуглары шад ет аллаһ ешгинә.

Деди, биздэ дэри вермэк сынагы
Дохдур, версэм оллам арвад гынағы,
Басдырырыг онда хәмир чанағы,
Бәрәкәтдир, Хәлилүллаһ ешгинә,
Сахлајырыг евдэ аллаһ ешгинә.

1910

БӘНЗӘТМӘ

Сөвдаји-мәвәддәтдән
Хали көрүнүр башлар,

Биканә билир јексәр
Гардашлары гардашлар.

Көзләр дәхи гаң сачсын,
Битсин сачылан јашлар,

Ағлар бизә торпаглар,
Дағлар, дәрәләр, дашлар...

Зинһар, едәлим ҳидмәт
Инсанлыға, јолдашлар!

Гејрәт, а вәтәндашлар!
Һиммәт, а вәтәндашлар!..

1910

РУҢУМ!..

Руңум, ej шаһбази-үлвијјәт,
Һиммәтим тәк фәзадә пәрваз ет!
Уч! Уч! Өвчи-сәмадә пәрваз ет!
Тәнкнаји-бәдәндә вар хиффәт.

Ашијани-бәдәндә етмә гәрап,
Јанма сән дә мәним кими нарә!
Буламазсан мәлалимә чарә!
Сыхылырсан, ләтифсән, зинһар!

Бошла бу чиcми, чиcм мән деjиләм;
Сана мүшкүл олурса һичраным —
Мән сәнин, сән мәни м дилү чаным,
Мән сәнин кәндінәм, бәдән деjиләм!

Нара кетсән сәннилә мән дә варам,
Шу бәдәндә фәгәт әсириз, зар,
Өлмәjимлә севинмәсин әfјар, —
Аләм олдугча мән дәхи дурарам!

Бир сәфа булмадыг бу аләмдә,
Башга бир аләмә варыб кедәlim;
Бир овуч хаки хакә тәрк едәlim
Мәдфәни-шуми-али адәмдә!

Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!..
Jашасын шәһриjари-hүрриjәt!
Jашасын шәһриjари-hүрриjәt!
Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!

1910

ТӘРБИЈӘ

Үммәтин рәhнүмасы тәрбиjәdir,
Милләтин пишвасы тәрбиjәdir.

Тәрбиjәтлә кечир үмури-чәhan,
Һәр ишин ибтидасы тәрбиjәdir.

Валидеjнин, тәбии, өвлада
Нәзәри-е'tинасы тәрбиjәdir;

Чүnки өвлад иe'mәti-hәgdir,
Шүкри-hәggин әdasы тәрбиjәdir.

Нечә ким, бир әдиби-мүмтазын
Дәрси-hикмәt'әdasы тәрбиjәdir.

Чанилин дә заваллы өвлада
Шивеji-нарәvasы тәрбиjәdir;

Өjрәdir тиflә су'i-эхлагы,
Галиба, мүddәасы тәрбиjәdir.

Тәрбијәт елмсиз дејил мәгбул
Ки, онун мұгтәзасы тәрбијәдир.

1910

* * *

Милләтинин һалы пәришан ола,
Һәр бир иши нифрәтә шајан ола,
Чаһил ола, вәһијү надан ола,
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, jaһу, кечәр!

Дайреji-әглү әдәбдән кәнар,
Әмри мұсәлман едә дайым шиар,
Олмаја бир кимсәдә намусу ар,
Гәм јемә, таб ет, бу да, jaһу, кечәр!

Һәр ишимиз мәсхәрәли, құлмәли
Олса бизим, позма кефин, ај дәли,
Һәр неләсә Кәлб Җәфәр, Қәлбәли,
Гәм јемә, таб ет, бу да, jaһу, кечәр!

Ваизимиз сөјләjә минбәрдә кәр,
Би'ри-әләм, мө'чүзи-шәггүлгәмәр,
Зә'фәри-чиндән сәнә версә хәбәр,
Сакиту лал ол, бу да, jaһу, кечәр!

Мәрсијәхан күндә чыха минбәрә,
Хәлги соја, душмәjә әсла јерә,
Таб елә, дәz боjlә јаман күnlәrә,
Инчимә, сәбр ет, бу да, jaһу, кечәр!

Оғру, әчамир долуша мәсчиdә,
Зәңк вура, тоj чала, шахсеj кедә,
Баш-гулағын ганына гәltan едә,
Динmә, данышма, бу да, jaһу, кечәр!

Тұстү basa мәсчиidi күлхан ола,
Таб еләмәk харичи-имкан ола,
Мәрсијәmiz киzб ола, бөhtan ола,
Инчимә, гатдаш, бу да, jaһу, кечәр!

Чакәр ола мәрсијәхани-сәһиһ,
Гөвли гәләт, фе'ли тәмамән гәбиһ,
Вә'деји-чәннәт верә хәлгә сәриһ,
Динмә, данышма, бу да, jaһу, кечәр!

Бәззазымыз баша чала зәrbәti,
Кәндінә тәргиб еләjә миллиәti,
Әмр сәvаб әdd едә бу бид'етi,
Гәm jemә, сәбр ет, бу да, jaһu, кечәr!

Мәсчидинә оғру кирә ашикар,
Сиргәt едә чәкмә, галош, hәр нә вар,
Пайи-бүрәһи галасан зинһар,
Динмә, данышма, бу да, jaһu, кечәr!..

1911

АНАЛАР БӘЗӘЕЛИ

Кәр олса нисадә елмұ ирфан,
Өвладә едәр о ѡлда им'ан.

Әкси олараг бу мүддәанын,
Олмаз исә елми бир ананын —

Өвладә чатар һаман чәһаләт,
Нә әгл олур онда, нә фәрасәт.

Битәрбијәликлә тифли-мә'сум
Ахырда олур сәфилү мәш'ум;

Саридир чүнки ишбу һаләт,
Нәмчинсинә еjlәjәр сираjәт.

Кәзләңсә кәрәк һүгуги-нисван,
Та камил ола вүсуги-нисван.

Елм илә олур һүсули-иззәт,
Елм илә олур нүфузи-милләт.

Елмә чағырыр бүтүн әвамы
«Әл-елмұ фәризәтүн» кәламы.

1911

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГАЗЛЫҒЫ

Мәмдәли

Рәһим ет мәнә, чан мадмазел!
Көнлүм олуб ган, мадмазел!
Бирбаш Әдесдән қәлмишәм
Ардынча, чанан мадмазел!
Көр һали-биарамымы,
Дил бисүкундур, кәл мәнә!
Ешгим фұзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Рәдд ол, а залим Мәмдәли!
Шаһи-мәзалим Мәмдәли!
Артыг һәјасыз көрмәје
Јохдур мәчалим, Мәмдәли!
Кет, кет ки, зұлмұндән вәтән
Дәржайи-хундур, кәлмәнәм!
Бојнун јофундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Мән өз јеримдә шаһ идим,
Шаһи-фәләкхәркаһ идим,
Шә'ним, чәлалым вар иди.
Ахыр нә зиллүллаһ идим;
Иранда чох јердә јенә
Шә'ним мәсундур, кәл мәнә!
Ешгим фұзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Сән бир дәни мәрдудсән,
Һәр шә'ндән мәтрудсән,
Бир мұстәбид Шәддадсән,
Бир мұстәгил Нәмрудсән,
Мин дәф'ә онлардан дәхи
Зұлмұн фұзундур, кәлмәнәм!
Бојнун јофундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Зәнн етмә, Иран сәрбәсәр
Олмуш мәнимлә кинәвәр;
Әлжөвм Иранда јенә
Вар нәкәрим мин-мин нәфәр;

Онлар бүтүн күрки-әчәл,
Милләт гојундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Доғру бу, лакин әһли-кар
Аз олса да Иранда вар;
Мәнчә, бу хайн нијјәтиң
Етмәз исабәт зинһар;
Чүнки сәнин һалын чүнүн,
Шәхсин зәбундур, кәлмәнәм!
Бәхтиң никундур, кәлмәнәм!
Фикрин дә дундур, кәлмәнәм!
Карын ојундур, кәлмәнәм!
Сөз мұхтәсәр, бир дәф'ә ган:
Бојнун юғундур, кәлмәнәм!..

1911

* * *

Ағладыгча киши гејрәтсиз олур,
Нечә ки, ағлады Иран олду.

О заман ки, безикиб шаһ гачды,
Мұртәчеләр дәхі пүнһан олду;

Парламан парлады ә'засы илә,
Дедик, Иран јенә Иран олду;

Мәчлис ичрә үмәнаји-милләт
Нами-миллийјәтә шајан олду;

Дүзәлиб ишләрин әскик-кәрәји,
Милләтин дәрдинә дәрман олду.

Лејк биз ишбу тәмәннадә икән,
Бах ки, Иранда нә дәстан олду!..

Һәр жетән кечди чәмаәт башына
Һәр өтән силсиләчүнban олду;

Жетди бир мәртәбәjә сурәти-кар, —
Парламан гәһвәчи дүккан олду;

Ичилән чај, јејилән јағлы плов,
Чәкилән һоггаву гәлjan олду:

Парламандыр, балам, ахыр бурада
Ким данышды, нә сөз үнван олду?

Һансы бир мәс'әләдән бәһс едилиб,
Һасили милләтә е'лан олду?

Јох, әфәндим, јанылыш зәнн етмә,
Санма иш лајиги-вичдан олду;

Доғру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дирәхшан олду;

Јә'ни милләт иши милләт әлинә
Верилиб, мәс'әлә асан олду;

Шимди өз ишләрини ичрајә
Дәсти-милләтдә бир имкан олду?

Лејк билдинми бүзүркани-вәтән
Белә иш көрдү ки, шајан олду?!

Чырманыб иш көрәчәк јердә, јазыг,
Вај, дәдәм, вај! — дејә кирјан олду;

Кәэлүләр башладылар агламаға,
Курлар дә она хәндан олду.

Иш јатыб галды, арада өлү тәк,
Нә она мејл, нә им'ан олду.

Эсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари һамы чујан олду.

Көрдү мејданы адамдан хали —
Һәрә бир ээмә шитабан олду.

Һәр кәс анчаг бачарыб алды ләгәб,
Дахили-зүмреји-әркан олду;

Дүртүлүб сохду өзүн парламана, —
Парламан мәчмәи-ирфан (?) олду.

Паһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб,
Кими бәј олду, кими хан олду...

Чыхды мејдана мұләggәб кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'jan олду.

Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Бајаг әрз етдим, о нисјан олду...

Бир дејән олмады, еј ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә јексан олду!

Сиз һәлә ашиги-шејдаји-ләгәб,
Бу да ми лајиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады ja Самү Нәriman олду.

Кишидән истәнилән ишдир, иш,
Ким ки, иш јапды, о зишан олду!

Де көрәк, шимди мүгәddәс вәтәнин
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб «фабрикасы»,
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандынса ишин әнкәлини,
Демә Иран нијә виран олду?!

1911

БАЛАЧА СӘННӘ

Вәгта ки, мәшрутә хәбәри Иран кәндчиләринин гулағына јетишиди, бир нәфәр гоча әкинчи әкинин ичиндә сәчдәjә јыхылыб деди:

Сәд шүкр ки, олду нур-барап
Мәшрутә илә бу хаки-Иран!
Рәхнә јетишиб бинаји-зұлмә,
Јер галмады кәдхудаји-зұлмә;
Зұлмүн, ситәмин чырағы сөндү,
Иран јенә бир беңиштә дәндү;

Һәкимләрин ихтијары битди,
Дөңгеләрны изтиары битди;
Бундан сора рәнчбәр дөյүлмәз,
Наһәг јерә бинәва сөјүлмәз;
Салмаз бизи мүлкәдар рәнчә,
Гурмаз бизә бир даһа шкәнчә...

Јазыг бу ше'рләри охур-охумаз накаһ диван мә'мурларындан
бир нәфәр фәрраш назыр олуб, әкинчинин, әһлу әјалынын көзү
өнүндә голларыны бағлајыб, ат габағында пијада, ајаг илә ону
әрбабын гапысына кәтирди.

Әрбабын көзләри гызармыш, әлиндә бир тә'лими дышары
чыхыб, әкинчини көрдүкдә деди:

Һа... кәтчи, бир ај кечир ки, хирмән
Өтдү, нәрәләрдә галмысан сән?
Мәһсулу бүтүн өзүн көтүрдүн,
Әрбабә нә пишкеш кәтирдин?
Бостандакы мејвәчаты дәрдин,
Аја, де көрәк, бизә нә вердин?
Нә буғда, нә арпа чатды сәндән,
Нә лобја, нохуд, нә пахла, әрзән;
Лазым сәнә инди мин үгубәт,
Та ибрәт ала бүтүн рәијјәт!

Бичарә әкинчи бојну чијниндә, тамам бәдәни әсә-әсә, горха-
горха баш ендириб әрз етди:

Аллаһа гәсәм ки, мән фәгиրәм,
Көч-күлфәт әлиндә дәсткирәм,
Әтфали-сәгири пасибанәм,
Авареји-әклү шүрбү нанәм;
Мә'луми-чәнабыныздыр, әрбаб,
Бу ил гураг олду, тапмадыг аб;
Әқдикләримин тәмами јанды,
Фәрјадларым көјә дајанды;
Валлаһ, өзүмүз дә галмышыг ач,
Бир парча гуру лаваша мөһтач...

Әрбаб кәтчидән бу сөзләри ешидинчә ағзы көпрутүш, көз-
ләри һәдәгәдән чыхыш бир һалэтдә гышгырыр:

— Ушаглар, фалагга, чубуг назыр един, од јандырын, шиш
гыздырын!

Бу әснадә дөрд нәфәр залым әлләриндә шаллаг, бичарә кәт-
чинин ајагларыны мөһкәм бағлајыб, фалаггаја салыб, дөјмәјә
башладылар.

Ә р б а б
Вур, вур ки, кәтирмәјибdir арпа!

Ә к и н ч и
Инсан дөзәмәз бу шарпа-шарпа!

Ә р б а б
Вур, вур ки, бир аз да мәсткамәм!

Ә к и н ч и
Чаным чыхар, урма, бидәвамәм!

Ә р б а б
Вур, вур ки, нә jaғ вериб, нә гаймағ!

Ә к и н ч и
Вурма ки, дејил инәкләрим сағ!

Ә р б а б
Вур, вур ки, буну гудуртdu мәчлис!

Ә к и н ч и
Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Ә р б а б
Мәшрутә буну хәраб едибdir!

Ә к и н ч и
Зұлмун мәни дилкәбаб едибdir!

Ә р б а б
Һүрриjjәт едиб бу шуму күмраh!

Ә к и н ч и
Фәрjадә јетиш, амандыр, аллаh!
Әла лә'нәтүллаh әләл-гөвмүззалимин.

ВАГИЕЈИ-ЈУБИЛЕЈКАРАНЭ

Кирдим јеримә башымда гајғу,
Көрдүм кечә бир гәрибә ујғу:

Бир шәһәрдәјәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан оjlә шәһри;

Ләzzәтли сују, көзәл һавасы,
Вар беңчәти, зөвгү, һәм сәфасы;

Әһли бүтүн әһли-фәэлү инсаф,
Һәп мө'мини-пак, мұслими-саф;

Шәһри-фүзәла, дијари-ирфан,
Мө'мин жатағы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри јекча,
Һәр бир јерин еjlәдим тамаша;

Кәздиқчә адам көрунмүр, анчаг
Бир сәмтдә варды бир յығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мән дә о јерә гошуб јүjүрдүм;

Бахдым ки, әзим бир чәмаэт,
Еjзән үрәфа, әвәт, һәгигәт!

Лакин нә үчүндүр ишбу әһвал? —
Сордум, бириси деди бу минвал:

«Раһи-мәдәнијәти теј етдик,
Бир шәхси-әзиz јублеj етдик».

«Әһсән, — дедим, — ән көзәлчә бир шеj,
Хагани үчүнмү ишбу јублеj?

Ja сеjjиди-паки-Зұлфұгари
Jад етдиз о шаири-дијари?

Joxса Мәликов Һәсәнбәји-пир
Әлжөвм олуунр вәтәндә тәгdir?

Эқдикләри данәләр көјәрди,
Бәһ, бәһ, нечә дадлы мејвә верди!

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Кәшкүл»
Үнсизадә Сәиди-мә'гул

Етдикләри ичтиһадә нисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гијмәт?

Јаинки о Сеjjиди-Әзими
Шад етдиз о шаири-нәдими?

Јохса Гәнијев Мәчили тәбчил
Етмәк сәбәбинчәдир бу тәшкіл?

Мәһмудбәјов ол Һәбиби јохса,
Алғышладыз ол әдиби јохса?

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Рәһбәр»
Мәһмудбәјәми бу е'тиналәр?»

«Лал ол, — деди, — Зұлфұгар кимдир?!
Хаганији-намдар кимдир?!

Кимдир Мәликов Һәсәнбәји-пир?
Милләт ону чохдан етди тәкфири!

Кимдир, нәчиdir о Үнсизадә?
Һәп динимизи веририди бадә!

Ja Сеjjид Әзим кимдир, оғлан?
Бир шаир иди јазырды һәдjan!

Мәһмуду Һәбиб, ja Мәчили
Чәкмә адыны о үч пәлидин!

Өмрүндә белә нијаз гылмаз,
Бунлар үчү дә нәмаз гылмаз.

Јублејdir бу, һәба дејилдир,
Вар гијмети, кәмбәһа дејилдир;

Һәр елми уфаг мүәллим әсла
Лајиг оламаз бу фејзә, илла.

Лајиг белә јублејә зијадә
Әлһафиз әфәнди Шејхзадә».

Ишбу сөзү сөjlәjiб дә тәкrap,
Истәрди едә bir аз да көftar.

«Динмә, — дедим, — олду гиссә мәфһүм,
Руми ки, дедин, гәзиijә мә'lум...»

• • • • •
Дәрпәрдә олан рүмузу гандым,
Бу налда хабдән ојандым.

Кәрдүм бу рүбаији мүкәррәр
Тәб'им едијор мәдадәм әзбәр:

Гануну гәваиди-тәбиәт
Гојмуш бу чәhанда бојлә адәт:

«Инсандақы чәhлән зијадә
Нәгизиләр едәrlәр истифадә».

1911

* * *

Еj пуллularын сәfasы, новруз!
Тачирләrin ашинасы, новруз!
Бир миллият еjd икән, нәдәn бәs
Олдун фүгәра әзасы, новруз?!

1911

БАЈРАМ ТӨҢФӘСИ

Еj текен моллаларын камына шәrbәt, новруз!
Әғниjalарла гурan мәчлиси-ишрәt, новруз!
Сәндә hәc севинir, бәs нијә анчаг фүгәра
Чәкир өвладыны көрдүкдә хәчаләт, новруз?!

1911

* * *

Эшhədү биллаhи элиjjүl эзим,
Сahиби-иманәм, а ширванлылар!
Jox jени бир динә jэгинин мәним,
Kөhнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәjәm, әмма nә bu әшkалдәn,
Сүnnijәm, әмма nә bu әмсалдәn.
Суfiјәm, әмма nә bu әbdalдәn,
hәg севәn инсанәм, а ширванлылар!

Үmmәti-мәrһumәvү mәffur илә,
Әmrдәjәm таәti-мәzbur илә,
Kүffrumә hәkм ejlәmәjин зур илә,
Ганили-гур'анәм, а ширванлылар!

1911

* * *

Кәр истәsәn ки, фитнеji-аләm ојанmasын,
Дөври-гәmәrdә әгрәbi-зүlfүn доланmasын,

Көstәr чәmәndә nәrkisә hәr шам kәzләrin,
Ta субh олунча хabi-әdәmdәn oјanmasыn.

Jox mәндә tab вәслинә, kөstәrmә rujinи,
Pәrvanә шәm'i kөrcә, nә mүmkүndү jañmasыn.

Kуjин rәgiбә mәskәn оlub, kәlmәrәm dәxi,
Hә kөrmәsin kөzүm vә nә kөnlүm bulanmasыn.

Cirri-dәhанини demә naehl zañidә,
Goj bixәbәr galыb belә esrari ganimasыn

Чаным чыхар чыханда хәtin kүlүzarдә,
Ejlә хәtin tәrasj, goj өmrүm uzanmasыn.

Derlәr, nәvidi-wәsl verib jap Сабирә,
Хам олmasыn, bu mәtlәbә hәrkiz inanmasыn.

* * *

Истәсән көнлүм кими зұлфүн пәришан олмасын, —
Ол гәдәр чөвр ет мәнә аһ етмәк имкан олмасын!

Дәрди-ешгин гәсди-chan етдисә, мән һәм шакирәм,
Истәрәм чиссимидә дәрд олсун, дәхи чан олмасын!

Гојма әғјар еjlәsin кујиндә өвлан, ej пәри!
Әһrimәnlәr малики-мүлки-Сүлејман олмасын!

Атәшин рујинда әф'и тәк јатыб кејсуләрин,
Түрфә чадудур ки, мар атәшдә сузан олмасын!

Дерләр, ашигқүш никарым гәтлимә амадәдир,
Аллаһ, аллаһ, бир сәбәб гыл ким, пешиман олмасын!

Мүbtәлаji-дәрди-ешгәm, әл кәtүr мәндәn, тәбиb!
Еjlә bir тәdbir kим, bu дәrдә дәrmан олмасын!

Сабира, үммиди-вәsl илә гәми-һичранә дөz,
Һансы bir мүшкүлди kим, сәбр илә асан олмасын?!

* * *

Ej дил, аманды, сиррини биканә билмәsin!
Ahәstә зұлфи-јардә jat, шанә билмәsin!

Дүшдүн хәjали-данеji-хал иштијагинә,
Ej мүрги-рәf', тизпәr оl, danә билмәsin!

Ej jar, chan фәdaji-гүдуми-мүбарәkin,
Ahәstә гыл хұram ki, һәмханә билмәsin!

Геjрәt һәлак еdәr мәni, aчma чәmalinи,
Kөstәrmә шәm'ә rujini, pәrvanә билмәsin!

Bir ләhзә bәzmi-јardә dилшадәm, ej kенүl,
Aram tut, bu mәtlәbi биканә билмәsin!

Ej ahi-sәrd, urma nәfәs зұлфи-јarә sәn,
Bir dәm gәrap tut, dili-divanә билмәsin!

Зәһид едәрсә ешгдә тәкфир Сабири,
Зәһир көзилә Қә'бәни бүтханә билмәсин!

* * *

Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн,
Тәһрис едир ол кафири сејди-дилә зүлфүн!

Динү дилими гарәт едиб, еjlәмәз инсаф,
Шимди нә тәмәнна илә еjlәр килә зүлфүн?

Һәр ләһәзә уур синәмә мин нөвүки-дилдүз,
Мүжканын илә јохса дәјиб дил-дилә зүлфүн?

Нејрәтдәјәм, ая ки, нәдир фитнеји-Нарут,
Еј шух, мәкәр сеһр охујур Бабилә зүлфүн?

Тәнһа сәфәр етмә, кәл апар чанымы, әмма
Бу сирри ниһан сахла, мәбада билә зүлфүн.

Аллатды көnlүм мүрғүн ол данеје-халын.
Дами-рәһи-әгл олду о пүрсилсилә зүлфүн.

Сабир кими гәрг олду көзүм јашинә чисмим,
Тутмуб әлими чәкмәди бир саһилә зүлфүн.

УШАГЛАР ҮЧҮН ӘСӘРЛӘРИ

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән,
Чәннәт, чәннәт десәм сәзасән.
Шадәм, шадәм тәфәррүчүндән,
Элһәг, элһәг, көзәл бинасән!

Әтрин, әтрин құли-чинандыр,
Фејзин, фејзин һәјати-чандыр,
Гүнчән, гүнчән сәфаји-вичдан,
Нурун, нурун зијафәшандыр!

Тәһир, заһир һүнәрләрин вар,
Бәһир, заһир сәмәрләрин вар,
Дәрја-дәрја тәмәввүчүндә
Парлаг-парлаг қүһәрләрин вар!

Дәфтәр-дәфтәр хәбәрләрин вар,
Рәһбәр-рәһбәр әсәрләрин вар,
Мишкин-мишкин гәләмләриндә
Ahy-ahy нәзәрләрин вар!

Һиммәт, һиммәт сәннилә али,
Хаки-вәтән сәннилә һали,
Сәнсән, сәнсән үмүм насын
Нитги, фикри, дили, мәгали!

Күлшән-күлшән ләтафәтин вар,
Рөвшән-рөвшән сәадәтин вар,
Вазеһ-вазеһ бәյанларында
Шириң-шириң һекајәтин вар!

Олсун, олсун сәниилә хошһал,
Јетсин, јетсин кәмалә әтфал,
Көрсүн, көрсүн пәсәрләриндә
Сабир-Сабир пәдәрләр игбал!

1906

МӘКТӘБӘ ТӘРГИБ

Мәним бағым, баһарым!
Фикри зијалы оғлум!
Мәктәб заманы кәлди,
Дур, еј вәфалы оғлум!
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Күн чыхды, субһ ачылды,
Гаранлыглар гачылды,
Пәнчәрәдән күн дүшдү,
Отаглара сачылды.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Оғул, оғул, амандыр,
Чох јухламаг јамандыр.
Чох јухламаг — шејтандан,
Тез дурмаг — аллаһандыр.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Нәсиһәт ал, нәсиһәт,
Гыл кәсби-елмә гејрәт!
Елмисизлик бәласы
Мүшкүл олур, һәгигәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Мәктәбдә вар шәрафәт,
Дәфтәрдә вар ләтафәт.
Чари олур гәләмдән
Ширин-ширин һекајәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Аллаһ олсун сәдигин,
Мәктәб сәнин шәфигин;
Дур мәктәбә кет, оғлум,
Дәфтәр сәнин рәфигин.
Еj көзүм, ej чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Мүэллимин кәламын
Ал, сахла еңтирамын;
Һәгдән едәр тәмәнна
Мәктәбинин дәвамын.
Еj көзүм, ej чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Елм өјрән, имтәһан вер,
Өз фәэзлини нишан вер;
Гәдрин бил елму фәэзлин,
Елмин јолунда чан вер.
Еj көзүм, ej чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

1907

ЕЛМӘ ТӘРФИБ

Елмин иззәти пајидар олур,
Чәһлин никбәти чаншикар олур;
Нәр кәс елм охур, бәхтијар олур,
Милләт елм илә бәргәрәр олур.
Охујун, әзизләр, охумаг зәманыдыр!
Охумаг hәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Елм илә сәрфәраз олмасаг биз,
Чүмләдән бинијаз олмасаг биз, —
Биздә фәхру мүбәнат олурму?
Гејриләрлә мұсават олурму?

Нәр бир таифә бир сәјаг илә
Чатды иззәтә иттифаг илә,
Дүшдүк зилләтә биз нифаг илә,
Мәктәб ачмалы иштијаг илә.
Охујун, әзизләр, охумаг зәманыдыр!
Охумаг hәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Сидг илэ өл-өлэ чатмасаг биз,
Гэфлэти бир тэрэф атмасаг биз, —
Биздэх ёркис сэадэт олурму?
Сэбгэти етмэктэ гүдрэти олурму?

Исламијэтэ ифтихарымыз —
Сүнни-шиэлик олду карымыз,
Кетди шэ'нимиз, е'тибарымыз,
Вармы рутбэмиз, игтидарымыз?
Охујун, ээзиллэр, охумаг зэманыдыр!
Охумаг хэр адемин эдэби нишаныдыр!

Доғру бир иттинаад етмэсэк биз,
Бирлије е'тигад етмэсэк биз, —
Биздэх шэрги-үхүввэти олурму?
Дини-исламэ хидмэти олурму?

1907

УШАГ ВЭ БУЗ

Дэрсэ кедэн бир ушаг
Чыхды буз үстэ гочаг;

Сүрүшдү бирдэн-бирэ,
Дүшдү үз үстэ јерэ.

Дурду ушаг, неjlэди?
Буза белэ сёjlэди:

«Сэн нэ јамансан, а буз!
Адам јыхансан, а буз!

Аз галыб өмрүн сэнин,
Јаз кэлэр, артар гэмин:

Эријиб суја дөнэрсэн,
Ахыб чаја кедэрсэн!»

1907

ЈАЗ КҮНЛӘРИ

Кәл, кәл, а јаз күнләри!
Илиң әэзиз күнләри!

Дағда әрит гарлары,
Бағда әрит гарлары:

Чајлар дашыб сел олсун,
Тахыллар тел-тел олсун.

Ағачлар ачсын чичәк,
Ярпағы ләчәк-ләчәк.

1907

АҒАЧЛАРЫН БӘҢСИ

Алма, палыд, шам ағачы һал илә
Еjlәдиләр бәһс бу минвал илә:

Башлады тә'рифә палыд гамәтин,
Өждү өзүн, зорбалығын, һаләтин;

«Жетмәз олур, — сөјләди, — дағлар мәнә,
Лајиг олур фәхр едә бағлар мәнә;

Аз гала башым јетишир көjlәрә,
Шах будағым көлкә салыб һәр жерә;

Эссә күләк, ғопса да туфан, јенә
Әjmәjә әсла күчү чатмаз мәнә;

Чанлычадыр, зорбачадыр балдырым,
Сындыра билмәз мәни һеч илдырым!»

Алма ағачы она верди чәваб:
«Еjlәмә тә'риф өзүнү, ej чәнаб!

Зорбады һәрчәнд ки, гәddин сәнин,
Jоx мәнә тај олмаға һәddин сәнин;

Сәндә битәр бир нечә вечсиз гоза,
Анчаг о да гисмәт олур донгуза.

Мәндә, вәли, јахши, көзәл алма вар,
Рәнкини һәр ким көрә һејран галар!

Дадлы, ләтафәтли, мәлаһәтлидир,
Саплағы инчә, өзү ләззәтлидир!»

Шам ағачы билди бу кејфијјәти,
Сөјләди: «Бәсdir, бурахын сөһбәти!

Бош данышыгдан нә чыхар, ај балам?
Гыш күнү сиз чылпаг олурсуз тамам;

Лејк мәним гышда дәхи јаз кими,
Јашыл олур палтарым атлас кими;

Лазимәм ев тикдирән инсанлара,
Һәм дирәјәм, һәм гапы ејванлара;

Гыш собада хәлг мәни јандырар,
Мәнфәэтим хәлгә мәним чох дәјәр».

1908

ЧҮТЧҮ

Чыхды күнәш, долду чәhan нур илә,
Чүтчү сүрүр тарлада чүт шур илә.

Атлар, өкүзләр котана күч верир,
Каһ јүрүйүр, каһ јыхылыр, каһ дуур.

Чүтчү батыб ган-тәрә, јер шумлајыр,
Шумладығы тарласыны тумлајыр.

Олса да артыг нә гәдәр зәһмәти —
Ишләмәјә вар о гәдәр гејрәти.

Чүнки билир раһәт әзијјәтдәдир,
Шад јашамаг сә'jdә, гејрәтдәдир.

Инди әкәрчи она зәһмәт олар,
Гышда әјали, өзү раһәт булар:

Чәм едәчәк тарласының һасиллин,
Бәсләјәчәк аиләсин, һәм елин.

1909

ГАРҒА ВӘ ТҮЛКҮ

Пендири ағзында бир гара гарға
Учараг гонду бир уча будаға.

Түлкү көрчәк јаваш-јаваш кәлди,
Ендириб баш әдәблә, чөмбәлди.

Бир заман һәсрәт илә гарға сары
Алтдан-алтдан марытды баш јухары;

Деди: «Әһсән сәнә, а гарға аға!
Нә нәзакәтлә гонмусан будаға!

Бәзәдин сән бу күн бизим чәмәни,
Шад гылдын бу қәлмәјинлә мәни.

Нә көзәлсән, нә хошлигасән сән,
Жери вар сөјләсәм — һұмасән сән.

Түккләриндир ипәк кими парлаг,
Бәндәзәрдән вүчудун олсун ираг!

Бу јәгиндир ки, вар севимли сәсин,
Оху, версин мәнә сәфа нәфәсин!»

Бојлә сөздән фәрәһләниб гарға
Ағзыны ачды та ки, етсин — ға,

«Ға» едәркән һәнүз бирчә кәрә
Пендири димдијиндән енди јерә.

Түлкү фәврән һавада гапды, једи,
Гарғаја тә'нә илә бојлә деди:

«Олмасајды чәһанда сарсаглар,
Ач галарды, јәгин ки, јалтаглар».

1909

МЭКТЭБ УШАГЛАРЫНА ТӨҮФЭ

Доғар инсан ата очағында,
Бэслэнэр валидэ гучагында.

Ата һөр күн кедэр ишә, чалышар,
Нэ гэдэр зэһмэг олса да, алышар.

Севәмэз кэнди истираһетини,
Арап өвладынын сәадэтини.

Ишләјөр, чисми ган-тэрэ бојанар,
Һөр насыл олса да, чөрөк газанар.

Ана өвлада вәгф едэр өзүнү —
Жумамаз, јуммаса ушаг көзүнү;

Сүбһә тæk бинэва чәкәр зэһмэг,
Кэнди өвладына верөр раһэт;

«Лајла-лајла» дејә чәкәр кешијин,
Мин мәһәббәтлә јелләјөр бешијин.

Ah, бизлэр чочуг икән нэ гэдэр
Вермишик валидејнэ рәнчү кедэр.

Шимди биз онлары әвээз едәлим,
Онларын хәнишинчэ јол кедәлим.

Соралым һөр заман ризаләрини,
Алалым хејрли дуаләрини.

«Паји алтындадыр беһишт ананын» —
Бу һәдиси-шәрифдир, инанын!

Бизэ лазымса һәггә гул олалым,
Валидејнэ мүти' огул олалым.

Атаја һөрмэт етмәјэн чочуғун,
Анаја хидмэт етмәјэн чочуғун

Нә олур кәнди нәфсинә хејри,
Нә дә ондан вәфа көрәр гејри!

Шүбһәсиз, хұсрдән кәнар оламаз,
Ики дүнјадә бәхтијар оламаз.

1910

МӘКТӘБ ШАҚИРДЛӘРИНӘ ТӨҮФӘ

Еj ушаглар, ушаглыг әjjами, —
Кәлән әjjамын ондадыр ками.

Ким ки, гејрәтлә зәһмәтә алышар,
Кәсби-ирфанә рузу шәб чалышар, —

Зәһмәти мајеji-сәадәт олар,
Жашадыгча һәмишә раһәт олар.

Ким ки, тәнбәллијә мәһәббәт едәр,
Даим әjlәnчәләрлә үлфәт едәр,

Кечирир вәгтини чәһаләт илә,
Бүтүн өмрү кечәр сәфаләт илә.

Иштә, өвлад, сиз бу һалы көрүн,
Бу ики вазеһ еһтималы көрүн;

Вәгтдән даим истифадә един,
Елм тәһсилини ирадә един;

Чалышын, бинијаз олун, чалышын!
Елм илә сәрфәраз олун, чалышын!

Кәләчәк күnlәrin сәадәтини —
Газаның фәзлу фәхрү иззәтини.

Сиздәдир милләтин үмид көзү, —
Һал илә сөјләјир сизә бу сөзү.

Динләјин јангылы сәдаләрини!..
Ешидин атәшин нәваләрини!..

Охујун, милләтин ничаты олун!
Та әбәд баиси-һәјаты олун!

1910

161

ТЭБИБ ИЛЭ ХЭСТЭ

Бир тэбибэ кедиб дэ бир бимар
Деди: «Мэ'дэмдэ афры бир шеј вар;

Бир дэва вер, мана элач еjlэ,
Өлүрэм, чареји-мизач ejlэ».

Тутду нэбзин тэбиб онун дэрхал:
«Нэ јемишсэн?» — дёjэ единчэ суал,

Деди: «Янмыш чөрөк једим, доктур,
Једијим бир элавэ шеј јохдур».

Баха галды тэбиб онун сөзүнэ,
Истэди бир дэва төкэ көзүнэ.

Хэстэ: «Мэ'дэмдир афрыјан, а көзүм,
Јохса мэфхумунуз дејилми сөзүм?»

Деди доктор она ки: «Еj эhмэг,
Ешибли олмаса көзүн мутлэг,

Янмыш этмэк јемэз идин өсла,
Бу сэбэблэ јарап төкулсэ дэва».

19.

ГОЧА БАГБАН

Бир тагым кэнч јол кэнарындан
Кечэрэк бир бағын чиварындан,

Көрдүлэр јүз јашында бир бағбан
Ишлэјир бағда сэ'ј илэ hэр ан;

Титрэjэ-титрэjэ эли, бир дэ
Алма чэрдэклэри өкэр јердэ.

Құләрәк етдиләр суал: «А гоча,
Жүз жашында нәдир бу нал, а гоча?»

Деди: «Јер шумлајыб чәфа чәкәрәм,
Торпаға алма чәрдәji әкәрәм».

Дедиләр: «Бунда бир сәлаһын јох,
Сән бу күн вар исән, сәбаһын јох.

Инди әқдикләрин иә ваҳт чыхар?
Бу чыхынча сәни зәманә јыхар...

Раһәт ол, чәкмә бош јерә зәһмәт,
Оlamaz мејвәси сәнә гисмәт!»

Деди: «Әкмишләр, алмышыз, јемишиз,
Хејирлә јад едиб дуа демишиз;

Әкәриз биз даһа јејәнләр үчүн,
Әһли-хејрә дуа дејәнләр үчүн».

1910

ТАРЫНЧА

Көрдүләр бир гарынча бир мәләхи
Дашыјыр гаршысында сүр'эт илә;

Дедиләр: «Мурә бах ки, бунча јүкү
Галдырыр бир зәиф гүввәт илә».

Деди: «Сус, гүввәти-бәдәнлә дејил,
Чәкәрәм гүввәти-һәмијәт илә».

Еj оғул, мурдән кәтүр ибрәт,
Кет ағыр ишдә ишлә гејрәт илә!

Үфаңыг ишләри һүнәр санма,
Бојлә ишләр кечәр сүһуләт илә.

Иүнәр олдур ки, бир бөјүк әмәли
Едәсән һәлл мин сүубәт илә.

163

Кишиләр һүммәти дағы гопарыр,
Киши ол, дағ гопар һәмијјәт илә!

Хассә, ичраји-әмри-милләтдә
Пишкам ол кәмали-чүр'әт илә!

Вәтән угрунда, милләт ешгиндә
Бәзли-чан ет хүлуси-нијјәт илә!

Иш апар, баш кедәрсә гој кетсин...
Ад галыр, бәс дејилми, милләт илә?!

1910

МОЛЛА НӘСРӘДДИННИН ЙОРҒАНЫ

Кечә јатмаг заманы чатыш иди,
Молла Нәсрәддин евдә јатыш иди.

Накәһан кучәдән учалды сәда,
Вурнарај дүшдү, гонду бир говға.

Молла, чијниндә ѹорғаны, дәрһал
Кучәјэ чыхды мүэтәриб-әһвал.

Көрдү бир јанда бир ағыр дәстә,
Санки минмиш адамлар үст-үстә.

Истәди дәстәјә тәрәф кетсин,
Бу јығынчаг нәдир, — суал етсин.

Ишбу әснадә бир нәфәр тәррар
Юрғаны гапды накәһ, етди фәрап.

Молла бу гиссәдән пәришанһал
Евинә дәнчәк өврәт етди суал:

«Де көрүм, кучәдә нә вар, а киши?
Бу нә дә'вадыр, анладыны иши?»

Деди: «Юрған үчүн имиш бу тәлаш,
Алдылар ѹорғаны, кәсилди сәвшаш».

1910

УШАГ ВЭ ПУЛ

Кучэдэн бир чочуг јүйүрдү евэ,
Бир бумажник булуб деди бу невэ:

«Ана, кэл, кэл ки, дөвлөтэ чатдыг,
Пуллу олдуг, сэадэтэ чатдыг!»

Деди хатун ки: «Сөјлэ, еј фэрзэнд,
Нолду ким, олдуг инди дөвлэтмэнд?

Көрэјим, вер, нэдир, нэдир бу, огул?
Деди: «Булдум буну ичи долу пул;

Жол кедэн бир гоча киши накаһ
Дүшүүрүб кечди, олмады акаһ.

Көрмэдэн кимсэ мэн гошуб алдым,
Тез гачыб кэндими евэ салдым».

Анасы оғлунун чинајэтини
Көрөрөк зahir етди нифрэтини;

Деди: «Оғлум, нэ сэрд имиш ганын
Ки, буна разы олду вичданын?

Тифли-мэс'сум икэн кунаһ етдин,
Канди вичданыны тэбеһ етдин.

Нијэ вердин фёнајэ догрулуғу,
Иртикаб еjlэдин бу оғрулуғу?

Иич зэнн етмэм, өзкэний мали
Бизи зэнкин гылыб, едэ али.

Жох, жох, оғлум, инан ки, хар олуурз!
Эрзэли-әһли-рузикар олуурз!

Хайн олсаг әкэр бу дүнjadэ,
Ирзу намусумуз кедэр бадэ;

Көзүмүз мүнтэһаји-зиллэтдэн
Бахамаз кимсэjэ хәчалэтдэн;

Көрчи пул чох фэрһфэзадыр, огул,
Леjk намус пæk бәһадыр, огул!»

ИСКЭНДЭР ВЭ ФӘГИР

Күн өнүндэ бир ачизү мүэтэр
Жол кэнарында тутмуш иди мэгэр.

Она бир чох мичæk дараашмыш иди,
Јазығын һалэти гарышмыш иди.

Эзэмэтлэ кечэркэн Искэндэр,
Ону көрчæk тэрхһүм етди мækэр:

«Еj фәгир, ehtiјачыны көстэр,
Истэ мэндэн нэ хатирин истэр!

Дэрдини сёjlэ та дэва едэjим,
Нэ исæ һачэтин рэва едэjим!»

« — Падшаним, сэнэ рича едэрим;
Бу мичækлэрдэн ишника едэрим;

Һекм гыл, та учуб да кетсинлэр,
Мэни бир лэhзэ раhэт етсинлэр».

« — Паh, адам, һачэт истэ дэ бари
Ки, она һекмүүз ола чари.

Эбэда юх бу ишдэ имканым,
Дејил онлар мүт'ижи-фэрманым».

« — Падшаним, бу эчзин илэ эчэб
Мэнэ дерсэн ки, һачэт ejлэ тэлэб?

Һалбуки чох нэhифдир бунлар,
Һэр синифдэн зэифдир бунлар.

Юх икэн сэндэ бир уфаг гүдрэт,
Мэн насыл сэндэн истэjим һачэт?»

Еj огул, һачети худајэ дилэ,
Дэрдини зати-кибрияјэ дилэ.

Чүмләнин дэрдинин дэвасы одур,
Ачизин, гадирии худасы одур.

АЗАРЛЫ КӘНДЧИ

Хәстә олмушду бир нәфәр деңган,
Кечә-күндүз едирди аһү фәған.

Кәлди һәмсајәси әјадәтинә,
Гоншуулуг һәггинин рәајәтинә;

Деди: «Һәмсајә, вар нәјә мејлин,
Нә јејәрсән, нә истәјир көнлини?

Деди: «Әзбәс ки, һаләтим јохдур,
Жемәјә һич рәғбәтим јохдур».

Деди: «Мејлин олурму алујә,
Тәм'и мејхөш, гызыл қәвалујә?»

Деди деңган: «Әчәб, әчәб, јејәрәм,
Сәнә мин дәф'ә «чох сағ ол» дејәрәм».

Деди: «Гышдыр, һәнүз, һәмсајә,
Мејвә фәсли дејил, дајан јај».

Деди деңган: «Нәинки јајә гәдәр,
Бәлкә сағ галмарам бир ајә гәдәр.

Мәни тездән әчәл тәри бүрүйәр,
Јај олунча сүмүкләрим чүрүйәр».

Ишбу тәмсилә мәзһәриз биз дә,
Хәстә деңганә бәнзәриз биз дә;

Әғнија көрчәк еһтијачымызы
Кәстәрир бизләрә илачымызы;

Сөјләјирләр ки, вар һәмијјәтимиз,
Гојмарыз пуч ола чәмаәтимиз.

Иәр кәс өз рә'јини дејир мә'гул,
Та ки, сөһбәт олур, јығылсын пул,

Дәрмијан еjlәдикдә пул сөзүнү
Нәр кәс ишдән кәнар едиr өзүнү.

Сөjlәjiр, вәгт јох бу тәшкүлә,
Бу иши сахламаг кәлән илә...

1910

ЧАМУШЧУ ВӘ СЕЛ

Бир киши сахлаjырды бир чамуш,
Су гатырды сүдә, едиrди фүруш.

Jaғды шиддәтлә бир jaғыш накаһ,
Кишинин вәz'и-нали олду тәбаһ.

Тутду дүнjanы селләрин чуши,
Дәр-зәман алды, кетди чамуши.

Киши ағлар кәэ илә гылды фәған;
Сөjlәdi оғлу: «Ағлама, баба чан!

Чүnки су сүdlәрә түфеjl олду,
Гатдығын су жылды сеjl олду.

Инди чамушуну апарды исә,
Башына мәhшәри гопарды исә,

Сөjlәmә ким, фәләк гәзасыдыр ол,
Тутдуғун ишләрин чәзасыдыр ол».

1910

МОЛЛА НЭСРӘДДИН ВӘ ОГРУ

Молланын бәркүнү чалыб оғру,
Jүjүрүб гачды бир баға доғру.

Бахмады оғрусу кедәр нәрәjә, —
Өзү анчаг jүjүрдү мәгбәrәjә.

Молланы көрдүләр дуур орада,
Дедиләр: «Дурмусан нечин бурада?»

Деди: «Бир оғру бәркүмү чалды,
Гачды кетди, башым ачыг галды».

Дедиләр: «Оғру гачды, кетди баға,
Бурада бош отурма, дур аяға,

Баға дөгру кет, еjlәмә eһмал,
Оғрунун агибәт јери бурадыр».

«Нәмә лазым, — деди ки, — бағ һарадыр,
Оғрунун агибәт јери бурадыр».

1911

ҺӘРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГУРДУ

Бир һәрүмчәк өзүн өjүб дурду,
Деди фәхр илә: «Еj ипәк гурду,

Нә кәсаләтлә иш көрүрсән сән?
Нијә бунча ағыр һәрүрсән сән?

Кәл мәним сән'этимдә сүр'этими
Көрүб, играр гыл мәһарәтими...

Ишә кирчәк тамамыны һәрүрәм,
Аз заманда нечә чох иш көрүрәм».

Бахды, күлдү она ипәк гурду,
Сәрзәниш етди, тә'нәләр вурду;

Деди: «Бәрфәрз олса һәр јердә
Тохујурсан бөjүк, кичик пәрдә.

Де көрәк, онларын нәдир сәмәри?
Бәлкә дә һәр кәсә чатыр зәрәри!..

1911

Лејк мәндә јох исә дә сүр'эт,
Јапдығым ишдә вар ағыр гијмәт.

Аләмә файдә верир карым,
Һәр кәс истәр ола хәридарым!»

АРТЫГ АЛЫБ, ЭСКИК САТАН ТАЧИР

Бир нәфәр тачир өз дуканында
Оғлуну сахлајырды јанында.

Еjlәјирди гәрибә даду стад:
Сатдығында — кәм, алдығында — зијад.

Мәкру тәзвир иди онун һәр иши,
Дүз дејилди бүтүн алыш-вериши.

Атанын шүглүнә олуб аді,
Көрдүйн өjrәнирди өвлади.

Бир күн өз дәрдинин илачы үчүн,
Кетди тачир бир еhtiјачы үчүн.

Оғлу көрдү ки, вәгти-фүрсәтдир:
«Дәхли соjsам, — деди, — гәнимәтдир»

Эли дәхл ичрә, көzlәри никәран,
Атасы бир тәрәффән олду әjan.

Даралыб бүсбүтүн чәhan көzүнә,
Вурду бир силли оғлунун үзүнә.

Көрдү бир пир, хеjли тәчрүбәкар,
Деди: «Етмә әбәс буна азар.

Әкдијин данәнин будур сәмәри,
Сәндән әхz ejlәјиб һәмин һүнәри.

Лөвһи-сағында тифли-мә'сумун,
Мүн'әксдирсә батини-шумун;

Чәкдијин нәгшдир бу нәгши-хәта,
Вермә иснадын оғлұна әбәда.

Тәрбијэт мұстәһәггидир, өвлад
Пәдәриндән нә көрсө, еjlәр жад.

Хаһ әмри-тәбиһ, хаһ чәмил, —
Едәр өвлад чүмләсін тәһсил.

Салеһ ол, салеһ олсун өвладын!
Талеһ ол, талеһ олсун өвладын!»

1911

ЈАЛАНЧЫ ЧОБАН

Бир чобан бир күн етди дағда һарај:
«Чанавар вар, — деди, — кәлин, ej вай!»

Әhли-гәрjә jүjүрдү дағ тәрәфә,
Кетмәсін та гојун, гузу тәләфә.

Бунлары мұзтәриб көрүнчә чобан
Күлмәjә башлајыб деди: «Јалан.

Сиз буны санмајын hәgигәтдир,
Дамағым кәлди, бир зәрафәтдир!

Бинәваләр гајытды; леjk чобан
Jенә бир күн дағ үзрә гылды фәған:

«Чанавар вар!» — деjә бағырды jенә,
Гәрjә әhлин көмек чағырды jенә.

Кәндчиләр етдиләр дүбарә hүчум,
Jенә олду јаланлығы мәлум.

Доғрудан бир заман бәәзми-шикар
Гојуна кәлди бир нечә чанавар.

171

Һәрчи дад еjlәди чобан, jahy!
Ешидәнләр деди: јаландыр бу!

Бу сәбәbdәn hәrajә кетмәдиләр,
Она hеч e'tina да етмәдиләр.

Чанаварлар једи бүтүн гојуну,
Иштә, оғлум, јаланчылыг ојуну!

Бах, јаланчы танынды чүнки чобан,
Доғру деркәn сөзү көрүндү јалан.

Һәркиз, оғлум, јалан демә ки, худа
Дуст тутмаз јаланчыны әбәда!

Һәм дә хәлг ичрә hәrmәtin олмаз,
Иzzәtin, гәдрү гијmәtin олмаз.

«Еви јанды јаланчынын, — дерләр, —
Она бир кимсә етмәди бавәр».

АББАС СӘННӘТ
Сәуілдешің жарлары

ШЕ'РЛӘР

ФӘР҆ЈАДИ-ИНТИБАЙ ЈАХУД АМАЛИ-ВӘТӘНПӘРВӘРАНӘ

Ајыл, еј үммәти-мәрһумә, ајыл!
Ајыл, еј милләти-мәзлумә, ајыл!
Ајыл, еј бүлбүли-күлзари-вәтән,
Нәфмәң илә ола бидар вәтән!
Сән ки, шәһбази-јәди-нұсрәт идин,
Тайири-сидреји-ұлвијјәт идин.
Ким сәни дидәси кирјан еләмиш?
Ким сәни һалы пәришан еләмиш?
Сындырыблар нә үчүн балу пәрин?
Һаны ол руһфәза нәфмәләрин?
Ганадын алтына гојма башыны,
Төкмә күл аризинә көз јашыны.
Галх, елә өвчи-сәмајә пәрваз,
Бәсди бу гәфләт илән хаби-дираз.
Ајыл, еј хаби-гәмә алудә!
Бу гәдәр ятма дәхи асудә!
Ач көзүн, көзләринин гурбаны!
Бир тамаша елә, көр дүнjanы!
Харичиләр габаға дүшдү тамам,
Нә жаман қүnlәрә галды ислам.
Һаләти-нәз'ә јетишмиш милләт,
Мәһв, набуд олујор бу үммәт.
Ja илаһи, сәнә јетмәз нә әчәб,
Бу гәдәр налеји — «јарәб, јарәб»?
Инди, милләт, мәдәниjjәт дәмидир,
Раһи-үммәтдә һәмиjjәт дәмидир.
Гәдәмәндаз олалым мејданә,
Кәсби-үрфан едәлим мәрданә.
Галхалым, биз дәхи бир ад едәлим,

Дөври-әслафымызы јад едәлим.
'Охујаг, елм охумаглыг дәмидир,
Инди аләм дәхи елм аләмидир.
Чәһл едиб милләти пабәнди-бәла.
Гылалым «Нәшри-маариф»лә рәһа.
Гәфләти, чәһли фәрамуш едәлим,
Шаһиди-елми дәрағуш едәлим.
Кәсби-елмү шәрәфү нам едәлим,
Мәдәнијјәт сары игдам едәлим.
Бир тәрәгги елијәк дүнјадә,
Мисли надидә ола ғәбрәдә.
Гибтәбәхши-һәмеји-аләм олаг.
Эшрәфи-нөви-бәни-адәм олаг...

1906

ЈАД ЕТ!

Вәгта ки, кечәр бу лејли-зүлмәт,
Ишраг едәр әхтәри-һәигігәт,
Елм илә зијаланар бу милләт,
Галхар бу тәәссүбү чәһаләт,
Сурәт һамы рүһ олар, мәани,
Аләм һамы ешг олар, мәһәббәт,
Еj дәрк едән ол көзәл зәмани,
Гыллам сәнә иштә бир вәсијјәт:
Јад ет мәни, гайбанә јад ет!

Вәгта ки, кәләр о шанлы әjjам,
Олмаз күнә әбри-тирә наил,
Һәр јердә олар күруһи-ислам
Гануни-тәкамүл илә камил,
Бир фәчри-һәјатбизи-үрфан
Сачдыгча чаһана нури-никмәт,
Бир чөһреји-хәндәризу шадан —
Вердикчә чаһанијанә нәзһәт,
Јад ет мәни, ариfanә јад ет!

Вәгта ки, гачар сәhabи-өвham,
Бир дадлы үфүг олар нұмајан,
Хуршиди-һәг ejlәр әрзи-эндам,
Mас'уд јашар үмум инсан
Бахдыгча, чәванибы нәвани

Беңчәтдә олар ријази-чәннәт.
Рөвшән олар е'тила сәбәни,
Пајанә јетәр бу гәм, бу мәһнәт.
Јад ет мәни, садиганә јад ет!

Вәгта олар иттиһади-ара,
Галхар бу тәанүду тәхәллүф,
Ислам олар елмұ фәннә дара,
Мазисинә ejlәjәr тәэссүф,
Бир ләһзә мәни тәхәттүр ejlә,
Олдугча гәдәмкүзари-иззәт,
Бәдбәхтлијими тәсәввүр ejlә —
Ким, өлдүм, үрәкдә галды һәсрәт,
Јад ет мәни, дустанә јад ет!

Вәгта ки, јетәр зәмани-һазир,
Құл тәк ачылар тутуг үрәкләр,
Торпагда жатар бу гәмли шаир,
Гәбриндә чыхар солуг чичәкләр,
Батиндә олар о налә назир,
Іәсрәтлә бу дағидари- фирмәт
Бах милләтә, ejlә сән тәфахүр,
Амма ки, бәхатири-ұхүввәт,
Јад ет мәни, ашиганә јад ет!

1908

JAZ

Гызышдырар баһар ајы јерин, көјүн һавасыны,
Дәјишдиရәр, түнүклендер хәлаигин либасыны.
Бәзәкләнир, дүзәкләнир, бағын фәзасы рәнкләнир,
Јашылланыры, һәм алланыры, шүкуфәләр чичәкләнир
Битәр чәмәндә лаләләр, әлиндә ал пијаләләр,
Сәһәр заманы дүрр кими дүшәр от устә жаләләр
Сүрү-сүрү гојунлары чобан јамачда отладар,
Алар әлә папағыны, охур шикәстә, фит чалар.
Инәк, чамыш, гојун, гузу чыхар нахырда отлаға,
Көчәр арандан ел, кедәр јаваш-јавашча јајлаға.
Тахыл јерин шум ejlәјиб әкин әкәр әкинчиләр,
Әлиндә дәрҗаз от бичәр мајыс ајы бичинчиләр.

JAJ

Тәмүз айында дан јери ки, башлајар ачылмаға,
Сәмаја дөгру гырмызы алов дураг сачылмаға.
Қәсәр гәрару тагәтиң яйын навасы гушларын;
Гачар ағачлар алтына, кәләр сәдасы гушларын.
Дивар дибиндә көлкәдә хоруз, тојуглар ујгулар,
Нахырчылар гарамалы сүрүб сәрин суја салар.
Бүрүнмәсилә алнынын тәрин әкинчиләр силәр,
Нәрарәтин сәринләдән навада бир күләк диләр:
Јаваш-јаваш дәјәр, јетәр ләзәтли, дадлы мејвәләр:
Киласу албалы, каһы, хош ијли сары нејвалар.
Бичәр бичинчи арпаны, дәјәр әкинчи хырманы,
Чувал-чувал дәјүб јығар әкинчи арпа-буғданы.
Әкәр ки, яјда зәһмәти әкинчинин зијад олур,
Зијад олурса, гыш күнү о да о гәдр шад олур.

1908

ПАЙЗ ЧАҒЫНДА

Пајыз чағында һәр сәһәр сојуг-сојуг күләк әсәр.
Ағачлара, будаглара дәјәндә жарпағын тәкәр.
Хәзан айында мејвәләр шүру' едәр савылмаға,
Базара турп, көк, кәләм, соған кәләр сатылмаға.
Күләкли гар, јағыш јағар узун-узады јајлаға,
Қөчәр о вахт ел-оба, енәр тамамы гышлаға.
Күнүзләрин гысалмасы јетәр бу вахт гајәтә,
Кечәләрин узанмасы јетәр о дәм нәһајәтә.
О вахт шәһрү гәрjенин мәкатиби қүшад олур,
Охумаға ушагларын һәвәсләри зијад олур.

1908

ГЫШ

Пајыз чатаңда ахыра боранлы, гарлы гыш јетәр,
Сојуг, јағыш, күләкли гар хәлаиги мәлүл едәр.
Наванын онда артырап сојуглуғуну күнбәкүн,
Ағачларын вәрәгләри дүшәр, хәзәл олар бүтүн.
Донар шириң сулар бүтүн, дүшәндә шахта онлара,
Мәшәггәт илә сындырыб гары јығарлар амбара.

177

Дәјирман ишләмәз, донар, кәлиш-кедиш чәтиnlәнәр,
Базарда нырхы шејләрин о дәм зијадә јүксәләр.
Гопанда гарлы фыртына чаһаны тармар едәр,
Гырар, јыхар ағачлары, гијамәт ашикар едәр.
Сүкута далыјор мешә, чаһаны башга һүзән алар,
Гар үстә ол заман фәгәт гырылдашар да гаргалар.
Гачарлар исти јерләрә тамам гушлар ол заман,
Бизимлә гышлајар фәгәт долаша, сәрчә, сағсаған.
Кејәр чырыг бүрүнмәсин сојугда титрәјәр, әсәр,
Кедәр одунчу мешәјә, ағач гырар, одун кәсәр.

1908

ВӘТӘН

Көнлүмүн севкили мәһбубу мәним
Вәтәнимдир, вәтәнимдир, вәтәним.
Мәни хәлг ejlәмиш әввәлчә худа,
Сонра вермиш вәтәним нәшвү нұма.
Вәтәним верди мәнә наңу нәмәк,
Вәтәни, мәнчә, унұтмаг нә демәк?!
Анадыр һәр кишијә өз вәтәни:
Бәсләјиб синәси үстүндә ону.
Сүдүдүр ким, доланыб ганым олуб,
О мәним севкили чананым олуб,
Сахларам кәзләрим үстә ону мән.
Өләрәм элдән әкәр кетсә вәтән.
Вәтәнин не'мәти нисјан олмаз,
Нахәләфләр она гурбан олмаз.
Вәтән — әчдадымызын мәдфәнидир.
Вәтән — өвладымызын мәскәнидир.
Вәтәнин севмәjән инсан олмаз.
Олса, ол шәхсдә вичдан олмаз.

1909

МУСӘЛМАН ҮРӘФАЛАРЫ

Јери дүшсә әкәр мусәлмандыр,
Ваҳт олур ja Иван, ja Вартандыр.
О нә бундан дүзү, нә ондандыр,
Јени бир шеј, әчаиб инсандыр.

Кејинир «ен гранд»*, кәзир «ала-шиг»**,
 Башда бир шапга, әлдә бир зонтиг.
 Рус, фрәнк ләһчәси дејир «бон»дур.***
 Түрк дилин севмәјир: «моветон»дур****
 Нә «Іәгигәт», нә дә «Күнәш» охујур,
 О ja «Морнинг» вә ja «Деба» охујур.
 Данышыр ја фрәнки, ja руси,
 Метрополдур јери, ja Сан-суси.
 Йухудан дурмағы saat бирдә,
 Чай ичир орда, јатдығы јердә.
 Saat үчдә дурур јејир «дине»,*****
 Saat алты олар, јејэр «дежуне».*****
 Профессор олуб бизим «мүсҗө»,*****
 Өjrәниб «бонжур»***** илә бир «адјө»,*****
 Кәтүрүр фелjetондан үнвани,
 Дағыдыр сөһбәт илә дүнjanы.
 Мәтләби башлајыр о, һомердән,
 Данышыр Қәтедән, ja Шиллердән.
 Бәд дејил Қант, Маркс ja Буало,
 Вәли хош кәлмәјир она Һүго.
 Адларын өjrәниб бу эшхасын,
 Башын алдатмаға әвам-насын.
 Тәкчә о, ариф, агил инсандыр,
 Башгалар чүмлә вәһни, hejvандыр.
 Бир ағыллы одур, галан дәлидир,
 Эчәба, налбуки о, чәзвәлидир.
 Доланыр ресторанлары сәрхөш,
 Чиби бош олса сәһлидир, башы бош.
 Милләтин бојнуна гојур миннэт,
 Умур етсин һамы она һөрмәт.
 Онун ахмаглығы мүһәggәгдир.
 Она һөрмәт едән дә әһмәгдир.

1910

* en grand — күбарчасына, вүгарлы.

** a la chic — шиг, дәбдәэли,

*** bon — жаҳшы, јараплы.

**** mauvais ton — пис тонлу, пис сәсләнән.

***** diner — нахар.

***** dejuner — шам.

***** monsieur — чәнаб.

***** bonjour — салам.

***** adieu — худаһафиз.

АЛИМНУМАЛАР

Үзү инсан, гафада һејвандыр,
Зөһдә иидиасы Сәлмандыр.
Әрәби бир узун дон әjnиндә,
Мұндарис бир әба да чијниндә.
Гојмуш он беш јетими бичамә,
Башына бағламышдыр әммамә.
Кечириб мұт'әханәләрдә күнүн,
Јејиб анчаг јофуладыб бојнун.
Гүrbәт ичрә кедиб кәзир нечә ил,
Фикр едир бәсdir етдијим тәһсиł.
Инди аллаh вәкили олдум мән,
Шәр'и-әнвәр дәлили олдум мән,
Бир чаһанкир, бир чаһаннәхвәт.
Вәтәнә онда ејләjir өvdәt.
Һәр заман халғы етмәjә iffal
Кәтирир бир шәлә узун саггал.
Халг бир-бир кедиб өпүрләр әlin,
Анламаз кимсә һијләsin, әмәlin.
Бир нәffәр баш чыхартса фәндіндәn,
Доғрадар орда бәнд-бәндіндәn.
Милләtin ehtiјаçыna даир —
Данышан кәсләri еdir каfir.
Вирд еdiб каfir олмајan сөzүnү,
Гулағын кар еdiб, јумуб көzүnү.
Иби Синаны ејlәmiш каfir,
Руми Мовланы ејlәmiш каfir.
Иши башдан-ајағa гуллаби,
Сөjlәjir каfir олду Фараби.
Өjrәniб һијлеji-шәrin мұtlәg,
Башына чәm еdiб нечә әhмәg,
Бәршикәst ejlәjir dә mәхlуги,
Товлаjыb доллурup да сәndуги.
Бу бизә пишваји-дин олмуш,
Фүгәrә малына әmin олмуш.
Baј бизim тирәбәxt һalымыza,
Baј фәлакәtli bәd мәalымыza!
Белә миллиt итиб пуч олмазмы?
Ганлара гәrg олуб боғулмазмы?

Сабир, ej шаири-дүһапәрвәр,
 Еjlәдин әрши-кибријајә сәфәр.
 Чан кими севдијин јазыг миллит
 Ынәлә сәндән умарды чох хидмәт.
 Тәнкнаји-чаһаны тәрк етдин,
 Эндәлибим, нә тез сусуб кетдин?!
 Мүгтәдир, бинәэир шаир идин,
 Ынәр бәла кәлсә иди сабир идин.
 Joxса, сәбрин түкәндими, Сабир!
 Бизә көnlүн күчәндими, Сабир!
 Дәмбәдәм гәм чәкәр икән рүнин,
 Дәзмәди јохса гәлби-мәчрунин?
 Милләтин дәрди илә гәмләндии,
 Булмадыны дәва, вәрәмләндии?
 Кечди өмрүн эзабу зәһмәт илә,
 Мин мәрарәтлә, мин мәшәggәт илә.
 Эбәда көрмәдин чаһанда рифаһ,
 Уф... сәнә рәһмәт еjlәсин аллаһ!
 Фиргәтиндән јанар чаһаниләр,
 Сәни алгышлар асиманиләр.
 Сәндән әгдәм бу јердә бәзми-сүхән —
 Күлхән иди, нәинки бир күлшән.
 Она сән вердин абү рәнкү һәјат,
 Рәшки-хүлд олду аләми-әbjат.
 Jени бир шивә ихтијар етдин,
 Эдәбијаты нөвбаһар етдин.
 Яғдырыб зүлмә, чәhlә баригәләр,
 Кәстәрирдин бәјанда харигәләр.
 Кәзүмүздән үзүн ниһан олду,
 Күлшәни-шәвгимиз хәзан олду.
 Ағладыб, күлдүрүрдүн инсаны,
 Ағладыр мөвтин әһли-вичданы.
 Сабирим! Кет, мүгими-ризван ол!
 Вәли ордан бизә никәһбан ол!
 Етмә нисјан севимли милләтини,
 Еjlә икмал о јердә хидмәтини.
 Дәркәни-һәggә илтича ejlә!
 Бизә имdad үчүн рича ejlә!
 Шафи олсун сәнә рәсули-әнам,
 Сән дуа ejlә жатмасын ислам.

САБИР

Сабир, еј алами-хәлгә тәрчүман!
Еј һәр анда касә-касә зәһр удан!
Еј гоча бир гөвмә ағларкән құлән.
Наләсила халғы дағларкән құлән.

Күлмәйндә ганлы-ганлы кирjәләр
Һәр мұсәлман көnlүнү мәһзүн едәр.
Гәм сәнә ол гәдр тә'сир еjlәмиш,
Кирjәни hүзнүн киловкир ejlәмиш.

Бир ачы құлмәк олуб ондан әjan,
Кәсрәти-аламыны ejlәr бәjan.
Ше'рдә тәрhi-нөv ичад ejlәdin,
Гоголу, hүголары јад ejlәdin.

Игтидари-шаиранәn фаshдыр,
Сәn күnәшсәn, насидин хәffашдыр.
Етмәрәm гаib сәwadi-namәni,
Руhбәxh аsari-novki-xamәni.

Хатириm шe'rinlә ширинкамдыр,
Лаиги-tәgdiри-hассу амдыр.
Тәрзу үслуби-bәjanын садәdir,
Чәzbi-gәlб etmәklijә amadәdir.

Хассдыр бу шивеji-рөвшәn сәnә,
Mәrhabalap, Сабирим, эhсәn сәnә!
Еj mүchәssәm dujfu, ej үlvi bәshәr,
Еj чамурлуг ичрә dүshmүsh саf зәr,

Tә'nү lә'n ejlәrcә һәr nadan сәnә,
Ja мусайд олмаса дөвран сәnә,
Гәm jemә, tәxfiF вер аламына,
Az чәkәr, hejkәl јапарлар намына.

1911

ТЭРЭГГИ ВЭ ТЭБИЭТИН ГАНУНУ

Jaј фэслијди, бир күн ахшам чағында,
Кэзиширдим Гыз Галасы дағында.
Бир-бир баҳырдым ол көһнэ асара.
Виран олмуш сура, бүрчэ, насара.
Гэриб-гэриб, мүбһэм-мүбһэм хәжаллар
Кэлирди фикримэ дурлу суаллар.
Дејирдим ки, дүнja бир шәхсә бәнзэр,
Доғар, төрөр, нүмүвв едэр, јүксәлэр,
Инсан кими һәр дөврә бир аз јашар,
Сонра јаваш-јаваш ихтијарлашар.
Өләр, галар бир-ики виранәси,
О да олар бајгушларын ланәси.
Бир мүәյјән ганун үзрәдир һәјат,
Бир доғуш, бир тәкамүл, бир инһитат.
Бөјлә гојулмуш аләмин бинасы,
Дәјишмәкдир тәрәггинин әсасы.
Дәјишмәк олмаса тәрәгги олмаз,
Тәбиэтин бу гануну позулмаз.
Дәјишмәклә мүмкүн олур тәкамүл.
Инсан доғар, төрөр, едэр тәнасүл.
Тәбиэтдән кәрәк алынсын ибрәт,
Тәчәддүлә олур бәгаји-милләт.
Дүнjanын әvvәлиндән та бу һалә,
Аләмдә олмуш мин-мин истиһалә.
Һаны әски Рома, әски јунанлар?
Һаны әски тәрәггиләр, имранлар?
Мин-мин белә сајсыз биналар јыхмыш,
Сонра јени бир мәдәнијәт чыхмыш.
Һаны әски асуриләр, кәсрриләр?
Һаны әски кәлданиләр, мисриләр?
Чүмләсини мәhv еjlәмиш зәманә,
Һәр бириндән гојумыш чүз'и нишанә.
Бу ондандыр: вахта көрә тәкамүл —
Етмәдиләр, көстәрдиләр тәкаһүл.
Бу ондандыр: зәманәjә мүвафиг —
Дәјишмәјиб, чыхардылар эваиг.
Бош е'тигадлара мәғрур олдулар,
Пуч олмаға ахыр мәчбур олдулар.
Һансы шејдир дәјишмәjән дүнјада,
Көјәртидә, нејванатда, һавада?
Нечүн дәјишмәсин фикри инсанын,

Тәгазасы дејилми бу дүнјанын?
Тарих бизэ көстәрмірми бу налы?
Чаһил гөвмүн мұһәггәгдир зәвалы!

1911

ОХУЧУЛАРЫМА

Еj мәһтәрәм гареләрим! Топладығым бу әш'ар,
Һәп үрекдән чыхан бүтүн ихтијарсыз фәрјаддыр.
Мәтәрифәм ифадәчә, онда пәк чох нөгсан вар.
Диванәлик асарыдыр, мәс'уллугдан азаддыр.

Зира көnlүм һәвәсләрин пәнчәсиндә зәбундур.
Гурттармарам, нә етмәли? Бир چарәсиз ҹүнундур.
Әвәт, сојуг бир әсәрдир, мәмнүн етмәз һеч кәси,
Сојуглугдан анчаг мәним хатиrimи јандырыр.

Тохумнадан сыйылтылы чыхан һәзин наләси,
Әлдән дүшмүш бир «Сынығ саз» олдуғуну андырыр.
Дүшүндүкчә мән ше'rimин сојуглуғун кизличә —
Чох ағларам, одлу, јанаr үрәк илә һәр кечә.

Ағлым чатмаз, зеһним јетмәз, руһум фәрјад гопарар,
Вичданымы әзәр икән ән дәһшәтли һәгајиг,
Үјку көрмүш бир лалам мән, аләм әһли бүтүн кар,
Сөјләмәкдән мән ачиzәм, динләмәкдән хәлајиг.

Мән сакитлик бачармарам, юх, харич әз-имкандыр.
Мәғзимдәки ҹүнүн дағы чүн бир јанаr вулкандыр.

1912

ТӘРЧҮМЕЖИ-НАЛЫМ ЈАХУД ҚУЛУЛУ

Ешг зәнчири гырылды, јол ачын,
Еj ушаглар, һулулу кәлди гачын.
Од сачыр ағзы, вүчуду алышыр,
Од тутар ким она бир дәм јанашыр.
Мәғзи бир саңғә, бир вулкандыр,
Көnlү ниран, әмәли хұсрандыр.

Учурумлар, гајалар мәскәнидир,
Ганлы, мұдһиң гујулар мә'мәнидир.
Далдығы фикри дәрин дәржалар,
Дүшдујұ ешги чәтин сөвдалар,
Гәлби ган, налы јаман, ханәхәраб,
Көз јашы ичдији су, бағры кәбаб.
Сатдығы чинси бөјүк нијјәтләр,
Алдығы нәф'и фәна төһмәтләр.
Фикри али, бәдәни хару зәлил.
Ады Сәһиеткән, өзү хәстә, әлил.
Ганлы элләрлә тыханмыш нәфәси,
Бағырыр, чыхмајыр амма ки, сәси.
Чырпыныр бәлкә гутарсын өзүнү,
Динләјәнләр ешидәрләр сөзүнү:
Шиша чәксәз дә дириjkән әтими,
Атмарам мән вәтәну милләтими.
Мәсләким тәрчүмеји-налымдыр.
Лұтфи-һәг гајеји-амалымдыр.

1912

ӨЛҮ ШӘНӘР

Ким бахарса һачаг бизим шәнәрә,
Бир мәзарлыг кими кәләр нәзәрә.
Нәкмәрмадыр онда сүмтү сүкут,
Сармыш афагыны думанлы булут.
Рәхнәләнмиш һәсару дивары,
Сәгфи чөкмүш гәдими асары
Гәмли мазисини һекајәт едәр,
Талеиндән бүтүн шикајәт едәр.
Нә курулту, нә күj, нә сәс вардыр,
Бир нечә руһсуз гәфәс вардыр.
Дирилиқдән әсәр-әламәти јох,
Нәшри вар, шуриши-гијамәти јох.
Бәс ки виран, учуг, пәришандыр,
Тибги бир вадији-хәмушандыр.
Сан јапылмыш, нишанәдир гәмдән,
Ja ки, бир гит'ә чисми-аләмдән.
Кәсилиб бир јана атылмышдыр,
Хакинә аби-гәм гатылмышдыр.
Гышда һәр јанда лил, чамур, палчыг,
Jaјда тоздан һавасы олмур ачыг.

185

Кечэ һәр сәмти гапгара зүлмәт,
Нә Хызыр вар, вәли нә аби-һәјат.
Гарадыр халгынын құнұз дә құнұ.
Говушубдур булултара тұтұнұ.
Гәһри-әңгаз илә сәгәтлиji вар,
Дана бәйтәр адам гәһәтлиji вар.
Кетмәјиб һәр кәси ки, галмышдыр, —
Дәрдү гәмдән шашы болалмышдыр.
Бисәмәр кирjеләр илә дилшад,
Чүмләнин шүғұлұ бош бир истимдад.
Бихәбәр елмұ фәнни-дүнјадән,
Мұфтәхир ихтилафи-бичадән.
Гопса аләмдә шуриши-мәһшәр,
Өлү тәк онлара һеч етмәз әсәр.
Диридиrlәр әкәрчи сурәтдә,
Өлүдүрләр, вәли, һәгигәтдә.

1912

НИТГИ-МӘНЗУМ

Гардаш, көзүн ач, бирчә ојан, көр нә зәмандыр,
Дүнja үзу елм илә бу құн рәшки-чәнандыр.
Афагы ишыглатмыш ијирминчи гәринә,
Мәғриблиләrin јер үзүна һөкмү рәвандыр.
Бәсdir бу гәдәр гәфләт илә жатдын, әзизим,
Аллаһы севәрсән, бир аյыл, жатма, ојан, дур!
Диггәтлә өз әһвалина бир дәм нәзәр еjlә,
Билланһ, бу гәдәр гәфләтин әнчамы јамандыр.
Дин кетди, вәтән кетди, дәјанәт унудулду,
Исламдан анчаг гуру ад вирди-зәбандыр.
Ислама јара羞маз бу гәдәр ичзу рәзаләт,
Бича јерә ислам адыны гојма, јаландыр.
Ислам оланын елмұ қемалы кәрәк олсун,
Эслафымызын шөһрәти мәшһүри-чәнандыр.
Түрк оғлу, мұсәлман баласы чанил олармы?
Билланһ, белә ejbi дашымаг хејли кирандыр.
Елм илә, шұчаэтлә кәрәкдир јашајаг биз,
Фитрәт дәјишир, санма бу ган јенә о гандыр.
Гур'ан бујурубдур бизә алым кәрәк олмаг.
Зәнн етма ки, шаир сөзүдүр, бәлкә јаландыр.
Гануни-һәјатдыр јашамаз чанил олан гөвм,
Сә'j ejlә оху, гејрәт елә, гардаш, амандыр!

1912

МЭСТ ЯХУД СЭРХОШ

Оф, бу мэстин нэ фалакэтли, јаман һалэти вар,
Нэ кэрин мэнзэри, бэд сурэти, пис адэти вар
Јыхылыб палчыга, тутмуш кими сэргэм јухусу.
Нэ үфунэтли чыхыр ағзынын ижмиш гохусу.
Дүшдүүјү јердэ дүшүбдүр, булашыб үстү, башы,
Чэлб едэр нифрэти этрафына муниш бахышы.
Палтary варса, кировдур, ja сојуб ач лотулар,
Папағы, чәкмәси јох, кирли, чырыг көjnэji вар.
Кетмәк истэр, дура билмээ; јыхылар, каһ галхар;
Kaһ күләр, каһи тәhеввүрлә сөjэр, сарсаглар.
Эсэрек мејл еләjэр каһи саfa, каһи сола,
Ики аддым кедэ билмээ, јыхылар бир дэ ѡола.
Башы сынмыш, үзү шишиши јыхылыб-дурмагдан,
Тэрбијэтсиз, пис ушаглар даш атыб, вурмагдан.
Өртүлүбдүр көзүнүн үстү, шишибидир, гаралыб,
Ички јыхмыш бүтүн э'сабыны, hэнки саралыб.
Өмрү сэрхошлуг илә бадэ кедиб ләzzэтсиз,
Ач, сәфил, мүфлису бичарә јашар иззэтсиз.

1912

ӨЗЛЭРИНИ СЕВӘНЛӘРӘ

Туталым чох ағыллы тачирсэн,
Иш апармагда хеjли мәһирсэн.
Игтидарын, малын, пулун чохдур,
Халга ондан вәли көмәк јохдур.
Сандығында вар исә милжонлар,
Нәф' көрмүр әкәр мүсәлманлар,
Түф сәнин мүлкү малу дөвләтинэ,
hәм сәнә, hәм дә шә'ну шөвкәтинэ!

Пәһливанлыгда кәр мүсәлләмсэн,
Фәрз едәк Зал, ja ки, Рүстәмсэн,
Етмисэн шанлы-шанлы фәтхү зәфәр,
Тапмысан аләм ичрә шөһрәтләр,
Хәнчәрин горхудурса дүнjanы,
Милләтин олмаса никәhбаны,
Түф сәнә, hәм сәнин рәшадәтинэ,
hәм дә шәмширинэ, шүчаётинэ!

187

Кәр адын бир әдиби-данадыр,
Гәләмин мә'чүзи-Мәсиһадыр.
Нәэмү тә'лифдә һүнәрвәрсән,
Ja ки, бир шаири-сүхәнвәрсән,
Сәнә мағөвгәдән кәлир илһам,
Нәф' көрмүрсә фиргеји-ислам,
Түф сәнә, һәм сәнин китабәтина,
Һәм дә тәгриринә, фәсаһәтина!

Jox исә тај сәнә мәһарәтдә,
Мұхтәре'сән фүнунү сән'әтдә,
Ишләмәкдән голун јорулмаз исә,
Вәли ислама нәф' олмаз исә,
Кәнди нәфсинчин ишләјирсән әкәр,
Вермәйирсән үмумә фаидәләр,
Түф сәнә, һәм сәнин мәһарәтина,
Ихтира етдиин сәнаәтина!

Сән ки, дарулфүнүн гутармышсан,
Елмә интәһаја вармышсан,
Исму рәсмиң чанаһаны тутмушдур,
Амма исламыны унутмушдур,
Сәнә мәһтачдыр мүсәлманын,
Разы олмур вәли чибишданын,
Түф сәнин елмү фәннү һикмәтина!
Һәм сәнә, һәм дә ол фәзиләтина!

1912

JAJ КЕЧЭСИ

Ахшам олду, күн батды, шамлар јанды.
Ta сәһәрдән ахшамачан дурмадан
Күн алтында тәр тәкәрәк чалышан
Әкинчиләр, бичинчиләр узанды.
Јорғун-арғын һәрә бир јанда жатыр,

Һәр шеј сакит, һәр јер сәссиз-сәмирсиз,
Анчаг һүнү, милчәкләрин выз-вызы
Бу сүкуту позур... Әкинчи гызы
Үјкуда бүркүдән, милчәкдән кирсиз
Голларыны бу јан, о жана атыр.

Вар бу кәнддә јенә елә јохсуллар
Нә чүтү вар, нә котаны, нә кәли,
Өлмәк истәр, јетишмәјир әчәли,
Аллаһпајы диләр, ағлар, зоггулдар,
Ахшамачан хырманлары долашыр.

Еј инсанлар, фәрз дејилми бизләрә,
Рәһм еjlәmәк, эл тутмаг ачизләрә?
Онларын да вар биз кими үрәји,
Бир арзусу, бир ешги, бир диләји.
Онлар сиздән даһа артыг чалышыр,
Јашамагчын hәр зәһмәтә алышыр.

1912

JAJ СӘНӘРИ

Экинчиләр, — jaј кечәсијди кәнддә, —
Јорғун-арғын јени чимир етмиши.
Арвад, ушаг хырманларда, hәjәтдә
Ишдән гуртартмыш, ујкуја кетмиши.
Бирдән хорузлар һинләрдә банлады,
Гары нәнә сүбһ олдуғун анлады.

Сәс еjlәди, — ојанды оғлу, әри,
Әснәjәrәk галхды јатагдан булар,
Чағырдылар нәкәрләри, рәнчбәри,
Ојандылар сәсә гоһум-гоншулар.
Азан сәси кәлир минарәләрдән,
Чыхыр чөлә хәлајиг дарәләрдән.

Бәjүк-кичик, рәијjәt, ханым, аға
Јапышдылар hәр бири бир пешәjә:
Кәлин кедир инәкләри сағмаға,
Одун кәтирмәjә нәкәр мешәjә,
Бири кедиб әләф төкүр кәлләре,
Бири баҳыр хырмандақы вәлләрә.

Күnәш чыхыр, дағдан учур думанлар,
hәвәслә истинин, тозун ичиндә
Чалышырлар бу бир јығын инсанлар
Хырманларда, тарлаларда, бичиндә.
Бу зәһмәтләр шәрһ олунмаз, узундур,
Инсаниjәt hәп бунлара мәдјундур.

1912

ЭКИНЧИ НЭГМЭСИ

Дары, күнчүт, арпа, буғда экмэсэм,
Илин үч фэслиндэ зэһмэт чэкмэсэм,
Ач галмазмы көзэл, мэсум ушаглар?

Мэнсиз кэтан, кэндир вермэз зэмилэр,
Чадырсыз, јелкансиз галар кэмилэр,
Назик донсуз јајда ушаглар ағлар.

Сувармасам, јанаар отлар, чичэкклэр,
Ач галанда суд вермэсэн инэклэр,
Нэдэн олар шор, пендир, јаф, гајмаглар?

От бичмэсэм, гырылмазмы гојунлар?
Һардан олар наисил о вахты јунлар?
Гышда нэдэн олар күрклэр, папаглар?

Экинчи һэр кэсдэн артыг чалышар,
Онун өмөйилэ инсанлар јашар,
Гида верөр мэхлугата торпаглар.

1912

ГЫШ

Бир аз өввэл сага-сола уча-уча фырланан,
Парча-парча гарлар инди јаваш-јаваш дүшүйор.
Буруг-буруг бачалардан чыхыр түстү, ағ думан,
Күчэлэрдэ ит сојугдан зинкилдэйир, үшүйор.
Һэрдэн күләк галхыр, јердэн гары гапыб совуур,
Кэлиб-кедэн инсанларын үз-көзүнү.govуур.

Дағы, даши гар бүсбүтүн ағ кэфэнэ бүрүмүш,
Пәнчэрэниң шүшэләри буз бағлајыб донмушдур.
Дэйирманын, булагларын сују донмуш, гурумуш,
Сәрчэ, долаш јем ахтарыр, гар устүнэ гонмушдур.
Дөвлэтиллэр исти евдэ раһат јеиб јатырлар,
Үн алмаға ач, жаныглар палтар-палаз сатырлар,

Аллаһпајы диләјени ачыгланыб сөјүрлэр,
«Аллаһ версин, кет, кәсб елә» дејиб һэр кэс рэдд едир.
«Ачам, донуб өлмәкдэјэм» десэ.govуб дөјүрлэр.
Бир дејэн юх фәһләлијэ бунлар кетмир, ким кедир?
Бу јазыглар дејилмидир фабриклэрдэ чалышан,
Лағымларда күлүнк чалан, зэһмэтлэр алышан?!

ЭҲМЭДИН ГЕЈРЭТИ

Фабрикләри, инсанлары, даш-торпағы гапгара
«Чорны-Город» адлы шәһәрин фабрикиндә чалышан,
Курултуја адәт етмиш, партылтыја алышан,
Чохдан варды Эҳмәд адлы бир иранлы бичара.
Гүрбәт ичрә фәһләликлә сахлар иди өз башын,
Иәм вәтәндә дул анасын, јетим бачы-гардашын,

Габарладыб шиширтмишди элләрини, чијинни,
Ағыр, бөјүк машиналарын зәңчирләри, зәһмәти.
Чалышдыгча әксилмәзди һәркиз онун гејрәти,
Чох севәрди вәтәнини, милләтини, динини.
Бир күн сәһәр Эҳмәд көрдү әлдә гәзетсатанлар —
Бағырылар: «Алыз, бахыз, ким, Иранда јанғын вар».

Гәзетәни алан кими рәнки-руји саралды.
Көрдү јенә јазылмышдыр: «Иран олмуш виранә»,
Шаһи-мәххү Одессадан гајытмышдыр Иранә.
Фикрә кетди, гүссәсиндән көј башына даралды.
Бирдән-бира сонра галхыб деди: «Мән дә кедәрәм,
Вәтәними хайнләрдән мудафиә едәрәм».

О күн чыхан парадола кәлиб чатды вәтәнә.
Гыш мөвсүмү, гајәт сојуг, яғымурлу бир һавада
Көрдү анчаг арвад-ушаг галмыш кәнддә, обада.
Кишиләрин шаһ гырдырмыш ганичән шаһсевәнә.
Ханлар, бәjlәр талан етмиш рәијјәтин јурдуну,
Еjlәjирләр мұнағиә хайн Иран гурдуну.

Иәр јер виран, сәссиз, санки матәм чекмүш чөлләрә...
Вәтәнини белә көрчәк гејрәтиндән ағлады,
Үғурунда өлмәк үчүн белин мәһкәм бағлады.
Па-пијадә дүшду ѡюла, кетсин чатсын ләшкәрә.
Тагәт кәсән гарлы күләк кәрчи давам еидиди,
Чөсарәтли Эҳмәд лакин гејрәт илә кедирди.

Бир нечә күн юл кедәндән сонра бирдән ешиитди
Бијабандан кәлир шејпур сәси, вәтән нәғмәси,
Бахды көрдү јүрүш едир фәдаиләр дәстәси.
Ал бајрағын тәмәввүчүн көрчәк севинди, кетди,
Јавуглашыб салам верди, түфәнк алды, јанашды,
Јорулмадан онлар илә биң чох гарлы дағ ашды.

Кечдикләри тарлалары таныјырды, билирди.
Бир дә дөнүб баҳар икән өз кәндләри көрүнду,
Әндамына рәшә дүшдү, гәлби күп-күп дөјүнду.
Көз јашыны әтәилә кизлин-кизлин силирди.
Чох истәди кедиб көрсүн арасыныңагласын,
Горхду бәлкә кетмәјинә мане олуб сахласын.

Кедирдисә Әһмәд лакин хејли пәришан иди.
Бу әснада шејпур сәсин дујуб кәнддән јүјүрдү —
Јол тәрәфә бир чох ушаг; Әһмәд баҳанда көрдү
Өз гардашын, ушагларын арасында таныды,
Јавуглашыб гардашыла гучаглашды. Әпүшдү,
«Анамыза салам еjlә» — дејиб ордан өтушдү.

Кәнч әскәрин көnlү бир аз раһат олду; фәрдасы —
Фирузкуйун чиварына кедиб јетишди орду,
Шаһпәрәстләр Јефрем ханла олмушдулар рубәру.
О күн сәһәрдән башланды јайлым атәш давасы.
Јағмур кими јаған күллә туфанының өнүндә
Јарпаг кими дүшән вәтән гурбанларын көрәндә,

Горхду Әһмәд, рәнки гачды, тир-тир әсди әлләри.
Бир аз соңра hәр тәрәфдән верилдикдә команда
Аслан кими бирдән-бирә чүр'әтләнді о анда,
Меитләрин арасындан аддымлады ирәли.
О бир овуч әскәр о күн алты saat атышды.
Бирдән күллә јағмуруна гар јағмуру гатышды.

Дүшмән топчу атәшилә јүрүш етди ирәли,
Көнүллүләр чәкилмәjә мәчбур олду, Јефрем хан:
«Јолдашларым, мән кедирәм, — деди, — кәлиз
далымчан».
Әһмәд деди: «Мән дә бурда өлүб дөнмәрәм кери».
Фәдаиләр дилиранә риç'эт етди дубарә,
Шаһпәрәстләр шикәст тапыбы, үз гојдулар фәрарә.

О һалачан икид Әһмәд алмамышды hеч жара.
Фәгәт hәрбин о «сәфалы» һәнкамында бир гуршун
Кәлиб дәјди сағ голуна, етди ону гәрги-хун,
Биһал олду, ган апарды јыхылды торпаглара...
Бу һал илә әсрә гәдәр мүһарибә узанды,
Нәтичәдә фәдаиләр шанлы зәфәр газанды...

А. СӘННӘТ

КИМ КҮЧЛҮДҮР

А. СӘННӘТ

ГАРАНГУШЛАР

Үч ај сонра жаз фәслијди, күн дүшмүшду чөлләрә,
Кәнч әскәрин дул анасы дизин гучуб инләрди,
Отурмушду астанада чаван оғлун бәкләрди.
Кәлиб кедәндән сорурду, көз дикмишди јоллара.
Бирдән көрдү оғлу кәлир, шадлығындан ағлады,
Ана, оғул, бачы-гардаш бир-бириң гучаглады.

1912

ЖУХУ

Зиндан кими, гәбир кими гаранлыг —
Бир кечәјди, һәр шеј, һәр кәс јатмышды.
Чулғамышды һәр тәрәфи думанлыг,
Аләм өлүм жухусуна батмышды.
Бу зұлмәтдә мән мұстәриб, пәришан,
Сәсдән, ишыгдан ахтарырдым нишан.

Бирдән-бирә бу сакитлик позулду,
Оjnашдылар ган яғдыран булатлар.
Бир ғыртына юх, бир гијамәт олду,
Дүшдү шәнаблар, илдырымлар, одлар.
Мән горхудан биňуш олуб јыхылдым,
Гәш аләминдә бир тамаша гылдым.

Көрдүм ки, бир рә'на чәмәнликдәјем,
Дәрд јанымда вар ал-әлван чичәкләр;
Бәнөвшәликдә, јасәмәнликдәјем,
Көнүл ачыр јаваш әсән күләкләр.
Учур, гонур ағачлара бүлбүлләр,
Әфшан-әфшан дурмуш јашыл сүнбүлләр.

Фәвварәләр атыр, ахыр булаглар,
Јеридијим јоллар парлаг, сәдәфли,
Ачылмыш күлләр, көј, јашыл занбаглар,
Бир чәннәтдир бу күлшән һәр тәрәфли
Нेјран-нејран бу јердә сејр еидирдим.
Билмәјирдим вәли нара кедирдим.

Јанымда бир пәри көрдүм накаһан,
Мәнә лүтфу нәвазишләр еjlәди.
Кестәрди бир тәрәфдә бир сајәбан:
«Отур бурда, бу јер сәниндир» — деди.
Белә дејиб гајиб олду нәзәрдән,
Мән о бағы сејр еидирдим о јердән.

193

Нәрчәнд чох нәш'әлидир мәскәним,
Јер, көј, әтрафым олмушду гәрги-нур.
Нәдәнсә чырпынырды көnlүм мәним,
Отурмушдум мән о јердә биһүзур.
Чох кечмәдән неч билмирәм нә олду,
Бирдән о дадлы мәнзәрә позулду.

Бир зұлматлы булуд гопду шималдан,
Пуч еjlәди, дағытды ол чәннәти.
Мән ојандым чох дәһшәтлә о һалдан.
Хатирдәјкән о јухунун ләzzәти,
Дурдум көрдүм ишыгланыб дан јери,
Де: хејр олсун бу јухунун тә'бири.

1912

СУАЛ ВӘ ЧАВАБ

— Нә дүшүнмәкдәсән, а диванә?
Женә бир ужку көрмүсән, ja нә?
— Jox, дүшүнчәм будур һачан бу ушаг —
Jүjүрүб аркадашлара чатачаг?

— Инди гардаш, о хәстәдир, хәстә,
Jүrүmәксә әлачә вабәстә.
Неjләjим мән о гәдр көвдәндир,
hәm дәва, hәm тәбибә дүшмәндир.
— Нә деди бәс она бөjүк доктор?
— Чыхмаjan бир чана үмид чохдур...

1912

JAJ СӘНЭРИ

Од тутуб гырмызы атәшлә јенә јанды үфүг,
Шәfэгин гырмызы рәnкилә ишыгланды үфүг.
Бир гәдәр чајдан узаг, од галамыш дағда чобан,
Ојадыр өз сүрүсүн отлаја јайлагда чобан.
Jумушаг көј чәмәнин үстә дүшүб шеһ кечәдән,
Исти јохдур, hәлә вар бир балача мәһ кечәдән.
Ағ думанлар учалыр көј үзүнә дағлардан,
Чох сәриндир һавасы, кечмә бу јайлаглардан.

Күн чыхыр, көждә булат гырмызы рәнкә бојаныр,
Кәндлиләр чох јорулуб, ујкудан инди ојаныр.
Пәјәдән мал-гараны бә'зи чыхардыр гыраға,
Бә'зи сәһрајә кедир ишләмәјә, бә'зи баға.

1912

ОҒЛУМ ҮЧҮН

Мәләким, јавручуғум, шүкр едирәм аллаһа,
Рәһим едіб сән кими не'мәт мәнә әңсан етди.
Гыларам сәчдә мұдам ичз илә ол дәрқаһа —
Ки, һәјатына бу күн көнлүмү хәндан етди.
Мән сәннилә севәрәм өмрү, һәјаты, чаны,
Мән сәннилә көрүрәм инди кениш дүнјаны.

Сәни сохдан арајыб һәсрәт илә бәкләрдим,
Сәнсиз афаг гаранлығ көрүнүрду қөзүмә.
Сәндән өтру чох узун илләр иди инләрдим,
Гәмләрим јох олујор, сән құләр икән үзүмә.
Мән сәннилә севәрәм өмрү, һәјаты, чаны,
Мән сәннилә көрүрәм инди кениш дүнјаны.

1912

САБИР

Сабир! Еј сән севимли шаиримиз,
Мұғтәдир, дузлу сөзлү Сабиримиз!
Нечә ган олмасын сыныг көнлүм?
Сәни чох тез аյырды биздән өлүм!
Jox, jox, әсла сән өлмәдин, дирисән,
Ән бөјүк гәһрәманларын биристан.
Гәләминлә, дилинлә, налын илә,
Көһнәләнмәз шириң мәгалын илә
Сүнкүләр ачмајан јолу ачдын,
Гәләминдән чәвәнират сачдын.
Зұлму, чәһли, тәәссүбү јыхдын,
Учалыб әрши-давәрә чыхдын.
Чәкдин ислам јолунда чох зәһмәт,
Сән өзүнчүн јашамадын неч вәгт.
Ағладын милләт үчүн илләрлә,

195

Ачы күлмәклә, дадлы дилләрлә
Көстәриб чареји-ничатымызы,
Нәзм гылдын нәвагисатымызы,
Севә-севә бизә охутдурдун,
Хејли бид'этләри унутдурдун.
Нејф ким, вермәди сәнә гијмәт
Гәлбдән ашиг олдуғун милләт.
Артды құндән-күнә гәмү кәдәрин,
Шиши, ахыр вәрәмләди чикәрин.
Кәдәрин топланыб гүбар олду,
Назәнин чисминә мәзар олду.
Ују раһәт һүзүри-вичдаила,
Мән дә ајати-паки-Гур'анла
Сәнә тә'зим едиб сәлам едәрәм,
Дайма әрзи-еһтирам едәрәм!

1913

ВӘТӘН

Гафгаз гит'әсиdir мәним вәтәним,
Симурғұн сајәсindә мәскәним.
О мәмләкәтдә мән вүчудә кәлдим,
Халгыма гаршы сүчудә кәлдим.
О јердә ким, гара гушу, тәрланы —
Адланмышдыр Гаф дағынын султаны.
О јердә ким, вардыр галын орманлар,
Дағларында кәзир вәһни чејранлар.
О јердә ким, көјүн үзу шәффафдыр,
Чешмәләри гајэт сәринидir, сафдыр.
Сәфалыдыр ләтиф абы һавасы,
Үрәк ачар лачивәрди сәмасы.
Буултлара дәјир уча дағлары,
Чәннәт қүшәсидir көзәл бағлары.
Чөлләриндә битәр әлван чичәкләр.
Фәрәніләнир бүтүн тутғун үрәкләр.
Өвладлары гејрәтлидир, дамарлы,
Шұчаэтли, һүнәрли, е'тибарлы.
Мејвәлидир орманында ағачлар.
Шаггылдајыр гырговуллар, турачлар.
Чәһ-чәһ вурап чәмәндә бүлбүлләри,
Мән әсдикчә әтир саchar құлләри.
О јердә ким, һәмишә сәрвү шүмшад,

Сәбзү хүррәм јашар хәзандан азад.
Нәр күнчунда бир чүр хәзинә јатмыш,
Торпағыны халиг гызыл јаратмыш.
Чаме'дир нәр чүрә ләтафәтләри,
Тамам етмиш нәр онда не'мәтләри.
Көзәл торпаг, көзәл өлкә, көзәл јер!
Дүнија үзрә бимислү бибәдәл јер!
Бу чүр көзәл мәмләкәти ким севмәз?
Бунча фираован не'мәти ким севмәз?
Мән вәтәни чаным кими севәрәм,
Руһум, әтим, ганым кими севәрәм.

1914

НӘВАЈИ-АШИГАНӘ

Јаран, баһар мөвсүмүдүр, ашиг олмалы!
Чанан јолунда өлмәк үчүн шаңг олмалы!

Фәсли-баһар, мөвсүми-кул, вәгти-бадәдир,
Мә'шүгә хассә шух, чаван, түрки-садәдир,
Сагинин илтифаты бизимлә зијадәдир,
Варкән бу фүрсәт әлдә дәми-истифадәдир
Мејхарәликдә гејриләрә фаиг олмалы!

Јарын чатыб көзәллиji һәдди-кәмалына,
Минбә'д сәчдә етмәли таги-һилалына,
Пәрванәвар јанмалы шәм'и-чәмалына,
Зайид нә дерсә уjmамалы гилү галына,
Чан вермәли, меj алмалы, лап фасиг олмалы!

Дәмдир ки, шөвги-аризи-дилбәрлә мәст олаг,
Дәмдир ки, бүтләри унудуб һәгпәрәст олаг,
Дәмдир ки, «нисти» арајаг, та ки «һәст» олаг,
Дәмдир ки, ҹүмлә вафии-әһди-әләст олаг,
Јаран! Өз әңду вә'димизә садиг олмалы!

Мәчнун кими элаиги һәп тәрк етмәли,
Лејла тәрәф аягла дејил, башла кетмәли,
Әғјар чөврү қөрмәли, төһмәт ешиitmәli,
Нәр нөв' олса насили-чанана јетмәли,
Та бәзми-вәслә кирмәк үчүн лајиг олмалы!

197

Чал, мұтриба ки, вәгти-сүрудү тәранәдир,
Сән дә оху, мұғәнни, сөзүн ашиганәдир,
Нәғмән бизи аյылтмаға жаңы бәһанәдир,
Лакин зәманә чүнки фәна бир зәманәдир,
Ейham илә, кинајә илә натиг олмалы!

1915

ШАИР, ШЕ'Р ПӘРИСИ ВӘ ШӘНӘРЛИ

Сәфалы бир мајыс ахшамы... Күнәшин гүрубундан бир аз соңра саф, лачивәрди асимвана учалан гүрси-гәмәрии әши-ејисимини сакин вә мүэттәр бир мешәниң көлкәли ағачларының арасындан сүзүләрәк жашыл чәмәнләрин вә ән жаҳындан ахан сујун сәттини ишыгландырыр; суја ән жаҳын бир јердә шайр тәктәнһа отуруб мәһтаба гаршы тәмашаји-тәбиәт едәркән бирдән-бирә галхыб дејир:

Илләр, ајлар кәэзирәм бош-бошуна, бикарә,
Лаубалы жашајыш етди мәни аварә...
Билмирәм мән нә үчүн бүлһәвәсәм, бинәнкәм,
Өз налымдан өзүм, аллаһ да билир, дилтәнкәм,
Бу кәзәл мәнзәрәниң сејринә далмагдан исә,
Тәку тәнһа бу чәмәнзардә галмагдан исә,
Дана хоштур кедиб өз дәрдимә дәрман етсәм,
Гәми-фәрданы дүшүнсәм, ону саман етсәм.

Ајаға дурубы кетмәк истәдикдә, илдырым тәрагәләри кими сәсләр ешидиб әтрафдакылар шайирин нәзәриндә титрәр вә әһвали пәришан олур. Бу әснада жаҳыныңдақы уча дағын тәпәсиндә кәзәл бир гыз сурәтиндә нурани бир көлкә заһир олур. Элиндә-ки сантур дејилән мусиги аләти илә шайрә хитабән:

Ше'р пәриси

Шайрим! Сејр елә әтрафы, тәбиәт нә кәзәл,
Бах мәним һүснүмә, иншад елә бир дадлы гәзәл.

Көлкә шайрә жаҳынлашараг, элиндәки мусиги аләтини тәгдим едәрек дејир:

Ал, бу сантуруму чал, кәлди баһар әjjамы,
Нәғмә әjjамы, меј әjjамы, хумар әjjамы.
Өп шириң ләбләрими, күшеји-әбрүләрими,

Сырма кејсуләрими, нәркиси-чадуләрими.
Вәчдә кәл, нәғмәсәра олмаға ағаз едәлим,
Кәл бәрабәр учалым, көjlәрә пәрваз едәлим.

Ш а и р

Севкилим, ешгу һәвәсдән даһа мән бизарәм,
Инди бир башга диларама пәрәстишкарәм.
Үрәјимдә даһа јох гәнчә додаглар дәрди,
Вардыр ев дәрди, гадын дәрди, ушаглар дәрди.
Бири әкмәк, бири башмаг, бири палтар диләјир,
Вердији гәрзи дә һәр қүндә тәләбкар диләјир.
Мән бу һәләтлә нечә бир дә олум гафијәсәнч?
Кет бир асудә адам тап, даһа вермә мәнә рәнч.
Атмышам мән һәвәси, ешги, дәхи дилбәри дә,
Сәни дә, ше'ри дә, илһамы да, дәфтәрләри дә.

Ш е' р п ә р и с и

Бәс, а нанкор, сәнә бәхш еләдијим тәб'ү һүнәр?

Ш а и р

Сәндән ол барәдә чох разы идим јохса мәкәр?
Тәб'и-ше'ри мәнә вердиқдә һәвәснак етдин,
Һүснә мәғлуб едәрәк, көnlүмү гәмнәк етдин.
Көрмәсәјдим сәни мән, дүшмәнә кам олмаз идим.
Ујмасајдым сәнә, мәнфури-авам олмаз идим,
Мән дә бир тачир олуб топлар идим симүзәри,
Халгча варлығымын онда оларды дәjәри.
Өлдүjүм вахт верәрләрди мәнимчин еhсан,
Халг сөjlәрди: әчәб адәм иди һачи филан.
Ja ки, бир молла олуб сојмаға мәхлугаты.
Хәниши-нәфслә шәрһ ejләр идим ајаты;
Мәнә тә'зим едәрәк сөjlәр иди хасу әвам:
«Намиji-шәр'i-мүбин, нашири-дини-ислам».
Зүлфүнә лакин о қүндән ки, әсир олдум мән,
Иштә, бах, мүфлүсү мөһтәчү фәгир олдум мән.
Даһа јохдур һәвәсим нәғмәләрә, әш'арә,
Јох, булардан әбәдән дәрдимә олмаз чарә.
Сәнә дилдадә оландан бәри бәдбәхт олдум,
Тай-тушум ичрә сијәhрүзү сијәhрәхт олдум.

Ш е' р п ә р и с и

Һанкы таледир, а нанкор, бу фәна дүнјада,
Сәнә мән вердијимә фаиг ола мә'нада?

Мә'иэви дүрлү мәзијјәт сәнә ән'ам етдим,
Мүнкәсир хатирини мәһбәти-илһам етдим.
Мән гуртардым сәни сүфлани әзијјәтләрдән,
Мүстәфиз етмәдәјәм көjdәки не'мәтләрдән.
Мүгтәдиrsәn учалыб әршә гәдәр кетмәкдә,
Чәинәти, һәм дә чәһәннәмләри сејр етмәкдә.
Олмушам һәмдәми-руһ истәдијин вәхт сәнә,
Сән дејирсән ки, гыјыб вермәшишәм бәхт сәнә?

Ш а и р

Бәли! Сән салдын, әзизим, бу јаман һала мәни,
Һәсрәт етдин парада, иззәту игбала мәни.
Тифли-набалиф икән мәктәбә етдиkдә давам,
Сән тәчәлла еләјиб гәлбимә гылдын илһам.
Әввәл асан қөрүнүркән қәзүмә дәрси-несаб,
Бирәр әгрәб олуб әргам мәнә верди әзаб.
Соңра құндән-құнә диванәсәр етдин мәни сән,
Мәктәбимдән сојудуб дәрбәдәр етдин мәни сән.
Дәрси, бәһси бурахыб, шे'рә һәвәскар олдум,
Һәрзәкар, ашиги-шуридәвү биар олдум.
Кечди әjjами-шәбабым, јенә сән чәкмәдин әл,
Ел-улус тә'нина рәғмән охудум нәғмә, гәзәл.
Һансы бир қәсбә јапышдым ки, јар олсун тале.
Сән чыхыб гаршыма һәр ләһізәдә олдун мане.
Гоча бир милләтин амалына гәлбимдә мәкан —
Вериб, етдин мәни азаркәши-бари-киран.
Сәнә мәфтүн олараг әмринә тәглид етдим,
Һәр фәна ишдә мүсәлманлары тәнгид етдим.
Тәлхкам етди гәрәз әһлини ширин сухәним,
Өлкәдә кет-кедә бәдхәнларым артды мәним.
Бир заман чыхмадығындан дили-нашадымдан,
Дәјдүләр, сөјдуләр, әл чәкмәдим иршадымдан.
Көрмүб ислаh әсәри сурәти-һалымда мәним,
Дүшмән олду мәнә ахырда әжалым да мәним.
Инди хејрим нәдә исә, ону дәрк еjlәмишәм,
Һајды, јаврум, даһа шаирлиji тәрк ejlәмишәм.

Ш е 'р п ә р и с и

Шаирим! Гәм јемә, алами-чәhan фанидир,
Чавидани јашајыш ләzzәти-руһанидир.
Сән мүкафатыны инсанлыға хидмәтдә ара,
Әбәди зөвгү, тәсәллини һәгигәтдә ара.
Көлкәjә алданараг севмә чәфа аләмини,
Jүksәл үлвијјәтә, сејр ejlә сәфа аләмини.

Аләмин фани гүјудатына пабәнд олма!
Зәһмәтиндән усаныбы ежинә хүрсәнд олма!
Учма алчаглара, сән таири-ұлвијітсән,
Гач әсарәтдән әкәр ашиги-хүррийтсән.
Сән кәрәк раһи-һәгигәтдә чаһандан кечәсән,
Ханимандан кечәсән, баш илә чандан кечәсән.
Шаир олдур ки, һәгигәтләрә дилдадә ола,
Шаирин фикри, хәјалы кәрәк азадә ола.
Кәл мәнимлә апарым өвчи-самавата сәни,
Орада наил едим дүрлү фүјузата сәни.
Орада көnlүн әлаңгәдән олур варәстә,
Сәнә тәгдим едәр әфвачи-мәләк қулдәстә.
Орада һуру пәриләрлә едәрсән хәндә,
Бәхтијарлыгla јашарсан әбәди фәрхәндә.

Ш а и р

Еj әэзизи-дилү чан, ej фәрәни-гәлби-мәлул!
Едәрәм иштә бу тәклифини шүкранла гәбул!
Табеәм инди сәнә, нәрj апарсан, кедәрәм,
Нечә илһам едәсән, ejлә тәғәнни едәрәм.
Тәк чаһанын гутарым мөһиәтү аламындан.
Кәлмишәм тәнкә мәлали-сәһәрү шамындан.
Ал мәни шәһпәринин үстә, апар балајә.
Орадан та ки, һәгарәтлә баҳым дүнjaјә.
Дилрүба нөфмәләрим руha фәрәһбәхш олсун,
Та сөзүм синеји-әрбаби-дилә нәхш олсун.

Шаир бу сөzlәри вәчд вә истиграг һалында сөjlәjәrәk би-
һушанә јыхылыб һәрәкәтсiz галыр. Көрүнмәкдә олан бу сәмави
сима нәзәрдән гаib олур. Шаир ашиганә бир һалда мат-мәбһүт
галмыш икән шәһәрли гијафәсиндә бир ҹаван зәһир олуб, шаи-
рә јахынлашыб диггәтлә она баҳдыгдан соңра гәриб бир тәбәс-
сүмлә өз-өзүнә:

Ш ә h ә r л i

Буна баҳ, көр нечә јатмыш бурада асудә,
Jaзмајыр, ишләмәјир, вахты итир биһүдә.
Бәнзи солғун, һалы позғун, һәрәкәтсiz, мәбһүт,
Чанлы мејитми, дејим, ja ки дири бир табут?

Шаир онун сөзүнү ешидәрәк гапанмыш олан көзләрини ач-
дыгдан соңра дуруб отурур вә дејир:

Ш а и р

Иәм дә мәчинусифәт, аludeji-гәм, мәсти-гәрам,
Буну да сөjlә ки, тәсвиријин олсун там.

Шәһәрли

Jaхshы тәсвири, әвәт, сөјлә, нә һаләтдиr бу?
Өлүсән, ja дирисәнми, нә кәсаләтдиr бу?

Шаир

Дүшкүнәм чох, нә едим?

Шәһәрли

Галх, киши, ач бир көзүнү.
Буланар көnlү бу һалда көрән олса үзүнү.

Шаир

Ди бујур, кет!

Шәһәрли

Утанаrsанмы һеч этварындан?
Хәбәрин вармы фәна шивеji-раftarynдан?
Белә чидди вә мүһүм вәгтдә әrbabi-hүnәр
Сән кими атилу батил отуrap јохса мәкәр?
Һәр кимин гәлби, ja вичданы деjildir сатылыг,
Һәр кимин даш кими јохdur үрәjиндә гатылыг,
Милләtin һалыны көrdүkдә кәrәkdir јансын,
Дәрдинә галмағы дайм өзүнә борч сансын.
Тәб'i-ше'рин ки, сәнин шөhрәt едиb дөвранә,
Mә'sијәtдиr баҳасан бунча гәmә биканә.

Шаир

Мәндә вармыш туталым, сән дедијин фәзлү һүnәр,
Mәn нә иш јапмалыjamмыш, ja әlimdәn нә кәләр?

Шәһәрли

Бу нә ахмаг данышыгды, киши сәn шаирсәn,
Шил деjilсен ки! Jазыб ишләmәjә гадирсәn.
Tәrчуман олмаг үчүн кирjәlәrә, хәндәlәrә,
Салы вермиш сәни хәллаги-чаhan бәндәlәrә.
Галх, ojan, чүр'әt елә, rә'd кими фәrјад ет!
Бу фәлакәтдә галан милләtinә имdad ет!
Kәrmajirsәnmi бу бичарә вәтәндашларыны,
Bачы-гардашларыны, севкили диндашларыны —
Зүлм зәнчиринин алтында чәkir ишкәnчә?

Ејбдиr сән ујасан кәnчәфәјә, шәтрәnчә.
Кечә булварда, клубларда, күнүз бағларда —
Итә вахтын, битә өмрүн, һәп ојунчагларда.
Мәnфәэт вермәji билдикдә, бачардыгда, сәnә —
Борч деjилми едәsәn нәf'ли хидмәt вәtәnә?
Ананын дәрдинә өвлад шәrik олмазмы?
Ананын һалы вәхим олса, оғул солмазмы?
Вәtәn уғрунда кәrәk шәxс фәdакар олсун,
Бојlә мөвсүмдә jатан кимсәләrә ар олсун.

Шаир

Анладым мәтләбини, етмә мәзәммәt бича,
О бәjүк ишләри анчаг jапар әrbabi-дуha.
Мәn зәif гәлбли бир горхағам, ачиз, тәnбәl,
Халга хош кәлмәk үчүn нәzәm еdәrәm нәfмә, гәzәl.
Нәm дә jаzdyгларымын экsәri намәvзundur.
Рәбтсиз, нәшв зәваидлә бүтүn мәшhундур.
Наны мәндә o кәjасәt, o дәраjәt, o зәка,
Гоча бир милләtә та галхыb оlam раhнума?
Сизчә шайрлик, әдиблиk кәrүnүр, сәhл ишdir,
Хеjр, әфкарыныз ол барәdә чох јанлышды...

Шәhәрли

Демирәm даhи оl, иблаг елә бир тәrzи-nәvin,
Jахуд иншад елә сөjlәnмәmiш әш'ari-mәtin.
Тәrzи-tәhriрdә mәn сөjlәmirәm nadirсәn,
Dejirәm jazmaga madam ki, сәn гадирсәn.
Нә kәrәkdir jaзасан faiдәsiz нәfмә, гәzәl,
Jохmu кәnлүндә mәkәr кизли, бәjүk, милли әmәl?
Иштә өз фикрини ибраз еdәrәk мүmtaz оl!
Лаегәl милли илә наләdә нәmаваз оl!
Саjылышсан вәtәn өвладларынын бир фәrdi,
Bәtәn, иммадинә iштә чағырыр hәp фәrdi.
Ja әr оl, ортаja чых, kәl kәmәk et гардашына,
Ja кедib евдә отур, hәm дә ләchәk сал башына.
Әr-гадыn, jaшлы-чаван, зорлу-zәif, шaн-kәda,
Нәr kәs eтsin kәrәk имканы гәdәr борчун әda.
Шәbi-jелдадә нечә kим, уfачыg улдузлар,
Нур сачмагла гаранлыg кечәni jaлдызлар.
Сәn дә дүзсуз, jaрамаз, насәlis әш'aryn илә,
Лакин атәшли, үrәkdәn чыхан әфкарын илә
Илдырымлар сачараг fyртыналар ичад et!
Нәzәmә чәk гәmli тәэссүрләrinи иншад et!

Ш а и р

Сөзләрин һәгдир, әвәт, зәнн едирәм арифсән.
Лакин әһвали-мүһитә јегин аз вагифсән.
Вәтәнә, милләтә санма дејиләм дилладә,
Јазмаг олмаз фәгәт олмазса гәләм азадә.
Һәггә, намуса, ничата, гәләмә анд олсун,
Әршә, фәршә, күнәшә, сүбни-дәмә анд олсун,
Чох һәгигәт мәнә тәлгин еләјир вичданым,
Јохдур ондан бирини сөјләмәјә имканым.
Данышаркән һәги қөjdән јетишән бујругла,
Тыханыб сөзләрим ағзымда галыр јумругла.
Доғру сөз сөјләдијим һалда мәс'ул олурام,
Чарәсиз нәфмә, гәзәл јазмага мәшгүл олурам.
Истәрәм гошмағы, лакин јүк ағыр, јол да јохуш,
Нечә учсун ганады сынымый, әзилмиш бир гуш?
Чәкмәдән бари-гәми риштеји-чаным үзүлүр,
Ичздән хуни-чикәр јашлы қөзүмдән сүзүлүр.
Дана табавәри-гәм олмадығыјчун үрәјим,
Дәркәни-һәгдән одур сонку нијазым, диләјим:
Бизләрә сәбр, мәтанәтли үрәк етсин эта,
Та азыб етмәјәлим раһи-мәһәббәтдә хәта.

1916

ШӘРАРӘ

Еj гәләм! Јазмада атәшбар ол!
Еj дили-гафил! Ојан, нушјар ол!
Көр сәнаједәки е'чазаты,
Хатириндән сил о мөвһуматы —
Ки, едибир сәни тәнбәл, атил,
Билдијин чуну чәрадыр, батил.
Е'тигад етмә гәзајә, гәдәрә,
Өмрүнү верди бу сөзләр һәдәрә.
«Бәхт», «гисмәт» кими элфазы унут,
Сә'ј илә базуји-игбалыны тут.
Нәрәјә истәр исән зорла апар,
Мәркәзиндән јери лазымса гопар.
Јохдур аләмдә бу күн әмри-мәһал,
Елму фәни ол сөзү етмиш ибтал.
Елминә, гүвшәтинә һәр кишинин,
Бағлыдыр бәхти, рәвачы ишишин.
Нәрәјә бағламысан нијјәтини,

Сәрф гыл елмлә вар гүввәтини.
Бил ки, мәгсудә оларсан васил,
Јердә, көjdә, нә исә әлһасил.
Кәсб гыл елму һүнәр, сә'јү әмәл,
Та ки, һәр мүшкилин олсун мүнһәлл.
Елмдән шәһпәр ачыб пәрваз ет!
Мәс'әдәт рүтбәсини еһраз ет!
Олсун аләмләрә һәкмүн нафиз,
Галсын әмриндә тәбиэт ачиз.
Гүвшәјә бағлыдыр аләмдә һәјат,
Гүвшәдән нәш'әт едир мөвчудат.
Гүвшәтин варса, јашарсан мәс'уд,
Joxса, шәксиз, олачагсан набуд.

«КЭЛНИЈЭТ» САТИРАЛАРЫ

ЈОЛ ВЕРИН!

Гачын, гачын, јол верин, атланды Насирәлмүлк!
Авропадан Техрана, јолланды Насирәлмүлк!

* * *

Чох шүкрләр, чыхартды һәр мүшкүлу асанда,
Јохдур даһа шулуглуг әсла, баҳыз, Иранда,
Гојун кедиб кеф чәкә бир аз Фирәнқистанда,
Чохдан галыб Иранда, јубанды Насирәлмүлк.

Мәшрутәнин мәһсулу дедик бир азча калдыр,
Jox, jox, дәјиб јетишмиш, дадуш,чувал-чувалдыр,
Ә'янлары Иранын бүтүн саһибкамалдыр,
Көрмүрсүзмү нә шөһрәт газанды Насирәлмүлк?

Иран-зәмини етди бир кишвәри-сәадәт,
Насирәддин дејил ки, бош-бош едә сәјаһәт.
Чалышмагдан јетишмиш вүчудуна нәгаһәт,
Чох ишләди, јорулду, усанды Насирәлмүлк.

Көрмүрсәнми Ираны салды нечә низамә?
Инанмарсан, кәтүр бах гәзетдә телграмә,
Сәд афәрин, мин эһсән бу сә'јә, еһтимамә,
Вәтәнпәрәстликдә аднанды Насирәлмүлк.

Нә шаһсевән, нә курдләр һеч кәндләри дағытмыр,
Нә һакимләр, нә ханлар халгын ганын ахытмыр,
Шулугса да нә јапсын, башармајыр, күч чатмыр,
Сөз јохду, хејли камил инсанды Насирәлмүлк.

* «Кэлнијэт» — 1912—1913-чу илләрдә Бакыда нәшр олунан сатира журналыдыр.

Нэ дэрди вар, дадушчан, бундан сонра Иранын,
Иранлылар нэ хошбэхт мэхлугудур чаһанын,
Тай дејил онлара эһли Һиндин, Эфганын,
Вэтэн әлдэн кетмэjә гојанды Насирәлмүлк?

Бу өлкәдә гәдимдән бир адәтдир «бе мән че?»*
Бир фәрз ки, Иранда гијамәтдир «бе мән че?»
Иран низам көтүрмәз, кифајәтдир «бе мән че?»
Бу чүмләни кетдикдә гулланды Насирәлмүлк.

1912

ТӘГДИР ЕДӘЛИМ!

Кәлниjат! Кәл јығалым Гафгазын әр-еврәтини,
Саялым севкили милләтчиләрин һиммәтини,
Бакынын «Нәшри-маариф» кими чәмиjjәтини,
Милләт уғрунда онун чәкдиji чох зәһмәтини,
Барәкаллаh нечә хошбэхт еләмиш милләтини,
Бир ағыздан бағырыб онлары тәгdir едәlim!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһrir едәlim!

Нэ гәдәр мәктәб едибdir азачыг вахта күшад,
Хидмәт етмиш, нэ дејим, түрк дилинә хејли зијад,
Ачдығы дәрүлмүәллім јетирир мин устад,
Кәрәк әчдадымызын руhy да олсун дилшад —
Ки, гојуб кетди бизим кими чалышган евлад,
Борчумузdur ки, о чәмиjjәти тәгdir едәlim!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһrir едәlim!

Көр китабла долу мәччани китабханәләри,
Тикилиб вәгф олунмуш нечә виранәләри,
Гәзетин азды сајындан дарынын данәләри,
Иш көрүр милләtin агилләри, фәрзанәләри,
Јарашыр атәши-hәсрәт яха биканәләри,
Кәлиз, ej милләт, o чәмиjjәti тәгdir едәlim!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһrir едәlim!

Банк вардыр, Бакы чәмиjjәтинин милжону вар,
Тәк дејил, гејри шәһәрләрдә дә бундан ону вар,
Бизә нә хәрчләмәјир, хәрчләмәјин дә дону вар,

* Фарсча: «Мәнә нә?»

Жохса хидмәтләринин нә башы вар, нә сону вар,
Иштә тәгдим едәлим, һәр кәсинг ә'ла хуну вар.
Бир ағыздан бағырыб онлары тәгдир едәлим!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһрир едәлим!

Һәм Шамахынын «Үхүввәт» дејә бир мәктәби вар,
Нечә мәктәб? Нә «Үхүввәт?» нечә дә мәркәби вар!
Мәктәбин јохса пулу, пуллуларын мәтләби вар,
А чаным, һәр кәсәнин бир дини, бир мәзһәби вар,
Нечә мин үзвү, ики сәдри, беш-он мәкрәби вар,
Кәлиз ол «мәктәби» ол, «мәзһәби» тәгдир едәлим!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһрир едәлим!

Галды бир мәтләб, «журнал», ону тәфһим етмиш,
«Профессор» Рәшидин шәклини тәрсим етмиш,
Көстәриб хидмәтини аләмә тәгдим етмиш.
Рус дилиндә бизә исламлығы тә'лим етмиш,
Бу сајаг хидмәти өз милләтинә ким етмиш?
Рәшидин јаздығы асарыны тәгдир едәлим!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһрир едәлим!

Сајәсиндә Рәшидин өз дилимиз гуртулачаг,
Ај чан, өвладларымыз һүлһүлү мәзһәб олачаг,
«Профессор» Рәшидин чибләри пулла долачаг,
Кәр мүсәлман тапыла саггалыны һәп юлачаг,
Ермәни, күрчү јаныб һалымыза.govрулачаг,
Кәрәк ол фазили, ол алими тәгдир едәлим!
Гәзетә, журнала мин фәхр илә тәһрир едәлим!..

1912

ЗӘҲМӘТ ЧӘКМӘ!

Ики көзүм, милләтчүн зәһмәт чәкиб чалышма.
Јаныб милләт одуна пәрванә тәк алышма.
Нә кәрәкдир түрк дили, чаным, көзүм бизләрә?
Биз ујмушуг һәмишә көзәл-көзәл гызлара.
Кәл булвара, пассажа кечә-күндүз чыхалым!
Чаналычы мараллар, лә'бәтләрә бахалым!
Данышалым, алышыб дүшүнәлим, күләлим!
Динләјәлим, сөјләјиб дүшүнәлим, өләлим!

«Ана дили қарәкдир», нағағ жерә бәһс ачма,
Биз мәһв олмаг истәрик, юлдашлыгдан неч гачма,
Бизә тәмиз инсан тәк өмүр еләмәк, яшамаг,
Чох ејибдир түрк адын бизә дайым дашымаг.
Кәл кедәлим кеф илә меjhанәjә, ичәлим!
Һәм мүлкдән, миllәтдән, динимиздән кечәлим!
Данышалым, алышыб дүшүнәлим, күләлим!
Динләjәlim, сөjlәjiб дүшүнәлим, өләlim!

Ана дили, гардашым, бизә мүтләг зәрәрdir,
Гој ермәни ja қүрчү десин она дәkәrdir.
Нә едиrlәr гој етсин, олар биләр өзләri,
Бизим кими неч кимин ачыг деjил көzlәri.
Милләt, мәсләk, әgidә бош [бир] сөздүr, аj чаным.
Кәл кеф чәkәk hәr кечә, аj башына доланым.
Данышалым, алышыб дүшүнәлим, күләлим!
Динләjәlim, сөjlәjiб дүшүнәлим, өләlim!

Түрк дилилә тәrәggi етмәk бизә мәһалдыr,
Мәnфәэт jоx, бош шеjdir, анчаг бәjүk завалдыr.
Милләt үчүn, мәsәldir, aғlajan көz кор олар,
Чох яш тәkmә kөzүндәn, бозбаш, пити шор олар.
Кәл кедәlim духана, пиjan олуб галалым!
Геjrәt илә намусу сатыб ички алалым!
Данышалым, алышыб дүшүнәлим, күләlim!
Динләjәlim, сөjlәjiб дүшүнәlim, өләlim!

Яшамадан мәgsәd hәp кеф чәkmәkdir, вәssalam,
Араг, чахыr, пивәdir, борш jемәkdir, вәssalam,
Кәл кирәlim биз сора ханымларын голуна,
Фәda едәk hәr шеji мәhвәshlәrin ѡолуна,
Гөvмиjәti rәdd eдиb, milliijәti atalым!
Мал ки, мала jапышды, чаны-чана гаталым!
Данышалым, алышыб дүшүнәlim, күләlim!
Динләjәlim, сөjlәjiб дүшүнәlim, өләlim!

1912

СТУДЕНТ

Студентик, меj ичиб мәст оларыг,
Іәr кечә bir гыза пабәst оларыг,
Башымыз водка илә долдугда,
Чыхарыг сәhнәjә артист оларыг.

Жохдур һеч мәсләкимиз, мәзһәбимиз,
Белә тиiplэр јетирир мәктәбимиз,
Фикримиз зөвгү сәфа сүрмәкдир,
Жашамагдан тәк одур мәтләбимиз.

Ермәни, күрчү дејилдир тајымыз,
Ичкидир, ички чөрәјимиз, чанымыз.
Доланыр гәфләт илә, ишрәт илә
Күнүмүз, һәфтәмиз, илимиз, ајымыз.

Каһ күлүб, каһ јүкүрүб, каһ уларыг,
Каһ гусуб фәрши-либасы буларыг,
Палтарын дүймәсини каһ да ачыб
Халгын үстүн-башын азча суларыг.

Жохдур инсафу сәдагәт биздә,
Нә дә дүз-доғру рәфагәт биздә,
Галды тәнбәллиji сорсан, о да вар,
Бабадан галма бир адәт биздә.

Студентик, дејилик биз реалист,
Арамыздан чыкамаз идеалист,
Севәрик тәкчә чибишданымызы,
Егаистик, атеист, сансуалист.

Бизләри саһәти-Ширван јетирир,
Нә ки вәһши, чибишдан јетирир,
Аj бөлә өлкә абадан оласан!
Бах, нә гејрәтли мүсәлман јетирир!

1912

БӘНЗӘТМӘ

Көстәрди маһи-рузә үфүгдән лигасыны,
Чәкди әзанчылар да обашдан сәласыны,
Кејди ахунд, эфәнди хеир-шәр либасыны,
Минбәрләр үстә неј тәк учалдыб нәвасыны,
Та тәкфир еjlәсин јенә милләт бәласыны.

Бир јан гуруб чәмаэт үчүн моллалар тәлә,
Бир јан әвамлар чәкир әффүнү наркилә,
Бир јанда бәнд олуб начылар зүлфү какилә,
Фикриндә севдијин кечә салмагды мәнизлә
Мәсчиддә вирд едәркән оручлуг дуасыны.

Башдан су чох јаман буланыб, рәнки мур галыб,
Милләтдә көзлүләр гырылыб, јалхы кор галыб,
Рұhaniләрдә әски нүфуз, көһнә зор галыб,
Сөнмүш тәмәддүд атәшимиз, азча гор галыб,
Сөндүрмәк истәјирләр онун да зијасыны.

Иш көрмәдән рәисләrimiz шеһрәт ахтарыр,
Ариф олан нә динү нә миллијәт ахтарыр,
Шејхләр аяғын овмаг үчүн өvrәт ахтарыр,
Зәһид һарам-һалал арамаз, чәннәт ахтарыр,
Неч кәс ешиitmәjir даһа вичдан сәдасыны.

Чүн ичкиjә чаванларымыз маил олдулар,
Вар-јохларын удузмаға тез гайл олдулар,
Ахырда дәрбәдәр доланыб саил олдулар,
Билмәм ки, истәдикләринә наил олдулар?
Ja гучдулар ja јох Иванын Сонијасыны?

Алим дејир: Чибимдә кәрәк ағ манат ола,
Чаңил дејир: Шәрабұ зинаву лұат ола,
Дәрвиш дејир: Чырағым ағамдан бәрат ола,
Елликдә сә'j едиrдин фату мат ола,
Исламлығын газыр һамы бирдән бинасыны.

Ишләр фәнады, бир нечә падваллар олмаса,
Әлләрдә румка, бојну-крахмаллар олмаса,
Јох, сәhb еjlәdim, шәлә-саггаллар олмаса,
Тирјаку hөggә биз машанаггалар олмаса,
Бу ишләрин фәна көрүрәм интәһасыны.

1912

ОРУЧЛУГУН ПРОГРАММАСЫ

Кәлди јенә оручлуг
Мејданә, аj чан, аj чан!
Мәсчид долуб бошалды
Мејханә, аj чан, аj чан!

Көрдүкдә сүфрәләрдә
Долма, тәрәк, бадымчан,
Лај-лај басыб ашыррам
Ифтара мән дојунчан.

211

Чыхсын чаны баҳырса
Гоншум, јетимчә Ханчан,
Варсын гәнаэт етсин —
Ајранә, ај чан, ај чан!

Әмр етмишәм сәһүрә
Бишсин плов бу баһдан.
Нејлим ки, тапмајыр әт
Қасыб-кусуб обаһдан.
Тапшырмышам ки, вурсун
Қәфкирини јавашдан —
Ашбазым аш чәкәндә —
Газанә, ај чан, ај чан!

Һәггән оручлугун вар
Чох-choх мүһәссәнаты:
Молла чәкәр сәлаты,
Тачир верәр зәкаты,
Ирсал едәр мүридләр,
Пејдәрпеј ағ манаты,
Бәнзәр евим, отағым —
Дүканә, ај чан, ај чан!

Көрчәк мәни узагдан
Галхыб һамы дураллар.
Өпмәклијә әлимдән
Сүр'этлә сәф гуарлар.
Һәкм еjlәсәм филанын
Bojnun вурун, вуарлар,
Бәнзәр бизим чәмаэт —
Һејванә, ај чан, ај чан!

Һәр кәс өпәр әлимдән
Изһар едәр хүлуси,
Мин мәкру һијлә илә
Мән топларам фулуси,
Кибр илә минбәр үстә
Һәр күн едиб чулуси,
Һәкм еjlәрәм үмумә —
Шаһанә, ај чан, ај чан!

Ким өпмәсә әлимдән,
Ja вермәсә ианә,
Динсизлијин о саэт
Элдә едиб бәһанә,

Тәкфир охун атыб да
Тез еjlәрәм нишанә,
Вар әлдә дүрлү фүрсәт —
Бөһтана, ај чан, ај чан!

Миннәт гојуб едәркән
Дә'вәтләри ичабәт,
Тә'хир илә намазы
Гыллам әда о саэт
Тәгвамы та ки, көрсүн
Вәсф еjlәсин чәмаәт,
Зәһмәт дә олса олсун —
Меһманә, ај чан, ај чан!

Халғын јанында артыг
Олмагчүм е'тибарым,
Тәгва кәрәкдир олсун
Зәнирдәки шүарым,
Кизлиндә неч пис ишдән
Кечмәк дејил гәрарым.
Нејлим, дәjәрсә, дәjсин —
Вичданә, ај чан, ај чан!

Инди бир ај оручлуг,
Мејдан дәхи бизимдир,
Мејданда гаимүллеjl
Чөвлан дәхи бизимдир.
Чај, сүт, јумурта, гәһвә,
Гәлjan дәхи бизимдир.
Хұмсү зәкату фитрә,
Еhсан дәхи бизимдир.
Дә'вәт едәр чәмаәт
Еhсана, ај чан, ај чан!
Нәр јанә, ај чан, ај чан!
Ај чан, ај чан, ај чан!

1912

«КӘЛНИЈӘТ» Э МӘХСУС ӘДӘБИЈЈАТ

«Кәлнијәт», аз чәк даһа зәһмәт, дадаш,
Хәлгі наһаг етмә мәзәммәт, дадаш,
Орталыға чыхды һәгигәт, дадаш,
Бош, гуру сөздүр, мәдәнијјәт, дадаш,
Нәгли олур нардаса гүввәт, дадаш.

Чаһил исә, асјалы исә адым,
Авропаның да ишини алладым,
Атмарам онлара тәрәф бир адым,
Бунлар едир аләми гарәт, дадаш,
 Жохду чаһан ичрә әдаләт, дадаш.

Jox, гәләт етдим, дејил әсла белә,
Сәһв еләдим, сәһвими сән әфв елә,
Архајын ол, ач башыны вер јелә,
Jер үзү олсун даһа чәннәт, дадаш,
 Jox нә тәэссүб, нә адавәт, дадаш.

Күкрумәјиб көһнә нечә ганлылар
Тапдаламыр исламы балканлылар,
Кешмәкешә дүшмәјиб османлылар,
Олмајыб әлбир нечә дәвләт, дадаш,
 Истәмир ислама иһанәт, дадаш.

Тәфригә, мәзһәб сөзү неч вармы, jox?
Ортада аллаһ сөзү неч вармы, jox?
Түркләри кәрмәк көзү неч вармы, jox?
Иштә әмәл, иштә үхүввәт, дадаш.
 Көр нә демәkdir бәшәријәт, дадаш.

Эсри-әдаләтди, чаным, әсримиз,
Зәррәчә јохдур даһа кәм-кәсримиз,
Көjdән енир фәтһү зәфәр нәсримиз,
Кет јаша асудә, фәрагәт, дадаш,
 Jат даһа раһәт, дадаш!
 Чәкмә әзијјәт, дадаш!
 Көзлә бу ортаглы мал,
 Ta ола гисмәт, дадаш!

1912

«ҮХҮВВӘТ» МӘКТӘБИ

Нә олду, Ширваи әһли, бәс —
Мәдрәсеји-«Үхүввәт»ин?
Jохса көзә кәтирдиләр
Тезбазар олду һүммәти?
Чатды ја ки, ушагларын,
Күнһүнә елму сән'этин?
Jахши ки, горхуб аз једин,
Toхлуг едәр тәбиэтин.

Жохса ахунд-әфәндиләр
Мәдрәсәни гапатдылар?
Гүсл вериб, һүнүт едиб
Гәбр ичинә узатдылар,
Зорба, јекә гајалары
Үстүнә јумбалатдылар,
Чибләринә зијан иди —
Ja рүәсәи-милләтин?

Мәдрәсәнин дәјишдириб —
Адын мәктәб адладыныз.
Тәчруғәли мүәллими
«Тәзәчә мәзһәб» адладыныз.
Дөргү дејән јазыглары
«Баби мәзһәб» адладыныз.
Гојдуз «Үхүввәт» адыны —
Тәфригәнин, әдавәтин.

Мән демәдимми бир белә
Бош-бошуна јалан демә,
Үстү ачылса ејбидир,
Пәрт олусан, утан, демә.
Аләми чәнил адлама,
Ганмајана ганан демә.
Инди де сабит олдуму
Өз-өзүнә чәһаләтин?

Зурна чалынды, көчдү ел,
Сән јухудан ојанмадын.
Дүшмәнә бавәр етмәдин,
Дост сөзүнә инанмадын.
Шаири кафәр еjlәдин,
Нәр нә дедисә ганмадын.
Сөjlә көрүм ки, кимдәdir —
Эн бөjүj гәбаһәтин?

Чәкди кәнара моллалар,
Нәр кәсән өз јахасыны.
Мәрсијәхан, мүрид, софи
Тазәләди чухасыны.
Ширjә, гумара сәрф едир
Пуллулар өз сәхасыны.
Ким галачаг, дејиз көрүм,
Дәрдинә бәс чәмаәтин?

«Кэлнијэт», ағрын бу гоча наггала,
Бирчэ сөзүм вар, ону јаз журнала,
Сејлэ бизим тэнбэлэ, јат, гал дала,
Юрғаны чэк башына, сэн чулғала,
Бармағыны бурнуна сал, гурдала.

Ај һачы, ај мәшһәди, ај кәблајы,
Ај әми, ај молла, а бәј, ај дајы,
Гэлjanы чэк, тирjеки at, ich чајы,
Jax hәнаны, вер уруғу саггала,
Кет һамама, јат, јухула, гал дала.

Елму әдәбдән усаныб нифрәт ет,
Чых күчәј, дадлы сөјүшләр ешиит,
Молла тәки сән гојун ардынча кет,
Чых гајадан at өзүнү парчала,
Дүш, јыхыл өл, јат, јухула, гал дала..

Етмә һәвәс мәктәбә ja сән'этә,
Һеч бири дәјмәз буларын бир четә,
Адәт елә фәһләлијә, зилләтә,
Һамбал олуб даш даши, чап, юрғала.,
Сонра узан, јат, јухула, гал дала.

Олма хоруз, кет тојуг ол, банлама,
Етмә мәзәммәт, өзүнү данлама,
Вәзү нәсиһәт ешидib анлама,
Сөз дејәнә саггалыны јыргала,
Раһәт узан, јат, јухула, гал дала.

Курсу гутар, голтуға ал папканы,
Гашларының үстүнә гој шапканы,
Батса елин, чэк башына юрғаны,
Тәрбијәни бөјлә верир ушкола,
Јохса сән аздын јолуну, ај бала?

Вур гумары, ich чахыры, нуш елә,
Милләти-исламы фәрамуш елә,
Марија, Сонјаны дәрагуш елә,
Һәр кәсә ки, чатды күчүн, тапдала.,
Де јаланы, доғру сөзү далдала.

Гулдур олуб ев тала, ганлар ахыт,
Ачса ким ағзын, тәпәсин вур, дағыт!
Чејнә этин гардашынын хыртахырт,
Хәнчәри чәк, вур, ики бөл, шаппала!
Раһәт узан, жат, јухула, гал дала.

1912

* * *

«Қәлнијәт!» Еј дәрдимизин дәрманы,
Динлә, сөзүм чох да дејил туланы,
Сән танымырсан бу бизим молланы,
Башын үчүн, јохдур һәјасы, ганы,
Һаңваны көрчәк унудур Гур'аны.

Қәрбәлајы, молла чибишдангулу,
Халгы сојуб банкә гојубдур пулу,
Бирчә дејән јох она «ај бамбылы,
Инди ки, тәрк етмәлидир дүнjanы,
Сән нијә дөрд әлли тутурбасан ону»?

Дәмбәдәм үлкүч-булөвүн савлајыр,
Милләти мин һијлә илә товлајыр,
Көрпә, јетим чүчәләри овлајыр,
Чох ити гајнаглычадыр тәрланы,
Көр нечә виран еләмиш Ираны.

Күчәдә наз илә едәркән хұрам,
Лұтф едиб алмаз фүгәрадан салам,
Қасыба һәркиз еләмәз еһтирам,
Дайм өзүн еjlә тутар салланы,
Сан бу чәнаб хәлг еләмиш дүнjanы.

Пуллуну көрчәк су кими ахмајыр,
Отдуғу јердән аяға галхмајыр,
Үздән ираг, ағ үзүнә бахмајыр,
Минбәрә тәрлан кими та тулланы,
Пұскүрүр, атәш совурур һәдјаны.

Бир нечә гансыз, һәјасыз адәми,
Җәм еләмиш башына, јохдур гәми,
Хәнчәрин инди кәсир арды, дәми,
Һәр кечә бир јанда јејир бүрjanы,
Сонра хорулдатмададыр гәлjanы.

Қәнди диләнчијкән, ады ағадыр,
Халга рәис олмуш, өзү чағадыр,
Фикри фәгәт милләти сојмағадыр,
Јохду фәзиլәтләринин сајаны,
Бәсди даһа, әрзим олар туланы.

1912

«СӘНИ МӘН СЕВМӘЈИРӘМ, СЕВМӘЈИРӘМ...»

Бир заман милләтимиз алым иди,
Билмирәм нолду ки, јатды әбәди.
Кет-кедә гәфләт едиб елмә деди:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Чаһил олдугда, гапанды қөзүмүз,
Ганмадыг, евимизи јыхдыг өзүмүз,
Сәнәтә, елмә бу олду сөзүмүз:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Рөвзәхан сөјдү бизи һијләт илә,
Халгын ағзын гапады лә'нәт илә,
Анлајан шәхсә деди нифрәт илә:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Моллалар тәфригәјә олду сәбәб,
Чыхды јетмиш икидән чох мәзһәб,
Деди јек-дикәрә бунлар әғләб:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Зилләтә, ҹәһлә дүшәндән бу јана,
Дүшмән олдуг мәдәнијјәтлә фәна,
О бизә сөјләди, бизләр дә она,
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Јар ааркән өзүнә Сонја ханым —
Дејирик кәл башына мән доланым,
О бизә сөјләр: «Итил, кет, а чаным!
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Чатчаг өвладымыз он беш јашына,
Гәтлү гарәт долур анчаг башына,
Дејир өз гоһумуна, гардашына:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

Күнү-кундән ишимиз олду јаман.
Раһәтү афијјәтү әмнү әман,
Әлвіда етди бизә, гылды бәјан:
«Сәни мән севмәјирәм, севмәјирәм».

1912

* * *

Бәсди даһа, «Кәлнијәт»,
Јазма белә јазыны.
Етмә мәзәммәт наһаг
Розәханы, газыны. ...
Чәкмирсә милләт әкәр
Бу фирмәнин назыны,
Бәс де көрүм бунларын
Ким аздырыр вазыны?

Мин ајә төвчијә гыл
Бундан соңра ганмарам,
Вә'з, нәсиһет нә гәдәр —
Етсән дә алданмарам.
Нә шејхә, нә арифә
Неч ваҳт товланмарам.
Нәр кәсә кәлсән дә кәл,
Кәлмә мәнә базини.

Инан ки, зәһләм җедир
Гәзетдән, журналдан.
Кәл бир гәдәр бәһс едәк
Зүлфү хәтү халдан.
Чәкмә бу милләт гәмин,
Даныш бир аз һалдан.
Унут чаным, «Кәлнијәт», —
Мүстәгбәли, мазини.

Бу дүнјада нә көрдүк,
Та чалышаг, сағ галаг?
Галсаг да пәкраг одур
Кор, шил ја ахсаг галаг.

219

Гәм чәкмә, вур подносу,
Көтүр мүхәммәс чалаг.
Чағыр Татвос кирвәни
Де, көкләсин сазыны.

Мән дадмышам чаһанын
Чох тәлхү ширинини.
Мұсәлманлар итирмиш
Исламыны, динини.
Арифләрин анлајар
Милләт дә тәлгинини,
Һәр ваҳт өлү ешитсә
Молланын авазыны.

Һијләкәр дәвраны көр
Халғы ипдә оjnадар.
Милчәjә баҳ, милчәjә
Хортумујла фил удар.
Көр нечә зәманәdir
Ринди заһид алдадар.
Рузикарә баҳкинәn
Довшан тутур тазыны.

1912

ОДЕССА ХӘЈАЛАТЫ

Қүндән-қүнә зүлмүн, а фәләк, лап бетәр олду.
Һәр кәс өзүнә чул тохуду, бәхтәвәр олду.
Баш көтү жетим Мәмдәли, гачды, кедәр олду,
Мүлкүндән, евиндән күрунүб дәrbәdәr олду,
Гүчмуш дизини, инди бу чүр фикр едәр олду:
Әфсус, бүтүн сә'jlәrim бисәmәr олду,
Сәд hejf ки, зәһmәtlәrim ахыр hәdәr олду.

Лә'нәт кәлә дүнjajә ki, бимеһry вәфадыр,
Түф дәврү зәманә, һәр иши дәрдү бәладыр.
Налым нә јаман, көвкәби-бәхтим нә гарадыр.
Сә'jim нечә бифаидә, налым нә фәнадыр?
Иран шаһы — гүrbәt чөлү, аjә, бу рәвадыр?
Әфсус, бүтүн сә'jlәrim бисәmәr олду,
Сәд hejf ки, зәһmәtlәrim ахыр hәdәr олду.

Асудә бабам әлличә ил сурду һөкүмәт,
Жеропаја дөрд дәфә кедиб, гылды сәјаһәт.
Сәһв етди атам, халг адны гојду «әдаләт»,
Мәшрутәни билмәм нә ганыр һеч бу чәмаәт.
Тәк мән јазыг олдум, белә бича јере бәдбәхт,
Әфсус, бүтүн сә'jlәрим бисәмәр олду,
Сәд һејф ки, зәһмәтләрим ахыр һәдәр олду.

Топланды чәмаәт ки, кәрәк әңчүмән олсун,
Сөз верди атам, ејби нәдир, сиз дејән олсун,
Нөвбәт мәнә чатдыгда, дедим, мән билән олсун,
Олмаз бу ки, шаһ илә кәда һагда тән олсун?
Анчаг мәнә табе кәрәк, әһли-вәтән олсун!
Әфсус, бүтүн сә'jlәрим бисәмәр олду,
Сәд һејф ки, зәһмәтләрим ахыр һәдәр олду.

Гур'янә јемин етдим исә, сонра унутдум.
Әһрары, фәдаиләри бирдән топа тутдум.
Зәннимчә, фәсадын булағын җашы гурутдум,
Виран еләдим мәчлиси-Ираны, учуртдум.
Тапдыса гумарбазлар әлимдән өзүм уздум,
Әфсус, бүтүн сә'jlәрим бисәмәр олду.
Сәд һејф ки, зәһмәтләрим ахыр һәдәр олду.

Бу нанәчиб иранлы илә хејли савашым,
Көрдүм ки, шулугдур ишим, Авропаја гачым.
Инсафлы адамларла бир аз вахт јанашым,
Кәлдим јенә Ирана, тәзә мә'rәкә ачым,
Иш тутмады, чарәм қәсилиб сонра узашиым.
Әфсус, бүтүн сә'jlәрим бисәмәр олду,
Сәд һејф ки, зәһмәтләрим ахыр һәдәр олду.

Гачымса да, кеч-тез јенә Иранә мәнәм шаһ,
Фикримдә бу вар ким, гајыдым Иранә каһ-каһ.
Олмушса да бүрјани-пәдәр, сүхтеji-кумраһ,
Олмаз үләма илә хәванын мәнә икраһ!
Мән хәл' олунам, һеч бу рәвадырмы, сән аллаһ?!
Әфсус, бүтүн сә'jlәрим бисәмәр олду.
Сәд һејф ки, зәһмәтләрим, ахыр һәдәр олду.

МЭНЗУМ МЭКТУБЛАР

ДОСТУМ МИРЭЭ АБДУЛЛА ШАИГ ЧЭНАБЛАРЫНА

Шаига, неjlэsin ахыр, сөjlэ, бичарэ вэтэн?
Талмајыр сөhhэт үчүн дэрдинэ бир чарэ вэтэн.
Жохдур үммиди-шэфа hали-пәришанында,
Охшајыр чох белэ бир хэстэвү бимарэ вэтэн.
Вэтэн оғланлары мүстэгрэги-хаби-гэфлэлт,
Туш олубдур нечэ мин залими-хунхарэ вэтэн.
Дограныб тики-чэфа илэ мүбарэк бэдэни,
Чэкилиб зүлм илэ Мэнсур кими дарэ вэтэн.
Учалыб кеjлэрэ этфали-вэтэн фэрјады,
Ган илэ јазмыш «энэлhэг» дэry диварэ вэтэн.
Вэтэн өвлады ки, гэфлэтдэ јатыбыр шэбү руз,
Шаки олмаз, нэ өчэб, Эhмэdi-мухтарэ вэтэн.
hаны Farуги-муэzzэм, hаны ol өзми-гэвим —
Ки, кэрамэт илэ галиб ола эшрапэ вэтэн?
hаны ol шири-худа ким, өзу јетсин дадэ,
Дину Бағдад күтубханэси, hарун дөврү —
Ки, тэвэффүг едэ ислам илэ күffарэ вэтэн?
Ибни-Хэлдун, hаны Элламэ, hаны ibnэр-Рүшд?
Фәхри-Рази hаны разын деjэ ol јарэ вэтэн.
Ибни-Сина hаны, Сәдра hаны, Фирдовси hаны —
Ки, мүбаhэт едэ бу эсрэд онлара вэтэн?
Бәрадэр!
Биз өкэр олса идик ајеji-гур'ана мүти.
Олмаз идик белэ сәркэштэвү аварэ вэтэн.
Jенэ бу дэрдлэрин чарэси Бакидэн олур,
Чешми-үммид тутубдур ора hэмварэ вэтэн.
Дэм о дэмдир ки, вураг дэми-үнсиijёт,
Бэсди бу чэhли-щэгавэтлэ јана нарэ вэтэн.
Вэтэнин иллэтинэ беjти-шэфадыр Бакы,
Бу мәкандан тапачаг чарэ дили-зарэ вэтэн.

Чешмәји-аби-һәјат орда олур чүн чари,
Хызыры рәһбәр гылыб ол мәрдүми-һүшјарә вәтән.
Хассә бу дәрдә көзәл иүсхәләр «Иршад» языры,
Кәләр ол нитги Мәсиһа илә кәфтәрә вәтән.
Чохдур үммиәт бу тәдбири илә тапсын Сәһһәт,
Дәф олуб илләти гәмдән дәхи гуртарә вәтән.

1905

ЈАЗМАМ!

Фиридунбәj Кечәрли җәнабларына

«Јазмысан тазәнә шејләр? — дејә сордун мәндән,
Руһумун тарына мизрабзән олдун, гардаш!
Сабир илә белә мәктубу чох алдыг сәндән,
Һәр нә јаздыгса, она бани сән олдун, гардаш!
Бир заман Насеһү Тәрраһ илә Сабир, бәндә,
Јашајырдыг һамымыз гәфләт илә фәрхәндә.

Биримиз мәрсијәкулугда бөյүк шаир иди,
Биримиз сағәрә маил, биримиз чананә.
Биримиз һәчвәдә Ѝәгма кими чох мәһир иди,
Лаүбалы кечинирди күнүмүз ринданә.
О пәришан јухудан сән бизи бидар етдин,
Дөгрү, дуз јолда чалышмаглыға вадар етдин.

Лејк чох кечмәди дөвран бизә бидад етди,
Ах, о чәм'ијјәтимиз тезчә пәришан олду.
Мөвти-Тәрраһ о сәфа бәэмни бәрбад етди,
«Сабир өлдү» — демирәм, шे'р еви виран олду.
Јазмаға маңе олур тәфригә дүшдүкләримиз.
«Ағларам јадыма кәлдикчә күлүшдүкләримиз».

Јазмам, мәндән олубдур даһа бизар гәләм,
Мән тәфәккүрдә, о сакитлијә мәчбур олмуш.
Јазамам, боғмададыр руһуму бөһрану әләм,
Хәләчанларла көнүл чарпмада рәнчур олмуш.
Бош кағызларда гәләм чызыса да көз јашларымы,
Гыјмарам неч унудам севкили јолдашларымы.

Аһ, о көзләр ки, никәһилә дилү дидәләрим —
Ачылырды, даһа бир дә мәни шад етмәјәчәк.
О додаглар ки, күлүмсәнмәji илә кәдәрим —

Гачылырды, мәниң «Сәһнәт» — дејә јад етмәјәчәк.
Аһ, о кәзләр, јумулуб тозлар илә долмушшур,
О додаглар бүрүшүб гонча кими солмушшур.

Иштә бундан ачы, бундан әзичи гәм ки, бәшәр
Ағламагдан да јенә дәрдинә тапмаз чарә.
Зәдәләндикчә, зәһәрләндикчә бир дә севәр —
Ки, сүрүнсүн јенә, чох өмр еләсин бичарә,
Ушагчылар кими базичәләрә алданараг,
Мүтәсәлли олар, истәр даһа артыг јашамаг.

1911

НАСЕҢ

Насең, ej нүскеји-күбраји-камал:
Насең, ej көвһәри-дәрјаји-камал!
Лүтф илә бизләри шад етмишдиз.
Сабири, бәндәни јад етмишдиз.
Олду мәктуби-шәрифиз васил —
Дәсти-шүкранымыза, әлһасил.
Охудуг чүмлә нәсиһәтләризи,
О кәзәл, дадлы мәзәммәтләризи.
Бујурурсуз ки, ујуб дүнјајә,
Ше'ри әлдә еләдиз сәрмајә.
Шайр олмагда икән сизләрә нам,
Қәсб үчүн мәктәбә етдиз игдам.
Шайр азадә кәрәк, азадә,
Лаұбали долана дүнјадә.
Јаза вәсфи-рухи-јару хәтү хал,
Охујанлар ола та ким, хошһал.
Сизләр азадә икән олдуз эсир,
Шүәра рәсмини етдиз тәғјир.
Әһли-нал икән олуб маили-гал,
Олмусуз һәмдәми-чәм'и-әтфал.
Дөгрүдур, сөзләриниз, чан Насең,
Еj һүнәрмәндисүхәндән, Насең!
Илтифат етсәнiz, ej аличәнаб.
Верәрәм мән дә чәсарәтлә чаваб:
Бу заман сиз бујуран көһнә үсүл —
Ејбидир, ejб; дејилдир мәгбул.
Чүнки инди дәжишиб вәз'и-чанан,
Башгадыр, башга тәгазаји-заман.

А. СӨННӨТ

ТӨНБЭЛ

А. СӘННӘТ

ГӨВСИ-ГҮЗЕҢ

Варса тә'лимә бизим рәғбәтимиз,
Биләсиз кәсб дејил нијјәтимиз.
Биз пула, дөвләтә маил дејилиз,
Рәсми-диринә дә гайл дејилиз.
Фикримиз тәрбијеи-милләттир,
Гәсдимиз милләтә бир хидмәттир.
Сиз бәләдсиз ки, бизим шәһримизә,
Бу да мә'лумдур, әлбәттә, сизә:
Милләтин беш сәнә бундан әгдәм,
Jүз нәфәрдән бири тутмазды гәләм.
Jаза билмәзди ләдүнијјатын,
Дәһрдән дујдуғу ниссијјатын.
Ким ки, язсајды беш-он сәтр сөзү,
Кәрәк ардынча кедәјди һәм өзү,
Jаздығын та охујуб андырын,
Мәтләбин башгасына гандырын.
Лејк бир бах ки, бу күн Ширванда,
Кәр нечә әһли-гәләм вар онда?
Нәр бири шәрһ едәр өз эфкарын,
Нәшр едәр аләм ара асарын.
Мұғтәдириләр о нәв'и ки, тамам
Бәjәнир яздығыны хасу әвам.
Елә камилләри вар бир пајә,
Jарашир гибтә едә һәмсајә.
Бу бизим геjrәтимиздәндир, әвәт,
Бу бизим һиммәтимиздәндир, әвәт.
Бир дә һәркаһ ки, сизә кәлсә бәид
Бизим әш'ардакы сәбки-чәдид.
Нәм о бабәтдә дә биз мә'зуруг,
Чүнки биз тәрбијәјә мә'муруг.
Нарәва адәт олуб бундан әзәл,
Шүәра чүмләси язмыш да гәзәл.
Нә гәдәр олса да шириң мәзмун,
Елм, әхлаги ки, наиз оламаз,
Бизчә неч вәчілә чаиз оламаз.
Бу сөзүмдән о дејил гәсдү мурад —
Ки, һәгарәтлә едәм мазини јад.
Нашалиллаh тохунам әслафә,
Кәр тохунсам, тохунар инсафә.
О имиш хәниши ол аванын.
Шаир ајинәсидир дөвранын.
Чүн будур лазымеji-истибад,
Ишрәтә, گәфләтә ујсун әфрад.

Мұстәбидләр јашамагчын раһәт
Шаири әлдә едибләр аләт.
Бәхш едиб шаирә ән'аму сәлат,
Раһәт етмиш бу да имрари-һәјат,
Кечәләр мәст, күнүз дүрди-хумар,
Јатмыши јатыш едәрми бидар?
Мәдһү тәвсифү гәсаид јазмыш,
Гәзәлијату фәраид јазмыш.
Нәэм едиб ләһву ләәб, һәзлијат,
Дүрлү әхлагы позан һәчвијат,
Халгы әфсанәјә ишғал етмиш,
Бир бөյүк милләти иғфал етмиш.
Һарда бир даһи олубса пејда,
Мұстәбидә едәрәк истиғна,
Халгын ијгазына даир бир әсәр —
Јазмыш исә, газаныбы нифрәтләр.
Сонра тәкфир еләмиш алимләр,
Өлдүрүб, һәбс еләмиш һакимләр,
Бу сәбәbdәn нечә јүз милјон гәвм
Олмушуг чәһл илә мұстәгрәги-новм.
Галмышыг чох кери һәр милләтдәn,
Бихәбәр елмлә һәм сән'әтдәn.
Дејәрик гоншуја етдикдә никан:
— Бизи, һаша, белә истәр аллаh!
Дејил исимимә мұвағиг бу кәлам,
Бујурулмуш: «Учалансын ислам!»
Нәки олсун бу сәјаг хару зәлил,
Чаһилү ачизу мәһтәчу сәфиil.
Һәр мұсәлман көрә бу һалы мұдам,
Она лагејдлик олмазмы һәрам?
Борчумуз инди нәдир, еjlә бәјан?
Етмәjәkmi jenә јохса һәjәchan?
Јазылыммы jenә dә riindanә?
Дуралыммы бу гәмә биканә?
Jox, kәrәk биз кечә-күндүz чалышаг,
Дүрлү-дүрлү зәһемата алышаг.
Горхмајаг рәнчү үгубәтләрдәn,
Гуртараг бәлкә бу зилләтләрдәn.

БЭРАДЭРИМ ФИРИДУНБЭЈ КӨЧЭРЛИ ЧЭНАБЛАРЫНА

Мөһтэрэм гардашым, Фиридунбэй!
Женэ шэфгэтлэ һалымы сордун,
«Жени шејлэр нэ язмысан» — дејэрэк
Көнлүмү дујгуларла доллурдун.
Гој дејим шэрhi-һалымы, динлэ,
Дэрдимэ сэн дэ ортаг ол, инлэ.

Нэ язым мэн бу гэмли зүлмэтдэ?
Нурдан һеч эсэр, нишан јохдур.
Вэтэним адланан бу гүрбэтдэ,
Нэ дэ әғанымы дујан јохдур.
Кетмиш элдэн рэфиги-садиглэр,
Дөврэми чулгамыш мұнағиглэр.

Бу гаранлыг мұнитим ичрэ мәним
Гулағым һәбс, көзләрим дустаг.
Жумуругла мөһүрләниб дәһним,
Олмуш ағзымда сөзләрим дустаг.
Галмышам мату ачизу мәбнут,
Етмишәм лабуд ихтијари-сүкут.

Јохлуг учрумана ел јүјүрдүкчэ,
Чох бағырдым, ахырда батды сәсим.
Бу мусибәтли һалы көрдүкчэ,
Ағламагдан кәсилди лап нәфәсим.
Кечди мази, битир әзаб илә һал,
Үзүмә күлмәјир һәм истигбал.

Фәрз едиз чох узун, кениш бир отаг,
Орда искамјалар гојулмуш ола.
Үзәриндә беш-он дәчәл, күр ушаг,
Гара лөвһ, ағ тәбашир олмуш ола.
Бунларын мэн бу һалда һәмдәмијәм,
Демәли, заһирән мүәллимијәм.

Нэ дејим, лакин әл'аман, гардаш,
Һәр күн онлар сорур мәним ганымы.
Бағрым одланды, јанды, чан гардаш!
Бу тифилләр чүрүтдүләр чанымы.
Һеч бири дәрсә е'тина етмир,
Һеч кәс өз тәклифин эда етмир.

Түрклүк, исламлыг иддиасы илә
Өз дилин билмәк истәjәn јохдур.
Эчнәби руhунун hавасы илә,
Вәтәнин, милләтин севәn јохдур.
Аталар вермәјир heч әhәмиjjәt,
Сөнмүш онларда hисси-миллиjәt.

Бурда дәрс вердијим беш-он илdir,
Дејирәm hәr заман ки: «Гејrәt един,
Түрк дили бир көzәl, ширин дилdir,
Ону өjrәnmәjә hәmijjәt един».
Етмәјир кимсәjә сөzум тә'cир,
Олурам күндә бир сајаг дилкир.

Дүрлү мане'lәr олмаса сөzумә,
Одлу бир нәfмә jазмаг истәjirәm.
Кәләчәk әсрләрдә мәn өzүмә
Шанлы бир гәбр газмаг истәjirәm.
Лакин өвзаи-hалдан mә'jus —
Олуб етмәкдәjәm мұdам «әфсус...»

УШАГЛАР ҮЧҮН ӘСӘРЛӘР

ШЕРЛӘР

АНА ВӘ ОҒУЛ

Һәр сабаһ күн ки, сачар аләмә нур,
Данәдән өтүрү учар чүмлә түјүр,
Гушлар ол дадлы чивилтилә охур.
Ач көзүн уйгудан, ей тифли-гәјур.
Жатма бу пајәдә раһәт, а чочуг!
Етмә тәнбәллиji адәт, а чочуг!

Күн чыхыб дагу даша нур сәпәр,
Һамы дүнјада чалышмағы севәр,
Һәрә бир сәмтә кедәр әһли-һүнәр.
Ана өвладына шәфгәтлә дејәр:
Жатма бу пајәдә раһәт, а чочуг!
Етмә тәнбәллиji адәт, а чочуг!

Жанашар бәстәри-әтфала ана,
Уйгудан жаврусу истәр ојана,
Әжиләр та үзү-үзә дајана,
Чох жавашча сөләјәр онда она:
Жатма бу пајәдә раһәт, а чочуг!
Етмә тәнбәллиji адәт, а чочуг!

О көзәл, севмәли, ол нурлу бәбәк,
Уйгусундан ојанар эснәјәрәк,
Дидә мәхмур, өзү мисли-мәләк,
Мадәри онда едәр бөjlә диләк:
Жатма бу пајәдә раһәт, а чочуг!
Етмә тәнбәллиji адәт, а чочуг!

Аյыл, оғлум, бу гәдәр ејләмә хаб,
Дур көтүр голтуғуна инди китаб,
Мәктәбин вахты кечир, ејлә шитаб,
Чәһд елә елм оху һәнками-шәбаб,
Јатма бу пајәдә раһәт, а чочуг!
Етмә тәнбәллиji адәт, а чочуг!

1907

ЧҮЧӘЛӘР

Чүчәләрим бирәр-бирәр,
Сују көрүб јавуг кәләр,
Ичәр, кедәр ешәләнәр.
Јејәр, ичәр чүчәләрим,
Дојуб гачар чүчәләрим.

Чүчәләрим лүмәк-лүмәк,
Ганадлары кәдәк-кәдәк,
Јем ахтарар, тапар јемәк,
Јејәр, ичәр чүчәләрим,
Дојуб гачар чүчәләрим.

Кечә дәнәндә күндүзә
Чүчәләрим кәзә-кәзә,
Сәһәр һиндән гачар дүзә,
Јејәр, ичәр чүчәләрим,
Дојуб гачар чүчәләрим.

Чүчәләрим бәзәклидиr,
Бәзәклидиr, дүзәклидиr,
Сары, чил-чил, һәр рәнклидиr.
Јејәр, ичәр чүчәләрим,
Дојуб гачар чүчәләрим.

1907

ГАРЫ ВӘ ГУЛЛУГЧУЛАРЫ

Бир гарынын бир хорузу вар иди,
Һәр күн обашдандан о баллар иди.
Сүбһ чох ертә ојанарды гары,
Дурғузар иди һамы хидмәткары.

Инчијиб ахырда о гуллугчулар,
Ол хорузу өлдүрүбән атдылар,
Та ки, кәсилсін сәси, асудәчә,
Бәлкә дојунча јаталар һәр кечә.
Чүнки гары билди бу кејфијјәти,
Өзкә саяг олду онун нијјәти.
Сонра кечә олмамыш икән јары,
Онлары бир-бир ојадарды гары.

1907

ГАРАНГУШ БАЛАЛАРЫ

А гушчуғазлар, нә јарашиғлысыз,
Чан кими бәсләнмәјә лајиглисиз.
Нәдир о истәкли, о һејран бахыш,
Нә дадлы чик-чик, нә көзәл чырпыныш!
Бирдән учалды нијә чик-чикләриз,
Пәһ-пәһ, ачылмыш сары димдикләриз.
А бәхтәвәрләр, ананыз кәлдими?
Гонду јува үстүнә, динчәлдими?
Көрчәк ону сәсләнмәјә башладыз,
Чивилтиләрлә әчәб алгышладыз.
Јем кәтириб јохса сизә вермәјә,
Ja ки кәлиб бир гурӯ диндирмәјә?

1907

АТА ВӘ ОҒУЛ

Ај дәдә, дур кет мәнә чох шејләр ал!
Бир дәнә чанта, бир-ики дәфтәр ал!
Мән дајым оғлујла кәлирдим бајаг,
Көрдүм о мәктәбдә охур чох ушаг.
Дурдум ора пәнчәрәдән бахмаға,
Дәрсләринә азча гулаг асмаға.
Дәрсләри јетдикдә, дәдә, ахирә,
Охудулар еллиji бирдән-бирә.
Һамысының јахшы тутурду сәси,
Һәр-ким ола көрсә дүшәр һәвәси.
Чөлдә мәни көрдү мүәллимләри,
Тутду апарды өзү лап ичәри.

231

Хејли данышдырды мәни, динләди,
Сонра нәвазишилә мәнә сөјләди:
— Де сәни көндәрсүн атан мәктәбә,
Елм охууб та јетәсән мәтләбә.

1907

ИТ ВӘ КӨЛКӘСИ

Бир ит ағзында бир сүмүклә сәһәр,
Су кәнарындан еjlәјирди күзәр.
Суда өз көлкәсүн көрүб о заман,
Санды бир өзкә итдир ол heјван.
Сүмүjү атды тез о бир јана,
Суja вурду өзүн hәрисанә,
О или та ки, горхуја салсын,
Бәлкә ағзындакы эти алсын.
Тапмады бир шеj, олду чох гәмкин,
Нәм итирди наhаг јерә хәрәјин.
Көлкәjә уjма, hирсү гәфләтдәn —
Та элин чыхмасын hәгигәтдәn.

1907

ЈАЗ

О күн ки, фәсли-јаз олар,
Кечә, күндүз тараз олар.
Наванын артар истиси,
Дана соjуглуг аз олар.
Эрир дағын, чөлүн гары,
Ахар дәрәләрә сары.
Курулту илә сел кәләр,
Салар сәдаја чајлары.
Гарангуш ол заман кәләр,
Жен тикәр јувасыны,
Гонар јашыл ағачлара,
Охур көзәл һавасыны.

1907

ГУШЛАР

Гушлар, гушлар, а гушлар!
Гарангушлар, а гүшлар!
Чәһ-чәһ вурун бурада,
Каһ јердә, каһ јувада.
Гонун бу тәк будаға,
Чох кетмәјин узаға.
А гушларым, кетмәјин,
Мәни гәмкин етмәјин.
Гушлар, нечин кедирсиз?
Жохса ки, сеир едирсиз?
Гушлар учду, әкилди,
Вај, сәсләри кәсилди.
Бир сәс қәлир узагдан,
Мән динләрәм бајагдан:
Сөјләр ки, гыш јавугдур,
Сизин јерләр совугдур.
Вар истичә өлкәләр,
Гышда бизә хош кәләр.
Сәбр ejлә, гој јаз олсун,
Бир гар, jaғыш аз олсун,
Совгат кәтирәр гушлар,
Сизә көзәл маһнылар.

1908

ОТ БИЧИННИ

Көј чәмәнин әтри тутуб hәр јери,
Чулғалајыб дағ, дәрәни, чөлләри.
Элдә бичинчи дарагы сәфбәсәф,
От дарагырлар, гарылар hәр тәрәф.
От гурусун бурда јыгарлар шәлә.
Јаш оту бир јанда сәрәрләр hәлә.
Кәндилләр әлләрдә тәмамән јаба,
Арабаја оту јыгарлар габа.
Арабаја от галанаң, дағ олар,
Кәндилләрин онда кефи чағ олар.
Арабаја ат гошулуб көзләјир, «
Санки гахылмыш јерә, тәрпәнмәјир,
Әјмә кими сахламыш ајагларын,
Саллајыбан hәр ики гулагларын.

1908

ТЭНБЭЛ

Чох јатма, дур, а тэнбэл,
Жатсан олар иш энкэл.
Күн дағлара јајылды,
Һэр бир жатан аյылды.
Јар-жолдашын сэһэрлэр
Тез мэктэбэ кедәрлэр.
Сэн чештэдәк јатырсан,
Пал-палтарын атырсан.
Хејру шәрин ган, оғлум,
Өз һалына јан, оғлум.
Бир азча һиммәт еjlә,
Бир азча гејрәт еjlә.
Һэр ким диләр шад олсун,
Кетсин чалышган олсун.

1908

КҮЛЛӘРИН БӘҢСИ

Г ы з ы л к ү л

Мән шаһыјам гөңчәләрин, күлләрин,
Ән көзәл истәклиси бүлбүлләрин.
Мән һамыдан јахши јарашыглыјам,
Севмәлијәм, этрә булашыглыјам.
Фәхр едәрәм һаләтимә, һәнкимә,
Гырмызы јарпагларым, рәнкимә.
Багы тутар этри-дәһаным мәним,
Ејби нәдир варса тиканым мәним?!

Ағ зан баг

Әлдә мәним ағ гәдәһим вардыр,
Ағзынадәк этр илә сәршардыр.
Вар арыдан өтрю гызыл тәк тозум,
Бојда, бухунда да гәшәнкәм өзүм.
Кәрчи узундурса мәним јарпағым,
Јохду јенә ловғалығым, азмағым.
Һаф, кәпәнәк, хырда гарышга јенә,
Күндә кәләрлэр, сығынарлар мәнә.

Ш ә б б у

Кэр юх исә севмәли рәнким мәним,
Шух дејилдирсә дә һәнким мәним,
Әт trim үзагдан бүрүүр аләми,
Валенү һејран еләјир адәми.
Халг дејәр чүн һамы шәббу мәнә,
Фәхр үчүн, әлбәттә, јетәр бу мәнә.
Мән үмәралар бағынын малыјам,
Күлләр арасында тамашалыјам.

1908

ГАРЫШГА ВӘ МИЛЧЭК

Деди бир күн гарышгаја милчәк:
— Сән зирәксән вә ја ки, мән зирәк?
Һара мән истәсәм учуб җедәрәм,
Өзүмә һәр јери јува едәрәм.
Һәр хөрәк үстүнә гонуб јејәрәм,
Сәндән артыг һүнәрлијәм дејәрәм.
Мәни һәркәһ ки, говсалар. гачарам,
Учмаға онда гол-ганад ачарам.
Ганадым вермиш ихтијар мәнә,
Јохдур әсла гәмим, нә вар мәнә?
Хөрәјимдир һәмишә амадә,
Қим јашар мән кими бу дүнјадә?
Хабкаһым һәриру дибадыр,
Мәнзилим бәэмши-шаһу пашадыр
Јохдур әсла нә һәрмәтин, нә јерин?
Сөјлә, аја, нәдир сәнин һүнәрин?
Деди гарышга: — Қәс даһа сөзүнү,
Бәсdir аз тә'риф еjlә өз-өзүнү.
Јај күнү јығмајанда мајәнтач,
Гыш оланда, одур, галарсан ач,
Чәкәрәм јајда мән әкәрчи чәфа.
Сүрәрәм гыш заманы лејк сәфа.

Ишдән өтру ки, кетмәди тәнбәл.
Ишинин ахыры олар энкәл.
Чәкәс һәр ким ки, бир гәдәр зәһмәт.
Олар, әлбәттә, агибәт раһәт.

1909

АЈЫ ВӘ АРЫЛАР

Бир ајынын дүшдү јолу бир заман
Бал арысы кәндисинә накәнан.
Жыхды јерә кәндини дәрһал ајы,
Та дағыдыб сонра јесин бал, ајы.
Ақаһ олан тәк арылар налдан,
Олдулар ашифтә бу әһвалдан.
Ол ајыны дөјмәјэ билиттифаг —
Еjlәдиләр һәмлә һәрә бир сајаг.
Көрдү фәнадыр ишинин ахирى,
Гачды о саэт ајы ордан кери.

1909

ТҮЛКҮ ВӘ ГУРД

Түлкү кәзәндә јыхылыб накәнан,
Бир гујуја дүшмүш иди бир заман.
Торпаға сүртмүшдү үзүн, һәм көзүн,
Гуртара билмәзди өлүмдән өзүн.
Дүшдү гәзадан ора гурдун јолу,
Бахды ки, көрсүн гују боштур, долу.
Түлкү ону көрдү, салам еjlәди,
Ағлады, јалварды белә сөjlәди:
— Гурд ләлә, сәндән едирәм илтимас,
Сән мәни бу тәһлүкәдән гыл хилас.
Гурд деди: — Чох-чох жаңырам налына,
Хатирим ашифтәдир әһвалына.
Билмирәм ахшам едәчәксән нечә?
Сүбһ ачаңгасан нә сајаг бу кечә?
Түлкү деди: — Чох сағ ол, ej гурд ләлә,
Бош данышыгдан нә јетәр насила?
Сән белә һәркаһ мәнә гәмхар исән,
Һалыма рәһмин кәлиб ағлар исән,
Бир гәдәр ип тап мәнә гыл илтифат,
Вер мәнә бир нөв илә бурдан ничат.
Joxса ки, етмәз гуру сөз иктифа,
Иш кәрәк олсун нә әбәс иддия.

1909

АДЫ ВӘ ШИР

Элбир олуб бир ады бир шир илә,
Овладылар довшаны тәдбир илә.
Олмадылар разы ону бөлмәjә,
Чыхды иш ахыр өлүб-өлдүрмәjә;
Чејнәдиләр, дишиләдиләр, диддиләр.
Бир-бирини ал гана гәрг етдилир.
Өзләрини тагәттән салдылар,
Һәр бири бир сәмтә дүшүб галдылар.
Түлкү узагдан көрүб ол һаләти,
Билди ки, јох неч бириин тагәти.
Кәлди көтүрдү ову, етди фәрар,
Һәсрәт илә баҳды далынча булар.

1909

ОГРУ ВӘ АНАСЫ

Бир мәктәбли оғурлады бир вәгти
Жолдашынын китабыны хәлвәти.
Евләринә кизлин ону қәтирди,
Өз истәкли анасына јетирди.

Валидәси оғурлуғун анлады,
Јаврусуну нә гарғады, нә данлады.
Өз тутдуғу ишдән ушаг хошланды,
Бундан сонра оғурлуға даданды.

Фикр еjlәди: «Нә јоғурдум, нә јапым,
Әчәб ишдир, назырча көкә тапым».
Кәсб етмәди, чиб кәсмәк адәт етди,
Гулдур олду, ев кәсди, гарәт етди.

Оғрулара јар олду, ѡлдаш олду,
Гулдурлара, гачаглара гошулду.
Бир иш үстә ахыр мүгәссир олду,
Диванбәји һәкм еjlәди, тутулду.

Ганун үзрә мүһакимә олунду,
Фәрман чыхды, асылсын, һәкм охунду.
Заваллы та ҹәзасыны динләди,
Изн истәди, бир нечә сөз сөјләди:

— Aj һакимләр, мүгэссирәм, доғрудур,
Һәигигәтдә мәним анам оғрудур.
Әввәл дәфә оғурлуға ујаркән,
Јолдашымдан китаб оғурлајаркән,

Етсә иди анам мәни мәзәммәт,
Олмаз идим инди бу нөв бәдбәхт.
Мәнә анам белә олмуш мудәббир,
Инсаф илә дејин, кимдир мүгэссир?

1909

ҚҮН ВӘ ҚҮЛӘК

Бир заман олду бир белә говға,
Қүләк илә күн етдиләр дава.
Деди әvvәл қүләк: — Едәк бир фән,
Мән көрәк күчлүjем вә ja ким, сән?

Қүн деди: — Бах, будур, бу дағда чобан,
Қүчүнү hәр нә варса еjlә әjan;
Һансымыз ачдыrap онун яхасын,
Бачарыб да чыхартдыrap чухасын,

Дејәрәк ким, онун күчү чохдур,
Она дүңja үзүндә таj юхдур.
Қүләк ол дәмдә бәрк әсиб гајаја,
Тоз гопартды, күч ejlәdi чухаја.

Чухасын чәкди ол чобан башына,
Кетди сөјкәнди бир гаја дашина.
Нә гәдәр јел сојутдуса наваны,
Чобан артыг бүрүндү бәрк чуханы.

Вермәди бир нәтичә тәдбири,
Бәлкә бәр'әкс олду тә'сири.
Күнә нөвбәт чатан кими о заман
Вәсәти-асиманда олду әjan.

Белә бир исти торпаға салды
Алышыбы յанмаға чәл az галды.
Чобана исти күч кәлиб о заман
Чухасын, палтарын чыхартды һаман.

Жел чалышды нә гәдәр гурду кәләк,
Денә ахырда олду күн зирәк.
Күч вә зор илә һеч бир иш ашмаз,
Иш әлиндә һәлим олан чашмаз.

1909

СӘРЧӘ ВӘ ГЫРҒЫ

Сәрчәни бир гыргы едәркән шикар,
Бир тәләјә олду гәздан дүчар.
Чүтчү көрүб тутду ону ол заман,
Гыргы кәлиб наләјә етди фәған,
Сөјләди: «Рәһим еjlә, мәни гыл хилас,
Ичз илә сәндән едирәм илтимас.
Истәр идим овламаға сәрчәни,
Сән нијә наһаг јерә тутдун мәни?
Вермәшишәм мән ки, хәсарәт сәнә.
Сән дә дәхи вермә әзијјәт мәнә».
Чүтчү баба бөјлә дејиб гејзнак,
Еjlәди ол гырыны ол дәм һәлак.

Халг илә һәр кәс нечә рәфтар едәр,
Нагг ону ол дәрдә кирифтар едәр.
Жахшылыға жахшы чәзалар алар,
Пислијә һәм дүрлү әззалар алар.
Сә'ј елә әхлагыны гыл хубтәр,
Хүлги-һәсән саһиби ол, ej пәсәр.

1909

УЛАФ ВӘ АСЛАН

Бир хоруз илә бир заман ешшәк
Қәнд ичиндә қәизирдиләр тәк-тәк.
Накаһан көрдүләр ки, бир аслан
Үз гојуб қәнд сары кәлир гәрран.
Горхудан салдылар хүрушү сәда,
Бир-бирә дәјди каттаву коха.
Вә'зу өвзазы чүнки көрдү јаман,
Гаяыдыб гачды чөл сары аслан.
Белә көрчәк улаф қүман етди:
«Горхду мәндән бу шир, гачыб кетди».
Дана шөвгүндән олмады раһәт,

239

Еләди шири говмаға чүр'эт.
Гајыдыб шир баҳды мәстанә,
Көрдү ешшәк кәлир дилиранә.
Күлдү бир гәдәр онун сәфаһәтинә,
Дәркинә, фәһминә, фәрасәтинә.
Тутду јыхды јерә о наданы,
Јыртды, чырды, дағытды һејваны.
Дириликдән олан заман мә'јус,
Аналајыб ешшәк еjlәди әфсус:
— Күчүм мән билә-билә наhәг,
Ширә гылдым һүчүм мән әһмәг.
Мән билирдим бу асланын һүнәрин,
Чәкирәм инди сәһвимин зәрәрин.

1909

ИЛК БАҢАР

Кәлди мартын дөггүзу,
Бајрам етдик новruzу.
Гар эриди, јох олду,
Чајларда су чох олду.

Дағлар, чөлләр дишәрди,
Новрузқұлу көjәрди.
Кечә-күндүз тәnlәшир,
Һава hәрдән чәnlәшир.

Даға галхыр думанлар,
Тез-тез јағыр леjsанлар.
Jүнкүл, сәрин мәһ әсир,
Jaғмуру бирдән кәсир.

Араланыр булутлар,
Тәравәтләнир отлар.
Дүшүр күнүн зијасы,
Артыр јазын сәфасы.

Көj үзүндә бир гәшәнк
Taғ көрүнүр једди рәнк.
Көзәл гөвси-гүзөhlәр,
Гәлбә верир фәрәhләр.

Гушлар өтүр чөллөрдө,
Өрдөк үзүр көллөрдө.
Эсир исти күләклөр,
Учур газлар, өрдеклөр.

Ярпагланыры ағачлар,
Јашылланыры јамачлар.
Сејрә чыхыр ушаглар,
Көј чәмәндө ојнаглар.

КӨЧ

Сәһәр-сәһәр јаз чағы,
Көчүр оба јајлаға.
Кәлинләрин балағы,
Батыр лилә, батдаға.

Арвад, киши, оғлан, гыз,
Көн чарыглы, башмаглы,
Кедир горуг-гајтагсыз,
Кәлин, гызлар јашмаглы.

Гојун, гузу, ат, ешшәк,
Салмыш чөлә галмагал,
Дәвә, маја, нәр көшәк
Ләкләјирләр далбадал.

Киши әлиндә чомаг,
Сүрүр јүклю өкүзү.
Дәвә үстә бир ушаг
Чох охујур бу сөзү

«Ағ дәвә алчаг кедәр,
Голунда голчаг кедәр.
Ағ дәвәнин көзләри,
Јерә дәјәр дизләри.
Енди чаја јүһ-јүһ,
Ағча маја јүһ-јүһ».

АНА ВӘ БАЛА

Отурмуш ана,
Басмыш бағрына —
Назлы көрпәсин,
Лајла дер она.

Ушаг жатмајыр,
Бахыр, ағлајыр,
Анасы ону
Бу чүр охшајыр:

«Дағда дарылар,
Сұнбұлұ сарылар,
Гоча гарылар,
Бу балама гурбан.

Дағда тағанлар,
Бир-бириң боянлар,
Оғлан дөғанлар,
Бу балама гурбан.

Бир бөлүк атлар,
Атлар көј отлар,
Әрсиз арвадлар,
Бу балама гурбан.

Дағын маралы,
Көзү гаралы,
Дүнjanын малы,
Бу балама гурбан».

1912

ИКИ ДАНА

Кетмишди бир чүт дана,
Отламаға бир јана.
Нахырдан айрылдылар,
Бир дәрәдә галдылар.
Ахшам оланда бири,
Истәди дәңсүн кери,
Јолдашын дүмсүкләди,

Бу чүр она сөjlәди:
— Аj дана, дана, дур кедәк,
Гарныны долдур кедәк,
Жолдашы верди чаваб:
— Етмә, чаным, изтираб,
Тәләсмә чох, ертәdir.
Ешиңдикдә бу сөзү
Кәндә гајытды өзү.
О бирси орда жатды,
Гурд да кәлиб дағытды.
Жолдашы кәлди сәһәр,
Та ондан тутсун хәбәр.
Көрдү ки, о чан верир,
Рәһми кәлиб диндирир:
— Аj дана, дана, дартадыр.
— Диндиrmә, дәрдим артадыр.
— Мән сәнә дедим кәл кедәк,
Сән нијә дедин ертәdir?

1912

МӘКТӘБ ШАКИРДИ

Иштә бир тәрбијәли, агил ушаг,
Иштә бир зирәк, аյыг, камил ушаг,
Кејиниб мәктәбинин формасыны,
Кәтүрүб голтуғуна чантасыны,
Мәктәбә шөвги-тамам илә кедир,
Кечмәсин вахты деjә сүр'әт едир.
Кечә-күндүз чалышыр мәрданә,
Истәјир сибгәт едә әгранә.
Көnlүнүн аризуji-јектасы:
Вәтәну миллиетинин еһјасы.
А чочуг кет, сәнә hag жар олсун,
Чүмлә налында мәдәdkар олсун.
Елм тәһисиلى эзијjәтли исә,
Гышда јол кетмәji зәһмәтли исә,
Горхма, геjрәтлә чалыш, әлбәттә,
Биләчәксән, охусан тез вәгтдә —
Ки, чаһан ичрә бөjүк инсанлар.
Нә гәдәр зәһмәтә дүшмүш онлар.
Синфи-ә'дадини тәкмил еjлә,
Мәктәби-алидә тәһисил еjлә.

243

Сә'ј елә, сән дә бөյүк инсан ол,
Доғрулугда бу ада шајан ол!
Гој чаһан елм илә пүрнүр олсун,
Вәтән о сајәдә мә'мур олсун.

АШПАЗ ВӘ ПИШИК

Кечмиш әjjамда, көhnә дөвранда
Бир бөйүк падишаһын Иранда,
Бир нәфәр камил ашпазы вар иди,
Тәбх ишиндә зијадә пәркар иди.
Биширәрди көзәл фисинчанлар,
Һазыр еjlәрди дүрлү бүрjanлар.
Дадлы-дадлы, ләтиф мұсәллымалар,
Иштәhа артыран мүрәббалар,
Леjk мәтбәх пишикләри hәр вәгт.
Jазыг ашпаз едәn кими гәфләт,
Иттифаг еләjib чумарлар иди,
Этдәn, ашдан гапыб гачарлар иди.
Ашпазын тәлх оларды евгаты,
Хәрчи артыб итәрди зәһматы.
Дарыхыб пусгуда чәкирди кешик,
Растына дүшсә иди hансы пишик,
Фикри ондајды ким, вуруб јыхсын,
Онлары өлдүрүб әвәз чыхсын.

Варды орманда бир ганан мејмун,
Чох фәрасәтли, кардан мејмун,
Дүшдү тәшвишә, јапды бир шура,
Jығды мејмүнлары, деди куја:
— Чүмлә гәфләтдәсиз, а гардашлар!
Башымызда бөйүк фәлакәт вар.
Падшаш ашпазы кәлиб гәзәбә,
Етмәк истәр пишикләрә гәләбә.
Олачагдыр мұнарибә бурада,
Горхурам биз тәләф олаг арада.
Jетмәмишкән бизә бу ишдә зәрәр,
Едәлим башга бир дијара сәфәр.
Дедиләр: — Aj гоча, зәифләмисән,
Чашыб әглин, јазыг, хәрифләмисән.
Биз harа, падшаш сарајы harа,

Биз һара, чәнк, тәбл, нај һара?
Жаҳшы фикр ет бир, ај ҹаным, сән өзүм,
Бизә аја нә дәхли вар бу сөзүн?
Истәр ашпаз пишиклә чәнк етсин,
Бизә ондан нечүн зијан јетсин?
Һансы агил едәр буна бавәр —
Ки, јетәр бизләрә бу ишдә зәрәр?
Гоча мејмун чох еjlәди исрар,
Сөзүнә һеч кәс етмәди играр.
Көрдү шеј чыхмајыр мүбәһисәдән,
Горхдуғујчүн о ганлы һадисәдән,
Өзу јалғызча етди тәрки-вәтән,
Башга орманда еjlәди мәскән.
Ашпаз исә кәлиб даһа тәнкә,
Назыр олмушду ол заман чәнкә:
Бишириб јығмыш иди јағлы пилов,
Мүрғи-турш, долма, күфтә, шорба, чилов,
Долдурууб дүзмүш иди нимчәләри,
Бәзәмәк истәјирди хәнчәләри —
Ки, гәфилдән пишикләр етди јүрүш,
Кетди талана мүрғи-туршү хуруш.
Гачдылар дишрә, чәкдиләр мирров.
Гапды ашпаз јанар бир одлу кесөв.
Бириң өлдүрдү, гојмады дәбәрә.
Биричин дамда вурду, салды јерә,
Биричин архасынча силбәләди,
Филһәгигәт оларла чәнк еләди.
Лакин од дүшдү, дам-дирәк јанды,
Падишаһлыг, тәвилә одланды.
Кәрчи сөндүрду јанғыны һүzzар,
Ңејф, јанмышды бир нечә атлар.
Јығды бајтарлары о дәм солтан,
Деди: — Тез атлара един дәрман!
Әрз гылды тамам бајтарлар:
— Шаһым, ат јанса бирчә дәрманы вар.
Хејли мејмун јағы кәрәк булуна —
Ки, јанан атлара әлач олuna.
Солтан эмр етди, ләшкәр атланды.
Чыхды фәрман, сәрәскәр атланды.
Пәһливанлар көтүрдү ти्रү каман,
Олду фәврән мүһасирә орман.
Дөрд тәрәфдән атылды гуршунлар,
Қүлләбараң олунду мејмунлар.
Гошун өлдүрдү онлары јексәр,

Гачыб анчаг гутарды бирчэ нэфэр.
О да артыг өзабү зэһмэт илэ.
Мин бэлаларла, мин өзијжэт илэ,
Ол гоча мејмуна кедиб чатды,
Сурэти-мачэрэны анлатды.
Аглашыб олдуларса чох гэмкин,
Гоча сонра она вериб тэскин,
Сөјлэді: — Бахмајан бөјүк сөзүнэ,
Шүбнэ јохдур, зијан вураг өзүнэ.

1913

БИР МЭКТЭБДЭ ИМТАН

Имтаан мэчлиси гурулмушдур,
Залда скамјалар гојулмушдур
Бир-бириндэн беш-алты аршын узаг,
Һэр бир скамја үзрэ тэк бир ушаг,
Нээмү тэртиб илэ отурмушлар,
Имтаанчын сијаын тутмушлар.
Бунларын гаршысында азча кәнаар
Jaшил өртүклү бир бөјүк миз вар.
Үзви-мәхсус олан мүэллимлэр,
Һэп отурмуш низам илэ јексэр.
Гапылар өртүлүб гапанмышдыр,
Архасында нөкөр дајанмышдыр.
Гејз илэ дурмуш орталыгда мүдир,
Имтаан язысын едир тэгдир.
Рэ'д тэк курлајан заманда сэси,
Чыхмајыр, сан, чочугларын нэфэси,
Һамынын гаршыда гэлэм-кағызы,
Гурумушдур языгларын боғазы.
Эсэбиликдэн иштэ бэ'зи чашыр,
Эллэри титрэйр, дили долашыр,
Бэ'зинин горхудан көзү гаралыр,
Үрэji чырпыныр, үзү саралыр.
Бэ'зи тутмуш ики әлилэ башын,
Фикрэ далмыш, унумуш аркадашын.
Өзүнэ ѡлдашын көрүб үскүн,
Бэ'зи олмуш һөјатына күскүн.
Kah мүдирин ачыглы гашгабаы
О сајаг горхудуб языг ушағы —
Ки, языг бүсбүтүн итирмиш өзүн,
Jазмаға тапмајыр дүнэнки сөзүн.

Ајры-ајры һәрә китабәт едир,
Хачәләр онлара нәзарәт едир.
Һансы шакирдә варса исте'дад,
Фикрә пичидәдир, јазыр дилшад;
Һансы шакирдә ким бәтаёт вар,
Сурәтиндә гәрибә һаләт вар,
Јару јолдашларындан ар едәчәк,
Бәлкә ахырда интәһар едәчәк.
Бу сајаг кәсби-елмә рачиб икән,
Бу сајаг хачәләр мәвазиб икән,
Тифли-мә'сумлар имтаһан тутду,
Башларында билик мәкан тутду.
Алдыларса гызыл нишанларыны,
Нејф билмәзләр өз лисанларыны.
Эчнәби дилләриндә чох маһир,
Өз лисанында дилләри гасир.
Аталар чохлары әвамүннас,
Өз јанында едир бу нөв, гијас:
«Өз дилиндән һеч олмасын хәбәри,
Ону билмәклијин нәдир сәмәри?»
Өз дилин билмәмиш јарым-јамалаг,
Тәрбијәт алса әчнәбидән ушаг,
Нисси-миллийјәт онда битмәзми?
Ады дүнja үзүндә итмәзми?

1913

ПЛЕС

ЧӘНДАЛӘТ СӘМӘРӘСИ ІАХУД БИР ІЕТИМИН ХОШБӘХТЛИЈИ

МӘЧЛИС ӘҢЛИ

Фаиг әфәнди — Мүәллим
Әсәд Әһмәдзәдә
Садај Һәсәнзәдә — Сә'жли шакирдләр }
Исмајыл — Тәнбәл вә надинч шакирд.
Дадаш — Эсәдин атасы.

Мәчлис мәктабин мүәллимләр отағында әмәлә қәлир. Фаиг әфәнди сандал-јада отурууб гәзет охујур. Һәјәтдә ушагларын ојнамаг сәси қәлир. Исмајыл дәшү ачыг, үзү мурәккәб илә гараланмыш ичәри кирир. Көзләрини вәһши кими ачыб-јумуб чығыра-чығыра данышыр вә кетдикчә сәсини јавашыдыр.

Исмајыл (*аглаја-аглаја*). Мүәллим әфәнди, Садај Һәсәнзәдә дәрс охудуғум јердә қәлиб башыма бир јумруг чырпды ки, аглым башымдан чыхды. Бир баһыныз, јери шишибидир (*көстәрір*).

Фаиг әфәнди. Мән сәни дә таныјырам, Садај да. (*Чешмәјини дүзәлдір*). Садај һеч вахт елә иш етмәз.

Исмајыл. Мүәллим, һамыдан хәбәр алышын, мән һеч нә етмирдим. Өз јеримдә отурууб дәрсими охујурдум. О нечә дәфә мәни вуруб, амма мәним јазығым қәлдији үчүн қәлиб сизә шикајэт етмәмишәм. (*Әлини башина апарыб јаландан дејір*.) Оф... Оф... нечә ағрыјыр.

Фаиг әфәнди. (*Баһыб көрүр ки, дөшү, гарны ачылмыши, пенчәји дүймәләнмәшишдір*). Бу нәдир? Гарнын ачыг, тәкбәнсиз. Дәшүнү дүймәләмәк дә билмирсәнми? Әдәбсиз!.. О нәдир, үзүн гапгара гаралмышдыр? Мәкәр сән үзүнү јумурсан?

Исмајыл. (*Аглаја-аглаја*). Јуурам, мүәллим. (*Өзүнү елә көстәрір ки, куја утанаңыр*).

Фаиг әфәнди. Бу гара нәдир, үзүнү-көзүнү буламысан?

Исмајыл. Гара писдир, мүәллим әфәнди, јајылыр.

Фаиг әфәнди. Нечә гара писдир, јајылыр? Үзүнә јазмыран ки.

Бу вахт Әсәд Әһмәдзәдә ичәри кирир.

Әсәд. Мүәллим әфәнди, бу Исмајыл Садајы елә вурду ки јазығын бурнундан ган булаг кими ахыр.

Исмаыл бууну ешидәндә Әсәдә гаш-көзлә ачыгланыбы һәдәләјір вә өзүнү елә кестәрир ки, куја ағлајыр.

Исмајыл. Мүәллим, һамы шакирдләр мәнимлә дүшмәндиrlәр. Һамысы кәлиб јаландан сизә шикајет едир ки, сиз мәнә тәнбене едәсиниз.

Фаиг әфәнди. Еј надинч, елә бунун учун габагча шикајетә кәлмишсән?

Садај (*үзү юјулмуш ичәри кирир*). Мүәллим әфәнди, мән билмирәм бу Исмаыла нә етмишәм? Дүнән бир ермәни ушағы илә күчәдә савашырды, мән дә кедиб аралашдырдым. Инди мән-дән разылыг етмәк әвәзинә вуруб бурнуму ганатды.

Исмајыл (*ағлаја-ағлаја*). Мүәллим әфәнди, јалан дејир, сиз дә онун сөзүнә инанырысыныз.

Әсәд. Одур, алныны да дүнән ермәни ушағы вуруб.

Фаиг әфәнди. Ај јарамаз, бәс дејирсән Садај сәни вурмушдур?

Садај (*тәәчиүблә*). Мән сәни нә ваҳт вурдум?

Исмајыл (*ағлаја-ағлаја*). Һә, сән вурдун да...

Фаиг әфәнди. Сәснин кәс, әдәбсиз! Надинчлик етдијин бәс дејил, кәлиб бир бөһтан да дејирсән?! Бу күн бир saat наһарсыз галарсан. Кет!

Исмајыл (*ағлаја-ағлаја*). Мүәллим әфәнди, мән нә еләмишәм?

Фаиг әфәнди. Даһа нә едәчәксән? Мин дәфә сәнә тапшырышам ки, динч ол, савашма, күчә ушаглары илә кәзмә. Амма мәним сөзләrim hech сәнә тә'сир етмир.

Исмајыл (*ағлаја-ағлаја*). Мүәллим әфәнди, дүканымызын габағында јазыгча-јазыгча отурмушдум, hech кәслә ишим јохиди...

Фаиг әфәнди (*сөзүнү кәсиб*). Һә, јазыгча-јазыгча, дөгру дејирсән. Чох јазыг оғлансан, машаллаң.

Исмајыл. Бәли, јазыгча-јазыгча отурмушдум. Бирдән гоншумуз бир ермәни ушағы кәлиб башыма вурду, гачды. Мән дә дурууб ону вурдум.

Фаиг әфәнди. Сәнин дүканда нә ишин вар иди?

Әсәд. Мүәллим әфәнди, һәр күн мәктәбдән чыхыб дүканы йүйүрүр.

Исмајыл. Мән кетмирәм, анам јоллајыр.

Фаиг әфәнди (*jan тәрәфә*). Тахсыр бунларын ата-анасындары, евладларына тәрбијә вермәк әвәзинә күчә-базарын чанына салырлар. Ушаг зај олур, кедир. Бундан соңра бунлардан адам олармы? Тәрбијәсизлик, әдәбсизлик бунларда көк бағламышдыр. (*Исмаыла*). Мән сәнә демәмишәмми ки, дүканы кет-

мә? Дүнән атана чағырыб она демәдимми? Итил бурдан! Саат үчәчән наһарсыз галарсан!

Исмаил. Даһа кетмәрәм, мүәллим әфәнди, бу дәфәлик мәни бағышла. Ушаглар һамысы мәнимлә дүшмәндирләр.

Фаиг әфәнди. Сәни мин дәфә бағышламышам. Амма әс-ла һалына тәфавут етмәмишdir. Кет!.. Эсәд, сән дајан, сәннилә сөзүм вардыр.

Исмаыл вә Садај кедирләр. Отагдан чыхан вахт Исмаыл Садајы дуртмәлә-жир вә гајыдыбы қөзалты мүәллимә бахыр.

Фаиг әфәнди. Эсәд, һәрчәнд чох зәһмәт чәкдим, амма шүкүрләр олсун ки, зәһмәтим итмәди. Гори дарүлмүәллимининг дә олан пансиона бир нәффәр шакирд гәбул етмәк үчүн вердијимиз эризәни оранын мүдири гәбул етмишdir. Сәнин чалышган вә сә'јли олмағына көрә гәрар гојмушуг ки, ораja көндәрәк. Көрүрсән ки, сә'јли олмаг нә гәдәр јаҳшыдыр. Сән чалышган вә сә'јли олмасајдын, бу күн хошбәхтлик бир башга шакирдә гисмәт олачаг иди. Инди кет, ата-анана хәбәр вер ки, сабаһ сәни Горијә көндәрәчәјәм. Эзизим, орада чалыш, сә'ј ет, гој мүәллимләр сәни севсиналәр. Инан ки, үч илдән соңра бир алим вә камил инсан олуб вәтәнинә гајыдачагсан. О вахт милләт вә инсанијәтә хидмәт едәрсән.

Эсәд. (Бәшашәт илә). Эфәндим, тәшәккүрләр едирәм. Сизин јаҳшылыгларынызы мән һеч вахт унутмарам.

Фаиг әфәнди. Кет евиниздә де ки, палтарларыны һазырласынлар. Сабаһ кәрәк кедәсән.

Эсәд кедир. Фаиг әфәнди гәзет охумаға башлајыр. Бу һалда Садај ичәри кирип вә бир тәрәфдә гәмкин дајаныр. Мүәллим ону көрмүр. Бир аздан соңра мүәллим башыны галдырыб көрүр вә ону чағырыр.

Фаиг әфәнди. Садај, бураја кәл көрүм, нә үчүн ағла-јырсан?

Садај. Эфәндим, мәкәр мән чалышган дејиләм? Мәкәр мән тәнбәләм?

Фаиг әфәнди. Нечә? Сәнә ким дејир ки, тәнбәлсән?

Садај. Бәс Горијә Эсәди көндәрирсиниз, мәни нә үчүн көн-дәрмисиниз? Онун ата-анасы вар, мән јетимәм, онун үчүнмү? Мүәллим әфәнди, тәвәгге едирәм, мәни көндәриниз. Сөз верирәм ки, кечә-күндүз чалышыб чох јаҳшы охујарам. Оранын мүәллимләриндән сорушарсыныз, әкәр пис охусам, јенә мәни кери гајтарарсыныз.

Фаиг әфәнди. Садај, пахыллыг етмә! Пахыллыг чох ja-ман сәнэтдир. Доғрудур, Эсәдин атасы вар. Амма онлар да фә-

тирдирләр. О гәдәр варлы, пуллу дејилләр ки, ушагларыны елм охумаға қөндәрсингләр. Інә тәкрагән дејирәм, паҳыллыг јахшы хасијјәт дејилдир. Сән дә чалыш, онун кими оласан. Сәни дә аллаһ гојса, қәлән ил қөндәрәрәм. Инди һәлә балаchasан.

Садај. Әфәндим, инаныз ки, артыг сә'ј едәчәјәм. Инди Әсәddәn бир аз кери галмағымын сәбәби одур ки, халамын евинде нөкәрчилик едирәм. Пансиона кирәндә дәрсдән башга һеч бир ишим олмајачагдыр. О вахт мән чох јахшы охуја биләчәјәм. Мән һеч бир синифдә галмарам.

Фаиг әфәндi. Мән сәнә инанырам. Амма сән дә инан ки, инди даһа ону гојуб сәни қөндәрмәк олмаз. Горидә дә билирләр ки, биз ораја кими қөндәрәчәјик.

Садај. Әфәндим, чох тәвәгге едирәм ки, мүмкүн олса.

Фаиг әфәндi. Қәлән ил, аллаһ гојса, сәни қөндәрәрик. Кет хатирчәм ол! (*Садај кедир*). Ах, нә олајды ки, гүдрәтим олајды, бу ушағы ағламаға гојмаздым. Қөндәриб өз хәрчимлә охудардым. Һәм габил, һәм сә'јли вә һәвәсли бир ушагдыр.

Дадаш кишинин сәси қәлир. Бајырдан қәндли диلى илә ҹығырыр.

Дадаш. Моллахана бурадыр?

Фаиг әфәндi. Бујурунуз, бујурунуз!

Дадаш Әсәдин әлиндән тутуб ичәри кирир вә ајаг үстә дуур.

Дадаш. (*Чығыра-чығыра*). Салам-элејкүм, молла! Нечәсән, јахшысанмы? Аллаһа шүкүр биз јахшыыг.

Фаиг әфәндi. Әфәндим, бујурунуз, әjlәшинииз.

Дадаш. Елә белә дә јахшыдыр, раһатдыр. Сағ оласан, ај моллачан! Ахыр сән бу ушағы лап зај етдин, кетди на... Бу күн бу мәним әһвалымы позуб хараб еләмишdir.

Фаиг әфәндi (*кулумсунур*). Нә олуб мәкәр?

Дадаш. А киши, мән нә билим, јахамдан тутуб дејир ки, Фарыдурму, Фурудуму, нә зәһирмардыр, дејир ораја кедәчәјәм. Быj a!.. Ағлыны гара апарыб, дәли олуб. Ахыр, билмирәм, бундан ахунд олачаг, әфәндi олачаг? Ахыр нә олачаг, көрәк?

Фаиг әфәндi. Нә үчүн, Дадаш дајы? Охуар, мүәллим олар. Бәс сән истәмирсән ки, ушағын охујуб камил бир адам олсун?

Дадаш. А киши, мәним ушағым бир аз сијаһы-сәриштә баша дүшдү, чохдур. Даһа чох охуса веңдән чыхар. Инди һеч билмирәм буну сән нечә башдан чыхартмысан? Ахыр бунун нә дедијидир?

Фаиг әфәндi. Дадаш дајы, бәс биз дөр-беш ај бундан ирәли Әсәд барәсиндә данышмадыгмы вә сән дә мәнә сөз вермә-

динми ки, Эсэди көндөрәк кетсин охусун? Инди бәс нә үчүн разы олмурсан? Көрүрсөн ки, бир нөвлө чара тапмышыг. Нә үчүн зәһ-матимиз һәдәр олсун?

Дадаш (*жалтаглыг илә*). Сәнә гурбан олум, мән нә вахт сөз вердин?

Фаиг әфәнди. Нечә нә вахт сөз вердин? А киши, бәс дөрд-беш ај бундан ирәли ағсаггалларын јанында кәлиб биздән разылыг етмәдимми?

Дадаш. А башына дәнүм, о вахт сән мәнә бир јегин сөз демәдин. Анчаг дедин ки, јазаг, нә билим даһа нә дединиз. Мән дә бир кәлмә дедим, һә, јахшы... Бы, а!.. Гәләт етмәдим ки! Вай... Ода-ојуна дүшдүк, а кишиләр...

Эсәд (*атасына јавашча*). Јаваш, а киши, јаваш! Бир аз гайды илә даныш.

Фаиг әфәнди. А гардаш, мән сәни чәбрән оғлуну көндөрмәй вадар етмирәм ки... Мән сәнә анчаг јаҳшылыг еди्रәм. Даһа ода-ојуна нә үчүн дүшүрсөн? Ушағыны мүфтә охумаға көндәрилләр. Сән кәрәк разылыг, тәшәккүр едәсэн.

Дадаш. Йох, моллачан, сән оласан о аллаһ, бизим ушағын јахасындан әл чәк. Мән өлмәмишәм ки, о чөлдән-чөлә, дағдан-даға дүшсүн, өзкәләрин гапсында нәкәр олсун. Мәкәр мәнә ејиб дејил? Ахыр мән дә өзүм үчүн бир адамам.

Фаиг әфәнди. А гардаш, нә сөзләр данышырсан? Бир кәлмә баша дүш вә анла! Биз сәнин ушағыны көндәририк ки, кедиб нәкәрчилик еләсин. Биз көндәририк ки, кедиб охусун, адам олсун, мәдәни бир инсан олсун.

Дадаш. Пан, бу нә сездүр? Бәдәни олсун? Инди мән охумаышам, бәдәним јохдур? Адам дејиләм? (*Тәрәфә*). Киншиләр, көрүнүз бирчә нәләр данышыр, бишмиш тојуғун да күлмәји тутур.

Фаиг әфәнди. Јахшы адамсыныз, Дадаш дајы, амма елминиз олсајды, лап көзәл оларды.

Дадаш. Нечә, јәни бурун-гулағымы дәжишдиңдердим?

Эсәд. Ата, мән кетмәк истәјирәм, сән аллаһ гој кедим.

Дадаш (*оғлұна*). Қәс сәснини, һејван! (*Башына бир гапаз вүрүр*).

Фаиг әфәнди. Дадаш дајы, гулаг ас, көр нә дејирәм. Нахар јерә ушағыны бәхтсиз етмә. Белә иш миндән бир ушаг үчүн мүмкүн олур. Эсәд габил вә сә'јли ушагдыры. Она мәним һајфым кәлир. Јәгин билирәм ки, бир нечә ил Горидә охујандан соңра чох камил бир мүәллим олар.

Дадаш. Моллачан, сән оласан аллаһ, бу хатаны мәним башымдан рәдд ет! Билмирәм, сиздән бир ушаг истәјибләр, бир жетимдән-заддан тапыныз, көндәриниз. Даһа мәним оғулчуғазы-

мы әлимдән алмајыныз. Моллачан, вер әлини өпүм. Аллаһ хатиринә, мәни бу оддан-аловдан гурттар, ушагчығы да евдән-ешикдән һүркүтмә, авара етмә, дәрәјәт-тәпөйә салма. Сән аллаһ, мәнә жазығын кәлсин.

Әсәд (*јавашча*). Нә үчүн гојмурсан кедим, ај дәдә, бирчә де көрүм? Сән аллаһ гој, мән кетмәк истәји्रәм.

Дадаш. Сән чох гәләт еләјирсән! Нејвәрә, ахмағын бири!..

Әсәд. Ај дәдә, белә чыгырма! Бу чүр бәрк данышмаг аյыбдыр.

Дадаш. Адә, демирәм сәсини кәс! Ахмаг-ахмаг данышма! Бу saat дәрини боғазындан чыхардарам!

Фаиг әфәнді. Гардаш, бәлкә сән башга чүр фикир еләјирсән. Бу гәдәр бил ки, Горидә бир бөйүк мәктәб вар. Мән дә орада охумушам. Сәнин оғлуну да ораја көндәрирәм.

Дадаш. (*Тәәччүблә*). Пи... а... Мән о гәдәр ахмаг дејиләм ки, анламајым.

Фаиг әфәнді. Ди јахшы, атан рәһмәтлик, биз дә истәјирик сәнин оғлун кедиб орада охусун. Елмли, камаллы, мәдәни инсан олсун.

Дадаш (*тәрәфә*). Јаваш је, боғазында галар. Буна баҳ, мәни алдатмаг истәјир. (*Мұәллимә*). Ахыр, моллачан, ејиб олмасын, Әсәдин анасы дејир ки, мән ушағымдан бир saat да айрылмарам. Истәјирсән кедәк бизим евә, көр анасы нә гијамәт гопардыр.

Фаиг әфәнді. Нәгигәт билмирәм сизин бу ишләринизә нә ад гојум?

Дадаш. Моллачан, истәјирсән мәни бурада тут бир јахшыча көтәклә, лап дур башымы да јар. Анчаг мәни бу тәләдән гурттар. Аллаһ хатиринә, мәни бу хатадан азад ет.

Фаиг әфәнді. Дадаш дајы, соңра пешиман оларсан. Амма даһа о вахт чарә олмаз, вахты кечмиш олар.

Дадаш. Нә үчүн пешиман олурام. Ушағымдан әл чәкмисшәмми?

Фаиг әфәнді (*тәрәфә*). А кишиләр, лап мән тәәччүб едирәм ки, дүнjanын бу ишыглы вахтында, ијирминчи әсрә белә дә гәрибә, надан адам олурмуш?

Дадаш (*тәрәфә*). Ах... бу моллалар нә данышырлар ha... Ај бунлар узунчы олур ha... (*Мұәллима*). Доғрусу, мән сәнә ушаг вермәрәм. Мән ушағымы күчәдән тапмамышам ки... Іумшаглыг илә дејирәм, көрүрәм ганмырсан. Көрүнүр ки, мәни ахмаг тапмысан. Билирсән ки, нә еләрәм?..

Фаиг әфәнді. Бундан артыг даһа нә едәчәксән? Сиз дә дејирсиниз ки, биз дә атајыг, адамыг. Ај машаллан!

Дадаш (*Лөвғаландығы налда отурдуғу јердән гәзәбли гал*)

хыр). Мән кимдән әскијәм? Сәндән әскији ит јесин. Іә'ни сән бу кағызын ағыны-гарасыны гандын, адам олдун?.. Биз һејван ол-дуг?.. (тәрағә). Буна баҳ, көр нә данышыр.

Фаиг әфәнди. Гардаш, мәним вахтын, јохдур ки, сәниң-лә савашым. Сәннилә данышмаг вахты тәләф етмәк, вахты өл-дүрмәкдир.

Дадаш. Нечә? Мәни өлдүрмәк! Сән нәчисән ки, мәни өлдү-рәсән?! Өлкәнин јијәси сәнсән? Күч дејил ки! Мән ушағымы вермирәм дә!..

Фаиг әфәнди. Гардаш, сән тары, кет башымдан ол. Сә-нилә данышмага мәним вахтын јохдур.

Дадаш. Һә, һәр илдә үч-дөрд дәфә бир-ики вәрәг чәрәкә-ләрини ушаглара вериб пул аланда вахтын олар!?

Әсәд. (Атасына). Ата, бир аз әдәбли даныш, аյыбыр.

Дадаш (оғлұна). Сәсими кәс, ахмаг! Узун данышма! Дүш габағыма кедәк. (Гајыдыр мүәллимә). Сән дә галмајасан, мәк-тәбин дә. (Сонра оғлұну бојнұнун ардындан итәләјір). Сүр ке-дәк, надан.

Бунлар чыхандан соңра сәһнәнин архасындаа ушаг ағлаја-ағлаја атасына дејір.

Әсәд. Ата, нә үчүн белә гилү гал еидирсән?

Дадаш (оғлұна). Ада, демирәм сәсими кәс, јохса, јохса лап тәпәни әзәрәм. Ахмағын бири!..

Фаиг әфәнди (jalnyz). Инди кәл белә адамлар үчүн һәгги-сә'ј елә, зәһмәт чәк. Ахырда бу да алдығым музд. Доғрусу, бизим мүсәлманлар үчүн мүәллим олмагдан чәтиң әзаб олмаз. Чалыш, вуруш, зәһмәт чәк, әзијјәтдә гал, буна јалвар, она јахар, бунун үчүн иш дүзәлт, ахырда разылыг әвәзинә, бујур, сөјүш ешишт. Аһ, билмирәм, биз нә вахт өз хејир вә шәримизи ганыб, дост-дүшмәнимизи таныјачағыг.

Бу налда Исмајыл ағлаја-ағлаја ичәри кирир.

Исмайыл. Мүәллим әфәнди, мән отуруб дәрсими охујур-дум, лап наһаг јерә Садај кәлиб мәнә бир тәпик вурду. Аз гал-мышды ки, лап јыхыб голум сынсын.

Фаиг әфәнди. Итил, чәһәннәм ол, надүрст! Мән таны-жырам сән нә јуванын гушусан!

Исмайыл. (Ағлаја-ағлаја). Елә сиз һәмишә Садајын сөзү-нә инанырысыныз.

Фаиг әфәнди. Дөшүнү дүјмәлә, палтарыны дүзәлт, биә-дәб. Бу нәдир гарнын, дөшүн ачыг, кәлиб габағымда дајанмысан. Кет Садајы бураја чағыр. (Исмајыл кедир. Сәһнәнин архасын-да учадан дејір). Садај, Садај!

Исмајыл. Бујур, бујур, инди сән дә мәним кими наһарсыз галарсан.

Садај. (*Садај горха-горха кәлир вә дајаныр ғапы ағзында*). Мүәллим әфәнди, инаныз ки, мән һеч бир шеј етмәмишем. Исмајыл өзү...

Фаиг әфәнди (*онун сөзүнүң кәсиб*). Садај, гулаг ас, динлә. Сән жетим олдуғун үчүн аллаһ-тааланын сәнә рәһми қәлди. Сән Эсәддән хошбәхт олдун. Даһа Горијә ону көндәрмәјәчәјәм. Кет, назырлан, сабаһ Горијә сәни көндәрәчәјәм.

Садај шадлығындан өзүнү итириши бир һалда о јан-бу жана баһыр.

Фаиг әфәнди. Нә үчүн мат-мәэttәл галмысан? Сабаһ жәгинән кедәчәксән. Кет, назырлан, вәссалам!

Садај. Мәним гијмәтли вә севкили мүәллимим! Сиз бу күн мәни әһја етдијиниз, мәнә дирилик вердиниз. Аллаһ сиздән разы олсун. Билмирәм нә нөв илә сиздән разылыг едим.

Фаиг әфәнди. Кет, әзијим! Үмидварам ки, аз бир вахтда камил бир инсан олуб өз вәтәнинә гајыдарсан. Вәтән вә милләтинә хидмәт едәрсән. Кет, елмин нуру илә ишыглан вә бу гара чамаата гандыр ки, елм вә мәдәнијәт инсанын хошбәхтлијидир. Кет, аллаһ сәнә көмәк олсун!

1912

Пәрдә

ТӘРЧҮМӘЛӘР

Жан Рамо

НӘФМЕЈИ-ОРДБЕҢИШТ

Чүн көрдүм олуб алма ағачлары чичәкли,
Сордум, нијә олдуз, әчабә, бөјлә бәзәкли?
Еј алма ағачлары, нәдири сиздә бу һаләт?
Еjlәр бу күмүш әлләриниз вәчдә дәлаләт.
Сиз ки, даһа дүн пејкәри үрjan идиz ахыр,
Пәжмурдәвү мәчруhy пәришан идиz ахыр,
Инди бәзәниб шух чичәкләрлә тәмамыз,
Аja бу бәзәкдән нә олуб гәсди-мәрамыз?
Накаһ o ағачлар нечә гысганчү һәјалы —
Һал илә мәнә ejlәdilәр һали o һалы.
Авұх, дедиләр, севкили дилдарыны көрдүк,
Af, назик олан әлләр илән јарыны көрдүк.

Биз дә аараыг олмаг елә әлләрә малик,
Олдуг о сәбәbdәn o кедәn мәсләкә салик.
Нили-фәләкә сөjlәдим: ej саf сәмалар,
Фирузеji-хошрәнк илә шәффаf сәмалар,
Дүн кирjәli әбр илә вар идиz һамы мәстур,
Инди нәди баис ки, олубсуз белә мәсрур?
Авұх, дедиләр: ешгдә, ej ѡари-мұвағиғ,
Биз севкилиниң көзләринә олмушуг ашиг.
Ол чешми-сәмани көрүб ejlәдик аhәnк,
Та ким, олаг ол рәнки-дилара илә hәmrәnк.

Хакә дедим: ej күлшәни-нүзһәткәhни-үшшаг,
Еj күшеji-меjханәси хәлвәткаhни-үшшаг,
Сәндәn ки, кәлир заһирә мин-мин күлу күлшәn.
Көрдүкдә нечүн ағладыjорсан мәни бәs сәn?
Торпаг деди: ej ашиги-бичарә, фәған ет!
Ган агла, көзүндәn чиjәрин ганы рәван ет!
Зира, o көзәл көзләри ол чешми-хумары,
Ол назик o аf әлләри, ол гәмзәли јары —

¹ Бу бәлмәjә A. Сәhһетин өзүнүн «игтибас адландырдығы шे'рләр да дахил едилмишdir ки, бунлар орижинала анчаг мөвзучат уйғун кәлир.

Сән ким, бу күн истәрсән ону руһи-рәван тәк,
Бир күн чәкәрәм мән оны агушума чан тәк.
Бу һалы салыб јадына, ей бихәбәр, ағла,
Сәһһәт кими кәл наләјә, шамү сәһәр ағла.

1905

И. А. Крылов

ЗӘНМӘТКЕШ АЙЫ

Көрдү аյы кәндли чәкир зәһмәти,
Вар әчәб асудә, асан сән'ети.
Әјмә әјәр, мәнфәэт илә сатар,
Пул газанар, јахшы газанча чатар.
Дүшду онун да һәвәси бу ишә,
Фикр еләди: «Јахшыча тапдым пешә».
Кетди мешә ичрә одун гырмаға,
Шах-будағы башлады сындырмaga.
Һансы бириң басды, әјә биртәһәр,
Сынды ағағ, зәһмәти олду һәдәр.
Кәзди, доланды мешәни һәр тәрәф,
Хејли ағағ сындырыб етди тәләф.
Көрдү ки, неч әјмә әјә билмәјир,
Сонра кедиб кәндлијә бөјлә дејир:
— Бир ишим, ај ғоншу, дүшүбдүр сәнә.
Сән тары, гандыр сәбәбин бир мәнә.
Мән мешәдә хејли ағағ гырмышам,
Истәмишәм әјмәјә, сыйндырмышам.
Сөјлә, бунун бирчә нәдир илләти,
Мән нә үчүн билмәдим ол сән'ети?
Кәндли деди: — Вәчни будур, мұхтәсәр,
Сәндә о шејдән әбдән јох әсәр.
Сәбрү билиқдир бу ишин һикмәти,
Сән бачара билмәсән* ол сән'ети.

1909

* билмәсән.

ГАЗЛАР

Кәндлинин гәншәриндә бир сүрү газ,
Бир чубугла сүрүрдү чох сајмаз.
Шәһрә бир азча ертә чатмаг үчүн,
Тәләсирди габагча сатмаг үчүн.
Чүн бу ишдә газанч ады вар иди,
Газлары инчилиб шапатлар иди.
(Олду та ки газанч ады арада,
Газ дејил, зұлм олар адамлара да,
О сәбәбдән бу барәдә әбәдән
Көрмәрәм кәндлини мүгәссир мән).
Газлар өз жаңларында лејк буна,
Әһмәганә веририләр мә'на...
Кәлдиләр жолда раст бир нәфәрә,
Өз һалындан шикајет етди һәрә.
Дедиләр: — Вармы биз кими бәдбәхт?
Ja олармы бу кәндли тәк дилсәхт?
Чәкдирир чох бизә эзијјәтләр,
Һәм верир хејли-хејли зәһмәтләр.
Бизләр илә бу залимү гәддар
Ади газлар кими едир рәфтәр.
Анламаз һеч бу залимү бәдбәхт —
Ки, бизә борчлудур едә һәрмәт.
Бизик ол шанлы газлара өвлад —
Ки, гојублар чаһанда бир бәйүк ад
Рома шәһрин едән заман мәскән,
Ејләјибләр хилас дүшмәндән.
О заманда тамам хассу авам
Етмиш онлардан өтүр бир бајрам
Jол кедән сорду: — Чох көзәл, чох
Сизә һәрмәт ола кәрәк нә сәбәбә?
Нијә сиз истәјирсиз ајрыласыз,
Гејри газлардан артычаг оласыз?
— Бизим әчдадымыз!
— Буну билирәм.
Охумушам вә лакин истәјирәм —
Ки, биләм сиз нә етмисиз хидмәт,
Аласыз сиз дә халгдан үчрәт?
— Бизим әчдадымыз гојублар ад,
Руму дүшмәндән ејләјиб азад.
— Булары чох көзәлчә анлајырам.
Нә дејирсиз тамамыны ганырам.
Бу сөзү бир нечә кәрә демисиз,

Өзүнүз, сөјләјин, нә еjlәмисиз?
— Биз? Биз heч зад!
— Нәдир даһа сөзүнүз?
Буна играр едирмисиз өзүнүз?
Етмәјибсиз ки, халга сиз хидмәт,
Нијә халг еjlәсин сиз һөрмәт?
Утанын, бир бары чәкин хичләт.
Гојун әчдадыныз гала раһәт.
Онлар етмишди халга хидмәтләр,
Алдылар лазымынча һөрмәтләр.
Эзизим, чох дарыхмаын бу сајаг,
Сиз јаарсыз.govурмаја анчаг...

1909

БАЛЫГ, ӨРДӘК ВӘ ХӘРЧӘНК

Бир балыг, өрдәк илә бир хәрчәнк,
Бир заман олду үчү һәмәһәнк.
Jүключә бир араба чәкмәк үчүн,
Өз јериндән ону дәбәртмәк үчүн,
Гошулуб чәкдиләр исә нә гәдәр,
Олду зәһмәтләри ахырда һәдәр.
Араба кетмәди әсла габага,
Дејәсән батмыш иди бир батаға.
Бәс нәдән өтрут бу иш мүшкүл иди?
Jүк дејил чох да ағыр, јүнкүл иди.
Өрдәјин мејли көјә учмаг иди,
Балығын гәсди суja гачмаг иди.
Кәрчи хәрчәнк дә күч етмәкдә иди,
Фикри, hejfa, кери кетмәкдә иди.
Бурда ким һаглы, мүгәссир кимдир?
Гој ону билсин о ким һакимдир.
Бу гәдәр биз билирик ки, бу чәһәт —
Галмыш орда араба биһәрәкәт.

1909

ЧҮТЧУ ВЭ ИЛАН

Гыш күнү бәрк човғун иди бир сәһәр,
Чүтчү баба юлдан едирди күзәр.
Көрдү гар үстүндә жатыб бир илан,
Шиддәти-сәрмадан олуб нимчан.
Шахта гурутмуш бәдәнин сәрбәсәр,
Зәррәчә јох һиссәдән онда әсәр.
Хатири јанды иланын һалына,
Гылды тәрәһім онун әһвалына.
Гапды көтүрдү гар үзүндән ону,
Кәндә кәтирди о әзиз меһманы.
Од гырағында она верди мәгам,
Мүмкүн олан гәдр еләди еһтирам.
Исти әсәр етди гү бир ан она,
Кәлди о saat дејәсән чан она.
Говзады јердән башын ол бәдкүһәр,
Олду вәлине'мәтинә һәмләвәр.
Сөjlәди чүтчү: а нәмәкнашұнас,
Не'мәтә бөjlә олунурму сипас?
Бөjlә дејиб гапды очаг дашины,
Әзді о саэт иланын башыны.

1909

ФИЛ ВЭ АЛАБАШ

Халга көстәрмәjә фили филбан
Күчәдә кәэдирир иди hәр jan.
Фил бу јерләрдә, бәллидир, олмаз.
О сәбәбдән дә халг ону танымаз.
Халг мат-мат, тәәччүб еjlәjәrәk,
Архасындан кедирди әснәjәrәk.
Билди һарданса бунларын сорағын —
Алабаш кәсди дәстәнин габағын.
Фили көрдүкдә чумду, гышгырды,
Улады, басды, hүрдү, haјgырды.
Деди топлан: — А гоншу, аj алабаш.
Етмә рүсваjылыг, бир азча јаваш.
Сәнми фил үстүнә мырылдарсан?
Бах, өзүн, аj жазыг, хырылдарсан.
Амма көр о нечә кедир саjmаз,
Сән hүрүрсәn, o hec мәhәл gojmaz.

Алабаш сөјләди чәвабиндә,
— Ганырам, eh, eh, онлары мән дә.
Иштә ялныз мәнә верән чүр'эт
Будур, әлбәттә, ондакы наләт.
Бәјләдәчә дава етмәзин hәр вәгт,
Давакарлыгда тапмышам шеһрәт.
Гој мәни тә'риф еjlәsin итләр,
Һәм десинләр көрән чәмаәтләр:
«Барәкаллаh, гүввәтличә алабаш,
Филин үстә әчәб кедир бирбаш».

1909

ГУРД ВӘ ГУЗУ

Су кәнарында гәфләтән, начар
Бир гузу бир күн олду гурда дучар
Гузу горхуб дајанды хејли мәлүл.
Гурд оларкән су ичмәjә мәшгул
Фикри ојанды ким, тапыб нә десин,
Гузуну бир бәһанә илә јесин.
Деди: — Ахмаг гузу, мәкәр корсан,
Мәни юхса көрүб дә сајмырсан?
Де көрүм бир нечүн суја кирдин?
Нијә сәрчешмәни буландырдын?
Горха-горха гузу деди: — Эчәба,
Мән ки сәндән дајанмышам ашаға.
Сәни көрдүкдә етмәрәм чүр'эт,
Су кәнарына қәлмәрәм неч вәгт.
Гурд ачыгланды, сөjләди: — А јасар,
Сәндә вар чүрбәчүр јаман наллар.
Ил ярымдыр ешиитмишәм буну мән:
Данышырсан далымча чох сөзү сән.
Гузу анд ичди, кәлди фәрјада:
— Йох идим мән о ваҳт дүнјада.
Сән билирсән, мәним јашым аздыр,
Анадан олдугум һәмин јаздыр.
Гурд чаваб тапмады, гәзәләнди,
Гыштырыб чох ачыглы сәсләнди:
— Туталым, сән о ваҳт олмамышан,
Анадан ja ки, неч доғулмамышан,

Вар имиш ки, атан, анан о заман,
Нэ дејирсэн, бу дөгрудур, ja јалан?
Бу јерэ чүн јетирди гурд сөзүнү,
Тутду, јыртды, дағытды ол гузуну.

1999

САЗАНДАЛАР

Дәчәл мејмун, чолаг ајы, чәп кечи;
Бир улаға јолдаш олду һәр үчү.
Дөрд сәсличә бир мусиги нәфмәси,
Чалмаға һәмәһәнк олду чүмләси.
Ики каманча, ики тар тапдылар,
Бир чәмәнин үстә мәчлис јапдылар.
Отурдулар, тәрәб бәэмми гурдулар,
Мизрабы тара нә гәдәр вурдулар,
Сүртдү каманчаја ајы әлләрин.
Аз галды ки, лап гопара телләрин.
Һејфа ки, чыхмады тарын сәдасы,
Учалмады каманчанын нәвасы.
Мејмун деди: — Бир дајанын, гардашлар!
Бу нөв илә отурмазлар, јолдашлар!
Каман чаланлар үз-үзә отурсун,
Гој тарчылар галхыб аяға дурсун.
Кәлин инди нәфмәни башдан чалаг,
Даға, даша, сәһраја шуриш салаг.
Башладылар нәфмәләри чалдылар,
Јенә сәс чыхмады, нејран галдылар.
Ешшәк бағырды: — Гардашым, тохта, дур,
Мән дујмушам илләтини, бах будур:
Бизим белә отурмамыз гәләтдир.
Чәркә илә дураг, о мәсләһәтдир.
Табе олду тәмамиси улаға,
Амма јенә сәс кетмәди узаға.
Иштә јенә мүнагишә башланды,
Отурмаг үстә сөзләри узанды.
Бу эснадә кечди ордан бир бүлбүл,
Јалвардылар: — Сән ет бизә тәэммүл.
Биз бир нечә каманча, тар тапмышыг,
Бурда бир ишрәт мәчлиси јапмышыг,
Хәнишишимиз будур, бир азча зәһмәт
Чәкиб, бизә отурмағы кәл өјрәт.

Бұлбұл деди: — Бунлар илә кар ашмаз,
Бу баш-гулаг каманчаја јарашиз.
Мусиги зөвгү истәјир бу сән'эт,
Бир дә кәрәк елм илә габилиjjэт.
Сиздә ки, јохдур бунлардан бир әсәр,
Бош јерә зәһмәт чәкмәјин, мұхтәсәр.

1910

ГАРАГУШ ВӘ АРЫ

Ширә јығмагда иди бал арысы зәһмәт илә,
Гарагуш көрдү ону сөјләди чох нифрәт илә:
— Бу нә күндүр, а жазыг, бөjlә олурму јашајыш?
Ахшам иш, һәр сәһәр иш, неч түкәнилмәз мәкәр иш?
Өзкәләрдән дә өлән вахтда бир фәргин јох,
Бәс нә мәнзур илә бүнча чалышырсан чох-чох?
Өмрү олдугча мәкәр һәр јашајан ишләрми?
Бу гәдәр зәһмәти агил дә гәбул еjlәрми?
Сән һара, мән һара, баҳ, мән учарам көj үзүнә,
Ганадым сәс салар учмагда чөлүн дағ-дүзүнә,
Мән учан вахтда әтрафа дүшәр сәс, вәһшәт,
Бир учаг гуш едәмәз учмага һәркіз чүр'эт.
Сүрү үстүндә чобанлар јатамаз горхумдан,
Чөлдә һејван, ја марал ваз атамаз горхумдан.
Еһтирам илә она бал арысы верди чаваб:
— Бәли, фәрмајишиниз дөгрүдүр, әлбәттә, чәнаб!
Шеһрәтин, шанын учалсын, үрәйин шад олсун,
Гисмәтиң дөври-гәзадан даһа мүздад олсун!
Амма мән ки, бу гәдәр әлләширәм зәһмәт илә,
Иттифаг етмәк үчүн мәһз үмумијжет илә,
Бу тәсәлли мәнә бәсdir, олар асуð һалым —
Ки, бу шанларда мәним дә вар ики гәтрә балым.

1910

КӨЛ ВӘ ЧАЈ

Көл сөјләди бир күн гоншусу чаја:
— Нә ахырсан, төкулүрсән дәрјаја,
Каһ кәрәчи дашијырсан, каһ гајыг?
Жорулмазсан мәкәр һеч сән, ај жазыг?

Жүк, миник чэкирсән беләдән-белә,
Ишләмәк олмаз, а чаным бир белә
Сәнин гәдәр мән ишләсәјдим экәр,
Гуруумушдум, јох олмушдум, мұхтәсәр.
Нәгшәләрдә мәним јерим јохса да,
Сәнин әјри чызыгларын чохса да.
Дејилсәм дә, дүздүр, халгын мәсрәфи,
Кәрәк дејил чох да мәнә тә'рифи.
Бунлар бүтүн бош-бош кәрәксиз ишдир.
Амма мәним дәрд бир јаным гәмишdir.
Көј, јумушаг от ичинә батмышам,
Ханлар кими пәргү яердә јатмышам.
Кәми, гајыг, кәрәчи дә, колаз да,
Мәни һеч вахт инчитмәмиш бир аз да.
Һәрдән күләк әсәр ки, јарпаг дүшәр,
Анчаг онда сујум бир аз тәрпәшәр.
Бу гајғысыз јашамағы, әлгәрәз,
Бир шеј илә етмәк олармы әвәз?
Куләк нә гәдәр әссә дә, тәрпәнмәрәм,
Раһат галыб дүнjanы сејр ејләрәм.
Чај чаваб верди: — Сејр едәркән узун —
Неч дүшәрми хатырына бу ганун —
Ким, су әкәр тәрпәнсә, ахса дайм,
Тәравәти олар о вахт гаим.
Мән ки, бәյүк чајам, халга нафејәм.
Сәбәб одур бу гануна табејәм.
Тәрк едәрәк бүтүн истираһәти
Газанмышам мән бу шану шөвкәти.
Бәлкә јенә бу һал илә шадкам,
Јүз илләрчә галачағам бәрдәвам.
Амма сәнин итәчәкдир ад-санын,
Галмајачаг јер үзүндә нишанын.
Чај дедији сөзләр јерини алды,
Илдән-илә көлүн сују азалды.
Авар басды, чән үзүнү бүрүдү,
Ахырда лап бүтүн-бүтүн гуруду.

МТСЫРИ

(поемадан бир парча)

1859-чу илдә Шејх Шамил әсир олунчаја гәдәр чар Русијасы истила ордусу илә Дағыстан арасында узун мұнарибәләр кедириди. Бу мұнарибәләрин бириндә бир рус генералы әсир дүшмүш алты јашында бир нахощ дағыстанлы ушағыны Күрчүстән монастырларының бириңе кәтирир. Бурада раһибләр буна мұаличә едіб сағалдырлар вә тәрбијәләри алтында ону рәһбанлыға назырајырлар.

Әсириң һәмишә фикри вә хәјалы вәтәнә гачмаг имиш. Бу хәјал илә бу әсир ҹаванлығ синниң ердикдән соңра бир кечә фыртына вә борандан истифадә едәрәк гачыры. Раһибләр исә буңу тә'гиб едәрәк үч күндән соңра јаралы вә зәиғ бир һалда тапыбы јенә монастыра кәтирирләр. Оғлан күн-күндән елә зәифләшири қи, чох ҹәкмәдән өләчәжи ашкар олур. Она көрә раһибләрин бири онун јанына төвбә вә истиғфар вермәјә қәлир. Бу да лабуд галараг ахырынчы күчү илә галхыбы дејир:

I

— Кәлмисән мәндән алмага игран,
Еләјим та ки төвбә, истиғфар.
Чох сағ ол, хејли разыјам мән һәм,
Истәрәм бир нәфәр ола һәмдәм —
Ки, дејәм та она бу гәмләрими,
Чәкдијим мәһнәтү әләмләрими,
Бәлкә тутгун үрәкчијим ачыла,
Руһумун тар думанлары гачыла.
Кимсәјә мән јаманлығ етмәмишәм,
Бәд әмәлләр далынча кетмәмишәм,
Акаһ олмаг диләрсән ишдән әкәр,
Сәнә бир нәф'и јох онун о гәдәр.
Амма бир дә үрәкдә һәр нә ки вар
Лазымынча ачыб демәкми олар?
Мән аз өмр етмишәм сәбавәтдә,
О да кечмиш бүтүн эсарәтдә.
Ики бөјлә өмүр верәрдим мән,
Ja бачарсам, дәјишиләрдим мән,
Өјлә бир өмр илә ки, горхулудур,
Дәншәтү изтираб илә долудур...
Мән танырдым бир игтидар, анчаг
Мәндән алмыш о ихтијар анчаг,

Мәнә һөкм еjlәмишди бир хүлja,
Атәшин шөвг, одлу бир сөвда.
О мәним фикрими доландырды,
Гәлбимә дүшду, jaхды, јандырды.
О мәни һүчрәдән кәнәрә чәкәр,
О мәни дәштү күңсарә чәкәр,
Бир көзәл, бир севимли дүнjaјә.
Гајнаjan, пүрһәјату говғајә.
Орда дәһшәт ичиндә лејлү нәһар
Булуд алтында кизләнир гаялар
Адәм оғланлары үгабаса,
Кәзәр азадә орда бипәрва.
Мән бу ешги үрәкдә кизләмишәм,
Кечәләр көз јашымла бәсләмишәм.

II

Дәфәләрлә ешитмишәм, гоча, мән —
Ки, өлүмдән гуртартмысан мәни сән.
Нә үчүн?... Галмышам һәзин, тәнha,
Зилләт илә бөјүмүшәм бурада.
Мән о солғунча ярлағам ләрзан —
Ки, гопардыб атыб мәни туфан.
Бу гаранлыг ев ичрә бисаһиб,
Үрәjим тифл, талеим раһиб.
Мән мүгәddәс ата-ана сөзүнә
Тапмадым бир әвәз олан кәлмә.
Гоча! Элбәттә, сән чох истәмисән,
Иәм бу бабәтдә сә'ј ejләмисән, —
Унудам та ки, мадәри, пәдәри,
О мүгәddәс, о дадлы кәлмәләри.
Jox, әбәс фикрdir, хәтадыр бу,
Набәча, һәм дә нарәвадыр бу.
Мәnlә о кәлмәләр доғулмуштур,
О мәним чүз'и-чаным олмуштур.
Кердүм әfjарын ашиналары вар,
Вәтәни, гөвмү, әгрәбалары вар;
Амма јохдур мәним атам вә анам,
Олара пис күнүмдә архаланам.
Нә дә бир яри-меһрибаным вар,
Түrbәsinдән нә дә нишаным вар.
Бу јанан синәми оғушдуррам,
Башга бир синәjә говушдуррам,
Танышым олмаз исә дә о мәним,
Jaлныз олсун севимли һәмвәтәним.

Нејф, эчәл кәлди, үстүмү алды.
Дана көнлүмдә аризум галды.
Өлүрәм инди бурда, гүрбәтдә,
Ханимансыз, јетим, әсарәтдә.

III

Билмәк истәрмисән азадлыгда
Мән нәләр көрмүшәм ушаглыгда?
Көрмүшәм чох көзәл-көзәл шејләр;
Сөјләсәм кәр, бәјани тул чәкәр.
Арасындан думанларын баҳараг,
Көрүнүр, көрдүм, ол заман чох узаг,
Тәпәси санки парлајан алмаз,
Уча, тәрпәнмәјән, мүниб Гафгаз.
Ону көрдүм, көнүл сәфаланды,
Нә учүн, билмәдим, чилаланды.
Мәнә санки о анда сөјләдиләр:
Бах, сән орда кечирмисән күнләр.
Евимиз дүшду онда хатиrimә.
Кәлди, дурду, көрүндү көзләримә
Көјүмүзүн о севимли мәнзәрәси.
Көлкәдә дүшмүш евләри, дәрәси.
Ешидирдим мән атларын сәсини,
Гәрjәэ ахшам үстү дөнмәсими,
Атларын кишнәжіб јујүрмәсими,
Ашина итләрин дә һүрмәсими.
Јадыма дүшду һампалар, гочалар,
Аյын айдынлығы олан кечәләр —
Ки, бизим дөггаза кәлирләр иди.
Јығылыб көфткү едиrlәр иди.
Бу хәжаллар тәмами нөвбәт илә.
Нәзәримдән савышды сүр'эт илә.
Мән бу әфкара далдығым јердә
Зәнир олду атам бәрабәрдә.
Нечә евимиздә көрмүшәм о сајаг
Кејмиш иди дәмир кејим, голчаг.
Чүмлә.govfa либасы эjnиндә,
Белдә хәнчәр, түфәнки чијниндә.
Ири, туттун көзү, ачыглы гашы,
Етинасыз, гүрурлу кәч баҳышы.
Бир дә дүшду анам, баҹым јадыма;
— Јетсин аллаh гәрибләrin дадына, —
Бири чантәк мәни гучаглар иди,
Бири лај-лај дејиб дә охшар иди.
Дәрәләрдән әсән сәфалы јели,

Дадлы, шыршыр ахан дајазча сели,
Сары чај гумларын гучаглар идим,
Үзәриндә бүтүн күн ағлар идим.
Су үзүндән кечирдиләр гушлар,
Дәстә-дәстә көзәл гарангушлар.
Чох севинчлә ганад ачарлар иди,
О гәдәр алчачыг учарлар иди, —
Тохунурду ганадлары сулара,
Чох бахырдым һәвәслә мән олара.
Бир дә кәлди хәјалыма көјүмүз,
Раһәт, асудә јурдумуз, евимиз.
Очағын гаршысында һәр ахшам
Әjlәшиб сөһбәт еjlәјирди бабам:
— Иштә, кечмиш заманда инсанлар
Нечә раһәт јашардылар онлар.
Варды дүнјада, хејир, һәм бәрәкәт,
Боллуг иди, учузду һәр не'мәт,
О заманларда шимдидән афаг
Пәк чәлаллыјды, һәм дә пәк парлаг.

IV

Билмәк истәрмисән — бајаг демишәм —
Ки, азадлыгда мән нә ejlәмишәм?
Мән бу үч күндә өмр едиб раһәт,
Јашамагдан чох алмышам ләззәт.
Олмасајды әкәр бу үч хош күн,
Мәним өмрүм олурду пәк дүшкүн
Гочалыгда сәнин һәјатынтәк,
Чәкдијин гәмли мүшкүлатын тәк
Вар идим чохдан ол тәмәннадә,
Долашајым чыхыб бу сәһрадә.
Бир көрәјдим көзәлмидир бу чаһан,
Бир биләјдим нечүн доғуб инсан?!
Mәһбәс үчүнму ја азадлыг үчүн,
Дәрдү гәм, гүссә, ја ки шадлыг үчүн.
О кечә жылдырым, јағыш, туфан
Сизи горхутмуш иди бипајан.
О заман сиз жыхылдыныз хакә,
Гылдыныз сәчдә халиги-пакә.
Гапыны мән үсуллуча ачдым,
Фүрсәти фотә вермәјиб гачдым.
Севинирдим көрәндә фыртынајы,
Сел кими сәсләнән көпүклү чајы.

Булуда еjlәдикчә әтфи-нәзәр,
Тутур идим әлимдә шимшәкләр.
Бу диварлар ичиндә, сөjlә мәнә,
Вермәк үчүн нә мүмкүн иди сәнә?
Әвәзиндә о ешги-хүлјанын
Иштидадында бәjlә туфанын,
Одлу гәлбимдә ejlәjib hәjчан,
Мәни етмиш бу нөв сәркәрдан.
Чох јүjурдүм чөлә, даға, дәрәjә,
Билмәjирдим вәли нечүн, нерәjә.
Нава тутгун, булуд, думанлыг иди,
Кечә hәрчәнд пәк гаранлыг иди.
Горхмаjырдым кедәндә мән јалныз,
Кәждә әсла юх иди бир улдуз,
Та ишыгландырыб чәтиң јолуму,
Бир көрәjдим дә бәлкә саf-солуму.
Орманын саf навасыны, гачараг,
Нәфәс алмагла шад идим анчаг.
Чох јүjурдүм, јорулдум ахырда,
Тагәтим hәп кәсиldи бир јердә,
Узаныб отлар ичрә кизләндим,
Бир гәдәр динләдим, урәкләндим.
Јохдур архамча анладым ки, кәлән,
Сәчдә гылдым севиндиjимдән мән.
Кечмәди чох, дајанды hәр туфан,
Олду бир аз ишыг навада әjan,
Фәрг вердим о налда мән чох узаг,
Көрүнән дағларын башын aF-ag.
Нәгш кими кәлирдиләр нәзәрә,
Мән узанмышдым ол заманда јерә.
Нәрәкәтсиз дүшуб дә галмыш идим,
Пәк дәрин бир сүкута далмыш идим.
Дәрәләрдә уларды чаггаллар.
Зәнн едәрдим ки, бир чочуг ағлар.
Kaһ хышылдарды халлы, парлаг илан,
О гара дашларын арасындан.
Амма мән зәррәчән дарылмаз идим,
О гаранлыгда heч дә горхмаз идим.
Чүнки мән дә, гоча, инан, о заман
Вәһшиләр тәк гачырдым инсандан.
Сүрунүб әf'и тәк узанмыш идим,
Кизләниб јердә далдаланмыш идим.
Бир ағач варды орда хеjли уча,
Чох эзиjjәтлә дырманыб ағача,
Нерә етдимсә диггәт илә нәзәр,

Мешэ көрдүм дағы, даши јексәр.
Ендим ол вэгт чарәсиз ашағы,
Башладым зар-зар ағламағы.
Үрәјим чатлајырды гејзимдән,
Кәмирирдим сојуг вэ јаш јери мэн.
Көзҗашым ахды торпаға о гәдәр,
Дурду онда аловлу шәбнәмләр.
Е'тигад ет буна јэгинән, инан:
Истәмәздим көмәклик инсандан.
Чүники сәһраи вәһшиләр кими мэн
Јад идим инсан адлыја әбәдән.
Гоча, анд олсун еjlә сән бавәр,
Бир дәгигә сәсим чыхајды әкәр,
Диләсәјди дилим дөнүб јардым,
Ришәсиндән ону гопардардым.
Вар јадында јэгин, билирсән сән,
Чочуг икән һеч ағламаздым мэн.
Лакин орда утанмадым әсла,
Ағладым зар-зар бипәрва.
Орда бир кимсә јохду та утаным,
Кизләдим ағламағы, та дајаным.
Мешәликди јаным-јөрәм јексәр,
Бир дә тәк, көј үзүндә гүрси-гәмәр.
Орманы ejләмишди гәрг зија.
Бир гала варды мәндән аз ојана,
Басыб ётмүшду гумла чығ јерини,
Бүрүмүшду ағач да јанларыны.
Дүшмүш иди ора ајын ишығы,
Ајдын етмишди гумлар илә чығы.
Кечди бир көлкә гәфләтән орда,
Бәнзәди парлајан көзү гурда.
Сонра көрдүм ки, вәһши бир heјван
Олду дәһшәтлә орталыгда әјан .
Сычрады гумлар үзрә, атлајараг,
Ојнады, јатды, дурду фырлајараг.
Таныдым, парс иди, о heјвани,
Орманың даими никәһбани.
Кәмирирди һәвәслә бир кәмики,
Ағ күмүш тәк парылдајырды түкү.
Ганлы кәэлә бахырды көј үзүнә,
Навлајырды, дурурду ај үзүнә.
Дикләниб каһ аја мырылдарды,
Титрәдиб гүрүгүн да навларды.
Бир тиканлы ағач гапыб јердән,
Көзләдим говғанын заманыны мэн.

Сусадым арслан кими ганына,
Назыр олдум һүнәрлә мејданына.
Бәли, чарәм нәдир? Гәзавү гәдәр —
Өмрүмү башга јолда гылды һәдәр.
Јохса шимди вәтәндә олса идим,
Тай-тушум ичрә мән дә олса идим,
Бил, јэгин гәһрәман олурдум мән,
Адлы бир пәһләван олурдум мән.

V

Көзләјирдим дуруб да пусгуда мән,
О да дујду һәниртими бирдән,
Гәфләтән налә чәкди, атланды,
Бүтүн әтрафы басды сарсынты.
Пәнчәсијлә јерин гумун, дашины
Газды кинлә, гычырдадыб дишини.
Ајаг үстүндә сонра дик галхды,
Узанбыр мәнә тәрәф бахды.
Етди бирдән гудуз кими һәмлә,
Мәни горхутду әvvәл өлмәклә.
Лејк мән вермәдим она фүрсәт,
Ону вурмагда ејләдим сибгәт.
Мәним вурмам да ејлә чәлд олду,
Ағачым балта тәк башын бөлдү.
Чәкди, инсан кими о дәм нә'рә,
Фырлајыб та дәмин сәрилди јерә.
Јараасындан булаг кими ал ган
Төкүлүркән, дүбарә нә'рәзәнан
Синәмин үзрә галхды, атланды,
Бу сајаг говғамыз аловланды.
Вермәдим мән мачал она, дурдум,
Ағачы һүлгүнә сохуб бурдум.
Ики дәфә о һәрчи гырпынды,
Ахырынчы күчүjlә тәрпәнди.
Ики јолдаш кими гучаглашдыг,
Долашыб чүт илан кими ашдыг,
Чеврилиб јер үзүндә һәр икимиз,
О гаранлыгда чох долашдыг биз.
Елә горхунч иди о дәм һалым,
Јыртычы, вәһши парс кими залым,
Үрәјим одланды гејзимдән,
Бағырырдым дәхи онун кими мән.
Демәли, мән дә парс кими о заман,
О тәрәфләрдә доғмушам анадан.

Белэ инсан кими данышманы мэн,
Сан унутмушдум ол заман гэт'эн.
Гэзэбимдэн, инаду кинимдэн
Елэ сэслэр чыхырды синэмдэн.
Дејэсэн ким, бу сөзлэрэ һеч вагт
Дил ушаглыгда етмәмиш адэт...
Дүшмәним дүшду күчдэн, элнаасил,
Нэфэс алды ағыр-ағыр, мүшкил.
Мәни ахырда бир дэ бәрк сыхды,
Чанағындан бәбәкләри чыхды.
Сонра сакит бир ујгуја кетди.
Кез јумулду, бәбәкләри итди.
Лејк чан верди о дилиранэ,
Рубәру дүшмән илэ мәрданэ,
Нечэ ким говгада мүбаризлэр —
Өлсэ дэ, бир икидлик илэ өлэр.

VI

Сән көрүрсэн синэмдэки јараны,
Чох дәриндир кәсилмәјир дэ ганы.
Парча-парча дидилмеш әт, дәридир,
Ити чаjnагларын әсәрләридир.
Һәлә онлар сағалмамыш, бир баҳ,
Һәм сағалмаз кәр өртмәс торпаг.
Мәни ағушуна чәкәндә мәзар,
Онда бунлар һәмишәлик сағалар.
Чыхды јаддан һаман дэгигэ јарам,
Сә'j гылдым ки, тез гачыб гутарам.
Нә гәдәр вардыр гуввәтим јенә дэ
Кәздим аварә сүбнәтәк мешәдэ.
Лејк мән чәкмишәм әбәс зәһмәт,
Јох имиш талејимдә ол гисмәт.
Вермәјэн вәгт мән гәзајэ риза,
Күлүр имиш мәнә о дәмдә гәза.
Мешәликдэн чыханда олду сәһәр,
Сүбн ишигланды, батды көвкәбләр.
Күн чыхыб дағ-башындан учду думан,
Гаралырды галын. гара орман.
Көрүнүрдү узагда тәк бир кәнд,
Көнлүм олмушду бир гәдәр хүрсэнд —
Ки, ешигдим јахындақы дәрәдэн
Күчлү кумбулту, бәрк күләк бирдэн,
Отуруб динләдим ешигдикчә,
Артды ол сәс гулаға јетдикчә.
Дөнүб арха тәрәф гыланда нәзәр

Нэп узагдан көрүндү ики нэфэр.
Таныдым ки, кэлир далымча мәним,
Горхудан әсди, титрәди бәдәним.
Билдим инди кәлиб мәни тутачаг,
Бир дә бу мәһбәс ичрә гајтарачаг.
Бу гәдәр чәкдијим әзијјәтләр
Намысы кетди бадә, олду нәдәр.
Бу гәдәр иштијаг илә нечә күн
Чалышыбы сәбр гылмышам нә үчүн?
Ондан ётру ки, мән дә азадә
Јашајыб өмр едәм бу дүнjadә.
Тагәтим галмајыб даһа чәбрә,
Үрәјимдә апарырам гәбрә
Нәсрәтин чәкдијим әзиз вәтәнин
Иштијаги-вұсали илә сәнин
Ол нәгарәтли рәһмү рә'фәтини,
Нәм бу јерсиз олан мәзәммәтини
Нәлә мән шүбһәлийдим онда, бу чүр —
Зәнн едирдим: бу көрдүјүм жуходур...
Та ки, сәсләнди гәфләтән нагус,
Олдум ол вәгт бүсбүтүн мә'јус.
Чүн түфулийјәтимдән индијәдәк
Мәни даим бу сәс едәр дилтәнк.
Дадлы-дадлы, көзәл-көзәл ре'jam
Бүтүн олмуш онун сәсилә нәрам.
Ујгу нәр вәгт ки, гапарды мәни,
Мән көрәрдим мұдам әзиз вәтәни.
Бачы-гардашымы, ата-анамы,
Jap-жолдашымы, нәнә-бабамы,
Нүрр, азадә күнү сәһраны,
Нарын атларла, илхычы, чобаны.
Гаялар ичрә далды чәнкү чидал,
Едир идим бу барәләрдә хәјал...
Динләдим ол сәданы гүввәтсиз,
Ahу әғғансыз, ешгү нәсрәтсиз.
Ешидән вәгтдә һаман сәси мән,
Елә билдим ки, чыхды гәлбимдән —
Бири куја күлүнк илә вурду,
Синәмин тахтасын әзіб гырды.
О заман анладым итиб әмәјим,
Галды бир дә гијамәтә диләјим.
Гәт'и сурәтдә вазеһ олду мәнә —
Ки, маһал әмрdir, дәнәм вәтәнә.

VII

Сөзүмү мән даһа тамам еләдим,
Чұмлә тәгририми хитам еләдим.
Сөјләдим мән гәзијјәниң оланын,
Сән билирсән јәгин ишин галанын.
Ja инан, ja инанма һеч сөзүмә,
Фәрги жохдур, мұсавидир көзүмә.
Мәни бир шеј едәр фәгәт мәһзун —
Ки, вәтәндә мән олмадым мәдфун.
Мәни ол хаки-пак иситмәјәчәк,
Сојумуш нә'шими чүрүтмәјәчәк.
Дүйғусуз дәрд дивар ичиндә мәним
Бу ачы сәркүәшти-пүрмиһәним
Неч кимин көнлүнү буландырмаз,
Үрәјин, аз да олса, јандырмаз.
Тез бу мәчүл адам чыхар јаддан,
Галмаз әсла нә ад, нә сан, нә нишан.

VIII

Әлвида, ej ата, худаһафиз!
Әлини вер мәнә, худаһафиз!
Көр нечә од тутуб јанар бәдәним,
Вар ушаглығдан од синәмдә мәним.
Гуш кими булмајыр да данәсини,
Јандырыр шимди һәбсханәсини.
Етмәк истәр о чанибә өвдәт,
Вермиш аләмләрә гәмү мәһнәт.
Лејк бунлар мәнә нә лазымдыр,
Кәрчи руһум беништә азимдир.
Гој о чәннәтдә ашиjan тутсун,
О мүгәддәс јери мәкан тутсун.
Тифл икән мән вәтәндә ки, вар идим,
Учурум дағлар үзрә ојнар идим,
Әкәр о шанлы құnlәрин јеринә,
Ja о гијамәтли елләрин бириңе,
Версәләр мин беништ рөвзәсини,
Бил, дәјишмәм бир дәгигәсини!..

Билирәм, az галыб ки, чыхсын чан,
Чох да чәкмәз, кәлир чатыр о заман.
Бујур, ол күн мәни апарсынлар,
Бағымызда, о јердә гојсунлар.
Орда ки, јасәмән күл ачмышдыр,
Бүтүн этрафа әтр сачмышдыр.

Оранын чох сәфалыдыр һавасы,
Ағ чичәкләр ачыб акасијасы.
Күнәшин гаршысында јарпаглар
Титрәјәндә гызыл кими парлар.
Вар көзәл лаләси, јашыл чәмәни,
Орда гојсунлар әмр еjlә мәни.
Бир дојунча олум нәзәрәндаз,
Көрүнүр орда чүн бизим Гафгаз.
Бәлкә ордан сәба јели совуша,
Бу бизим баға бир күзары дүшә.
Нәсрәт илә баханда мән вәтәнә,
Кәтирир айрылыг саламы мәнә...
Бәлкә ахыр нәфәс алан јердә,
Ешидәждим вәтән сәсин бир дә.
Елә фикр еjlәрәм о саэтдә,
Башым үстүндә вәгти-реһләтдә
Бир әэзиз доғма гардашым вардыр,
Севкили јару ѡолдашым вардыр.
Узадыб диггәт илә әлләрини,
Силәчәк алнымын сәрин тәрини.
Санарам, ѡолдашым әэзиз кәс илә,
Мәни охшар һәзин-һәзин сәс илә
Јатарам бу хәjal илә раһәт,
Дана неч кимдән еjlәмәм нифрәт!..

1910

ПЕJFӘМБӘР

О замандан ки, һакими-мүтләг
Мәни гылмыш пеjfәмбәри-бәрһәг,
Хәлги-аләмдән еjlәјиб мүмтаз,
Мәнә вермиш кәрамәту е'чаз,
Адәм өвладынын көзүндә мүдам,
Сәфhә-сәфhә хәтаву зүлм охурам.
Онлары әмри-һәглә мән һәр вәгт
Әдлү инсафа еjlәдим дә'вәт.
Мәнә әгвамым етди истеһза,
Атдылар тә'нә илә сәнки-чәфа.
Шәһрән дишрә гачдым ач, јалавач,
Јашадым чөлдә аллаһа мәһтәч.
Јердә инсандан өзкә һәр нә ки вар,
Көjdә һәтта ишыглы улдузлар,

275

Чүмлэ әһди-әләтсә етди вәфа,
Деди: Сүбһанә рәббиәл-ә'ла».
Амма бир шәһрдән һачаг кетсәм,
Халг ичиндән өтүб үбур етсәм,
Күләрәк тә'нә илә гоча кишиләр
Мәни әтфалә қестәриб сөјләр:
— Ей ушаглар, будур, баҳыз, о дәли —
Ки, дејир вар әлимдә аллаһ әли,
Бу сизә олмаг истәјир рәһбәр,
Кәлмишәм-дер бу гөвмә пејғәмбәр.
Гәһр едіб үз чевирди бу биздән,
Кетди дағларда еjlәди мәскән.
Истәјирди инандырыб сөзүнә
Бизи дә табе ejlәsin өзүнә.
Көр нә бош иддия едир ахмаг —
Ки, бунун ағзы илә һәэрәти-һагг —
Данышыр. Бир баҳыз, нә гәмкиндир,
Нечә солғун, зәифү мискиндир.
Нечә чыллагдыр о, баҳын, нә фәгир —
Ки, бүтүн хәлг едир ону тәһгир.

1912

ВӘТӘН

Мән севирәм вәтәними, амма әчибә севмәк,
Ағлым чатмаз тә'јин едәм о ешгимин пајәсин
Нә ган төкүб газанымыш шәһрәтинә құвәнмәк,
Нә кибр илә долу олан е'тибарын сајәсин.
Нә гаранлыг, мүбһәм, гәдим рәвајәтин истәрәм,
Бу шейләрин һеч бириси хатириими шад етмәз.
Чох севирәм.

— Нәдән өтруг?

Мән өзүм дә билмирәм.

Онун сәрин юяллагларын, көнүл нечә јад етмәз.
Галын, көзәл мешәләрин, дәрја кими чајларын,
Арабаја миниб қүндуз чапарағ јол кетмәји,
Тикиш тикән аналарын ләzzәтли лајлајларын,
Кәндін титрәк одларына кечә нәзәр етмәји.
Од вурулмуш күләшләрин көјә чыхан түстүсүн,
Гышлаглардан юяллаглара көчүб кедән елләри.
Дәрзләрә долу олан хырманларын истисин,
Ахшам ҹагы јаваш-јаваш әсән сәрин јелләри.

Мән көрүрәм күләш илә өртүлмүш бир газманы,
Архасында котан илә сүрүлмүш бир јамачы.
О әтрафда хејли таныш олмадығым инсаны,
О тәпәнин лап башында бир чүт јашыл ағачы.
Нә вәгт ки, кәндимиздә олур бајрам ахшамы,
Бир һампанын дөггазына кәлиб чәм олур һамы.
Чох севирәм чаванларын күлүб данышмагларын,
Бир-бирилә хырда ушагларын ојнашмагларын.

1912

МУБАҢИСӘ

Қазбек дағы өз һәмчинси дағларын
Дәстәсинин бәрабәриндә бир күн,
Шат дағылә бир зәбани-һал илә
Бәһс едирди қуја бу минвал илә:
— Қазбек, сагын, — деди гоча Шат дағы, —
Сән мүфтә олмадын инсан јатағы.
Гардаш, бунлар дағын белиндә тикәр,
Бах, көр нечә түстүләjән дәхмәләр.
Дәрин, дарысгал дибиндә дәрәнин,
Рә'д кими курулдајыр балталар.
Дашдан олан тахтасында синәнин.
Дәмир белләр гызыл ја мис чыхардар.
Бу сылдырым гајалар үзрә дураг,
Мәhabәтли ѡоллар газыбы гајырап.
Нијләкәрdir халғы, бурда јәгиндер,
Анчаг әvvәлинчи гәдәм чәтиндир.
Гүввәтлидир Шәрг әһли, һәм кәсрәтли.
Сагын, гардаш, давран чох еhtiјатлы.
Гаф дағыдыр бура, гушлар солтаны,
Анчаг симурғләр гонан гајаны —
Ким, чулғајыр галын гара думанлар,
Инди бурдан кәлиб кечир карванлар.
Қазбек деди: — Дејил бу фикрин мәгбул.
Мән Шәргдән горхмајырам, әмин ол.
Чүн дөггүз әсрдир булар јатмышлар,
Дәрин, ағыр бир ујгуja батмышлар.
Бах, көр чинар көлкәсіндә құрчұләр,
Сәрхөш, әлван шалвар кејмиш кејф еләр.
Хұмарлы, гајғысыз чалыр рұбабы,
Төкүр көпүклендир, ичир шәрабы.

277

Бах бу јана, тамаша гыл Төһраны,
Әлдә тутмуш түстүләјэн гәлјаны.
Һовзун кәнарында раһәт әjlәшир,
Тахтын үстә мүркүләјир, кәрнәшир.
Одур Бејтулмүгәddесин аяғы,
Алтында хәлг олмуш аллаһа јағы.
Һәрәкәтсиз, сәссиз, өлмүш өлкәдир,
Ашағысы даими јад көлкәдир.
Мисрин еһрамларын јујар сүбһү шам,
Нилин сары сују, бах, әләддәвам.
Бәдәвиләр шүчаәти унутмуш,
Элван алачыгларда мәнзил тутмуш.
Саяыр улдузларын сабит сәjjарын,
Охур әчдадының кечмиш асарын.
Бүтүн бурда көзә кәлән нә ки вар,
Раһатлыға гијмәт гојуб јатышлар.
Эскимиш, көһнәлмиш Шәргин таваны,
Јохдур мәни зәйт еләмәк имканы.
Чаваб верди ағсаггал Шат камаллы:
— Һәлә тездир, аз ловғалан бу һаллы,
Шимал сары бирчә дәнүб гыл нәзэр,
Бах, көрүнүр, гардаш, гәрибә шејләр.
Казбек горхду бу хәбәри дујанда,
Шимал тәрәф дәнүб баҳан заманда
Көрдү кәлир бир гаралты узагдан,
Вар гәрибә гарышыглыг, һәjәчан.
Һејран олуб, вәһшәтдән фикрә кетди,
Бәрк галмагал, шејпур сәси ешилди.
Урал дағындан та Дунај чаjnадәк,
Дағлар, дашлар, чөлләр, гошундур еjзән.
Од парлар атларын дырнагларындан,
Тоз гопмушшур һүркәм чапмагларындан,
Ағ чыггалар әсәр, парлар јараглар,
Ән габагда апарылыр бајраглар.
Һәм чалыныр тәблү кусу нағара,
Далдан кәлир топ, топхана, гумбара.
Фитилләри түстүләјир һавадә.
Мұнарибәjчин олмушлар амадә.
Фәрман верир гошунлара ағсаггал,
Тәчрубыли, бир ачыглы кенерал.
Ағыр-ағыр булут кими фәвчләр —
Кәлир, верир дәрја кими мәвчләр.
Дәһшәтли, гүввәтли, несабсыз ләшкәр
Шималдан дүз Шәргә јүруш едирләр.

Қазбек бахыб көрдү та ки, бу һалы,
Дујду, билди ки, нәһседир иғбалы.
Гәмкин, мә'јус дүшмәнләрин истәди
Сајсын, амма чашды, саја билмәди.
Начар галыб сусду даим ол заман,
Булутларын алтында олду пүнһан.

1912

ЧЭРКЭСЛӘР

Галын гара мешәнин ортасындакы ачығы
Булутлу көјдән ишыгландырыр аյын ишығы.
Јаныр дағ үстә олан гәл'әнин дә лампалары,
Думанда титрәк ишыгларла чәлб едир нәзәри.
Ағачларын арасындан гәфилдән олду әјан
Јараглы, еркәк ат үстүндә бир нечә оғлан,
Бир аз о јан-бу јана баҳдылар сола вә саға,
О вәгт чүр'эт илә атдан ендиләр ашаға.
Кәмәрләриндә гылынчлар, чијинләриндә туфәнк
Бојунларында һәмајил, ики гатар да фишәнк.
Јәһәр гашындан асылмыш гоша тапанчалары,
Атылмыш иштә атын тәркинә јапынчылары.
Атын башын ағача бағлајыб дағылды һамы,
Дүбарә һалга вуруб бир јерә јығылды һамы,
Бир аз одун, гуру чөр-чөп јығыб алов галады,
Зәбанә чәкди алов, түстү галхды чулғалады.
Отурдулар јерә, дирсәкләниб узанды бири,
Түфәнкинә голуну сөјкәјиб дајанды бири.
Бири гылынчына сејгәл верирди мәрданә,
Бири силирди каманын, охун дилиранә.
Үмуми сакит икән етди мәтләбә ағаз
Дәмир қејимли, полад таскүлаһлы бир кијаз:
— Һүнәрли, адлы вәтәндашларым, а чәркәсләр!
Шәһид олуз, чата билмәз бу фејзә һәр кәсләр.
Көрүрсүнүзмү ки, мәһкәм тикиб бу гәл'әни рус,
Вә лакин орда мәним гардашым јатыб мәһбүс.

Башым көтурмәјир, әсла гајытмарам кәндә,
Сабаһ ону гутарам, ja кәрәк өләм мән дә.
Кечә гучуб дизими гојдум үстүнә башымы,
Јатанда ујгуда көрдүм севимли гардашымы,

Бәрабәримдә дуруб сөjlәди: — һараj, гардаш!
Мәни хилас елә, зәһмәтдәn өлдүм, аj гардаш!
Буну дејиb нәзәримдәn о дәm ниһан олду.
Ојандым, ағлајараг гамәтим каман олду.
Кечә-күнүz арарам бир дә уjгума кәлмәz,
Гутармасам ону, көnlүм, јегин ки, динчәлмәz.
Мәn инди назыram өмрүм бу дәm тамам олсун,
Белә зәлил јашамаг бизләrә һарам олсун!
Дејиb бу сөzlәri кијаз дајанды, ордакылар —
Наман гәсәмләri үч дәфә етдиләr тәкrap:
— Кәrәk сабаh ja дағылсын бу гәl'ә, гардашлар,
Jaинки галмасын әсла бәdәндә бу башлар.
Гызарды dan јери, мәшриг јаныб аловланды,
Ачылды субh, батыb аj, һава ишыгланды.
Нәсими-сүbh ағачын тәрпәdiб будагларыны,
Күnәsh саралтды чөлүn бузлу, гарлы дағларыны.
Минишdiләr ата чәrkәslәr олдулар гывраг,
Ағачларын арасындан узашдылар чапараг.
Бу јанда шәhәrdә бајрам күnүjdү, хасу авам,
Тәmами шаду фәrәhnak едириләr бајрам.
Кувулдајырды кәлисадә дәmbәdәm нагус,
Гошун чалырды неjү tәblү kәrrанаj илә кус,
Дуруб низам илә меjданда сәfbәsәf јекча,
Едири чүmlә саламлыg рүсумуну ifa.
Базар, күчә бәзәниb, издиham кәsrәtdir,
Бөjүk, кичик, ушаг, арваддыr, эрdir, өvrәtdir.
Кими кедир тәlәsик тез чата кәлисаjә,
Кими кәzир, дајаныr, ләшkәrә tәmашajә.
Тамама jетди саламлыg рүсуму, чүn оl вәgt
Гошун едири даf үстүндә gәl'әjә rич'әt.
Нә kәrdүlәr ки, узагдан kәrүndү бир боғанаг,
Будур кәliр саралыb рәnки, бир казак гачараг.
Jетиши, дүшдү atыndan jерә pәriшanhaл,
Додаглары әsәrәk сөjlәdi: — Чәnab кенерал,
Амандыr, өлдүk, әлач ejlә, өмр вер гошуна,
Дағытды gәl'әni чәrkәc, дуран да jоx dәшүnә.
Mәnimlә дурмуш идик ѡлдашым кешикдә сәhәr,
Гәfильдәn үстүмүz hәmлә etdi чәrkәslәr.
Нәзар зәhмәt илә mәn гачыb хилас олдум,
Atым pis оlса idi, mәn dә choхdan өлмүsh идим.
Бу мәtlәbi кенерал чүn eшиди салдатдан,
Mүhәriбәjчин o дәm verdi ләшkәrә fәrmан.
Дөjүldү tәblү nәgarә, чалынды nej, балабан.
Нүчүm едиlldi, туфэнкләr atыldy, gопdu думан.
Бахырсан hәr jan aчәrkәc гарышга tәk kәrүnүr,

Одун, ганын арасындан өлүрсө дә, сурүнүр.
Топун курутусу, хәнчәрләрин парылдамасы,
Гылынчларын сәси, гуршунларын выјылдамасы,
Дүшүбдү дағлара сәс, долдурууб бијабаны,
Зәминин ган бүрүмүш, түстү күнү сәһраны.
Гылынч илә, ох илә, сүнкү илә, күллә илә,
Оланда әлбәјаха јумруг илә, силлә илә,
Кәсиб, бичиб, дағыдыб, јандырыб, әзири бүтүн
Голун, гычын, синәсин, баш-көзүнү бир-биринин.
Едири руслара ширанә һәмләләр чәркәс,
Вуруб јыхырды гылынч илә дүшмәни һәр кәс.
Думанда гырмызы топ құлләси курулдар иди,
Јарырды сәфләри лај-лај јерә јатырдар иди.
Ах, уф, сыйылты, аман, дад, нарај, фәған, урра,
Чөлү, дағы бүрүдү, мәһшәр олду сан бәрпа.
Бу јанда үркүмүш ат үстүндә бир нәфәр оғлан,
Булаг кими јарасындан фышылдајыр ал ган,
Бачармады аты гајтарсын өз тәрәфләринә,
Көтүрдү ат јазығы гачды рус сәфләринә.
Қүйүкдү, галхды көјә, саңибин јерә салды,
Јыхылды һәм онун үстә өзү өлүб галды.
Бу јанда бир јаралы гәһрәман чәкир фәрјад,
Рәғигләрин чағыраркән едә она имдад —
Ки, архадан тәпәсіндән гылынч илә вурулур,
Оху, каманы әлиндән јерә дүшүб јыхылыр.
Бири гачыр, бири далдан говур, кәсир јолуну,
Вурур гылынч илә торпаглара салыр голуну.
Басыр јенә гашы үстә заваллы мәғфәрини,
О һал илә арајыр һәм сол әлли хәнчәрини.
Тутубдур һәр тәрәфи горху, тәһлүкә, дәһшәт,
Шәһәрдә, гәл'әдә, кәндләрдә хоф, өлүм, вәһшәт.
Бир өзкә чәркәс әлиндә гылынчы оjnадараг,
Казакларын сәфинә һәмлә ejlәди чапараг,
Гылынчы һеч ашағы енмәмиш вурулду о да,
Гачыб гутармады һәрчәнд истәди гајыда.
Бу һалда башгасы — элдә парылдајан хәнчәр —
Гәзәблә бир казакын үстүнә нүчүмвәр —
Олуб, гылынчы башы үзрә бир доландырды,
Ат илә ол казакы вурду, јумбаландырды,
Вәли о дәмдә әнатә едилди һәр јандан,
Алыб дәрин јаралар дүшдү тез о да чандан.
Ахырда кијаз өзү кәсрәти-һәрарәтдән
Бачармады гала ат үстә, душду тагэтдән.
Јыхылды, јердә галанлар бурахдылар дөјүшү,

Гачыб дағылды һамы јағдырар икән сөјүшү.
Далынча рус оларын төкдү құллә бараны,
Гачан гачыб, өлән өлдү, битирди дә'ваны.

Будур, даһа ара сајхашды, тоз, думан чәкилир,
Фәгәт түфәнк атылыр, бурда-орда һәрдәнбир,
Бу јан, о јанды фәгәт нүдрәтән казак атышыр,
Шәһәрдә, гәл'әдә хәлг архајын қәзиб данышыр.
Кәсилди сәс даһа жох бир сәда, мајак да јаныр,
Түфәнк илә гаровуллар кешик чәкиб доланыр,
Сүкуттур нара баҳсан вә лејк һәрдәнбир,
Хәшин курултулу бир сәс кәлир: кәлән кимдир?
Фәгәт јенә арабир тәк, јаман гәзәбли казак
Дөнүб қәлир атын үстүндә гәл'әјә чапараг.
Фәгәт аз-аз јапалаг, гарғалар едир гыр-гыр,
Гонубду чөлдәки чәмдәкләр үстүнә дағыдыр.
Каһ әскәрин чадырындан кәлән ишыг титрәр.
Парылдар ортада каһ ганлы, паслы бир хәнчәр;
Кешик чәкир гаровуллар, неч еjlәмир гәфләт,
Бүтүн-бүтүн һамы асудә, һәр тәрәф раһәт.

1912

ТЕРЕКИН СОВГАТЫ

Залым, вәһши Терек чајы көпүкләнәр, курулдар,
Һүндүр-һүндүр гајаларын арасындан угулдар.
Нәрилтиси, ағламасы онун бәнзәр туфана,
Көз јашынын гәтрәләри сычрар о јан-бу јана.
Жүйүрдүкчә сәһралардан о ганичән һијләкәр,
Каспи дәрјасына белә назлы-назлы шырылдар:
— Гоча Каспи! Чәкил јол вер, далғаларым гој кәлсин,
Бас бағрына, јер вер, сәнин ағушунда динчәлсин.
Доғулмушам Казбек кими уча дағын јанындан,
Сүд әммишәм һәмишә мән буултлар пустанындан.
Инсанларын ыгтидары һәр гәдр олса зијадә,
Онлар илә чарпышмаға дайм варам амадә.
Өвладын ојнатмагчын Дарjal сәddin дағытдым.
Копа-копа дашларыны ордан бура ахытдым.
Амма Каспи өз јумушаг саһилинә әжилди,
Неч динмәди, јатмыш иди, санки ојаг дејилди.
Нәвазишлә Терек чајы шырылдаыбы дүбарә,

Пычыллады бу нөв илә јенә о ихтијарә:

— Совгат кәтирмишәм сәнә, гијмәтдә гајәт сәнкин,
Қабардинләр давасындан бир гәһрәман кабардин.
Бах, әjnиндә чох гијмәтли, яхшы дәмир кејим вар,
Дәјәрлидир голларында олан полад голчаглар.
Гызыл сујилә үстүнә чәли хәтләр газылмыш,
Гур'ани-ә'зэмдән она пак ајәләр јазылмыш.
Гашларыны дүјмләмиш, һирсли едир нәзарә,
Ачылмышдыр јарасындан бир фыштыран фәварә.
Ачыг, чавабсыз кәзләри гәдим кинлә долудур,
Баш гојдуғу нијјэт варса, о да вәтән ѡолудур.
Галын топа бирчәкләри өз ганилә бојанмыш,
Бығларынын кәнарында ган лаҳтасы дајанмыш.
Хәзәр бәһри бу дәфә дә јенә чаваб вермәди,
Терек чошгун далғаларла јени хәбәр сөјләди:
— Динлә дајы, кәтирмишәм бир гијмәтли совгат да,
Бу гијмәтдә һеч бир төһфә тапылмаз кайнатда.
Кәтирмишәм казаклардан мән бир гызын нә'шини,
Јетирмәјиб кәзәлликдә дүнja онун ешини.
Ачыг сары кејсулары дағылмышдыр пәришан,
Көјәрмиш чијнинин үзрә төкүлмүш эфшан-эфшан.
Тутгун, мәһзүн сима илә сакит, ширин јатмышдыр,
Дәшүндәки аз јарадан ал фәварә атмышдыр.
Өз елиндә ондан өтру јалныз бири кирјандыр,
Кременски, казаклардан о бир чаван оғландыр.
Кәһәр атын јәһәрләјиб о да кетди мејдана,
Чеченләрин давасында чан талшырды чанана,
Ачыглы сел сусду, та ки сөзүн бура јетирди,
Үзә-үзә су үзүндә бир ганлы баш кәтирди.
Сакит дәнис далғаланыбы о вәгтдә кәлди чушә,
Гучаглајыб мәһәббәтлә чәкди ону агушә.

1912

ҮЧ ХУРМА АҒАЧЫ

Әрәбистанда гумлу чөлләрдә
Үч бөјүк хурма нәхли битмишди.
Бир сәрин чешмә варды ол јердә,
Лакин отлар ичиндә итмишди.
Кечди чох илләр олмады орада
Бир мұсафир кәлиб сирааб олсун.
О ағачлар о дадлы гајнамада

283

Күндән аз галды.govruлуб солсун.
Бисәмәрликләриндән ахырда
Дарыхыб чох шикајет еjlәдиләр:
— Еj тары, сән бизи белә јердә
Нәдән өтру јаратмысан? — дедиләр.
Биз мәкәр ондан өтру хәлг олдуг —
Ки, галаг бисәмәр бу сәһрадә?
Бүркүдән, истидән јаныб солдуг,
Нәјә бәс лазымыг бу дүниадә?
Етмәдик бир гәриби биз хошнуд,
Аj тары, ej кәрәминә гурбан,
Бизи хәлг етмәдән нәдир мәгсуд?
Бирчә сиррин бу һикмәтин гыл әјан!
Сөзләри јетмәмишди итмамә —
Ки, узагдан көрүндү бир боғанаг.
Haј, hy, күj, гәриба hәнкәмә,
Данга-данг, занга-занг, даранга-даранг,
Елә јүклү, гатар-гатар дәвәләр,
Совуаркән чөлүн о исти, сары —
Гумларыны, тикан гапыб кәвәләр,
Лөкләјиркән кәлир о ваһә сары.
Алачыглар, кәчавәләр чатылыб,
Миник алтында далдалышдыр,
Үстүнә көһиң бир чечим атылыб,
Чарвадарлар күн алтда јанмышдыр.
Сөјкәнэркән каманына хәстә,
Атына бир әрәб ачыгланды.
Һарын ат галхды дик ајаг үстә,
Ох дәјән ahy кими тулланды.
Af либас кејмиш өзкә бир миничи,
Вурду мәһмиз о да ат ојнатды.
Башы үзрә доландырыб гылынчы,
Низәсин атды, тутду, фырлатды.
Бу сајаг hәлhәләjlә бир анда
Кәлди чатды о ваһәјә карван.
Јорғун, арғын, сусуз бијабанды
Ағачын көлкәсингә тутду мәкан.
Тулуғун долдурууб су ичди тамам,
Јудулар hәм үз, әл, ајагларыны,
hәм ағачлар баш әјди, верди салам,
Гылды тәкрим ээзиз гонагларыны.
Күн батыб ахшам олду чүн, амма,
Олары карван әһли балталады,
О кечә та ишыгланынча һава,

Доғрајыб јандырыб очаг галады.
Сүбін олан вәгтдә көчүб карван,
Јенә өз адәтилә дүшдү јола,
Бир сојуг күл о јердә галды нишан,
Ону да јел совурду сағ вә сола.
Көлкәсиз инди дә о чешмә ахыр,
Гуру, бош чөлләри сәјаһет едир,
Һүзин илә чаниби-Һичазә бахыр,
Гәбри-пейғәмбәрә шикајет едир.
О бијабанда исти јел анчаг,
Сары гум долдурур она һәр ан.
Овлајыб өз шикарыны учараг,
Гонур орда дидиб јејир чалаған.

1912

ГАНЛЫ

1

Инди даһа кәлиб чатыш о заман,
Сәнә бир кизли сирр едим мән е'лан.
Мәним сөзүм бүтүн әмри-худадыр,
Зәнн етмә ки, бөһтан ја ифтирадыр.
Үрәкдән е'тигад едиб јәмин ет,
Тез әнчамә јетирмәкчин сонра кет
Дүшмәниндән алмагдан өтрут гисас.
Хәңчәрләрин ағзындан етмиш хилас,
Бил гејб әли тутмуш сәни ниһани,
Алсын јерин та һәкми-асимани.
Сәнин дејил бу алдығын нәфәсләр,
Аллаһ сәни интигам үчүн бәсләр.
Сән интигам аләтисән, сән чәллад,
Өлдүрдүүн кәрәк олсун Ағполад.
Эзиз атан, анан, бөյүк гардашын
Онун әлилә өлдүрүлмүш, дүшүн.
Вәгта ки, ол залым әлиндә онлар
Мәзлуманә сурәтдә доғрандылар,
Дәркаһи-һәгдән истид'а етмишләр,
Өвладындан баги гојсун бир нәфәр,
Бир күн ата-анасын јада салсын,
Гатилиндән кедиб интигам алсын.
Инди сән дә рәһимү инсафы унут,

285

Хэнчэринин гэбэсиндэн сонра тут,
Кет, ата-ананын тез ал ганыны,
Дағыт Ағполадын ханиманыны.
Бу нөв илә залым бир молланума,
Ихтар етди бир кабардин оғланна —
Ки, горхмазды һеч өлүмдөн, давадан,
Икидлик чатмышды она бабадан.
Һачы қөзләрини дикмишкән јерә,
Сығал верди элиндәки хэнчәр.
Ешилдикчә бу вәһшәтли сөзләри
Әсди бәдәни, гызарды қөзләри.
Анд ичди ки, кедиб алсын интигам,
Һаман saat етди гәсдинә игдам.

2

Күн батмышды, һачы гајэт хишмнак,
Гајалардан ашыб қедирди бибак.
Дағлар бүтүн гаранлыгды, хамушан,
Көј үзүндә ишиглы мәни-табан
Булутдан-булута кечир, доланыр,
Қаһ тутулур үзү, қаһ ишигланыр.
Һачы дүшмәнинин евинә чатыр,
Кәэзир, көрүр көч-күлфәт бүтүн жатыр.
Нә дизләри титрәјир, нә әлләри,
Артыг дајанмадан чәкир хэнчәри.
Ағполад оғлунун гарнына сохур,
Буруб чәкир, чыхардыр, сонра галхыр.
Бахыр ки, ахтарыб тапсын атасын,
Та онун да бу чүр версин чәзасын.
Көрүр гоча киши жатыш сәфалы,
Синәсинә дүшмүш узун саггалы.
Додагларын өртмүш галын быглары,
Дуа едир кими әли јухары.
Һачы, нечүн вермәјирсән чәзасын,
Мәкәр ешидирсән вичдан сәдасын?
Она да етди хэнчәри һәвалә,
Гоча киши чијәрдән чәкди налә.
Чабалајыб тез һәрәкәтдән дүшду,
Рәнки гачыб үзү-көзү бүрүшду.
Бунунла да сојумајыр үрәжи,
Вардыр онлардан башга бир диләжи.
Диггәтлә ахтарыр бу јан-о јаны,
Јохдур, һаны ахырынчы гурбаны?
Элин диварлара суртүр, доланыр,

Гаранлыгда тапмыр, бир аз дајаныр.
Өз гәлбинин дөјүнмәсин ешидир.
— Гыз бәс һарда жатышдыр? — фикрә кедир.
Ағпопладын кәзәл гызы да варды,
Жохдур, о ки, атасилә жашарды.
Анчаг оларды он једди јашында,
Кәрәк тапыб кәсәм онун башын да.
Иштә булут парчалары ајрылды,
Ај парлады, дүнjanы рөвшан гылды.
Пәнчәрәдән дәрһал евин јеринә
Ишыг дүшдү: Һачынын кәзләринә
Саташды өлдүрдүјү меитләри,
Чаван ләзки гызынын дә бәстәри.

3

Кәрруби ујгулу, мәләк кими гыз,
Ганлынын өнүндә чох еһтијатсыз
Жатышдыр, үзүнә дүшмүшдүр ишыг,
Жуху көрүр чох горхулу, гарышыг.
Раһәт нәфәс чәкә билмир ујгуда,
Сан гатилин көрүр дурмуш бусгуда.
Хумар, гара кәзләри аз ачылыр,
Күл жанағы үзрә шәбнәм сачылыр.
Елә бил, дүшдүјү бәланы ганыр,
Јенидән кәзләри јенә гапаныр.
Әфсүс, нә шадлыг, нә гәм вә мөһнәт —
Ачмаз о кәзләри дубарә һеч вәгт.
О кәзәллик, о назәнин тамаша —
Гатилинә мане олармы? Һаша!
Интигамдыр, хәнчәр олду һәвалә,
Учалды бир үрәк жандыран налә.
Кимдир сыйылдајан? Жәгин о гыздыр,
Көрән аллаһ, шаһид дә ај, улдуздур.
Ким о сәси ешидәр, жаҳуд дујар,
Унудармы ону, раһәтми ујар?
Јох, белә зүлм әсла чыхмаз јадымдан,
Даш олса да, гәлби өлдүрәр вичдан.

4

Молла Ирандан кәбәләр алдырмыш,
Отағына, ејванына салдырмыш.
Халга чәннәт сатмаға ачмыш дүкан,
Бир әлиндә тәсбен, бириндә гәлјан,
Галын дәшәк үзрә отурмуш раһәт,

Гәлjan чәкир тәнбәл бәрәсми-адәт.
Буруг-буруг түстү чыхыр гәлjanдан,
Вәһшәтли бир сәс ешидир накәнан.
Һачы көзү гызмыш кирир ичәри,
Бир элиндә јалын ганлы хәнчәри,
О бириндә ләзки гызынын башы:
— Дејиләм интигам алмагдан нашы,
Ахунд аға! Бујур, бу да совгатын,
Инди даһа чатмыш сәнни нөвбәтин.
Өјрәнмишәмми вердијин дәрсләри?
Белә дејиб Һачы чалды хәнчәри.
Јазыг молла тәк бир дәфә гышгырды,
Дүшүб өлдү, дөшүндән ган фышгырды.

5

Дағ башында варса да бир нишанкаһ,
Әтрафыны басмыш вәһши күл, кијан.
Әммамә шәклиндә бир даш јонулмуш,
Бир садә гәбрин үстүнә гојулмуш.
Сүтүн кими дикәлмиш бир башдашы,
Ордан узагдакы дағларын башы,
О дайми азадлыг гәл'әләри
Бахан заманда чәлб едир нәзәри.
Молла орда өз ишләрилә јатмыш,
Дүнија ону, о дүнјаны унутмуш.
Башга әрә кетмиш онун өvrәти,
Горхусуз вар она чох мәһәббәти.

6

Һачы да ондан сонра дүшдү гачаг,
Галды дағларда ел-улусдан ираг.
Өмрү олдугча сәркәрдан доланды,
Һәр saatы мин ил олуб узанды.
Инсанлардан, јығынчагдан кәнара,
Вәһши кими қәзди чәлдә авара.
Арвад кәрчәк бәдәни үрпәширди,
Өлдүрдүү гыз јадына дүшүрдү.
Һәр дәм өлдүрүрду ону вичданы,
Чәһәннәм тәк јанырды руһу, чаны.
Кизләдә билмәјирди изтирабын,
Дәһшәтин, горхусун, вичдан әзабын.
Башлыг алтында ган тутан көзләри,
Сөјләјирди она чиркин сөзләри.
Өз елиндән, обасындан һеч бир кәс
Онуңла олмады әсла һәмнәфәс.

Нифрәт едиб чүмлә гачырды ондан,
С нөв илә ки, гачарлар таундан.
Көзә көрүнсәјди эһјана начаг,
Түпүрүб гачырды халг ондан узаг.
Дайм хичләт тәри ону бүруду,
Өмрү дағда, дәрәләрдә чүрүдү.
Жалныз өзү дујду, етди е'тигад —
Нечүн мәхлуг она гојмуш «Ганлы» ад.

1912

ҺАЧЫ АБРЕК

Бәјүк, дәвләтли, варлы кәннәдир Чамат.
Һеч кимсәј вермәз өсла малијат.
Диварлары сан поладдан чәкилмиш,
Дава чөлүндә мәсчиди тикилмиш.
Гәһрәмандыр онун азад өвлады,
Гафгазда мәшнүрдур онларын ады.
Jaј мөвсүмү, нава исти, чешт чағы.
Күн гыздырмыш дағы, дашы, торпағы.
Гара гушлар, булутларда гаралыр.
Нә тәрпәнә билир, нә ганад чалыр.
Дәрә, тәпә сакитликдир, хамушан,
Јохдор кәнд ичиндә бир нәфәр инсан,
Нәдән исә кәнд бүсбүтүн бошалмыш.
Евдә анчаг арвад-ушаглар галмыш.
Жығылмышдыр мәхлуг чајын дәминә,
Вермишләр өзләрин елин дәминә.
Гочалары, бајлары, ишанлары,
Сөһбәт едир Чамат гәһрәманлары.
Билмәк олмур нә мәсләһәт едирләр,
Бәлкә басгын еjlәмәjә кедирләр.
Јахуд рус гошунлары илә олар,
Дәjүшмәкчин чәкирләрми интизар.
Јох, анчаг дәрд-гәм, hәсрәт нишаны
Вардыр үзләриндә сөһбәт заманы.
Ичләриндә вар бир ағсаггал киши,
Башы әсиr, бүтүн төкүлмүш диши.
Гоча ләзки бир даш үзrे отурмуш,
Этрафында кәнд әhли налга вурмуш.
Сан ағзындан од төкүлүр, алышыр,
Ләзки гәмли-гәмли бу чүр данышыр:

289

— Гочалыгда мәнә гади्रү субһанъ
Эта еjlәмишди үч гыз, үч оғлан.
Амма соңра гәза сәрсәри әсди,
Нәхли-өмрүмүн будагларын кәсди.
Инди гуру көтүк кими тәк, чылпаг
Бијабанларда галмышам јалгызраг.
Көрүрсүз ки, сач-саггалым ағармыш,
Елә бил ки, дағлар башында гармыш.
Лакин бә'зән чыхар һүндүр, гарлы дағ
Алтындан да чох исти гајнар булаг,
Көрүрсүз ки, гочалмышам әлиләм,
Инди, Чамат әһли сизә дәхиләм.
Инди сиздән истәјирәм истимдад,
Танырсызмы кимдир кијаз Бәјполад?
Ким мәнә аллаһ үчүн јардым гылар?
Ким тапыб мәним гызымы гајтарар?
Бачылары гөнчә икән солдулар,
Дүшмәнләр әлиндә әсир олдулар.
Гардашлары доғрандылар давада,
Јалныз кичик гызымла мән сәһрада
Јахши-јаман бир нөв илә јашардым,
Бир мағараја сыйыныб сахлардым.
Дайм түфәнким чијнимдә оларды,
Онда иди аз-choх һәр нәјим варды.
Һәсрәт галдыг да гөвмә, әгрәбаја,
Адәт етдим јаваш-јаваш бәлаја.
Мәнә јени зүлм еjlәди зәманә,
Гушум учду, јувам олду виранә.
Јатмышдым бир кечә шәбистанымда,
Мәләк гызым отурмушду јанымда,
Бирдән аյылдым, дүдүм вар бағырты,
Хәнчәр берги, ат шејhәси, чығырты.
Түфәнкими гапдым, дурдум, јүjүрдүм,
Мағарадан чөлә чыханда көрдүм
Бир атлыдыр гызы алмыш гучага,
Чапыр атын дағдан үзүашаға...
Дајанмадан түфәнкими бошалтдым,
Далларынча бир нечә күллә атдым.
Ңејиф ки, дәјмәди, кәздән узашды,
Гызымы Бәјполад көтүрүб гачды.
Гочалыгда олдум бу нөв бәднам,
Күчүм јохдур кедиб алым интигам.
Гејрәт мәни өлдүрүр ондан бәри,
Доланырам дағы, даши, чөлләри.
Чамат әһли! Сизә гурбан бу чаным,

Анчаг буқұн сизэ кәлир күманым.
Кім сиэләрдән едәр мәнә имдады?
Кім сиэләрдән таныјыр Бәјполады?
Кім мәнә аллаһ үчүн жардым гылар?
Кім тапыб мәним гызымы гајтарар?
Хәнчәринин дәстәсіндән тутаркән,
«Мән» сәсләнди бир нәфәр икід оғлан.
Гапламышкән әтраfy сүмтү сүкут,
Дөнүб она баҳды чамаат мәбһүт.
— Таныјырам мән кијазы јахшыча,
Көзлә мәни бурда сән ики кечә,
Бош-бошуна мән данышыб динмәрәм,
Әбәс жерә ат белинә минмәрәм.
Вахтын тамамында бурда олмасам,
Јәгін бил ки, фәрзи олмушдур тамам.
Пејғәмбәри шәфи' кәтири, дуа ет,
Мәнә рәһмәт оху, кетсән, соңра кет.

Гызарды дан јери, сәһәр ачылды,
Құнәш доғду, дүнjaја нур сачылды.
Ишыгландырды дағлары, дашлары,
Үфүгдә гарлы дағларын башлары
Думанларын арасындан көрүнүр,
Учалыгдан булатлара сүрүнүр.
Дәрәләрдән парча-парча булатлар
Јелкән кими ачылмыш, көjә галхар.
Ат үстүндә отурмуш хеjли гывраг,
Дағ белиндә чәркәз кедир чапараг,
Бәркүнү ендиrмиш гашлары үстә,
Нәрдән деjир бир јаныглы шикәстә.
Гырмачлајыр аты, јортур, јујүрүр,
Бир дағы дөндүкдә, бөjүк кәнд көрүр.
Чырылдајан арабанын чәрхләри —
Газмыш јолу, јердә галмыш эсәри.
Сумаг дашындан вар көзәл гаялар,
Орда гојулмушдур жекә таялар.
Кәндидин аяғында бир булаг ахыр,
Тоз галхызмыш суja кәлән мал-нахыр.
Бәјполадын евин көрчәк таныды,
Алтлы-үстлү бир али ејван иди.
Тәrlан кими көзләрини зилләди,
Дағ башындан евин сәмтин бәлләди.
Көрдү астанада бојнуну бурмуш,
Көлкәдә бир ләзки гызы отурмуш.

Евн габағында вар бир кениш јол,
Бахыр узагдан она мәлүл-мәлүл.
Кими көзләјирсән, а ләзки гызы?
Нара бахырсан, ај мәшриг улдузу?
Даваданмы гајыдачаг гардашын?
Сәфәрдәнми кәләчәкдир јолдашын?
Ат кишинәјир, чапыр, тоз ғопур дағдан,
Иштә бир һәнирти кәлир узагдан.
Гыз зәнні едир сәфәрдән кәлир кијаз,
Бирдән көрүр бир гонагдыр танынмаз.
Узаг јолдан кәлән шәхсә бәнзәјир,
Атын јормуш, дүшүб галмаг истәјир.
— Бујур, гонаг, атындан дүш, евә кәл,
Жорулмушсан әjlәш, је, ич, јат, динчәл.
Мәкәр нә вардыр, бир башга чүр бахыр,
Елә бил ки, евдән, ешикдән горхур.
Ихтијарсыз бир аһ чыхды, додагдан,
Сан туфан бир јарпаг үздү будагдан.
— Нечүн кәлмирсән? Бағла, дурсун аты,
Гәфил гонаг олур аллаһ совгаты,
Бујур, зәһмәт чәк, атындан дүш јерә,
Варымыздыр кымыз, чөрәк, бал, кәрә.
Сән, көрүрәм, фәгирысән, мән малдарам,
Бәјполадын евидир бу, тут арам.
Наһар ејлә, кетсән јенә кедәрсән,
Анчаг бизэ хејир-дуа едәрсән.

Һачы Абрек

Аллаһ сәнә ничат версин, а Лејла!
Сәнин кими гонагчы олмаз әсла.
Вар атанын сәнә дуа, саламы,
Ничранына јохдур даһа давамы.
Бу saatда мән кәлирәм јанындан.

Лејла

Нечә, мәним атам мәкәр јадындан
Чыхармајыбыдыр бу узун мүддәтдә?
Нарда олур бәс өзү бу саэтдә?

Һачы Абрек

Һаман сән көрдүйүн габагкы јердә,
Каһ өзкәнин евиндә, каһ чөлләрдә.

Л е ј л а
Сөјлә көрүм сағдырмы, ја хәстәдир?

Һ а ч ы А б р е к
Сағдыр, амма гајәт дилишикәстәдир.
Сән нечәсән?

Л е ј л а
Хошбәхтәм, сағдыр чаным.

Һ а ч ы А б р е к
(javash)
Бу чох јаман,

Л е ј л а
Нә сөјләдин?

Һ а ч ы А б р е к
Һеч, ханым.

Нашар тәдарүкү олду сәрәнчам,
Гојулду сүфрәјэ кымыз, күмүш чам.
Гонаг алнын дүйүмләмиш, отурмуш,
Әл дәјмәмиш, кымыз сүфрәдә дурмуш,
Јемәјә, ичмәјә е'тина гылмыр,
Һеч алнынын гырышығы ачылмыр.
Лејла ширин-ширин құлуб-данышыр,
Онун көnlү ачылмагчын чалышыр,
Гавалы наз илә әлинә алыр,
Охујур, ојнајыр, ләзкинка чалыр.
Хумар, гара көзләрини лејлачы,
Сүзүр һәрдәм, дөнүб баҳыр гыјғачы.
Улдуз кими парылдајыр көзләри.
Шәкәрдән шириндир дадлы сөзләри,
Мә'суманә, назлы құлумсұнәрәк,
Елә бил, гызыл ганадлы кәпәнәк,
Күн батан чағы ишыгда фырланыр,
Ганад чалыр, учмаға һазырланыр.
Ағ биләкләриндә гызыл биләрзик,
Зәриф, ләтиф, севимли, нәрмә-назик —
Әлләрилә гавалы дыңгылдадыр,
Атыр, тутур, башы үзрә оjnадыр.
Додаглары һәрчәнд ки тәрпәнмәјир,
Һал-дилилә амма белә сөјләјир:

— Гәмли гонаг, шад ол, башыны галдыр,
Гисмәт, тале, гүссә бүтүн хәжалдыр.

Һачы Абрек

Лејла, бәсdir даһа шадлығы бурах,
Кәл отур, бир ләһәзә дејиб-данышаг.
Неч олурму көnlүн фәрәһдән хали?
Горхудурму сәни өлмәк хәјали?

Лејла

Дох! Нә үчүн позум өз һаләтими,
Мән дүнҗада тапмышам чәннәтими.

Һачы Абрек

Жахши, мәнә сөjlә көрүм бир заман,
Неч дүшүрмү хатырына Дағыстан?
Айрылығы әзиz, көзәл вәтәнин
Көnlүнү гәмләндирми неch сәнин?

Лејла

Нечүн, күнүм һарда хош кечсә мәним,
Догру сөз будур о јердир вәтәним.
Аллаһыны дүијасы кенишдир, чохдур,
Көnүл үчүн вәтән, јува, јурд јохдур.
Көnүл бир гушдур ки, севмәз әсарәт,
Дайын чырпыныр, истәјир һүрриjjet.
Инанылмаг ja мәһәббәт һардадыр, —
Инан анчаг хошбәхтлик дә ордадыр.

Һачы Абрек

Мәһәббәт, билирсәнми филhәгигәт,
Һансы шејдир, о икинчи сәадәт?
Бир кәсчин ки, дүнҗада инандығы,
Севдији, аләмдә көзәл сандығы,
Бир мәһбубу әлиндән кетмиш олсун,
Гара торпагларда дәфн етмиш олсун,
Һәр кимсә ки, бу нөв' олду бәдбәхт,
Онунчун вар јалныз бирчә сәадәт:
О сәадәт мәһәббәтлә јександыр.
Мәтлубу анчаг көз јашилә гандыр,
Онда инсанларчын вардыр тәслиjет,
Өлүр вәгта ки, биринчи сәадәт —
Онда вардыр хәта, шәhвәт, чинаjет.

Руһумчун һәм чәһәннәм вар, һәм чәннәт.
О бизимчин даймидир, бәргәрар,
Каһ инчидәр көnlүмүзү, каһ ачар.
Jox, анд олсун, интигамын бир аны
Әвәзинде мән алмарам дүнјаны.

Л е ѡ л а

Нә вар мәкәр, нечүн рәнкин ағарды?

Һ а ч ы А б р е к

Динлә, кечмишдә бир гардашым варды.
Ону наһаг өлдүрмүшдүр Бәјполад,
Синәмә дағ чәкмиш, еjlәмиш бидад.
Вәсіjjәти будур мәнә: ахтарам,
Тапам гатилини, алам интигам.
Амма мән фикр етдим: нә имиш гисас,
Өлдүрмәклә олачагдыр о хилас.
Илләр илә мән чәкдијим гәмләрә
Әвәз ола билмәз өлмәк бир кәрә.
Jox, бу олмаз дүнја үзүндә, әлбәт,
Jәгін о бир шејә едир мәнәббәт.
Тапыб өлдүрәрәм онун чананын,
Гој тапмасын һеч дәрдинин дәрманын.
Һә, инди бил ки, вәгти-интигамдыр,
Сәнин өмрүн һәмин саэт тамамдыр.
Бах, шәфәг саралыр, даһа күн батыр,
Сәнин дә чан вермәк заманын чатыр.
Ешидирәм гардашымын сәсини.
Бу күн бириңчи дәфә кәрчәк сәни,
Чәмалын ки, кәзләримә саташды,
Руһум чәһәннәмтәк јаныб алышды.
Амма о дүjғу тез совушду мәндән;
Валлаh, кәрәк башын дүшсүн бәдәндән.

Гышын гары кими Шәрг дағларында,
Ган галмады гызын јанагларында.
Ағарды, титрәркән диз үстә чөкдү,
Ајағындан өпүб, кәз јашы тәкдү.
Тутуб онун әтәйиндән жалварды,
Ағлајараг мин дил илә јахарды:
— Ох, бахышын сәнин нә горхулудур.
Сөзүн тәмамән зәһр илә долудур...
Jox, бу сајаг бахма, бир азча јан дур,
Өдүм гопду, өлдүм, аллаh, амандыр.
Бәлкә зарапатды сәнин сөзләрин?

Чаваб вер, бағрымы јарды көзләрин.
Мәкәр мәним һалым гәлбин јанмыр,
Көзјашымы көрүб көnlүн буланмыр?
Нә чүр ағлајарлар сизин вәтәндә —
Та о чүр ағлајым, јалварым мән дә.
Аллан үчүн рәһм ет мәнә, чаванам.
Құнаһсыз, тагсырысyz бир мұсәлманам.
Азачыг өмрүмү мәнә сох көрмә,
Сән пејғәмбәр, наһаг мәни өлдүрмә.

Іаңы сакит, һирсли галхмыш аяға,
Алнын дүjүмләмиш, бахыр ашаға.
— Мәкәр сәнин рәһмин, инсафын јохдур?
Үрәйндә, ах, гәсавәт нә сохдур.
Вурма, аллаh хатириң, бир дајан,
Мәһләт вер бир saat, јох, јох, бирчә ан!..

Хәнчәр парлады, бир-ики бәрг чалды,
Гызын башын үздү, торпаға салды...
Ганлы әлләрилә сонра әjилди,
Көтүрдү сачына хәнчәрин силди.
Сонра башы бүкдү жапынчысына,
Чыхды евдән чөлә, минди атына...
Мүти һеjван јүjүрүр чөлдә чалак,
Асимани бир горхујла һөвлннак,
Полад јүjәнин кәмирир, ләһләјир,
Јалын галхызымыш, кишинәјир, тәрләјир,
Нә гырманча бахыр, нә сөз ешидир,
Дырмашыр дағлардан, ох кими кедир.
Ахшамдыр, күн батмыш, шәfәг саралмыш,
Чөлә зүлмәт чөкмүш, нава гаралмыш.
Дағларын башында булат оjнашыр,
Илан кими шүтүлләјир, дырмашыр.
Қаһ гаяны гучаглајыр, қаһ гачыр,
Коллар үзрә инчи кими шеh сачыр.
Көj отларын арасындан булаглар
Шырылтилә көпүкленәркән чағлар.
Думан ичиндә дағларда мағарә
Өлү көзу кими едир нәзарә.
Тәләсмә, јалғыз ѡолчу! Кетсән дә, тәк,
Горхма, атын гаыш јүjәнин аз чәк.
Горхма, јаваш вур атына гырманчы,
Еjbi јохдур, ачылса да жапынчы.
Архајын ол, далынча кәлән јохдур,
Намаз гылсан гыл, һәлә ваҳт сохдур.

Жүрек атын чап, јорт, нәдән горхурсан?
Нәдән үркүб жан-јөрәнә бахырсан?
О иландыр жердә парылдар фұлси,
Сел кәтирән даш-кәсәкдиr о бириси.
Дәфәләрлә тәһлүкәдәn, бәладан.
Гуртармысан мәни ганлы давадан.
Силмишәм әлимин ганын жалына,
Говғалар да фәрг етмәмиш налына.
Бу дәфә дә мәни јетир вәтәнә,
Күмүш рәхту рәшмә тахарам сәнә.
Бурахарам отлајарсан jaјлагда,
Нечүн жанымысан ити чапмагда?
Нәдән етру ләhlәjирсәn бу сајаг,
Нәдән етру тәрләмисәn баш-ајаг?
Иштә думан далында ај учалыр,
Жаваш-жаваш дүнjaјa ишыг салыр.
Ағачларын жухарысы орманда
Күмүш кими парылдајыр думанда.
Һаны, кәндимиз зүлмәтә батмышдыр,
Ишыг жохтур, сан кәнд әһли жатышдыр.
Анчаг Чамат чобанлары узагда,
Од жандырыш һәр бириси бир дағда.
Буралардан јүjүr, тез өтүш бары,
Илхынын кишинәjir аjғыр атлары.
Инди бизим иjимизи дујарлар,
Кәлиб һәр икимизи будајарлар.

Сакитлик һекмфәрмадыр һәр судә,
Чамат кәndi жатыш раһәт, асудә.
Жалныз һаман гоча киши никәран,
Гәбр үзрә hejkәl шәклиндә о заман
Бир даш үстүндә жолдан аз кәнаре
Отурмушдур, юл көзләjir бичарә.
Фикр еләjir: Кимdir бу кәлән атлы,
Дағдан енир ашағы ehtiјатлы.
Узун жаллы атын әсир голлары,
Јорғунлугдан башы галхмыр жухары.
Әлиндә дә бир шеj тутмуш деjәsәn.
Һачы Абрекдиr, зәннимчә, бу кәлән.
Мәнимчин гызымдан кәтирир совгат,
Әзиз балам мәнә етмиш илтифат.
Атлы будур, даһа кәлди јетишди.
Атын башын чәкиб сахлады, дүшдү.
Сонра титрәр икән әлин узатды,
Жапынчы алтындан бир шеj чыхартды.

Бир ганлы баш дијирләтди торпаға,
Гоча диггәтлә баҳдыгда ашаға.
Аман, аллаһ! Нә көрдү јазыг киши!
Севимли Лејласының кәсик башы.
Ағлы чыхды башындан, олду биňуш,
Гучаглајыб етди ону дәрағуш,
Көз јашыны төкдү јанагларына,
Додагларын гојду додагларына.
Елә гәмли сыйылдајыр, иnlәjir,
Елә бил, өз дәрдин она сөjlәjir.
Бир одлу aһ чәкиб кетди өзүндән,
Бир бусәjlә өмрү чыхды көзүндән.
Jetәр, инсанлар, hәм jetәр мүсибәт,
Бәлалы бағры чатлады о саэт,
Додаглары әсди, рәнки саралды,
Нәрәкәтсиз дүшүб јер узрә галды.
О гәдәр тез учду руhy бәдәндән —
Ким, ахыр нәфәсдә дәрдү миһәндән
Үзүндәки гәм нишанәси хәjal —
Етмәк учүн hәттә олмады мәчал.
Начы гәмли сүкунәтдә бипәрва,
Эсл она ejlәmәди e'тина.
Бир ата, бир хәнчәрә нәзәр етди,
Ордан узаглашыб дағлара кетди.
Нечә илләр ондан сонра ѡолчулар,
Бир чухурда ики чәмдәк тапдылар.
Тикә-тикә, парча-парча дограмыш,
Гана-гоха, тоз-торпаға буланыш.
Билмәк олмајырды hanсы сәбәбә,
Нәр икиси бирдән кәлмиш гәзәбә.
Бу чүр ким, олар бир јердә јатышлар,
Ики залым, ики ѡолдаш имишләр.
Күман вар ки, онун бири хәжалдыр,
Көjdәn кәлән лә'нәтдәn бир тимсалдыр.
Палтарлары, башлыглары гијмәтли,
Наләтләри хејли горхунч, hejбәtli.
Сурәтләри кәрчи дәјишмиш иди,
Ағзы, көзү шишиб әјишиш иди.
Таныдылар, Бәјполад иди бири.
Лакин эсла танынмазды дикәри.

ЈАТМЫШ УШАГ

Бир көрпэ ушаг бешикдэ јатмыш,
Раһэт әл-ајагларын узатмыш,
Дүнja үзүнэ көзүн гапатмыш,
Эфлака тэрэф нэзарэт ejлэр,
Чэннэтдэ кэзиб сөјаһэт ejлэр.

Бэшаш отуруб јанында мадэр,
Һэрдэн бешиji әл илә јеллэр,
Каһ лајла дејэр, өпэр, каһ иjlэр,
Истэр башына дуруб долансын,
Гыjmаз ушаг уjгудан ојансын.

Мэ'сум ушағын бу һаләтиндән,
Мадэр севинэр бәшашәтиндән,
Гәлби дејүнэр мәһәббәтиндән,
Билмэз ки, дил илә лајла чалсын,
Ja ки дөшүнэ о тифли салсын.

Әмир Хосров Дәһләви

ОҒЛУМА НЭСИҮЭТ

Хызрым, ej әэзиз чаным оғлум!
Еj чешмеji-зиндәканым оғлум!
Сән тифлсән инди, чарүдәһмаh,
Дүнja ишинэ дејилсән акаh.
Инди сәнә ejлэрэм вәсиijэт,
Әлбәттә, сөзүмдәn етмә гәфләт.
Вәгта ки, огул, чаван оларсан,
Рөвшәндилү каридан оларсан,
Һеч вәгт нәсиhэтим унутма,
Чаниллэр илә әлагә тутма.
Гојдум о сәбәблэ Хызр намын,
Та дайми олсун етирамын.
Истәrsэн әкэрничатын олсун,
Хызрым, эбәди hәјатын олсун,
Кәсб ejлә маарифү мәани,
Өмрүн ола та ки, чавидани.
Лакин оламаз бу өмр чавид,

Та олмујасан мисали-хуршид.
Елм әһлин учалдар асиманә,
Күн кими шәфәг салар чәһанә.
Амма үзүнә ачылмаз ол кәңч,
Та чәкмәјесән әзијјәту рәнч.
Етсән тикана әкәр тәһәммүл,
Құлшәндә дәрәрсән ол заман құл.
Мәдәндә чыхар габагча торпаг
Ахыр булунар тилаји-бәрраг.
Бах, нејшәкәрин кәсәндә бәндін,
Тутмуш гамыш ичрә кизли гәндін.
Ибрәт елә садә бу мәсәлдән,
Зәнбур илә гиссеји-әсәлдән.
Ол елм чәһадынын шәһиди,
Ол һәр ики аләмин сәиди.
Елм әһли оларкән етмә, амма
Тәзвир илә чәм' мали-дүнja.
Ет гәлбини зәнки-һијләдән саф,
Ол алым оларкән әһли-инсаф.
Гулдурулуга елми аләт етмә,
Нөв'и-бәшәрә хәјанәт етмә.
Өјрән о сајаг көзәл фәваид
Та нәф'ин ола үмума аид.
Чәм еjlә о гисм данишу фән
Севсин сәни та ки, досту дүшмән.
Дүнja малына чох олма маил,
Анчаг чалыш ол үлума наил.
Дөвләт о дејил ки, биһәду мәр'
Чәм еjlәјесән тилаји-әһмәр.
Дөвләт одур әмн ола мәзачын,
Нәм олмаја халга еһтијачын.

1909

A. С. Пушкин

ГАФГАЗ

Гафгаз алтымдадыр, ән мүдһиши олан зирвәдә мән —
Тутмушам тәк учурум, гарлы дағ үстүндә гәрап.
Гарагуш учмаға галхарса узаг бир тәпәдән,
Нә гәдәр јүксәк учарса, јенә дөврәмдә учар.
Бурадан мән көрүрәм чешмәләри гајнамада,
Шұбында, горхулу учгунлары илк ојнамада.

Бурда мәндән ашағы көждә булут ојнаглар,
Арасындан булатун дағда су гајнар, чағлар,
Көрүнүр онларын алтында бөйүк даз пајалар,
Онун алтында зәиғ чығ*, гурумуш кол-кос вар.
Дана ондан ашағы рәнки јашыл орманлар,
Орда гушлар өтәр, әтрафы кәзәр чејранлар.
Сығыныб дағда јапылмыш комаја инсанлар;
Дырмашыр сәрт гајалар үзәр бүтүн һејванилар.
Жүрүйүр дағ ашағы орда чобан да дәрәјә.
Иштә мәфтүнлашыр инсан бу көзәл мәңзәрәјә.
Орда ким, дайм Арағва чајы гәлтан-гәлтан,
Чарпараг көлкәли саһилләрә еjlәр чәрәјан.
Дар кечид ичрә фәгир атлы да пүнһан олујор,
Орда шиддәтлә Терек нәһри хүрушан олујор,
Ојнајыр, чәнк еләјир даз гајаларла дәјүшүр.
Ачымыш далғалары, дашлары чејнәр, өтүшүр.
Тө'мә көрмүш гәфәсі-аһән ичиндән сан шир —
Чырпыныр, фәрриш илә саһили куја кәмирир.
Лејк, әфсус! Нә вар тө'мә онунчүн, нә сүрур,
Ону мұдһиши гајалар һәр ики јандан сыйхыјор.

ГЫШ

Будур, шимал јели ғопуб кувулдар,
Сүрүкләјиб булатлары выјылдар.
Будур, јенә гыш нечә ки, вар кәлир,
Шахта кәлир, сојуг кәлир, гар кәлир.
Сәпир гары ағачлара, коллара,
Дәрәләрә, тәпәләрә, јоллара.
Ағ өртүјә бүрүндүрүр аләми,
Чулғалајыр, қејиндирир аләми.
Шахта вуур, ширин сују дондурур,
Гарғалары гар үстүнә гондурур.
Қүләк эсир дағда гары јумурлар,
Јумбаланыр, долар чала-чухурлар.
Човғун кечә дүмдүз едир јер үзүн,
Гар ишығы күндүз едир јер үзүн.
Ишығ дүшәр гар үстүнә парылдар,
Тапдалајан вахтда ону харылдар.

1911

* Чығ — бир нөв даш үзәр битән ота дејирләр ки, «јосун» да дејилир — Тәрчүмәчинин гейди.

ПЕЈФӘМБӘР

Руһани тәшнәликтә јорғун икән
Зүлмәтли бир чөлдә сүрүнүрдүм мәң.
Алты шәһпәрли Исрафил накәһан,
Эснаји-раһымда олду нұмајан.
Мәләкути чисми-ләтифи илә,
Рө'ja кими дәсти-хәфифи илә
Тохунду чох јаваш киприкләrimә,
Кәрамәт нуру кәлди көзләrimә,
Бахдым бәсирәтлә әрзү сәмајә,
Вагиф олдум һәгаиги-әшјајә.
Гулағымы ләмс етди ол заманда,
Дујдум учур мәләкләр асиманда.
Мән онларын тәсбиһини дәрк етдим,
Күлли-мөвчудатын сәсин ешиздим,
Балыгларын дәрјаларда сәдасын,
Нәбататын чөлдә нәшвү нұмасын.
Ганлы элин ағзын тәрәф узатды,
Тутду күнаһқар дилими гопартды.
Гојду ора һәкиманә бир әф'и —
Ниши, асан олсун мүнкирләр дәф'и.
Сонра шәмшир илә синәми јарды,
Һәјәчанлы үрәјими чыхарды.
Аловланан од гојду ол мәканә —
Ки, дайма јаныб чәксин зәбанә.
Мејит кими дүшмүшдүм ол сәһрадә,
Чисмим јердә, рүһум әрши-ә'ладә.
Тәблиғ етди мәнә әмри-худаны
Ешиздим сөвти-һәэрәти-субһаны:
— Ей пејфәмбәр! Дур, көр, ешиш, гијам ет!
Кет, әмрими мәхлугата е'лан ет!
Сәһра, дәрја мөвчудатын ојандыр,
Кәламынла халғын гүлубун јандыр.

1912

СУДА БОҒУЛМУШ

Жүйүрә-жүйүрә ушаглар дәјәјә,
Кәлдиләр тәләсик, дедиләр дәдәјә:
— Ата, торумуза бир өлү дүшмүшдүр.
— Жаланчы надинчләр, ах, бу нә ишдир.

Сиз мәним башыма кәтирирсиз һәр дәм?!
Дәјә-дәјә сизи лап өлдүрәчәйем.
(Аталары бу чүр һирсләнди олара,)
— Нә борчумузадыр, мејит дүшмүш тора.
Гази дә сормагдан кәтире зинһара,
Jүз илә маһалдыр јахамыз гуртара.
Нә чарә етмәли, арвад, вер чуханы,
Кедим башдан едим бу хата-бәланы.
— Мејит бәс нардадыр?
— Будур на бурдадыр,
Филваге орда ки, салынышды јаш тор,
Гумларын үстүндә чајдан аз аралы,
Узагдан баханда көрунүрдү өлү.
Гајәт дә чиркинді дәһшәтли мәнзәри,
Баш-ајаг көјәриб, шишмишdir һәр jери.
Күнәнкармыздыр бу, јетишмиш әчәли,
Салмышдыр бу нала ону өз әмәли.
Ja балыг тутандыр, туфана тутулмуш,
Jaхуд мәст имиш ким, батмыш вә боғулмуш.
Ja бир сөвдәкәрдир сојмуш ону оғру,
Өлдүрүб атмышдыр һәмин нәһрә дөгру.
Кәндчијә нә начәт бунлары ахтарсын,
Тәләсир анчаг о, өз башын гуртарсын.
Дөнүб јан-јөрәј бир нәзәр еjlәди,
Аяғыла нәши су сары итәләди.
Күрәклә сујун лап ичинә бурахды,
Үзәркән мејит су ашағы ахды.
Дајаныбыр бир гәдәр тамаша да етди,
Гајыдыбыр сонра өз дахмасына кетди.
Кәлин, оғланларым, далымча һамыныз,
Мәбадә бу сирри бир кәсә дејәсиз,
Jохса ки, сизләри гарғыјыб сөјәрәм,
Ағача сарыјыб өлүнчә дөјәрәм.

Кечә-ахшам олчаг һава бәрк гарышды,
Күләк шиддәт етди, һаман чај да дашды,
Кәндлинин евиндә јанырды чырағы,
Бүтүн јатмыш или арвады, ушағы.
Кәндли дә јатмышды бајырда туфанды,
Күләјин сәсинә јухудан ојанды.
Бу налда гәфләтән һәнирти ешидир,
Бири пәнчәрәни јаваш тыгылдадыр:
— Кимдир о?
— Киши, ач гапыны гој кәлим,
Бир гәдәр бурада әjlәниб динчәлим.

Бу кечә вахтында нә кәэирсән Гаин?
Итил, бурдан узаш, залым, мәл'ун, хайн.
Гојмарам евимә сән кими залымы,
Данышма чох артыг, кет, поズма һалымы.
Элләри, аяғы титрәјә-титрәјә,
Өртмәк үчүн јахын кетди пәнчәрәјә.
О һалда ај чыхды булутлар далындан,
Көрдү чөлдә дурмуш бир киши лүт үрјан,
Сач вә саггалындан булагтәк су ахыр,
Ачыг, һәрәкәтсиз көзләрилә бахыр.
Шишмиш элләрини јанына салмышдыр,
Хәрчәнкләр чисминә јапышыб галмышдыр.
Өртдү пәнчәрәни балыгчы горхудан,
Таныды ки, кимдир о гәрибә меһман.
— Сән наядән горхурсан? — сөјләди гонағы,
Кәндлинин горхудан әсди дил-додағы.
Ваһимәдән о кечә чәкилди јухусу,
Дөјүлдү сүбһәчән пәнчәрә гапысы.

Вар халгын ичиндә дәһшәтли бир хәбәр,
Дејирләр һәр илдә һаман күн, о сәһәр
Һава бәрк гарышыр, шиддәтлә гајәтдә,
Кечә туфан голур мүәјжән саэтдә.
Кәндлинин горхудан чәкилир јухусу,
Дөјүлүр сүбһәчән пәнчәрә, гапысы.

1911

ГАРАЧЫЛАР

(Поемадан бир парча)

Гарачылар көчү күjlә, дәстә-дәстә
Бессарабијада дайми көчүрләр.
Онлар бу күн көчүб дүшмүшләр чај үстә,
Жыртыг алачыгларда кечәләјирләр.
Азадәлик кими мисилсиз, бибәдәл,
Фәрәһлидир гајәт ахшамламаглары,
Асудә, гајғысыз, һәм садә, һәм көзәл,
Ачыг көј алтында раһәт јатмаглары.
Чархларын үстүндә дурмушшур араба,
Јарымчыг салынмыш үстүнә бир кисә.
Очагда од јаныр, әтрафда көч-кулфәт,

Шам һазырлајырлар көј чемән-сәһрадә.-
Атлар отлајырлар алачыгда раһәт,
Жатмыш әл ајысы зәңчирсиз, азада.
Дүзәнлик чөлүндө һәр нә вар бәрһәјат,
Күлфәтиң һамысы әлләшир, чалышыр.
Сабаһкы јол үчүн көрүрләр еңтијат,
Сәһәр тез көчмәјә һамы һазырлашыр.
Арвадлар маһнысы, ушаг ағламасы,
Сәфәри синданың чинкилтили сәси.
Иштә чох кечмәдән көчәри обада
Жатдылар ел һамы, тохдады сәс-сәмири.
Хамушанлыг, сәдасыз олду сәһрада,
Анчаг итләр һүрүр, бир дә ат кишинәјир.
Одлар сөндүрүлмүш, һәр тәрәф хамушан,
Жалныз асиманда маһи-аләмара
Буулутлар ичиндән олуркән нұмајан,
Хамушанлыг едир көчү гәрги-зија.
Бир чадырда фәгәт бир ағсангал гоча,
Гаралмыш көмүрү отурууб пүфләјир.
Жатмајыр о киши тәк-тәнһа бу кечә,
Чәнли сәһралара баҳыр јол көзләјир.

1912

«ГОВФАЛЫ КҮЗЭРКӘНЛӘРИ ҺәР КҮН КӘЗӘРӘМСӘ»

Говфалы күзәркәнләри һәр күн кәзәрәмсә,
Кәсрәтли мәсачидләрә һәрдән кедәрәмсә,
Биәгл چаванларла кедиб әjlәшәрәмсә,
Бир ләһзә бурахмаз мәни асудә хәјалым.

Мән сөјләрәм: илләр ки, кечир бөјлә шитабан,
Jahy, бу гәдәр халг ки, вар бурда нұмајан,
Бир күн кедәчәк дари-бәгајә һамы яексан,
Билмәз ки, начан гуртарачагдыр мәһү салым.

Бир көһнә палыц мәдди-никаһымда дуранда,
Јад ејләрәм: өмр ејләдин әчдадым оланда,
Мәндән сора чох әср яшарсан бу чаһанда,
Јаддан чыхарам мән даһа, ej көһнә ниһалым.

Бир тифлә әкәр еjlәр исәм лүтфу нәвазиши,
Фикр ejlәrәm: эфв ет, јерим олсун сәнә бәхшиш,
Күл кими сәнинчин ачылан вахт јетишиши,
Амма ки, чатыбыр мәним әjjами-зәвалым.

Һәр күн, ил олмуш бу дүшүнмәк мәнә адәт,
Гыллам кәләчәк илләр чох фикр илә диггәт,
Нансында мәни дәрк едәчәк нәвбәти-реһләт,
Жаҳуд дәми-реһләтдә нолур сурәти-һалым.

Билмәм чатачагдыр әчәлим һарда, нә јердә;
Давадамы, дәрјадамы, јаинки сәфәрдә —
Ja ким, чесәдим дәғн олаңаг хаки-һәзәрдә?
Дайм өз-өзүмдән будур ән үмдә суалым.

Һәрчәнд тәвафүт еләмәз диггәт едәндә,
Биһисс бәдәнчин һамы бирдир чүрүjәндә.
Амма севирәм мән чүрүjүм хаки-вәтәндә,
Тәк дамәни-мәһбуба чата дәсти-вүсалым.

Гоj гәбримин үстүндә көjәрсин құлу шүмшад!
Гоj кәнч һәјат оjнасын орда әбәди шад!
Лагеjd тәбиэт дә көзәл парласын, азад,
Гоj олмасын ол вәгтдә тәмашајә маҹалым!

1912

УЧГУН ЖАХУД УЧУРУМ

Уча мүзлүм гајалара тохунур,
Көпүрүр далғалар, хүруш ejlәjir.
Гарагушлар учур, даf үзрә гонур,
Галын орман һәзинчә чуш ejlәjir.
Гарлы дағлар думанлара бүрүнүр,
Парлајыр, сисләр ичрә хош көрүнүр.
Бирдән ордан гар учгуну учду,
Бәрк сәс илә курулдајыб дүшдү.
Гајанын дар кечидини тыхады,
Терекин мөвчүнүн өнүн боғады.
Гәфләтән олдун, ej Терек, хамуш,
Етмәjирсән гәзәбли чушу хүруш.
Далғалар һәп бир истигамәтдә,
Архадан кәлди, дешди кечди гары,

Женә әvvәлки гејзу шиддәтдә,
Сән сувардың сәвәнили, кәнары.
О дешилмиш, эринмәмиш учгүн
Истигамәтлә дурду хејли заман.
Терекин далғачыглары чошгүн
Онун алтындан еjlәди чәрәjan.
Көпүрүб, сырајыб угулдајараг
Вә о буз даға чарпды тез ахараг,
Үзәринә кенишчә јол душду,
Ат, өкүз горхусуз кәлиб кечди.
Чөллү тачир дә кәнді нагәсими
Орадан сүрдү кетди вәһшәтсиз.
Бир дә бади-сәба әлагәсими
Орадан инди кәсмәјир јалныз.

1912

ГЫШ ЖОЛУ JA ГЫШ СӘФӘРИ

Далғаланан думанларын арасындан аj чыхыр,
Гәмли јатан сәһралара гәмли-гәмли нур сачыр.
Гыш сәфәри, тәк јол көnlү дарыхдырыр, чан сыхыр,
Арабаны сүрүкләјир һарын атлар түнд гачыр.
Тәк чалынан зынгрөвлар узун-узун кувулдар,
Усандыран бир сәс илә выјылдар...
Сүрүчүнүн шәргисиндә вәтән сәси динләнир,
Kaһ руһума беңчәт верир, каһ гәлбимә гәм кәлир.
Нә ишылты, нә дә чыраг, нә бир гара дахма вар.
Һәр жер бүтүн јијәсизлик, һәр жер бүтүн галын гар.
Фәгәт һәрдән бахар икән узун-узаг чөлләрә,
Алаверст ағачлары кәлир анчаг нәзәрә.

1912

И. С. Никитин

УШАГЛЫГ ХАТИРАТЫ

Нә јахшыдыр ушаглыгын һаллары,
Нә кезэлдир ушаглыг хәјаллары!
Јада кәлир ағламағым, шадлығым,
Бу дүнjanын гәминдән азадлығым.

307

Мүркүләјир нәнәм тахыб чешмәји,
Дүшүб јерә тохудуғу әлчәји.
Лампа евин орталығында жаңыр,
Пишик дә бир жаңда дүшүб тулланыр.
Гыш кечаси чөлдә күләк бәрк әсир,
Кәндилләринг табу тәвәнаның кәсир.
Ширин-ширин нәнәм нағыллар дејир,
Мәним жүхум гачыр, нәнәм әснәјир.
Дурур нәнәм мәним үчүн јер салыр,
Үстүмү өртүр, мәнә лајлај чалыр.
Чыраг жаңыр, мәним жүхум кәлмәјир,
Выјылдајыр күләк дә, динчәлмәјир.
Ахтарырам, дүшмүр ушаглыг әлә,
Налым олур фәна бу күндән белә.
Кетди о гијмәтличә саэтләрим.
Дәмбәдәм артыр даһа зәһмәтләрим.
Нардасыныз, ей шад кечән дәмләрим?
Нардасыз, ей севкили һәмдәмләрим?!

1911

JAJ СӘНЭРИ

Жаваш-жаваш сөнүр, батыр улдузлар,
Сары булат көјүн үзүн жалдызлар.
Ал шәфәгин экси дүшүбдүр көлә,
Ағ думан енмиш онун үстә чөлә.
Ајна кими сујун үзү бәрг вуар,
Мәхмәр кими отун үзү ховланар.
Гамышлыға күләк әсир, тәрпәнир,
Бах, нә көзәл хышылдајыр, сәсләнир.
Нәр бир тәрәф сакиттир, јох бир инсан,
Дағ башындан галхыр аз-аз ағ думан,
Күләк дәјир чичәкләрә, өтүшүр,
Инчи кими шеһләр от үстә дүшүр.
Чиккилдәјир гушлар јуваларында,
Кәчәриләр дурмуш оваларында.
Мал-гараны чыхардырлар жатагдан,
Азан сәси ешидилир узагдан.
Дахмаларда балыгчылар ојанмыш,
Бир парасы чох кечикиб јубанмыш.
Тәләсикли кедирләр тор атмаға,
Күн чыхмамыш көлдән балыг тутмаға.

Гызарты артыр, дан јери ачылыр,
Көј узүнә ал аловлар сачылыр.
Галын мешә күлүмсәјир, гаралыр,
Ағачларын далындан күн учалыр.
Күнәш чыхыр, ишыг дүшүр һәр јерә,
Чөлә, көлә, чәмәнләрә, күлләрә.
Котан гошиб кедир чөлә әкинчи,
Элиндә дәрҗаз от бичир бичинчи.
Күнәш чыхды, зијаланды јер үзү,
Чилаланды, сәфаланды јер үзү.

1912

Л. М. Медведев

ГЫШ

Көјүн үзүн думан тутуб, парча-парча гар јағыр,
Көјдән јерә дүшәр икән һава үзрә фырланыр.
Ағ фәрш илә өртдү бүтүн сәһралары, дағлары,
Ағ палтара бүрүндүрдү мешәләри, бағлары
Евләр, дамлар, тахтапушлар күмүш кими ағарыр,
Гар тапданыбы палчыг олуб, дағда чығыр гаралыр.
Иштә јенә мәктәбләрдән азад олуб ушаглар,
Гары көрчәк севинәрләр, гар лопасы ојнарлар.
Бири дејир: гар сулудур, үстүмүзү исладыр,
Бири дејир: эдә, дурун, баҳ бу бизи алладыр.
Бири дејир: кәлин бура ојнамаға, гардашлар,
Архасына дүшүб кедир јердә галан ѡлдашлар.
Топландылар, јығылдылар та һамысы бир јерә,
Јердән гары јумурлајыб золлајырлар бир-биရ.
Бир saatda вурушдулар, барышдылар тәзәдән,
Күлүшдүләр, гарышдылар, данышдылар тәзәдән.
Ләһләјирләр, тәрләјирләр, эл-үзләри гызармыш,
Бир парасы чох үшүйүр, эл-үзләри бозармыш.

1911

АНА ДУАСЫ

Гамыш евдә јаныр бучагда чыраг,
Ојнајыр орталыгда көрпә ушаг.
Гар јағыб чөлдә, амма човғун вар,
Гары јердән күләк гапыб совурад.
Белә фикр еjlәjir о вахта ушшаг;
«Бирчә јај күnlәри гәлир дә начаг».
Ата үмид илә бахар ушаға,
Бүзүлүбдүр анасы бир бучаға.
Чәһrәси гаршысында ип әjирәр,
Ушағыjчын белә дуа еләjәр:
— Гадир аллаh, чәлалын hөrmәtinә,
Кибријаву кәмалын hөrmәtinә,
Әрзим олдур ки, баркаһында
Баламы сахла өз пәнаһында.
Қәnlүмү сағлыг илә шад еjlә,
Бәхтин, өмрүн узун, зијад еjlә.
Бөjүсүн, кәnч бир чаван олсун,
Гочалан вахта камран олсун!

1912

И. И. Козлов

ВӘТӘНИ ЈАДА САЛМАГ

Бир мүгәddәс мәhәббәт илә мүдам
Вәтәни, ханиманы чох севирәм.
Көрүрәм мән јухумда hәр ахшам,
О мүбарәк мәканы, чох севирәм.
Очағын гаршысында биз вардыг,
Евимиздә атам, анам кечәләр
Охујардыг, күләрдик, оjнардыг.
Мән, бачым, гардашым тамам кечәләр
Јорулардыг, јуху тутарды бизи,
Анамыз бағрына басарды бизи.
Јухуда бир сәфалы чөл көрүрәм,
Бир дә кәмкеj бөjүкчә көл көрүрәм;
Дөрд јанында битиб сөjүдлә чинар,

Үзэр ол көлдә газлар, өрдәкләр.
Айын әкси суја дүшүб парлар,
Учушур көј үзүндә бәзкәкләр.
Чај кәнарында бир мешә гаралыр,
О бири јанда кәнд нұмајандыр.
Үрәјим онлары көрүб ачылыр,
О мәниммичин ријази-ризвандыр.
О мәним севкли дијарымдыр,
Вәтәним, мајеји-гәрарымдыр.

1912

J. B. Жадовски

КИМ МӘНӘ ІАВУГРАГДЫР?

Јаралы, ал гана бојанмыш идим,
Жыхылыб торпаға буланмыш идим.
Говрулурдум, ахарды көздән яш,
Фикр едирдим ки, нардасан, гардаш?
Нардасыз, ej ата, ана, нарада?
Нардасыз, ej севимли дост-ашна?
Јан-јөрәмдән кәлиб кедән чох иди,
Мәнә амма көмәк едән јох иди.
Бә'зи истәрдисә көмәк етсин,
Һәдәләрди өлүм, гојуб кетсин.
Башымы ким кәлиб ки, говзар иди,
Јарамы чох көрәндә горхар иди.
Ган ахыб чох, кәсилмиш иди сәсим,
Аз галырды түкәнмәјә нәфәсим.
Ган тутуб кирпијим.govушмуш иди,
Чәнәм, ағзым, дилим.govушмуш иди.
Амма бирдән нә көрдүм онда јенә?
Бириси рәһим әлин узатды мәнә.
Дизи үстә әзәл алыб башымы,
Силди лутф илә ганлы көз јашымы.
Јарамы бағлады, салыб мәрһәм.
Үрәјимдә дедим о дәм мән һәм:
«Гоңумун иштә, гардашын иштә,
Севкли жару ѡлдашын иштә».

1912

ДИЛЭНЧИ

Күнүн һәрарәти халғы ләйләдир,
 Қәндә тәрәф бир ушаг јолдан кедир.
 Пал-палтары чындыр, налы пәришан,
 Даши аяғын јарапамыш, ахыр ган.
 Бојну бүкүк, бағры јаныг, чох гәмли,
 Гәлби тутуг, бәнзи учуг, вәрәмли.
 Жетимлиji наләтиндән бәллидир,
 Фәгирилиji зилләтиндән бәллидир,
 Шәһрә кедиб та ки, нәкәр дајансын,
 Я фәһләлик едиб чөрәк газансын.
 Нара кетмишсә һеч кәс иш вермәмиш,
 «Азарлысан, гач, кет» көрәйләр демиши.
 Беш күн дејил дәфн олунмуш анасы,
 Диленчилик едир инди баласы.
 Бир дәвләтли бир фајтонда өтүшүр,
 Тез јүйүрүб ушаг она јетишир.
 Эл узадыб истәјир аллаһ пајы,
 «Кет, јемәji өjrәнмисиз һавајы» —
 Деди аға, фајтончу да гырманчы —
 Чәкиб вурду, сөјдү ону чох ачы.
 Мәлүл-мәлүл, мә'јус-мә'јус гајытды,
 Башын јерә дикиб јол илә кетди.

Гәлби сынымыш, көзү долмуш, позулмуш,
 Истидән сусалмыш, ачмыш, јорулмуш.
 Тагәти јохдур кетмәjә, дајаныр,
 Бир ағачын көлкәсіндә узаныр.
 Көрүр әсә-әсә кәлир бир гоча,
 Она чатчаг нәвазишилә сорушур:
 — Сеjлә көрүм, нәчисән, кимсән, бала?
 Нардан кәлиб, нара кедәнсән, бала?
 — Баба, қәндә гајыдырам шәһәрдән,
 Па-пијада доланырам сәһәрдән.
 Бу күн һеч зад јемәшишәм, чох ачам,
 Адамсызам, азарлыјам, мәһтачам.
 — Вар чөрәјим, аллаh кәримдир, бала,
 Дағарчығым, баҳ, долудур, тут, ала.
 Бөлүб верди чөрәјинин јарысын,
 Ушаг једи јумушағын, сарысын.

Дојуб дурду. Су ичмәјә кедирләр,
Ширин-ширин әчәб сөһбәт едирләр.
Ата-баба дедикләри һагг сөздүр:
«Тохун ачдан хәбәри олмаз» — дүздүр!

1912

B. B. Гофман

ЈАҒЫШДАН СОНРА

Јағыш ара верди, һава ачылды,
Јер үзүнә тәзә чәннәт сачылды.
Бах, нә кәзәл айдынлашды көј үзү,
Гөвси-гүзән дуруб јашыл, гырмызы.
Аңчаг тәк-тәк лачивәрди сәмада,
Парча-парча булутлар вар һавада.
Чилвәләнді ағачларын јарпағы,
Сәфаланды чәмәнләрин торпағы.
Јарпаглара меһ тохунур, тәрпәнир,
Парлаг-парлаг дамчы от үстә енир.
Күнәш зијасында гыларкән нәзәр,
Алмас кими парылдајыр гәтрәләр.
Чичәкләрин артды тәравәтләри,
Фәрәһ веरир гәлбә ләтафәтләри.
Көј чәмәндә құлләр елә әкилмиш,
Сан јер үзрә гөвси-гүзән чәкилмиш.
Нә кәзәлдир, нә гәрибә, сәфалы,
Һејран олур адам көрчәк бу налы.
Бахса көрәр о кәс ки, диггәт едә,
Гөвси-гүзән јердә дә вар, көjdә дә.

A. B. Колтсов

ТАХЫЛ БИЧИНİ

Јенә од тутду, дан јери јанды,
Ше'лләләнді үфүг, аловланды,
Чәкилир, јүксәлир думан, учалыр,
Јер үзүндөн јаваш-јаваш азалыр.
Күн чыхыбы јер үзү ишыгланды,
Ағ думан дағлар үстә топланды.
Топланаркән гаралды, олду булат,

Құләк әсди, говулду, долду булут,
Бәргү рә'д илә ғонду бир туфан,
Jaғды сираб едичи бир барап.
Араланды булут, чәкилди сәһаб,
Jер үзүн еjlәди jaғыш сираб,
Көрүнүр көj үзүндә гөвси-гүзәһ,
Чүтчүләрдә, әқинчиләрдә фәрәһ.
Чох гураглыг кечирди бипајә,
Халг чыхмышдылар мүсәллајә.
Халғын үммиди артды насил үчүн,
Экәнәкләрдә нәф'i-камил үчүн.
Чүтчүләр чыхды дәшту сәһрајә,
Һаггын еhсанына тәмашајә.
О saat бә'зиси котан гошду,
Бә'зиси чут гошиб ѡюл дүшду.
Тахыл, иштә, адам боју галхмыш,
Долу сүнбулләрин башы салхмыш.
Саралыр саф гызыл кими зәмиләр,
Кұләк әсдикчә мөвч урар, әјиләр.
Көтүрүб кәндилләр hәрә бир чин,
Башланыбыдыр тахыллар ичрә бичин.
hәр тәрәфдә тахыл ширин бичилир,
Тәрли-тәрли ширин сулар ичилир.
Дәрзләр бағланыр, тая гојулур,
Taјалардан бөյүк гаја гојулур.
Зәмиләр, тарлалар бүтүн таланыр,
Jукләнир hеj арабалар, галаныр,
Дашыныр хырмана әкин төкүлүр
Зәмиләрдән даһа бичин төкүлүр.
Көдәлир, иштә, күн, hава сојујур,
Пајыз олмуш, сојуг күләк човујур.
Jығылыр hәр тәрәфдә мәһсулат,
Сахланыр амбар ичрә мә'кулат.

1912

H. P. Греков

ПАЈЫЗЫН НИШАНӘЛӘРИ

Саралмышдыр ағачларда јарпаглар,
Солмуш, гызармыш чәмәнләр, отлаглар.
Зәмиләрдән кетмиш чинләр, ораглар,
Бах, көрүнүр нишанәси пајызын.

Чәпәрләнмиш һәр јан, таја гоулмуш,
Бағдан, бостандан мејвәләр совулмуш,
Дамчы дамыбың ёрдә торпаг ојулмуш,
Көјдән яғыр дүрданәси пајызын.

Арабалар чырылдајыр һәр тәрәф,
Сојуг күләк выјылдајыр һәр тәрәф,
Гарға, долаш гырыдајыр һәр тәрәф,
Ешидилир тәранәси пајызын.

1912

Ф. С. Шкулјов

ПАЈЫЗ

Севирәм јаз чағында јаз күнүнү,
Пајызын да сојуг ајаз күнүнү.
О заманда ки, кәндилләр гојалар —
Һәр тәрәфдә бөјүк-бөјүк тајалар,
Мешәнин дәјмиш әзкили саралар,
Һәм зогал да дәрилмәјиб гаралар.
Тохунар јарпаға күләк, өтүшәр,
Фырлана-фырлана јер үстә дүшәр.
Ишығында күнүн сары јарпаг
Көрүнүр саф гызыл кими парлаг.
Көј үзү думдуру, нава чох саф,
Парлајыр мави асиман шәффаф.
Дурналар дәстә-дәстә көjdә учар,
Охујар нәғмәләр, чәнуба гачар.
Саралар көј чәмән, солар күлләр,
Даһа кәлмәз фәғана бүлбулләр.
Үјушар бағы бағча, күлшәнләр,
Дөјүләр һәр тәрәфдә хирмәнләр.

1912

Ж. Ж. Нечәјев

ГЫШ САБАҢЫ

Кечәнин гарлы човғуну дајаныб,
Жухудан инди кәндилләр ојаныб.
Күн чыханда гара булут чәкилир,
Гызарыр, иштә, дан јери сөкүлүр.

315

Ишыг артыр, тутур һаваны, јери,
Көрүнүр һәр тәрәф һәјат әсәри.
Сәһәрин шахталы һавасында,
Күнәшин аз сөнүк зијасында,
Бир гоча, көһнә палтар әјниндә.
Јеријир јолда торба чијниндә.
Бу узагда чырылдајыр араба,
От дашыјыр киши әлиндә јаба,
Чағырыр кәнди гоншусун, данышыр.
Һәм ушаглар чөлә чыхыб гонушур.
Һәм буулутлар кедир шимала сары,
Күн дә галхыр јаваш-јаваш јухары.

И. А. Белоусов

ГЫШ КЕЧЭСИ

Зұлмәт јенә гапламыш чаһаны,
Јох нури-һәјатдән әlamәт.
Човғун тутуб әрзү асиманы,
Куја ки, гијам едир гијамәт.

Жатмыш һамы, јох ојаг бир инсан,
Бир пәнчәрәдә фәгәт ишыг вар,
Орда көрүнүр ојаг бир оғлан,
Әјниндә бир әски архалыг вар.

Далмыш анасы, атасы хабә,
Анчаг о отурмуш евдә тәнһа,
Чох диггәт илә бахыр китабә,
Каһ нәгшәјә ејләјир тамаша.

Һәрдән охујур ки, вар бу саэт
Дүнјада көзәл-көзәл мәканлар;
Инсан јашајыр о јердә раһәт,
Көрмәз нә сојуг, нә човғун онлар.

Ол јерләри сејр едир хәјалы —
Ким, орда баһар вар һәмишә,
Дәрјаны, јери, көјү, чибалы,
Күн нур илә долдураг һәмишә.

Бахдыгча онун марагы артыр,
Елмә, әдәбә, китаба һәр дәм.
Човғун да ағачлары гопардыр,
Бағ-бостан олур хәрабә һәрдәм.

1912

H. B. һөтө

ЭРДО МӘЛИК

Кечә вахты, һава күләк, думан, чән,
Мешә ичрә атлы кимдир бу җедән?
Бир атадыр, көрпә оғлу гучагда,
Горха-горха атасыны ушаг да —
Гучагламыш, көзүн өртүб кизләдир,
Гоча киши она мәһәббәт едир:
— Оғлум, нечүн кизләдирсән үзүнү,
Нәдән горхуб бәрк јумурсан көзүнү?
— Ата, ата, сүпүркәсаггал қәлир,
Эрдо Мәлик қәлир, одур, Ал қәлир!
Одур ha, јерлә сүрүнүр саггалы,
Бах дәшүнә төкүлүбдүр ағ ялы.
— Горхма, оғлум, Эрдо јохдур, јаландыр,
О ағаран су үзүндә думандыр.
— Назлы бала, көйчәк ушаг, кәл мәнә.
Јахшы-јахшы гагга верим мән сәнә.
Кәэздирәрәм, кәл сәни бојнумда мән,
Бәсләјәрәм күл кими гојнумда мән.
Вар анамын чохлу гызыл, палтары,
Гызларымын әлван ојунчаглары.
— Ата, ешиятмәјирсәнми ким, нәләр —
Эрдо Мәлик мәнә јаваш вә'д еләр?
— Оғлум, горхма, о јарпагдыр сәс едир,
Күләк гуру јарпаглары тәрпәдир.
— Јохса истәмәйирсәнми, ej ушаг,
Аj ишығында кечәләр ојнајаг?
Кәл, гызларым сәнә лајлај чалсынлар,
Охујуб охшасынлар, нај чалсынлар.
— Ата, гаранлыгда Эрдо гызлары —
Әлләрилә, бах, чағырыр бизләри.
— Јох, оғлум, јох, о көһнә боз говагдыр,
Ишылдајан сыныг, чүрүк будагдыр.

— Көзәл ушаг, ағрын, дәрдин чаныма
Өз хошунла кәлмәз исән жаныма.
Ахырда мән күчлә апарам сәни,
Кәл жаныма, дарыхдырма чох мәни.
— Гојма, мәни Эрдо вурду, ај дәдә!
Ох, ох, жарапандым, жандым, вай дәдә!
Горхуб атын гырманчлады атасы,
Неј чыгырыр, сыйылдајыр баласы.
О вахтда ки, кәлиб евә жетишди,
Горхусундан жазыг ушаг өлмүшдү.

1912

Максим Горки

КҮН ЧЫХЫР, БАТЫР...

Күн ки, сәһәрләр чыхыр, ахшам батыр,
Эксиләмәз зүлмәти зинданымын.
Санма ки, бир ләһәз кешикчим жатыр,
Фикри галыб мәндә никанһанымын.
Нәр нечә истәрсән, елә чәк кешик,
Архаяны ол, мән бурадан гачмарам.
Истәјирәм кәрчи мән азадәлик,
Зәнчири амма бачарыб ачмарам.
Ах, сиз, а зәнчир, а зәнчирләrim!
Сиз дә дәмир бәкчимсиз нәр заман.
Сизләри мүшкүлдүр ачым, сыйырым,
Чатлады бағрым, аман аллаһ, аман!..

1912

Морис Нартман

АҒ ПАЛТАР

Бир кәңч, мачар графларындан,
Олмушду пранга бәнди-зиндан.
Гул олдуғуну единчә идрак,
Нүррийжетин истәмишди бибак.
Дүшмәнләри галиб олду ахир,

Е'дамына һөкм олунду садир.
Һаггында олан әзаву тә'зир
Әсла ону етмәз иди дилкир.
Зинданлара вәғф едиб һәјатын,
Истәрди бир аләмин ничатын.
Бәкләрди кәмали-һүммәт илә,
Мөвту әчәлиң шүчаэт илә.
Чатмышдыса өмрүнүн баһары,
Дәнмүшду хәзана құл үзары.
Анчаг вар иди ийрими јашы,
Һејфа ки, кәсилмәлиди башы!
Кәрчи өлүмүн севирди чандан,
Тә'сир она етмәз иди чәндан.
Вәгта ки, бир аз фикирләнирди,
Бир гәдр она ағыр қәлирди —
Илмәк bogазa кечиб асылмаг,
Тәһигир илә јелләниб дә галмаг.
Мејданда дуран бүтүн чәмаэт,
Һәрдән едәләр она шәматәт.
Ач гарғалар онда дәстә-дәстә
Дава сала ғанлы башы үстә.
Бир күн шәби-гәтлән мүгәддәм,
Кәлди јанына анасы пүрфәм.
Кәрчәк анасын бәрабәриндә
Јаш ојнады гәмли көзләриндә.
Әрз етди: — Сәламәт ол, анаchan,
Аллаһа әманәт ол, анаchan!
Гисмәт бу имиш гәза-гәдәрдән,
Дүнjanы кәрәк вида едәм мән.
Әфсус, кедәр фәнаја чаным..
Галмаз јер үзүндә бир нишаным..
Оғлун, анаchan, ахыр, чавандыр,
Өвладына рәһим гыл, амандыр!
Һеч ваһимә етмирәм әчәлдән,
Мән горхмамышам, ана, чәдәлдән:
Од, түстүү ичиндә етмишәм чәнк,
Һеч олмамышам бу нөв дилтәнк.
Амма сабаһын гәму мәлалы,
Тәһигир илә өлмәјин хәјалы —
Етмиш бу гәдер мәни пәришан —
Ким, титрәјирәм чу биди-ләрзан.
Оғлун бу сајаг көрәндә гәмли —
Верди анасы белә тәсәлли:
— Һеч горхма, оғул, тәһәммүл ејлә,
Аллаһа сығын, тәвәккүл ејлә!

Инди кедирэм дә баркаһа,
Саллам өзүмү гүдуми-шаха,
Ган јаш текүб аһү налә гыллам,
Ә'ванына јалварыб јыхыллам.
Рәһми кәлә бәлкә падишаһын,
Зәнним будур, әфв едәр күнаһын.
Чүн сүбһ заманы миргәзәбләр
Мејдана сәни апармаг истәр.
Көрсән мәни орда јас ичиндә,
Көз јашлы, гарә либас ичиндә,
Бил дәрдинә чарә олмајыбыр.
Тәгдири-гәза позулмајыбыр.
Мәрданә ол өлмәјә мүһәјја.
Гыл мәсләкү исму рәсмин әһја!
Һәркәһ ки, мән ағ қејинмиш олсам,
Чәмијјәтиң архасында дурсам,
Асудә ол, етмә хөвфү хәшjәт,
Бил ки, сәнә етмишәм шәфаәт!
Тутса сәни миргәзәб, дарыхма,
Кет, чых дар ағачы үстә, горхма!

Өвладын верди бөјлә тәскин,
Бичарә зәйифә кетди гәмкин.
Динчәлди граф, тәсәлли тапды,
Сонра ону дадлы ујгу гапды.
Јатчаг јухуда көрүб о саэт,
Етмиш анасы она шәфаәт.
Ол гәмли кечә сабаһ олунча,
Раһәт јуху ятды бир дојунча.
Сүбһ олду, чалынды зәнки-вәһшәт,
Чыхды күчәјә бүтүн чәмаәт.
Көрдү ки, граф кедир пәришан,
Әскәрләр ичиндә суji-мејдан.
Һәп пәнчәрәләр бүтүн ачылды,
Мин дәстә күл үстүнә сачылды.
Мин-мин далысынча көз бахырды,
Јаш көздә дајанмајыб ахырды.
Гызлар далына душүб кедирди,
Нәсрәтлә ону вида еидирди.
Тәмкину вүгар илә о амма,
Мејдана јетишди бимүһаба.
Сәфләр далысында өз анасын —
Көрдү ки, қејинмиш ағ либасын.
Чүр'әтлә үрәкләниб о саэт,
Тез чыхды сәпајә үстә раһәт.

Җәлладлара баҳды шаду хәндан,
Чан верди сәпајәдә һаман ан.
Кејди нечүн ағ либас анасы?
Та горхмасын, әсмәсин баласы.
Бәһ-бәһ, нә јалан, нә фикри-әгдәс,
Шајәстәдир адлана мүгеддәс.

1912

A. K. Tolstoj

ДУСТАГ

Дағын далында батыр құн, жерин үзү гаралыр,
Узагдакы көрүнән от гызыл кими саралыр.
Будур, сәс еjlәди зәнчир, кәлир нечә дустаг,
Пијада, јорғун, ағырлыгla галдырырлар ајаг.
Фикирли һәр бири өз пис һәјатына түпүрүр,
Ајагларындақы зәнчир жерин тозун сүпүрүр.
Кәлир ики араба онлар илә бир јердә.
Салыб јер үзрә узун көлкәләр бәрабәрдә.
Алыб аралыға әскәрләр әлләриндә түфәнк
Жорулса да олара вермәйир мачалу дирәнк,
О дәм дејир бири дустагларын: — Бәрадәрләр!
Нә вар, нечүн белә қефсиз, фикирлisisiz јексәр?
Кәлин, кәлин охујаг маһны чүмләмиз бирдән.
Бир аз бу гәмләри бәлкә чыхарда хатирдән.
Нә етмәли, бизә гисмәт бу имиш аләмдә,
Гәза јазыб бизи бәдбәхт хәлг олан дәмдә.
Учалды сәсләри, иштә һамы һәвәсләнди,
Сәдаләрилә бүтүн дағу даш сәсләнди.
Бајатылар охујурлар бүтүн мұнасиби-һал,
Жерин тозун сүпүрүр, лејк, ајагдакы кандал.

1912

A. Сатурјан

НӘЈӘЧАНЛЫ НӘФМӘЛӘР

Гәмлидир күнләримиз, гајғылыдыр,
Дәрд илән һәп дирилијмиз долудур.
Нә рәфаһәт, нә фәрафәт вардыр,
Нә дә үммиди-сәламәт вардыр.

Қәдәриндән алышыр синә, јаныр,
Түкәниб тагәти руһун усаныр
Гүссәдән, гәмдән, үгубәтләрдән,
Түкәнилмәз бу мүсибәтләрдән.
Гапламыш бизләри, зұлмәт бүрүмүш,
Лап вәрәмләнди, урәкләр чүрүмүш.
Дөвр едир экси-мурадымча фәләк,
Өлдүк ајдыныға һәсрәт чәкәрәк.
Кәләчәкдә көрүнүр тәһлүкәләр,
Бизи мин дүрлү бәлалар һәдәләр.
Чох фәна һалда, гуллар кимијиз,
Чәкирик зәнчири, јохдур қүчүмүз.
Руһумуз һүзилүдүр, чан үзүлүр,
Ачы көзјашлары көздән сүзүлүр.
Галды хатырда бүтүн нијјәтимиз,
Гәсдимиз, аризумуз, һәсрәтимиз.
Гүссәдән бағрымыз ал ган олмуш!
Кениш аләм бизә зиндан олмуш!
Чәкилиб гул кими бир зәнчире,
Галмышыг бағланарағ тәгдирә...
Жухудан дур даһа, ханәндә, аյыл!
Көзүн ач, јатма, сәрајәндә айыл!
Вәһji-илһам илә мала-мал ол,
Нәфхи-руһүлгүдүсә тимсал ол!
Оху, шиддәтли бир аһәнки-һичаз,
Учадан башла оху бир аваз!
Оху, сал хатиринә дүнјанын —
Ифтихарын о кечән дөвранын.
Та ки, чүрәтлә о кәскин нәфәсин,
Едә шиддәтли сүрудунда сәсин.
Сазынын телләринә вер һәрәкат,
Бу јатан гәлбләри бирчә ојат!
Ләпәләнсин о көзәл авазын,
Тәзәдән јадлара салсын сазын
О кечән эсрләрин эш'арын,
Бабадан галма олан асарын —
Ки, охундуугда олар говгадә,
Гәлбләр чәнкә өлуб амадә,
Гәһрәманлыгla алыб тачи-зәфәр,
Гојдулар аләмара шәһрәтләр.
Еj мүғәнни, оху бир нәғмеји-Шур,
Нәғематынла гопарт шурү нүшур!
Бизи аһәнкәрин шад еjlәр,
Гәлбијатмышлары иршад еjlәр.

Дағылар гәлби тутан зұлмәтләр,
Гајыдар бир дә көзәл нијјәтләр.
О мүгеддәс, көзәл аһәнки оху,
О вәтән нәғмәси Сарәнки оху!
Бизи дәрја кими пүрчүш етсин,
Гәми-дүніјаны фәрамуш етсин.
Та мүгабилдә дураг ширанә,
Жашамагчын чалышаг мәрданә...

1912

Нолс-Миллер

ХӘБӘРДАР!

Хайнин етдији үсјаны кими,
Залимин нисфәти, вичданы кими,
Пајызын тар иди гајәт кечәси,
Дана музлұмду фәгәт ол кечәдән
Думан алтында учалмыш көрүнән
Мәһбәсин мәңзәреји-хајичәси.
Һәр тәрәфдә гаровуллар доланыр,
Чох ағырлыгla јүрүрләр о заман,
Кечәнин сүмтүнү еjlәр ләрзан,
Наләсаса о һәзин сәс һәр ан,
Ешидилдикчә санырсан узаныр:
«Хәбәрдар!».

Учадыр кәрчи онун дивары,
Бүрчү, барысы да мұстәһкәмдир,
Аһәнин гыфлы дәхи мәһкәмдир,
Кечә зинданчыларын энзары,
Онларын олса да чох әнвары,
Сүнкүнүн пәртөви-атәшбары,
Пүрсүкүн олса да гајәт зиндан,
Оламаз, һејф, ичи гәбристан.
Гаровул! Сән ојаг ол, алданма!
Бу сүкунәтли јери бош санма,
Көзүн айрылмасын һеч зиндандан!
«Хәбәрдар!».

Иштә дустаг орада тәк галмыш,
Дајаныбы бөјлә дәмир пәнчарәјә,
Бахыјор, билмәјир амма нерәјә.

Санки ол сүмтү сүкунә далмыш,
Жохду бир сәс, һамы аләм хамуш,
Ja ки бир сәс ешидирсән мұдһиши.
Ja һүрәр ит, ja өтәр бир бајгуш,
Бир дә тәдрич илә һәр дәм дејилир:
«Хәбәрдар!».

Күнләр, ајлар юх, узун илләр илә
Бурда галмаглыға мәһкумам мән.
Нејф, бичарә көнүл ган олмуш,
Елә һүррийжәтә әтшан олмуш —
Ки, языг дүшдү бүтүн тагәтдән,
Дүшдү бир мәгсәди-чанпәрвәр илә,
Олду мәһнәтлә бу күн зару зәбун,
Бурда вар сункүүң хәнчәр, гуршун.
Орда һүррийжәти-әгдәс вардыр,
Нәп фүзати-мүгәддәс вардыр.
Ах... Гаранлыг кечә, сән дадыма чат,
Мәнә вер тәслијәтү сәбрүничат...
«Хәбәрдар!».

Вар һәнирти, гулаг ас, бирчә дајан,
Бир нәфәр дүшдү јерә, таг, таг, таг...
Нечә дәфә ешидилди чахмаг.
Ким кәлир? Кәлкә, одур пүрһәјәчан,
Јан-јөрә азча ишыгланды бир ан.
Јүкүрүб халг ораја топланды.
«Әлвида, ej дирилик, ej гүввәт!
Әлвида, ej мәләки-һүррийжәт!».
О үрәкдән бу сәда чыхды о ан:
«Хәбәрдар!».

Нәр тәрәф олду јенә асуудә,
Аз араланды булутлар көjdә.
Накәһан олду гәмәр көjdә әјан,
Јерә куја ки, сәмадан баҳды,
Үзүнә эшки-тәһәссүр ахды.
Јенә көзҗашлы үзүн етди ниһан,
Јенә јердә гаровуллар доланар,
Чох ағырлыгла жүрүрләр о заман,
Кечәнин сүмтүнү ejләр ләрзан,
Наләаса о һәзин сәс һәр ан,
Ешидилдикчә санырсан узаныр:
«Хәбәрдар!».

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

Гардашым, юлдашым, әэзиз јарым,
 Еј гемү мөһнэтә кирифтарым!
 Дәрд әлиндә сыхылмасын чанын,
 Белә галмаз гәрары дүнијанын.
 Вәһшәт етмә бу құнкү һаләтдән,
 Наұмид олма гөвмү милләтдән,
 Зұлм әрбабы гој гучаглансын,
 Іер үзу көзјашыјла ислансын.
 Тапдасын пак идеаллары гој,
 Мәһв гылсын көзәл хәјаллары гој.
 Гој верилсін дә одлу фәрманлар,
 Гој төкүлсүн құнаһсыз ганлар,
 Зұлмү наһәг һекумәт етсін гој,
 Арифи һәтки-һәрмәт етсін гој.
 Инан! Әлбәттә бир заман олачаг,
 Әһли-ешг онда камран олачаг.
 Іер үзу рәшки-баги-чәннәт олар.
 Һакими-мұтләги «мәһәббәт» олар.
 Рәф едәр зұлмү чәһл зұлматын,
 Сачар аләмләре фүјузатын,
 Нә әсарәт, нә дә әдавәт олар,
 Халг мұстәгрәги-сәадәт олар.
 Нә олар көзјашы, нә кин, нә инад,
 Нә мүгәссир олар, нә дә чәллад.
 Гардашым, санма бу үмиди хәјал,
 Кәләчәкдир бу шанлы истигбал.
 Бирчә бах каната диггәт илә,
 Гапланыб көр нечә үгубәт илә.
 Һәр тәрәф гәрги-зұлмәт олмушдур,
 Ганлар ичрә жатыб боғулмушдур.
 Усаныб халг зәчру изадән,
 Әглсиз, бишүүр говгадән.
 Галдырыб гәмли көзләрин аләм,
 Ахтарып ол «мәһәббәти» һәр дәм.

ДАНЫШМА

Мәнә дерләр ки, «инан, сөjlәмә чох, кәс сөзүнү,
Кур-куранә гәбул еjlә, кор ол, јум көзүнү,

Ачмаға пәрдеји-әсрары узатма әлини,

Анлама, динмә, ешитмә, лал олуб кәс дилини!».

Јох, тәэббүдлә мән әсла инана билмәјирәм,

Фикри-мөвһума ујуб да долана билмәјирәм.

Сизә тәглид кәрәкдирсә, мәнә дин лазым,

Батили, нағғы көрән дидеји-һәгбин лазым!

Истәрәм мән биләм аләм нечә чохдан јараныб,

Нәдән өтрю, нә сәбәблә, нијә јохдан јараныб?

Истәрәм билмәјә бәс мән јарадылдым нә үчүн?

Бу гәдәр дәрдә, гәмә, мәһнәтә далдым нә үчүн?

Мејли-һүрриjәти-севданы мәнә ким верди?

Бу әбәс фикри, бу хүлjanы мәнә ким верди?

Горхмамагла мәни сәрмәсти-чидал ejlәди ким?

Чарпышаркән мәни мәчбури-суал ejlәди ким?

Ким мәнә верди бәсиրәт, мәнә ким верди шүүр?

Јашаркән јашамаг ашиги ким етди бу чүр?

Истәмәз кимсә јэгинән әбәди чәксин әзаб,

Јохдур аja бу суалатыма бир гәt'и чаваб?!

Дүшүнүркән бу сајаг бир сәс ешитдим мүбәм,

Мәнә бир сittвәт илә сејләди: әбкәм, әбкәм!

Күнhi-әсрари-һәги дәрк едә билмәз инсан,

Нисбәтин јох она, сән гәтрәсән, олдур үмман.

1912

ИРӘЛИ

Арш ирәли, арш, унут гәмләри,

Гачма бәлалар габағындан кери!

Зұлмәти-шәбдә гызырыр дан јери,

Һајды, гочаг, һајды, икид, гош, јери!

Чарпыш, узагда көрүнән нура чат,

Вадији- Синаја јетиш, Тура чат!

Кет, ирэли кет, кери гојма ајаг,
Елмү ишыг намына јандыр чыраг!
Мәш'әли-үнсиijjети бәрпа елә,
Зұлмәтү вәһшиijjети имһа елә!
Гој сәни тәкфир еләсиналәр һаман,
Гој сәни тәһгир еләсиналәр һаман,
Гој чүһәлалар сәнә бөһтан десин,
Гој үләма гәтлинә фәрман десин!
Горхма, бу зәһмәтләрә гатлаш, алыш,
Гејрәт илә мәсләкин үзрә чалыш,
Гәт'и-үмид олма
Ујгуя далмышлары галдыр, ојат!
Ачизу бичарәләрә әл узат!
Кәлмеји-паки-һәги ә'ла елә,
Бу дири мејитләри әһја елә!

1912

ҺӘЈАТ

Дәјишир сурәтиң һәр анда һәјат,
Көстәрир мин гәрибә тәсвиrat.
Һәр дәғигә дүшәр бир әһвала,
Охшајыр тәрбијәтсиз әтфала.
Қаһи бир нәғмә кими биаһәнк,
Қаһи бир лөвһә кими рәнкарәнк.
Бурда бир бусеји-мәһәббәт вар,
Орда бир хәнчәри-әдавәт вар.
Бурда тој, орда амма матәм вар,
Бурда шадлыг, о јанда мин гәм вар.
Бурда чаһил нишату ишрәтдә,
Орда ариф әзабү зәһмәтдә.
Агил үчүн ишыглы күн шамдыр,
Дәлијә амма күндә бајрамдыр.
Бир зәифин јанында јох бир овн,
Һәр Кәлимин јанында бир Фир'он.
Һарда бир ај қөрунсә, налә дә вар,
Һарда бир гәлб варса, налә дә вар.
Һарда бир шәмс варса, зұлмәт вар,
Һарда бир көз вар, әшки-һәсрәт вар.
Дүнән орда тәкулду торпаға ган,
Битмиш амма бу күн күлү рејhan.

Пәри-тавұс палчыға буланыб,
Ајаг алтында иштә тапдаланыб.
Сән дүнән пәһливан идин мәғрур,
Олмусан инди ақизү мәғір.
Жашамаглыг будур, һәјат, иштә,
Бу кедән өмри-бисәбат, иштә.
Јохдур аләмдә бир нәфәр ағил —
Ки, десин өмрән нәдир һасил?!
Бұсбұтұн рәнчү дәрдү мәһнәтдир,
Бұсбұтұн гүссәдир, мұсибәтдир.
Бұсбұтұн изтираб илә долудур,
Дүрлү-дүрлү әзаб илә долудур.
Дирилик бир мұһити-ұммандыр,
Дирилик бир бәлалы зиндандыр.

1912

ЗИНДАН

Гәбир кими гаранлығдыр зинданым,
Гурт-гуш, сычан ојнағыдыр дәрд јаным.
Далғаланыры дәніз, дәмадәм кәлир,
Диварлара бәрк тохунур, сәсләнир.
Кечә-күндүз бир ләһізә вермир аман,
Гојмајыр та раһәт олум бир заман.
Іеч вахт ишыгланмаз мәканым мәкәр.
Пәнчәрәнин шикағындан күн дүшәр.
Мәһбәсимин һәр дәм сарапдар тағын.
Үфунәтли рүтубәтли торпағын,
Нүрриjjэт жолунда әсирәм, әсир,
Зәнчиrim ағырдыр, бојнуму кәсир.
Дәрдимин ортағы дустаг жолдашым,
Тәк бир нәфәрдир меһрибан гардашым.
Башлајараг залимләри тәһигирә,
Чәкилмишик ширләр кими зәнчири.
Биз вәтәнин сәадәтин истәдик,
Тәбәсбүс етмәјиб нағы сөјләдик:
Амма жолдашлар бизи алдатдылар,
Күлүмсүнүб дүшмәнләрә сатдылар.
Алланараң вәфасыз ихвандар,
Сохулмушуг ғәдр илә зинданлар.

1912

ЈАН ГУСУН ЛИСАНЫНДАН ДЕИЛМИШДИР

Ыара бахсан бүтүн хәјанәтдир,
 Ыәр тәрәф гејддир, әсарәтдир,
 Йашајыр халг зәчрү зәһмәтдә,
 Горхудан лејк һәп сүкунәтдә.
 Тәхти-пејғәмбәрә олуб саһиб
 Мүфтәхор, тәнпәрәст олан раһиб.
 Јазыг инсан ганы тичарәтидир,
 Җәннәти халга сатмаг адәтидир.
 Јарәб, еңкамын етдиләр батил,
 Әмри-пакын нә ваҳт олар назил?
 Әшгијаләр, бу вәһши инсанлар
 Әдлү инсафы һәп оғурладылар.
 Сәнин еңкамы-паку әгдәсими,
 Һөрмәту не'мәти-мүгәддәсими
 Ајаг алтында етдиләр памал,
 Дадә јет, еј рәһим, еј мүтәал!
 Халг ишкәнчеји-әсарәтдә,
 Мүтәази бүтүн үгубәтдә.
 Ёхдур әлләрдә гүввәтү гүдрәт,
 Зәнчирин ачмаға едә чүр'эт.
 Йығылыбыр бир јера едә имдал,
 Гәсб олунмуш һүгуги-истирдад.
 Барилаһа начаг кәләр о заман,
 Чыха мүзлим булутлар алтындан —
 Шәмси-һәг, аләми едә рәхшан?
 Йанаы ол ювми-ә'зәм, еј сүбһан, —
 Едәсән әдл илә өзүн диван?
 Тапачагдырмы гүдрәт әһли-чаһан?
 Қәрәчәкдирми халг о әjjамы?
 Гыралар Кә'бәдә бу әснамы?
 Јараб, артырма гәһрү ситвәтини,
 Ејлә ирсал фејзу рәһмәтини
 Бу пәришан үрәкли гуллара сән,
 Бу зәиф әлләрә, ағызлара сән,
 Та десинләр һәгү һәгигәтини,
 Ашикар ејләсингиләр ајәтини.
 Ешидиб бәлкә игтида едәләр,
 Сәнә лајигли бир сәна едәләр.
 Гуси-һәгкү нәмазқаһинде,

Белә фикр етди ханәкаһиндә:
Халгы зәнчирдән еjlәсин азад,
Олмасынлар эсири-истибдад.
Көрмәјән көзләрә чила версин,
Ајәтуллаһы халга көстәрсин.
Едәрәм hәг јолунда чәнкү чиһад,
Едәр, әлбәттә, hәг мәнә имдад.
Наили-мәгсәдү үмид оларам,
Ики дүнјада русәфид оларам.
Гуси-hәгку бу һүммәт илә мұдам —
Тутду Бејтулмұгәддәс ичрә мәгам.

1912

A. P. Серетели

* * *

Мән мүгәддәс тәсвиrlәrin өнүндә
Шәм'ин јаныб җаҳылмасын севирәм.
Јалдызылы бир һалә јапдығы hејндә
Гаранлығын јох олмасын севирәм.

Насыл фәда едир нәфсин мәрданә —
Сүкут илә әридикчә, јандыгча.
Көjdәn rәhимәt диләр санки инсанә
Гаранлығ әтраfy ишыгландыгча.

Сүтун кими hәrәkәtsiz дуурам
Гәмли, сакит, мүтәфәkkir һаләтлә,
Mәhзүн-мәhзүн боjnumu да буурам,
Титрәк шәm'ә соx баҳырам диггәтлә.

Бәлли деjil нәdir бунун сәбәби,
Арамызда бәлкә вар бир шәбаһәт.
Анчаг көнүл анлар қизлин мәтләби.
Әгл едәрми бу шеjләрә шәракәт?..

Шәm'ин тимсалыдыр зәиф бәдәним,
Фитили азча өmrүмүн мүddәти.
hәrdәm зија сачаркәn әглим мәним,
Mүhитимдәn узашдырыр зүлмәти.

Эн мүгэддэс тэсвир мэнчэ вэтэндир.
Инсанийж алэмидир мэ'бэдим.
Мэхэббэтдэн дејилдир, бэс нэдэндир, —
Шэм' кими янмаг олмуш мэгсэдим?

1915

ХАНЭНДЭ ГОГИ

Бүлбүл, сарыкејнэк вэ шанапиши
кими һүдһүд гушларынын дүнјада
кэсби-вүчуд етмэлэри наагында бир
некајэ.

Сон дэрэчэ гаранлыг бир кечэ иди. Белэ ки, көз эн яхында-
ки бир шеји көрмэктэ ачиз иди. Фөвгэл'адэ бир сүмту сүкут һэр
тэрэфдэ һөкмфэрма иди. Дэф'этэн шиддэти фыртынанын шэ'-
бэдэбаз гүвшэси олдугу кими һава чак-чак олуб нараданса сазын
дилрүба аһэнки ешидилди. Онун теллэринин интишары илэ
учалан инилтилэр санки аси олан күрреји-эрзин мэсаибини тэх-
фиф етмэк истэйирлэрги... Jahy, о нүзинавэр налэлэр дүнја мэза-
лимини иjnэ կөзүндэн кечмэк дэрэчэдэ инчтимэк гэсдиндэ иди.
Гејри-ади бир гүвшэ илэ үрэклэрэ тохунаркэн сазын теллэри
гэмли-гэмли, узун-узады сэслэнди. Бирдэн-бирэ кечэјарысы га-
յэтдэ руһнэвэз бир нэгмэ сэдасы да ешидилди. О нэгмэлэрин
кэндинэ мэхсус олан јаныглы аһэнкиндэ одлу бир үрэкдэн чых-
дыгы бэлли олдугу кими, нифрэт вэ лэ'нат сэдалары да анла-
шылмагда иди. Вэгта ки, нэгмэ сакит олду, бир-биригин эгэбин-
чэ каһ шикајэт мисилли сөзлэр, каһ ювашча бир аh, каһ учадан
бир гэхгэхэ сэси ешидилди.

Иштэ бэдирлэнмиш аj дағын тэлэсиндэн јүксэлиб күмүш
шүалары илэ этрафы ишыгландырды. Пишкани-нэзэрдэ бејлэчэ
бир лөвхэ өөрүндү: Бир евин гаршысында сазы өлиндэ икэн мү-
ғенини Гоги башыны ашаа дикиб дајанмыш, сэкинин үстүндэ
олан үч нэфэр өврэгэх һэрдэм һэртэлэ дөнүб баҳырды. Онларын
бириси — ки, гоча гары иди, — додагалты өз-өзүнэ сөjlэнирди.
Онун јанында дајанмыш чаван гыз һэрдэм дэрин бир аh чэкиб,
көз јашларыны һэбс етмэклэ үрэжинин дэрдини кизлэйтмэjэ чалы-
шырды.

Үчүнчү, узун бојлу җэлин елэ мүттэсил гэхгэхэлэрлэ үлүр-
ду. Үрэклэриндэ олан мухтэлиф дујгулар һэр үчүнүн үзүнэ ин'и-
кас етмишди; һалбуки, о налэти-руһиijжин сэбэби јалныз бирчэ
шеj иди.

Бирдэн-бирэ кирjan сэслэ:

— Демәли ки, даңа сән мәнимлә видалашырсан, өз сөзүндә исрар едіб дурурсан... Бизләри атыб кедирсән... Бәс айләни кимә тапшырырсан? Мән ки, сәнин ананам, өзүмдән өтрут данышмырам... Эчәба, бачына жазығын кәлмирми? Эчәба, чаван тәзәкәлинини бурахыб кедәр икән үрәјин јанмырмы? Нә үчүн бизимлә белә рәфтар едирсән? Бизи кимә тапшырыб кедирсән? — дејә точа ана оғлұна жалварырды.

— Аначығазым, вәтәнә борчлу олдуғу вәзиғесини ифа етмәјән шәхс ана-бачы мәһәббәтиңе әсла лајиг дејилдир. Үмуми тәһлүкә вахтында киши үчүн өврәт голтуғуна сығынмаг ејбидир. Елә бир киши әркәк дејилдир, гадындыр... Ана-бачым мәни гучмагдан өтрут бурада галмаг, жаҳуд әжалымла отуруб ешгү мәһәббәтдән данышмаг кими шејләр мәним игтидарымдан мағевгүдүр... Даңа мән артыг дајана билмәрәм. Аллаһ билир ки, тале мәним үчүн нә гәдәрләмиш. Мән өзүм дә билмирәм. Бу гәдәр вар ки, кетмәjә әзми-чәзм етмишәм. Гә'ри-гәлбимдән чыхан бу гәти ғәрарын тәғири билмәррә гејри-мүмкүндүр. Фәгәт, аначығазым, анчаг сизэ бирчә вәсійжетим вар, үмидварам ки, она әмәл едәрсиз. Мән сазымы евдә, сизин јанынызда ғојуб кедирәм. Һәр сүбһ тездән жуҳудан ојандығдан соңра һәрәнис бир гәдәр ону ҹаларсыныз. Нә гәдәр ки, онун телләри сәламәтдир, билиниз ки, мән һәнүз диријәм, сағламам. Һәркән телләр гырылса, о һалда дәркәни-әһәдийјәтдән мәним үчүн тәләби-мәғfirәт етмәнизи рича едирәм, — дејиб Гоги аглаја-аглаја о заваллы гадынларла вида еләјиб јола дүшдү.

Изтирабындан шашмыш олан заваллы валидә кәсрәти-кәдәриндән лајәншүуранә оғлұна нифринләр еләди. Лакин мәлүлмә'јус бачысы, гардашы һагтында хејир-дуалар етди, әжалы исә бир гәдәр мүтәфәккиранә дајандығдан соңра көз јашларыны силиб динчәлди.

Гогинин бачысы о кечә раhat жатды, неч рә'ја да көрмәди. Әжалы да хорулту илә уујууб ујгуја далды. Фәгәт заваллы валидәси о кечә сүбһәдәк әсла ууумајыб, одлу көјјашлары илә жатайны исладырды: «Нә үчүн мән оғлума нифрин еләдим? Әкәр мәним гарғышым баламы тутурса, нечә еләрәм? Мән бәхтсиз ондан соңра башыма нә күл тәкәрәм?.. Хејр, јох, јох... Ишшалан ки, бу олмаз... Сәбәбсиз демирләр ки, «ана өвладына фәгәт дил илә нифрин етмиш олса, ананын гарғышы өвлады тутмаз...» Мән дә ағзыма қәләни дедимсө, фәгәт көnlүм она разы дејилдир. Дилемә қәлән сөзләре үрәјимин риза вермәдији мејдандаадыр... Әлбәттә, аллаһ-таала мәним о бәд дуаларымы ешиitmәз»... — дејиб заваллы валидә өзүнә тәсәлли верирди.

Вәгта ки, сүбһ ачылды, оғлунун вәсійжетине әмәл етмәкдән өтрут ин әзвәл ана, әли әсә-әсә, рәфдәки сазы көтүрүб еһтијатла

онун телләринә бармагларыны тохундуаркән ашағыдақы нәғмә-
ни охуду:

Валидә нәғмәси

Вәтән җедир, јардым кәрәк дејирсән,
Бизи кимә бәс тапшырыб кедирсән?
Севдијимә һәр кәсдән артыг сәни,—
Оғлум, нечүн чох тәәччүб едирсән.

Бәтнимдә галмышсан дөггуэ ај, оғул!
Сән ағларкән демишәм лај-лај, оғул!
Јохсуллугла бәјүтмүшәм сәни мән,
Зәһмәтини чох чәкмишәм, ај оғул!

Гызлар әрлә тез дәјишәр атасын,
Дул кәлиnlәр арап иокәндхудасын...
Оғул дағы гәбрә кедәр көксүндә,
Анчаг аналар унутмаз баласын...

Ајрылыгдан гәлби дөнүб ган олар,
Бағры әрир, мум кими шан-шан олар...
Әсиркәмәз дүшүнчәсиз чаныны,
Анчаг ана оғлуна гурбан олар...

Сән кедәни, оғул, јалғыз галмышам,
Дәрдән, гәмдән, гүссәдән буналмышам,
Сәндән ајрыландан бәри, күл оғлум,
Гара-гара хәјаллара далмышам.

Бәлкә ачсан, ја сусуздан јанмысан,
Үшүмүшсән, јағмурдан исланмысан?
Нечә дејим, дилим-ағзым гурусун,
Јыхылмысан мејданда, охланмысан?

Анан јохдур башын үстә агласын,
Сәни басыб бағрына гучагласын.
Су тапмазса, көзјашы илә јусун,
Өрпәji илә јараны бағласын.

Анан өлсүн, көр фикримә нә кәлир:
Бәлкә көзләрини гарғалар дәлир?
Нә'шин үзрә јијәсиз галмыш атын,
Кишнәйиркән гәмли сәси јүксәлир...

Жохса зұлфұн олмуш гушлар јувасы?
Будур о һалда ананың дуасы:
Сарапыб каш солајдым,
Денүб бир гуш олајдым,
Гонејдим нәшин үстә,
Сачларымы јолајдым...

Заваллы ана нәғмәсини тамам етдикдә еһтијатла сазы гызына верди. Гогинин бачысы хејир-дуа едәркән сазы алыб өпдүк-дән сонра јавашча-јавашча онун телләринә мизраб вуаркән ашағыдақи нәғмәни охуду:

Б а ч ы н ә ғ м ә с и

Бачының фәхридер камаллы гардаш,
Хассә ола халг ичиндә һәрмәтли.
Бир-бирилә олмуш олсалар јолдаш,
О чох дәјәрлидир, о чох гијмәтли...

Хәжаллары, дујгулары бир олса,
Иштә һәгиги достлугун бинасы.
Бу шәртләрә әкәр мүғайир олса,
Думан кими јохдур онун бәгасы.

О, һәгиги јолдаш иди, мәнимлә,
Гардашымы мән көнүлдән севирәм.
Сәһбәт вахты сирдаш иди мәнимлә,
Мән дә ону чани-дилдән севирәм.

Бәрадәрим вүчудујла сәrapа
Вәтәнинин һәгиги өвладыјды.
Мұдафиә едирди бимәhabа,
Вәтән шәргиси чалмаға адилди.

Кәз јашилә, јарәб, сәндән мәсәлләт —
Еjlәjirәm, гыл дуамы, ичабәт.
Гардашымы һифз ет, фәтһү зәфәр вер,
Евимизә гајтар тез сағ-сәламәт...
Һәркаh өлдүрмүшсә ону дүшмәнләр,
Мән дә кәрәк едәм дайм шивәнләр:

Бұлбұл олуб учајдым,
Һәрбқаh гачајдым,
Гардаш гәбри үстүндә
Одлу нәғмә сачајдым...

Вәгта ки, Гогинин бачысы да нәғмәсини гурттарды, чаван кәлин гудуз кими атылыб онун әлиндән сазы алды. Соңра вар гүввәсиленә онун телләринә зәрбәләр вуаркән ашағыдақы нәғмәни охуду:

Кәлин нәғмәси

Нәдир, дәјин, чаван, көзәл кәлинин
Нәзәриндә әрин гәдру баһасы?
Дәјишмәси асан олан белинин —
Күмүш кәмәриндән аздыр вәфасы...

Бу күн кәлин бир күмүш кәмәр бағлар,
Назу гәмзә илә гәддини бәзәр.
Ону итирдикдә, сөз јох ки, ағлар.
Сабаһ яңә бир башгасыла кәзәр...

Нә дул галмаг, нә дә әрин өлмәси
Ағыллы өврәтчүн бөйүк гәм олмаз.
Чәтин дејил беш күн гара кејмәси,
Көnlүндәки нава-һәвәс, кәм олмаз...

Нәдир кәлиниләрчә әрин дәјәри?
Она тимсал тутун күмүш кәмәри...

Гогинин дә әјалы нәғмәсини битириб сусду. Лакин сазын телләринә шиддәтли зәrbә вурмагдан бармаглары ағрыды. Бунунла белә яңә дә сазын телләри гырылмады. Бу гәрар үзrә биринчи аj һәр сәһәр о уч гадын нөvbә илә Гогинин сазыны чалыб тәғенни едиридисә дә, сазын телләри гырылмырды... Лакин бир күн наһар чағы әт гохусуну дујмуш олан гара пишик рәфә туллан-дыгда тәсадүфән саза тохунуб ону јерә салды. Саз јерә дүшдүк-дә парча-парча сыйыб дағылды. Изытираблы гадынлар һәjечанлы дуруб жүjүрдүләр, бәдбәхтанә сазын бүтүн телләрини гырылмыш көрдүләр...

Ана илә гыз чох горхдулар исә дә, өзләrinә тәсәлли вериб: «Нә етмәли?.. бәллидир ки, сазын телләри өз-өзүнә гырылмады. Тәсадүфән гара пишигин тохуммасындан гырылды». Гогинин кәлини:

— Хејр, мәнчә бу јахшы әlamәт дејилдир. Чүнки дүнән бизим һәjәтдә сүбһәдәк бајгуш өтүрдү. Бу күн дә гара гарфа гарылдајырды, — деди.

Бу сөзләр Гогинин анасына елә тә'сир етди ки, заваллынын бәнизи сапсары саралды. Пәришанлыгдан гызынын да сурәти күл рәнкиндә ағарды. Лакин чаван кәлин һеч бир шеј јох имиш

кими өз отағына кедиб әлван либасыны кеиниб, сачларыны дарамагла мәшгүл олду.

Вағеән һәмин saat бир нәфәр варид олуб Гогинин ганлы либасыны кәтирмәклә бәрабәр өлүм хәбәрини верди. Бу дәһшәтли лөвһәнин гаршысында Гогинин анысының бәнизи саралыб сарыкәjnәk гушуна тәбдил олунду. Башысы да дәрһал бүлбүл чилдинә кирди. Баш галмыш евдә Гогинин кәлини ихтијар саһиби олду. Лакин онун да сәрбәстанә јашамасы узун чәкмәди. Дәфә-тән һатифдән: «О ики нәфәр нарада исә, сән дә үчүнчүсү ол! — дејә сәда кәлди. Бу сөзләри ешидәркән чаван кәлин башындакы дарагы чыхармаға мачал булмајыб бир түрфәтүлејнә шанапипик гушу олду. Одур ки, шанапипик мүддәти-һәјатында, дараг башында дүнҗада галмаға мәчбүр олду.

О ваҳтдан бу наладәк сарыкәjnәk јувасыны үч телдән асыб оғлунун кәһварәси кими ону тәрпәдиг гәмли-гәмли: «Оғлум Гоги... Оғлум Гоги...» — дејиб афлајыр. Бүлбүл дә нарада гызыл күл көрсә, гардашының гәбри зәнн етдијиндән учеб ораја гонур, ширин, одлу нәғмәләр илә унудулмајан гардашының, севклии ѡлдашының фәрагында наләләр едир. Алабәзәк шанапипик исә, вәсвәсәли бир һалда чөлләрдә, чәмәнләрдә сыкрајыб торпағы димдикләркән Гогинин гәбрини арајыр...

1915

Н. Бараташвили

Н. БАРАТАШВИЛИ НӘШИДӘЛӘРИНДӘН

Гој едим инди тәрки-дару дијар,
Чәким анчаг үрекдә мәһнәтини.
Вәтән әһлиндән олмушам бизар,
Көрмәјим онларын да сурәтини.

Зұлматә нур биздә үстүндүр,
Орада кәндимә мәкан арајым,
Нерәдә халг елмә дүшкүндүр,
Орада жару һәмзәбан арајым.

Булмасам гәм шәрики бүлданда,
Үз гојуб чөлләрә, фәған едәрәм.
Чәкдијим кизли дәрди ол анда
Көждә улдузлара бәјан едәрәм.

Өлдүйүм һалда хаки-паки-вәтән —
Олмасын гој чәназәмә мәдфән.
Бачымын көзјашы кәлиб чушә
Чәкмәсин гәбрими неч ағушә.

Топланыбы гарға, сағсаған, гузғун,
Јејиб етсин чәназәми позғун.
Чүрүмүш мејитим гүбар олсун....
О да тарачи-рузкар олсун.

Жүйүр, еј түнд жүрүшлү јорға атым,
Та ки сәрмәнзили-мурадә чатым.
Арајыр, иштә, ракибин өлүмү,
Чапараг кет, гысалт узун јолуму.
Едирәм мөвтү кәндим истигбал,
Гој әчәл еjlләsin мәни памал.

1916

Алфред де Муссе

МАЙС КЕЧЭСИ

Ше'р илаһәси

Кәл, шаирим, ал бәрбәти чал, өп мәни, охша.
Јаз фәслидир, афага баҳыб еjlә тамаша.
Ачмыш јашыл орманда көзәл дүрлү чичәкләр,
Күлдән-күлә галхыб гонур элван кәләбәкләр.
Кеј саф, су шәффаф, күлүр гөңчә гызыл күл,
Јарпаглы будагларда ётүр, көр, нечә бүлбүл.
Алгышлајыр аләм һамы бу тазә һәјаты,
Сән дә мәни өп, башла о ширин нәгәматы.

Шаир

Јексәр бүрүjүб даг-дәрәни ёртdu гаранлыг,
Һәр бир јери сармыш көрүрәм гәмли думанлыг.
Әввәлчә едиб чајлары, сәһралары ишгал,
Сонра еләди гөңчәләри, күлләри памал.
Мән билмәјирәм, бәлкә булар мәһз хәјалдыр,
Динчәлмәјир әсла үрәјим, натигә лалдыр.

Ше'р илаһәси

Ал бәрбәти чал, шаирим, аләмдә сәфа вар,
Бир јанда чәфа варса да, бир јанда вәфа вар.
Мәһтаб ујумуш јер үзүнә чәкди нигабы,
Кизләнді чичәкләр арыдан өртдү һичабы.
Өз ашигинә көр нечә нифрәт едир изһар,
Һәр јердә бу дәм, баҳ, нә көзәл сүмтү сүкун вар.
Он дөрд кечәлик ај үфүг үстүндә қулумсәр,
Пүрхәндәдир аләм ујуркән дә сәрасәр.
Чәннәт кими дүнија фәрәһәфза, тәрәбәнкиз,
Сән бөjlә заманда нијә позгун, нијә гәмбиз?

Шаир

Шиддәтлә нәдәндир үрәјим гуш кими чарпыр?
Билмәм, һәjәчаным нә үчүн дәмбәдәм артыр.
Јохса гапы таггылдадымы, ким ону чалды?
Шәм'ин алову өз-өзүнә нејчун учалды?
Jahy, мәни кимдир чағыран, бу нә сәдадыр?
Јарәб! Нә көзәл сәс, нә гәдәр нәш'әфәзадыр!
Сәс кәлди... јенә сусду.. јенә вар.. даһа битди,
Ох, гүссәдә, тәклидә чаным ахыра јетди.

Ше'р илаһәси

Кәл, шаирим, ал бәрбәти, сәһбаји-баһары
Халиг еләмиш дәһрин үругатына чари.
Көnlүм долудур ешгу һәвәсләрлә бу саэт,
Гүвәм азалыр, ләбләрими јаҳды һәrapәт.
Тәнбәл чочуг, ач көзләрини еjlә нәзарә,
Бах мән кими лаһути, көзәл, назлы никарә.
Сал јадә, ээзизим, мәни илк дәфә ки, көрдүн,
Ол пајәдә севдин, өзүнү фөврән итирдин.
Шәһпәрләрим анчаг сәнә бир ҹуз'и тохунду,
Солғун үзүнә ешг, мәһәббәт тозу гонду.
Ағуша алый еjlәдим изһари-нәвазиш,
Сәндән едирәм мән дә һәмин ләһәзәдә ханиш:
Хошнуд елә, тәssинә чалыш гәлби-нәзары,
Ағушуна чәк сән дә бу лаһути никары.

Шаир

Һә, сөjlә нечә? Дост сәси имиш бу хош аваз,
Паһ, алинеji-ше'р мәни етди сәрәфраз.
Кәл јари-вәфадарым, а солмаз чичәјим, кәл,
Нәмширеji-руһум, мәләким, севдичијим, кәл!

Кәл, бојнума рә'на голуну еjlә hәмаил,
Гәлбимдә олан зүлмәти-шәб та ола заил.

Ше'р илаһәси

Ал бәрбәти, шаирчијим, ej гәмли рәфигим,
Еj зиндеи-чавидим, а мәфтуни-һәгигим!
Көрдүм сөни мәһзүнү мәлүл өвчи-сәмадә,
Кәлдим јетишәм дадына бу дари-бәладә.
Гәмкинсән, әзизим, үрәјин пурхәләчандыр,
Шүглүн нә учүн дәрдү гәмү ahу фәғандыр?
Jохса јенә бир дилбәрә дилдадәми олдун,
Сајә кими торпағына үфтәдәми олдун?
Jaинки усандымы һәјатын ситәминдән?
Илham јетишмәзми сәнә ruhulәminдәn?
Табын jох исә дәрдү гәмү rәнчү бәлајә,
Бир јердә учуб, кәл, чыхалым өвчи-сәмајә.
Ол јердә нә мәһнәт, нә әзијјәт, нә чәфа вар.
Ол јердә фәрәh, нәш'ә, тәрәб, зөвгү сәфа вар.
Кәл өп мәни, балалара пәрваз едәлим, кәл,
Үнсијјәти-диринәнә ағаз едәлим, кәл.
Сејр ejләjiб әнчүмләри, әфлакы, сәhabы,
Tизкар едәлим сәhбәти-әjjами-шәbabы.
Jох, кәл охујаг инди бир өзкә шејә даир.
Сән сөјлә, тәғәнни едәлим бәс нәјә даир?
Кәл нәзм едәлим мә'rәкеji-рәзмү дәғаны,
Ja ешги-мәчазини, ja ашуби-зәманы.
Хошланмаз исәn hαιлеji-чәнкү чәдәлдәn,
Кәл бәhc едәлим дәһрдәки мәкру hијләдәn.
Jох ejби севирсәнсә әкәр сејду шикары,
Кәл аһулара тәнк едәлим раһи-фәrapы.
Ax, ax, нә көзәл, дадлы дәгигәјди o саэт,
Aшиг олуб етдин мәнә изһари-мәһәббәт.
Kүл дәстәләри топлајараг рәнки-шәфәгдәn,
Kүл әтри япардын үзүмә душмүш әрәгдәn.
Кәкликләри ал ганына гәлтан едәлим, кәл,
Jурдун-juvasын хак илә jексан едәлим, кәл.
Tасвиr едәлим мәсчидә кәлдикдә nисаны,
Kез алты нә нөv'i арајыrlар зүрәфаны.
Олмуш үрәjим eшg илә дәрja кими пурчуш,
Mүмкүн дејил, эсла оламам сакитү хамуш.
Jекдикәrә mәgsудумузу етмәjә ifham
Jетмир мәнә сәндәn, сәнә мәндәn дәхи ilham.
Bир јердә кәл инди едәlim зүмzумәханлыг,
Cүbи олду, шәfәg сөкdu, гачыр иштә гаранлыг.

Өвдөт едирэм мэн даңа сәмти-мәләкүта,
Шаирчијим, артыг далачагсанмы сүкута?
Көл гуч мәни, өп, агла, мән олдум дәхі азим,
Кез јашларыдыр жалныз, әзијим, мәнә лазим.

Шаир

Һәмширәчијим, еј овудан гәлби-хәрабы,
Јад етмәк үчүн сөһбәти-әјјами-шәбабы,
Көзјашлы сәнә бусәләр еңда едәрәм мән,
Әмрин нә исә шөвг илә ифа едәрәм мән.
Лакин охумам мәс'әдәтә, шеһрәтә даир,
Һәм гәлби-нәзарымда олан мөһнәтә даир.
Шәрги ҹағыраг, түркү дејәк, етмә тәмәнни,
Jox, севдичијим, етмәјәлим инди тәғәнни.

Ше'р илаһәси

Сән зәни еләдин јохса пајыз рејхи кими мән,
Һәр ләһзә тәғәдди едирэм әшк бәсәрдән?
Аламыны тәғдис едирэм, алидир, али,
Олдугча мәним руһуму ејләр мүтәали.
Лакин чичәји зәһрлидир зөвгү сәфанын,
Кәлдим ки, чыхардыб атајым ришәсин анын.
Jox, шаирим, әлбәттә оху зүмзүмәхан ол!
Әфәнанын илә көјләрә фәрјадрәсан ол!
Бәрбәтләрин атәшли, һәзин зүмзүмәсиlä,
Тәнбурларын јанғылы, риггәтли сәсиlä,
Сөвдалы үрәкләрдән учалмыш нәвәнати,
Тәгдир едәр әфради-бәшәр назыру ати.
Сәгга гушунун бәлли дејилми сәнә һали,
Jорғун гајыдаркән евинә әлләри хали
Ач јаврулары топланар әтрафына јексәк,
Ағзын ачыб онлар анасындан јемәк истәр.
Зұлмәтли, гаранлыг кечәдә мүзтәрибәһвал
Билмәз ана өвладыны етсин нечә хошнал.
Ахмаг балалар бәкләјиб истәрсә гиданы,
Лакин ананын, һејф ки, боштур чинәданы.
Зира ки, балыг овламамыш, хичләти вардыр,
Һәddән фұзун амма олара шәфгәти вардыр.
Пичидә олар фикра, арап дәрдинә чарә,
Һәсрәтлә гаранлыг көјә ејләр дә нәзарә.
Ол дәм јени бир фикр кәләр көnlүнә бирдән,
Тутгун үрәжи хәндәләр ејләр о фикирдән.
Шадлыгla еләр көјсүнү өвладына тәгдим,
Ач јаврулар ејләр әтини, ганыны тәгсим.

Көјсү дидилиб, ал ганы ахдыгча дәмадәм,
Валид бу зијарәтдән олур шакири хүррәм.
Етдиқчә тәһәммүл о дәзүлмәз зәһәмата,
Горхар ки, вида етсин әзијјәтлә һәјата.
Дојдугда әзиз јавурлары галхыб о јердән,
Зәһәмәтлә учар көј үзүнә кәндиси бирдән.
Дәрјаја атар, өртәр ону бәһри-хүрушан,
Өз нәфсини еjlәр әзиз өвладына гурбан.
Лакин чәкәр ол ваҳтда бир јанғылы фәрјад.
Тә'сири илә аз галар аләм ола бәрбад.
Мүзлүм кечәни сүмтү сүкунунда фәғаны
Топлар онун әтрафына мүргани-һәвәнә.
Инсан да әкәр кечсә о јердән, јенә горхар,
Зәнн еjlәр о һәкмән өлүдүр, хортлајыб ағлар.
Сәгга гушунун налыны ет, шаирим, әзбәр,
Еjlәр белә рәфтәр улу шаирләр, әдиләр.
Нәгс етмәјәрәк сөзләри үстүндә дуарлар,
Нөв'и-бәшәри хуни-чијәрлә дојуарлар.

*Мүәллифләри
мә'лум олмајан тәрҹумәләр*

ТӘБИӘТИН ҚҰЛМӘСИ

Јаз кәлди, баһар олду, гышын шиддәти кетди,
Гар битди, құләк жатды, сојуг ахыра жетди.
Күн чыхды, ишыглатды җазын чәнли һәвасын
Тәрк етди һава туттун олан тирә либасын.
Көј сәмти ачылдыгча қөнүлләр дә ачылды,
Дүнja үзүнә зөвг, сәфа енди, сачылды.

Чөлләр, дәрәләр дурлу чичәкләрлә бәзәнди.
Дағдан, гајдан гар эриди, чајлара енди.
Күлдукчә тәбиәт, ачылыр мин чүрә қүлләр,
Гушлар да бу әһвали көрүнчә севинирләр.
Көј сәмти ачылдыгча қөнүлләр дә ачылды,
Дүнja үзүнә зөвг, сәфа енди, сачылды.

БАҒЧА

Көјәрин, көј чәмәнләрим, көјәрин,
Сүнбүлүм, јасәмәнләрим, көјәрин.
Ачылын, ижли құлләрим, ачылын,
Аллы-әлванлы құлләрим, ачылын.
Јетишин, мејвәчиқләрим, јетишин,
Саралын, нејвачыгларым, јетишин.
Мәнә бир севкили гонағ қәләчәк,
Қәләчәк, билмирәм начаг қәләчәк.
Қәләчәкдир бабам мәним јаныма,
Бахачаг аллы-құллұ бостаныма.
Кәзәчәкдир гәдәм-гәдәм бағымы,
Кәрәчәкдир үзүмлү чардағымы.
Дәрәчәк дадлы мејвәләр, јејәчәк.
Мәнә мин дәфә мәрһәба дејәчәк:
— Машаллан, нә јахшы габилсән,
Бағчаванлыгда хејли камилсән.
Дарајыб, су вериб chalагламысан,
Шахтадан гышда јахшы сахламысан.

1908

ГИТ'Э

Бах, құлшәндә өтән шејда бұлбұлә,
Чәһ-чәһ вуурур, ашиг олмушшур құлә.
Кечә-куңдуз нәғмә охур, инләјир,
Лејк ону құл е'тинасыз динләјир.
Онун кими бир ашиг дә дүнјадә,
Олмушшур бир көзәл гыза дилдадә.
Јата билмәз севдијинин дәрдиндән,
Јахар јери-көјү аһи-сәрдиндән.
Амма чаван гызын јохдур хәбәри,
Онун нечүн гәмлидир нәғмәләри?

1912

ЛӘ'НӘТ

Лә'нәт вүчудун үзрә одлар сачарса, сачсын!
Сән дүшмән үзрә бах, құл, мәрданә дур, чәкилмә!
Гој достларын гучагын, гој сәндән өтру ачсын,
Кетмә олар тәрәф дә, јолдашлара әјилмә!
Јол хејли сәртрагдыр, мәнзил башы ирагдыр,

Жалныз дајан габагда, жалныз дуран гочагдыр!
«Артыг бурахмарыг биз», — дүшмэнләрин бағырса,
Сән күл чавабларында, сә'ј ет, чалыш, габаг кет!
«Кәл бир гәдәр дә динчәл» — јолдашларын чағырса,
Тез кеч, өтүш ки, вардыр атидә истираһәт.
Жол хејли сәртрагдыр, мәнзил башы ирагдыр,
Жалныз дајан габагда, жалныз дуран гочагдыр!

ӘДАЛӘТ

Еj әдаләт! Нә олмусан, билмәм?
Жатмысан, ja ки, өлмүсән, билмәм?
Ким ки, һүррийәтә едәр хидмәт,
Чәкәр аләмдә мүттәсили зәһмәт.
Ким ки, зұлм илә, наһәг илә ачыг —
Вурушар, чарпышар исә о јазыг,
Бојну зәңчиrlәrin гучагында,
Чан верир мәһбәсин бучагында!
Ким ки, гәлбиндә ejlәjirсә һәлак,
Өз көзәл мејлү нијјәтин бибак,
Неч утаммагсызын едәр рәфтәр —
Кәнді вичданы илә саҳтә кар.
Кечәр өмрү онун фәрагәтдә,
Жашар азадә ejшү ишрәтдә.
Еj әдаләт! Нә олмусан, билмәм?
Жатмысан, ja ки, өлмүсән, билмәм?!

1912

АХЫРЫНЧЫ НӨВНӘЛӘР

Эзизим, ej булут алтында кизләнән гәмәрим,
Мәзарын үстә битәр ахырынчы нөвнәләрим.
Кечән о јаzdакы күnlәр гој ујгуна кирсиин,
Нәмишәлик кечәләр савын истиләндирсиин.
Мәзарын үстә көjәrsин гој abi-abi чичәк,
Нечә чичәк? Урәjимдә олан хәјаллар тәк.
Пычылдасын гој олар руhi-лаjәмутун үчүн,
Јавашча лаjла десин руhi-pүрсүкутун үчүн.
Начаг ки, мән дә тамам ejlәrәm бу тәк јолуму,
Гучагларам, доларам онда бојнұна голуму.
Жат инди, севдичијим, жат, далынча тез қәләрәм.
Бу аләмин гәмү дәрдиндән онда динчәләрәм.

1912

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

Мэслэждаш шаирлэр. Эзиз Мирэхмэдов, Камал Талыбзадэ 3

М. Э. Сабир. Сечилмиш эсэргүүр.

Мүсэлман вэ ермэни вэтэндашларымыза!	22
Бир мэчлисдэ ои ики кишинин сөнгөти	23
Миллэт нечэ тарач олур олсун, нэ ишим вар?!	24
Ол күн ки, сэнэ халиг едэр лүтф бир ёвлад	25
Билмэй на көрүбдүр бизим оғлан охумагдан?!	26
Гочалыгдан шикајэт	28
Бакы фәнләләринг	28
Етди бу фәләк һәр кәсә бир төвр јаманлыг	29
Тәрпәнмә, амандыр, бала, гәфләтдән аյылма!	31
Ата иңиһәти	31
Ah ejlәdiym næsh'ejи-gäljanyны үчүндүр	33
Бакы пәйләвнанларына	34
Адәтимиз даш иди дә'ва күнү	34
Ушаглара	35
Ej фәләк, зүлмүн әјандыр..	37
Ej эзизим, хәләфим...	38
Сәрадән бир дали шејтан дејәр: инсанлар, инсанлар!	39
Амалымыз, әфкарыймыз ифнаји-вэтэндир	39
Сәрнекаб	40
Тө'меји-наһар	41
Нә, де көрүм, нә олду бәс, ај балам, илдәлаларын?	42
Фәйлә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсан?!	43
Тәранеји-ширанә	44
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!	45
Пән атоннан, нә ағыр жатды бу оғлан, өлүбә!	46
Тәранеји-эсиланә	47
Лејли-Мәчкүн	48
Мәзлүмлүг едиг башлама фәрјадә, әкинчи!	51
Шәкибаи	52
Горхурам	53
Бәзи јерләрдә тәсадүф олунур аша, әтә!	54
Мән белә әсрары гана билмирәм	54
Чапма атыны, кирмә бу мејданә, а Молла!	55
Ики чаваблара бир чаваб	57
Суал-чаваб	58
Бимәрһәмәт ә'janларына шүкр, худаја!	58
Мәктуб	59
Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!	60
Суал-чаваб	61
Сабир	62
Фисинчан	63
Алданнамар ки, доғрудур ајинин, ej әму!	63
Бизә нә?!	64

Еj мүсибәтзадә диндашларым, етдикчә нәзәр	65
Еj дәрбәдәр кәзиң үрәжи ған олан чочуг!...	66
Баракаллан	67
Олмур, олмасын!	68
Мәсләһәт	69
Ширван	70
Aj наraj	71
Догру	71
Бәхтәвәр	72
Үч арвад	73
Сәбр елә	74
Aj нәна, бир гырмызы саггал киши!	75
Шикајет	76
Османлылар, алданмајын, алланы сөвәрсиз!	77
Мән шәни-гәвишөвкәтәм, Иран өзүмүндүр!	78
Гојма, кәлди!	79
Ушагдыр	81
Чаван	81
Aх!..	82
Бу бојда!..	83
Нә жазым?	84
Сәттархана	85
Габла дәхі марфашыны, Мир һашым...	87
Киши	88
Зәнида, кәл сојунаг бир кәрә палтарымызы...	88
Арзу	89
Тапмачаны тә'бири	90
Бир баһанә әлдә үнван етмәли бундан сопа!	90
Гәмү мөһәнэт фүзүн олду...	91
Нејлијим, ej вай! Бу урус баштылар...	93
Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим...	94
Мәнимки белә дүшдү!	97
Bah!.. бу имиш дәрси-үсули-чәдид?!	99
Сатырам!	100
Догрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!	101
Нәдир, аја, јенә үсәнлары иранлыларын	102
Ej алнын ај, үзүн күнәш, ej гашларын кәман!.	104
Бура сај!	106
Јашамаг истәр исек сырф әвам олмалыјыз!	107
Адәми адәм ејләйн парадыр...	108
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!	109
Јашадыгча хәрабә Ширванда...	112
Үрәфа маршы	113
Пула тәвәччөһ	114
Милләт шәргиси	115
Алтмыш иллик өмрүм олду сөндә бәрбад, Эрдәбил!	116
Әһвалпурсанлыг яхуд гонушма	118
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!	119
Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!	120
Бир бөлүк бошбоғазлыг, нејвәрәлик адәтимиз	121
Охутмурам, эл чәкин!	123
Бәлаји-фәгра дүшүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!	124
Соня, ej дилбәри-пакизә әда!..	126
Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?..	127
Тач, ат басды!	345

Диндирир эср бизи динмэјириз...	129
Эхли-Иранда, паң оғлан, јенә һүммәт көрүнүр!..	130
Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун...	131
Башга милләтдән һүгугүн алмаг үчүн һәр заман ..	131
Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуны...	131
Бир дәстә күл ..	131
Кимдир ариф? — дејә сордум, дедиләр эсрә көрә...	132
Ай чан! Ай чан!	132
«Сәда»нын 162-чи нөмрәсинә ..	133
Милләт дејир ки:	133
Һатифдән кәлән бир ныда дејир ки:	133
Шурә қалиб шад олун, иранлылар!	134
Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб ..	135
Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда ..	135
Сәфиүл тачир дејир ки:	136
Гурбан бајрамы ..	136
Бәнзәтмә ..	137
Руһум!..	137
Тәрбијә ..	138
Милләттиннән һалы пәришан ола ..	139
Аналар бәзәйи ..	140
Авропада Мәмдәлинин ешгбазлығы ..	141
Ағладыгча киши гејрәтсиз олур...	142
Балача сәһиә ..	144
Вегнеји-յубилејкаранә ..	147
Еј пуллуларын сәфасы, новруз!..	149
Бајрам тәһфәси ..	149
Әшнәдү биллахи әлијүл әзим...	150
Кәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын...	150
Истәсән көnlум кими зүлфүн пәришан олмасын...	151
Еј дил, аманды, сиррини биканә билмәсин!..	151
Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн...	152

Ушаглар үчүн эсәрләри

Мәктәб шәргиси ..	153
Мәктәбә тәрғиб ..	154
Елмә тәрғиб ..	155
Ушаг вә буз ..	156
Јаз күнләри ..	157
Ағачларын бәңси ..	157
Чүтчү ..	158
Гарға вә түлкү ..	159
Мәктәб ушагларына тәһфә ..	160
Мәктәб шакирдләrinә тәһфә ..	161
Тәбиб илә хәстә ..	162
Гоча бағбан ..	162
Гарынча ..	163
Молла Нәсрәддинин јорғаны ..	164
Ушаг вә пул ..	165
Искәндәр вә фәгиր ..	166
АЗарлы қәндичи ..	167
Чамушчу вә сел ..	168
Молла Нәсрәддин вә оғру ..	168

Нерүмчек вә ипек гурду	169
Артыг алыб, әскик сатан тачир	170
Жаланчы чобан	171

Аббас Сәхнәт. Сечилмиш әсәрләре

Ше'рләр

Фәрәди интибаһ яхуд амали вәтәнпәрвәранэ	174
Јад ет	175
Јаз	176
Јай	177
Пајыз ҹагында	177
Гыш	177
Вәтән ←	178
Мұсалман үрәфалары	178
Алимнұмалар	180
Сабир, ej шайри дүһапәрвәр	181
Сабир	182
Тәрәғги вә тәбиәтин ғануну	183
Охучуларым	184
Тәрчумеи-һалым яхуд һулулу	184
Өлү шәһәр	185
Нитиги-мәнзүм	186
Мәст яхуд сәрхөш	187
Өзләрини севәнләрә	187
Јай кечәси	188
Јай сәһәри	189
Экінчи нәғмәси	190
Гыш	190
Әһмәдин гејрәти	191
Јухы	193
Суал вә ҹаваб	194
Јай сәһәри	194
Оғлум үчүн	195
Сабир	195
Вәтән	196
Наваји-ашиганә	197
Шайир, ше'р пәриси вә шәһәрли	198
Шәрәп	204

«Кәлнијәт» сатирадары

Јол верин!	206
Тәгdir едәлім!	207
Зәһмәт чәкмә	208
Студент	209
Бәнзәтмә	210
Оручлугун программасы	211
«Кәлнијәт»ә мәксус әдәбијат	213
«Үхүвват» мәктаби	214
«Кәлнијәт», ағрын бу точа нағала...	216
«Кәлнијәт!» Еж дәрдимизин дәрманы	217
«Сәни мән севмәйрәм, севмәйрәм...»	218
Бәсди даһа, «Кәлнијәт»	219
Одесса хәжалаты	220

Мәнзүм мәктублар

Достум Мирзә Абдулла Шаңг чәнабларына	222
Жазмам!	223
Насең	224
Бәрадәрин Фиридуңбәј Кечәрли чәнабларына	227

Ушаглар үчүн әсәрләр

Ше'рләр

Ана вә оғул	229
Чүчәләр	230
Гары вә гуллугчуларым	230
Гарангуш балалары	231
Ата вә оғул	231
Ит вә көлкәси	232
Jaз	232
Гүшлар	233
От бичини	233
Тәнбәл	234
Күлләрин бәңси	234
Гарышга вә милчәк	235
Айы вә арылар	236
Түлкү вә гурд	236
Айы вә шир	237
Оғру вә анасы	237
Күн вә Күләк	238
Сәрчә вә гырғы	239
Улағ вә аслан	239
Илк баһар	240
Кеч	241
Ана вә бала	242
Ики дана	242
Мәктәб шакирди	243
Ашпаз вә пишик	244
Бир мәктәбдә имтаһан	246

ПЛЕС

Чәналәт сәмәрәси яхуд бир јетмин хошбәхтлији	248
--	-----

Тәрчүмәләр

Жан Рамо

Нәғмеји-ордбеништ	256
-----------------------------	-----

И. А. Крылов

Зәһмәткеш айы	257
Газлар	258
Балыг, ердәк вә хәрчәнк	259
Чүтчү вә илан	260
Фил вә алабаш	260
Гурд вә гузу	261

Сазандалар	262
Гарагуш вә ары	263
Көл вә чај	263
M. J. Лермонтов	
Мтсыри	265
Пејғембәр	275
Вәтән	276
Мүбәнисә	277
Чәркасләр	279
Терекин соваты	282
Үч хурма агачы	283
Ганлы	285
Начы Абрек	289
Виктор Гюго	
Јатмыш ушаг	299
Әмир Хосров Дәһләви	
Оғлума нәсиһәт	299
A. С. Пушкин	
Гафгаз	300
Гыш	301
Пејғембәр	302
Суда боғулмуш	302
Гарабашлар	304
«Говғалы күзәркәhlәри һәр күн кәзәрәмсә»	305
Учгун жаҳуд учурум	306
Гыш жолу я гыш сәфәри	307
I. С. Никитин	
Ушаглыг хатираты	307
Jaј сәhәри	308
L. M. Медведев	
Гыш	309
Г. Р. Державин	
Ана дуасы	310
И. И. Козлов	
Вәтәни јада салмаг	310
J. B. Жадовски	
Ким мәнә јавуграгдыр?	311
	349

<i>А. Н. Плещеев</i>	
Дилэнчи	312
<i>В. В. Гофман</i>	
Яғышдан сопра	313
<i>А. В. Колтсов</i>	
Тахыл бичини	313
<i>Н. П. Греков</i>	
Пајызын нишанәләри	314
<i>Ф. С. Шкулјов</i>	
Пајыз	315
<i>J. J. Нечаев</i>	
Гыш сабаһы	315
<i>И. А. Белоусов</i>	
Гыш кечәси	316
<i>И. В. Көтө</i>	
Әрдо Мәлик	317
<i>Максим Горки</i>	
Күн чыхыр, батыр...	318
<i>Морис Хартман</i>	
Ағ палтар	318
<i>А. К. Толстой</i>	
Дустаг	321
<i>А. Сатурjan</i>	
Һәјәчанлы нәғмәләр	321
<i>Болс Миллер</i>	
Хәбәрдар!	323
<i>C. J. Надсон</i>	
Истигбал бизимдир	325
Данышма	326

Ирәли	326
Һәјат	327
Зиндан	328
T. Г. Шевченко	
Ян Гусун лисанындан дејилмишdir	329
A. Р. Серегели	
Мән мүгәddәс тәсвиirlәrinн өнүндә...	330
Ханәндә Гоги	331
H. Бараташвили	
Н. Бараташвили нәшидәләриндән	336
Алфред де Муссе	
Мајыс кечәси	337
Мүәллифләри мә'лум олмајан тәрчүмәләр	
Тәбиәтин күлмәси	341
Багча	342
Гит'э	342
Лә'нәт	343
Эдаләт	343
Ахырынчы нөвһәләр	344

Кәңч дөст!

«Кәңчлик» нәшријаты дүнja әдәбијаты хәзинәсіндән бир сыра гијмәтли инчиләри 50 чилдлик бир дәст кими нәфис тәртибатла чап едib охучулара чатдырмагы гәрара алмышдыр. Бу әсәрләrin әкәмијати артыг чохдан Азәрбајҹан охучула-рына танышдыр. Серијаја Азәрбајҹан, рус әз дүнja әдәбијаты классикләrinin ән мәшһүр әсәрләrinin дахил олунмасы шубhәсиз севиндирүчи һалдыр. Бир мәктәблинин ев китабханасынын бәзәји ола биләчәк һәмин китаблары нәшријат 1990-чы илә кими там шәкилдә охучулара чатдырмагы нәзәрәт тутуб-дур.

X чилд

M. A. Сабир,

A. Сихат

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

(На азербайджанском языке)

Редактору Чинкиз Әлиоглу.

Рәссамы А. Нусејнов.

Бәдик редактору Н. Рәнимов.

Техники редактору Н. Сулејманов.

Корректорлары Т. Әбдуллаһсанов, Р. Мурадова.

ИБ № 1250.

Жығылмаға верилмиш 2. 08. 83. Чапа имзalanмыш 10. 05. 84. Кағыз форматы 60×84^{1/4}. Мәтбәә кагызы № 1. Әдәби гарнитур. Йүксәк чап үсулы. Шәрти ч/в. 20,46+0,46+1 яп. шәкил. Рәнкли шәрти ч/в. 24,86. Учот нәшр/в. 16,5. Тиражы 40 000. Сифариш № 1046. Гијмети 1 мав. 80 гәп.

Азәрбајҹан ССР Девләт Нәшријат Полиграфија әз Китаб Тиҷарәти Ишләри Комитети.

«Кәңчлик» нәшријаты, Бакы, Һүсү Һачыјев күчәси, 4.

26 Бакы комиссары адына мәтбәә, Бакы, Эли Бајрамов күчәси, 3.

Издательство «Гянджлик», Баку, ул. Гуси Гаджинева, 4.

Типография имени 26-ти бакинских комиссаров, Баку, ул. Али Бајрамова, 3.

03006678

